

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Say: 147

Yıl: 12

Eylül 2006 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

4 YTL (KDV Dahil)

Denizciliğimizin gizli tarihi **TÜRK KORSANLARI**

- Kuzey Afrika'da Garp Ocakları
- Korsanlığın toplumsal gelişime etkisi
- ABD'yi vergiye bağlayan Cezayir Beyi

Prof. Dr. İdris BOSTAN
Orhan KOLOĞLU
Seyfi ÖNGİDER

Navaron koyunda yatan
Osmanlı Hazinesi

Yanlış

kararlar da yol gösterici

olabilir!

Ama araştırmalara kıyasla maliyetleri çok büyük...

Araştırma Hizmetleri

Tüketici davranışlarını, eğilim ve isteklerini belirlemeye yönelik pazar araştırmaları, müşteri memnuniyeti ve marka bilinirliği içeren araştırmalar; sosyal ve siyasal araştırmalar, yerel yönetimler için araştırma hizmetleri... Ajans Press, kurumsal ciddiyeti ve uzman ekibiyle eminizde. Stratejik karar süreçlerinde doğru ve güvenilir veriler elde etmek için bu gücün yararlarının. Türkiye'yi avucunun içi gibi tanıyan profesyoneller sizi doğru tekniklerle doğru sonuçlara ulaştırmaya hazır.

Oya Sokak No.3 Esentepe, 34394 İstanbul
Tel: 0212 272 04 04 (pbx) • Faks: 0212 272 04 00 • www.ajanspress.com.tr

Tarihi okumak, tarihi yazmak, tarihi yapmak

Geçmiş zamanlarda yaşanmış olayları, gelişmeleri, etkileşimleri vs. hep tarihi okuyarak anlar, keşfedebiliriz. Bu tarih okumaları, belirli bir birikimin üzerine çıktığı anda tarih bilincine evrilir. Ancak bu bilinci edinmek için salt tarih okuması yetmez. Ekonomiden felsefeye kadar ciddi bir arka plan ya da diğer bir deyişle psikolojik yorum gücü gerekir. Bunun için öncelikle şu bil nmelidir: Tarih bilimi, Ne Hegel'deki ne de Kant'taki anlamıyla "kendinde şey" (Ding an sich) değildir. Her türden gelişme ve değişimle sıkı sıkıya ilişkilidir. Tarihi yapan kuvvetlerin arasındaki güç dengesine göre tarih yazılır. Roma Tarihi o yüzden Spartaküs'ün haklı isyanını değil, İmparatorun soylu tarihini anlatır hep. Hiçbir tarih anlayışı bu anlamda "yansız" değildir. Ancak tarih bilimine uygunluk düpedüz olguların gerçeklik terazisinde tartılmasıyla anlaşılır. Arada uçuşan olgulara bakabilmek, okuyabilmek önemlidir.

Tarih bilimi, ne Hegel'deki ne de Kant'taki anlamıyla "kendinde şey" (Ding an sich) değildir. Her türden gelişme ve değişimle sıkı sıkıya ilişkilidir. Tarihi yapan kuvvetlerin arasındaki güç dengesine göre tarih yazılır.

İşte bu toz duman bulutu içinde zaman zaman tarihin belirli aralıklarını ziyaret etmek, o dönemlerde yaşananları bilimsel titizlikle yeniden ele almak gerekir.

İnsan aynı anda obje (kendine yönelinen, araştırılan) ve aynı anda süje (yönelen, araştırılan) özelliklerini barındıran tek varlıktır. Yani yazılan tarihin, yapılan yorumun gerçek olup olmadığını araştırmak bu durumda en doğal hakkımız. İnsan olma özelliğimizden dolayı, bize sunulana yorumlamamız, araştırmamız, sorgulamamız gerekiyor. Bir yanımız tarihi yaparken, diğer yanımız tarihten besleniyor. İşte tarih yapıcılarının, tarih yazıcılarıyla uyumunu kontrol etme işi, tarihe birikimle ve bilimsel olarak bakabilme işidir. Tarihi okuyabilme işidir.

"Her dönemin egemen fikirleri o dönemin egemen sınıflarının fikirleridir" diyor Karl Marx. O yüzden bugüne kadar kendi tarihimize ilgili pek çok konuda olduğu gibi korsanlarımız konusunda da yeterli düzeyde bilgi sahibi olamadık. Öyle ki bu çalışma boyunca, bu sahada günümüzde çok az sayıda çalışan değerli bilim adamımız olduğunu tesbit ettik. Ama konuya getirdikleri derinlik ve yorum okurlarımız tarafından da takdirle karşılanacaktır.

Korsanlığı, güncel olmasının ötesinde,

toplumsal ihtiyaçlarımızın doyurulmasına dönük her içenkle ele aldık. Magazin boyutunu değil, ekonomik, askeri, siyasal, kültürel boyutları ile ilgilendik. Araştırmalarımız boyunca çok ilginç gelecek pek çok bilgiyle karşılaştık. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Cezayir ile ABD arasındaki 1795 anlaşması, birkaç açıdan çok önemlidir.

Birincisi, antlaşma ABD'nin İngilizce dışında tarihi boyunca yaptığı ilk ve tek anlaşmadır. Anlaşmanın dili Osmanlıcadır.

İkincisi, ABD'nin bağımsızlığından sonra ki ilk ve tek vergi ödediği anlaşmadır. ABD bu anlaşmayla 35 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğuna yılda 12.000 Osmanlı altını vergi öder.

Metnin özelliğini bozmamak için Osmanlıcasına müdahale etmedik, vesikayı olduğu gibi tıpkı basım olarak size nakletmeyi uygun gördük.

Yine bu belgenin içinde yayınladığımız ABD kaynaklı bir harita, ABD'nin terörle mücadele satsatısının tarihsel köklerine işaret ediyor. Haritanın ve altındaki ibarenin ünlü TIME dergisinde yayınlanmış olması da bir başka çarpıcı durum.

Dergimizin bu ayki Sahaf bölümünde ise, Yılmaz Gruda hocamız, iki ciltlik "Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları"nı tanıttı. Türk korsanlarının en meşhur simalarının birisi olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın Anıları'nı keyifle okuyacağımızı umut ediyoruz.

Zühtü Bayar hocamızın "Navaron Koyunda Yatan Osmanlı Hazinesi" adlı makalesi ise konuya ayrı bir zenginlik katıyor.

Kapak dosyamıza yoğun emeği geçen; değerli hocamız Sayın Prof. Dr. İdris Bos-tan'a; Araştırmacı, tarihçi, yazar Sayın Orhan Koloğlu'na ve Aykırı Yayınları editörü, yazar Sayın Seyfi Öngider'e de tekrar çok teşekkür ediyoruz.

Bu ay, 1538 yılında, Andrea Doria kumandanlığındaki Haçlı ordularıyla savaşan Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki deniz kuvvetlerimizin Preveze Deniz Zaferi'nin 468. yıldönümü. Bu vesileyle büyük denizcilerimizi bir kez daha anmış olalım.

Ekim ayında görüşmek umuduyla sağlıklı kalın.

S.S. Ütopya Bilim ve Kültür
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Murat AKGÜN

Yazı İşleri: Begüm DANDIK

Aslı YAZICIOĞLU

Görsel Yönetmen: Aslı YAZICIOĞLU

Kapak Tasarım: Onur CANTIMUR

Kurumsal İlişkiler: Gönen TEPE

Dağıtım Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Öneyi Akalın,
Prof. Dr. Altın Akın, Prof. Dr. Bora Akman,
Zühtü Bayar, Dr. M. Kürşat Bozkurt,
Prof. Dr. Necmi Dayıoğlu, Dr. Cemal Dündar,
Prof. Dr. Erkan Eng, Prof. Dr. Uğur Genay,
Prof. Dr. Çiğdem Güler, Erkan İdriz,
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafar
Kara, Doç. Dr. Çiğdem Kaskıoğlu,
Prof. Dr. Semih Koray, Arda Odabaşı,
Feyziye Özbek, Dr. Hakan Seçkin,
Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkarmazı
No:7/2 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 244 23 81-244 23 72

e-posta: genel@ulupa.com.tr
internet adresi: www.bilimulupa.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Toros Sok. No: 9 Kat:3 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İzmir Temsilcisi: Engin AKON
Cumhuriyet Bulvarı Kınalı İşhanı No:24
Kat:4 Daire No: 402 Konaklılar
Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL
Frankenallee 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Özan UYAR
Tel: +316 45556564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: M. Alif GENÇ
Tel: +4113030715

Abone Koşulları: 6 Aylık: 24.00 YTL
Yıllık: 48.00 YTL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizasyon: Ulusal Haber Hiz. Prod. Ort.

San. Tic. A.Ş.

Baskı Yeri: Özyılmaz Matbaası

Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ

ISSN 1301-6717

Uzak coğrafyalarda unutulmuş tarih

■ Çivi yazısı

1

■ Kapak

Prof. Dr. İdris Bostan ile söyleşi / Türk korsanlığının tarihsel gelişimi 4

■ Kapak

Orhan Koloğlu / Türk Korsanları ve Garp Ocakları 16

■ Kapak

Prof. Dr. İdris Bostan / Adriyatik'te ticari limanların gelişimine korsanlığın etkisi 23

■ Kapak

Seyfi Öngider / Korsan gemileri 'demokrasinin beşiği' miydi? 30

■ Kapak

1795 tarihli Osmanlı eyaleti
Cezair ile ABD arasındaki barış anlaşması 32

■ Zühtü Bayar / Navaron Koyu'nda yatan Osmanlı hazinesi 38

■ Prof. Dr. Remzi Demir / İlk bilim tarihi kitabımız: Fen Adamları 41

■ Yrd. Doç. Dr. Burak Güçlü / Zihin ile beden arasındaki güçlü bağ: Dokunma duygusu 47

■ Mehmet Devrim Topses / Dede Korkut Hikâyelerinde kamuculuk örnekleri: Potlaç ve Ülüş 53

■ Doç. Dr. M. Emin Elbükten / Ülkemizde sualtı hekimliği ve Hiperbarik Tıp 56

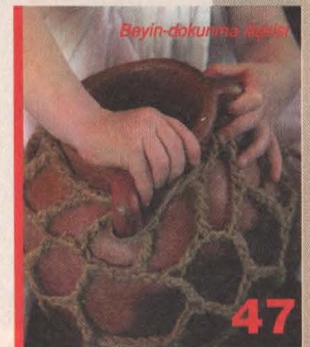
■ Doç. Dr. Uğur Alpogut / Türkiye'de müzik kültürünün gelişimi ve güncel koşullarda irdelenmesi 62

Navaron'un gizli hazinesi

Battle of Navarino

38

■ Prof. Dr. Yavuz Harmanyeri / Deri yaşlanmasında antioksidanlar ve beslenmenin yeri	67
■ Arkeo-Görüş / Erkan İldız Türkiye'nin gereksinimi: Arkeolojik zenginliğimizi korumayı esas alan bir baraj politikası	71
■ Bilim ve Teknoloji Güncesi	72
■ Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri / Erkan İldız	77
■ Kitap-Eleştiri / Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Akalın Kongar'ın "Tarihimizle Yüzleşmesi"	81
■ Kitap-Eleştiri / Onur Erk Filozoflar geçidi	83
■ Kitap Kurdu / Ayşegül Yılmaz	86
■ Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından / Erkan İldız	88
■ Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka	89
■ Sahaf / Yılmaz Gruda	92
■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday	93
■ Satranç / Dr. Murat Akdağ	94
■ Bulmaca / Semra Larçın	96

Türk korsanlığının tarihsel gelişimi

Türklerin denizlerde de iddialı olduklarını artık kabul etmek gerekir. Bizim korsan denizci diye bildiğimiz denizcilerin kendilerini nasıl tanıdıklarını bilmek, belki de onların gözüyle onları tanıtmak da gerekir. Korsanlık, zannedildiği gibi, devletin izni dışında, denizlere açılmış kişilerin kendi keyfi anlayışlarıyla sergileyebilecekleri bir uygulama değildi.

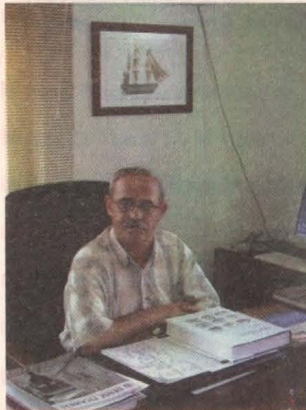
Sayın Bostan, "korsan" kelimesinin kökeni ile konumuza giriş yaptım, oradan da derinleşelim.

- O zaman öncelikle Osmanlılarda korsan kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını belirterek söyleşimize başlayalım. Osmanlıda korsan kelimesi hangi anlam çerçevesinde kullanılıyordu ve bu anlam sonradan nasıl bir değişikliğe uğradı? Korsan diye adlandırılan denizcilerin, denizlerde faaliyet göstermeye daha çok ne zaman başladıklarını ve denizleri nasıl etkilediklerini söz konusu edelim.

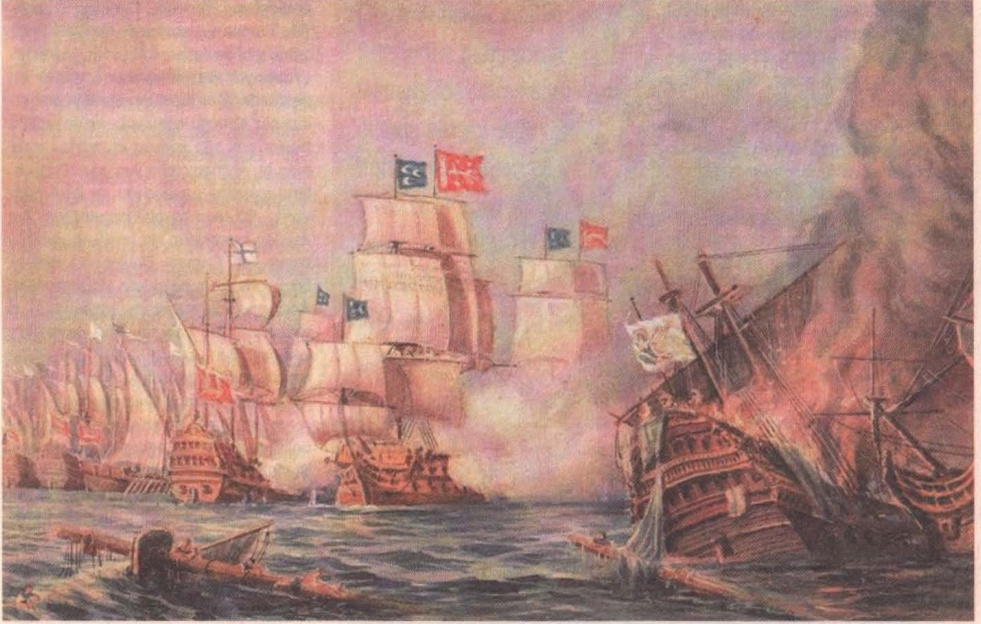
Korsan kelimesi bizim kullanımımıza Arapçadan gelmiş. Onlar bu kelimeyi kursan şeklinde telaffuz ediyorlar. Ama kelime muhtemelen İtalyanca corsa-ro'dan Arapçaya geçmiş. Çünkü Akdeniz'de ortak olarak gelişen bir dilden bahsetmek mümkün. Buna Lingua Franca diyoruz. İçinde İtalyanca, Yunanca, İspanyolca, Türkçe ve Arapça kelimelerin karıştığı bir dil var. O dönem denizcilerinin çoğu zaten bu dilleri biliyor ve kullanıyordu. Belki de bu sebeple Osmanlılar, korsan kelimesini itinayla seçerek kullandılar. Benim tespit edebildiğim kadarıyla 16. yüzyılın sonlarına kadar korsan kelimesi çoğunlukla Osmanlı hedeflerine, topraklarına, menfaatlerine, gemilerine saldırıp onları yağmalayan ve kendisinin düşmanı olan devletlerin denizcileri için kullanılmıştır. Ve onları korsan kâfirler olarak adlandırmıştır. Bu mana 16. yüzyılın sonlarına kadar bu şekilde, sadece Osmanlılara dost ve müttefik olmayan bütün devletlerin hukuk dışı davranan denizcileri için kullanılan bir tabir olmuştur. 16. yüzyılın sonlarından itibaren korsan kelimesi Osmanlı literatürüne müspet bir anlam taşıyarak girmiş ve denizleri iyi bilen kimseler için kullanılmaya başlanmıştır.

16. yüzyılın ilk döneminde, kelime daha çok hırsızlık, haydutluk yapan ve Osmanlılara düşman devletlerin denizcileri

Akdeniz'de ortak olarak gelişen bir dilden bahsetmek mümkün. Buna Lingua Franca diyoruz. İçinde İtalyanca, Yunanca, İspanyolca, Türkçe ve Arapça kelimelerin karıştığı bir dil var.

Prof. Dr. İdris Bostan

Preveze Deniz Savaşı. Osmanlı bayrağı ile görülen sancak Barbaros'un korsanlık sancağıdır. (Bakınız alttaki fotoğraf)

in kullanılırken yüzyılın sonlarına doğru kendi denizlerinde faaliyet gösteren ve denizciliği çok iyi bilen denizciler için kullanılır olmuş. O halde Osmanlılar bu kelimeyi kimler için kullandı? Bu manada kullanıldığı dönemlerde yani sadece düşman devletlerin haydutluk ve hırsızlık yapan, saldırıp zarar veren denizcileri için kullanırken, kendi denizcileri içinde gönlüllü reisler tabirini kullanması oldukça anlamlıdır. Ama kendi denizcileri hukuk dışı kabul edilen haydutluk, eşkıyalık veya benzeri tabirlerle adlandırabileceğimiz hareketlerde bulunduklarında onlar için "harami levend" tabirini kullandılar.

Korsanlığın hukuku

- Peki bizim tarihimizdeki korsanlığın, barbar faaliyetlerden farkı nedir?

- Korsanlık, zannedildiği gibi, devletin izni dışında, denizlere açılmış kişiler kendi keyfî anlayışlarıyla sergileyebilecekleri bir uygulama değildi. Çünkü denizlerde hareket eden bütün bu birim-

ler, fert olarak ya da toplu olarak ancak devletin onlara çizdiği hukuk prensipleri çerçevesinde hareket etmek zorundaydılar. Burada karadaki akıncılara atıfta bulunmak lâzım. Osmanlı İmparatorluğu'nda kara harekâtları düzenlenirken orduların önünde düşman topraklarına giren öncelikle, ordunun önündeki ilk hedefleri tahrip eden ve orduya giriş için imkân hazırlayan akıncı birlikleri vardır. Bunları hepimiz biliyoruz. 15.-16. yüzyıllarda Balkanlar'daki Osmanlı yayılımının öncü birlikleridir akıncılar. Nasıl ki onların hukuki statüleri devlet tarafından belirlenmişse ve onlar bütün davranışlarından devletin izni dâhilinde sorumlu iseler, denizlerde korsan adı altında tanımlanan denizciler de aynı hukuki statü dâhilinde hareket etmek zorundaydılar.

Kapütülasyonların kökeni

- Bir de bu faaliyetlerle kapitülasyonlar arasındaki ilişkiden bahsediyorsunuz.

- Osmanlı İmparatorluğu kuruluşun-

dan bir müddet sonra pek çok devletle dost ve müttefik ilişkiler içerisine girdi. Bunların başında Venedik ve Ceneviz gelir. Çünkü Osmanlı topraklarının çevirdiği denizlerde o zamanlar faal olan iki büyük denizci İtalyan şehir devletinin ko-

Barbaros Hayreddin Paşa'nın sancağı.

Ünlü korsan Seydi Ali Reis.

lonileri vardı, menfaatleri vardı ve Osmanlılar bunlarla bir şekilde bazen dost bazen düşman olarak karşılaşıyordu. Kaynakların elverdiği bilgiler ışığında görürüz ki gerek Ceneviz ve gerekse Venedik'le zaman zaman onların ticari imkanlarına zarar vermemesi, denizlerde rahat faaliyet gösterebilmeleri ancak dostluk anlaşmaları imzalamakla mümkün oluyordu. Biz bunlara ahitname diyoruz. Ahitnameler bugün yaygın anlamıyla kapitülasyonlar olarak biliniyor. Korsanlık nasıl bizim zihnimizde olumsuz bir imaj bırakmış ise kapitülasyon kelimesi de aynıdır. Aslında kapitülasyon Osmanlı padişahının devlet adına yabancı bir devletin kralına, imparatoruna Osmanlı toprakları veya suları içerisinde ticaret yapabilme imtiyazını bahşettiği hukuk metinleriydi. Bunlar Osmanlıların güçlü olduğu zamanlarda tek taraflı olarak verilen müsaadenâmelerdi, fakat imparatorluğun güç

kaybettiği dönemlerde kendi aleyhine kullanılır belgelere dönüştüler. Dolayısıyla bizler de kapitülasyonları bu olumsuz manasıyla tanıyoruz. Halbuki ahitnameler ilk verildikleri zamanlarda Osmanlı

padişahının Venedik, Ceneviz, Dubrovnik, Fransa ve sonradan İngiltere, Hollanda gibi devletlere bahşettiği ticaret imtiyazlarıydı. Bazen bunların içerisine ikili ilişkilerde eğer birtakım toprak kazanımları söz konusu olmuşsa –ki Venedik'te bunlar çok söz konusu oluyordu- o zaman bu ahitnamelerin yani kapitülasyonların içerisine o maddeler de ilave ediliyordu. Böylece bu ahitnameler yeni kazanılan toprakların da hukuken yeni fatihlere yani Osmanlı Devleti'ne intikal ettiğini gösteren belgelere dönüşüyordu. Ahitnamelerin içerisinde korsanlara da temas ediliyor. Yani devletler denizlerde karşılaştıkları zaman birbirlerine nasıl davranacaklar, karşılıklı ilişkinin düzeyi hangi şekilde olacak veya bunun sınırları zorlandığında onun aksi hareketlerde onları nasıl tazmin edecekler? Ahitname iki taraf için de bunları belirliyordu. Aslında ahitname metinleri aynı zamanda denizlerin hukuki statüsünü belirleyen devletlerarası hukuk metinleridir fakat hiçbir zaman ciddi manada bu gözle incelenmediği için hukuk tarihçilerimiz de bu noktaya temas etmezler ve ellerinde günümüze intikal etmiş böyle devletlerarası hukuk metinleri olduğunu biliyor kullanmazlar. Belki de Osmanlıların denizlere hükmetmeye başladıkları tarihten itibaren oluştuğu için bu hukuki metinler onları hem Karadeniz ve hem de Akdeniz için deniz hukukunu elinde tutan devlet yapmıştır. Nitekim Karadeniz fethinden sonra uzun yüzyıllar bir iç deniz olarak kalmıştır. Ama Akdeniz kıyısında Avrupa devletlerinin de bulunması ve imtiyazlarla Cebelitarık'tan Okyanus devletlerinin Akdeniz'e girebilme imkanına sahip olmaları sebebiyle bir iç deniz konumunda değildi ve çoğu defa söylenenin aksine bir Türk gölü de değildi. Çünkü bir tarafta İspanya, İtalya'daki şehir devletleri, Fransa ve Malta'nın mevcudiyeti, Napoli Kralığı gibi Osmanlılarla denizlerde mücadele eden devletlerin varlığı dikkate alındığında Akdeniz için böyle bir tanımlama yapmak pek gerçekçi ve doğru olmayacaktır. Ama belli dönemler dikkate alındığında Osmanlıların burada bir hâkimiyeti söz konusudur. Akdeniz'de deniz hukukunu düzenlemişti Osmanlılar. Yani denizde hangi hukukun geçerli olduğunu Osmanlı ahitnameleri düzenlemiştir.

Osmanlı siyasetinde dost ve düşman ülkeler

• Yeri gelmişken Osmanlı'nın devlet-lararası ilişkilerinin tasnifine değinelim.

• Bu düzenlemelere göre denizlerde hareket edenlerle ilişkilendirilecek muamelenin statüsü iki şekilde gerçekleşiyordu. Biri dost ve müttefik olan yabancı devletlerle ilişkiler, diğeri de kendileriyle hiçbir ittifak yapılmayan ve düşman olarak görülen devletler. Aslında bu düzenleme Osmanlılar için İslam hukukunun devletlerarası ilişkiler için öngördüğü bir düzenlemeydi. Yani İslam hukukuna göre devletlerarası ilişkiler iki ana şekilde gelişiyordu. Birincisi Müslüman olan devletlerle ilişkiler veya Darüİslam adı altında tanımlanan Müslümanlara ait olan bölgelere şamil olan hukuk. Diğeri de gayri müslim devletlerle oluşturulan hukuk. Bu da ikiye ayrılıyordu. Birisi darülharp hukuku yani kendileriyle savaş yapılması öngörülen düşman devletler. Diğeri gayri müslim olmalarına rağmen kendileriyle dostluk anlaşması yapılmış devletler. Bunun için darüssulh tabiri kullanılıyor. Bu kavram geçici bir süreci tanımlıyor. Osmanlı Devleti kendileriyle dostluk anlaşması yaptığı gayri müslim

Osmanlı denizciliği iki ana kategoride geliyordu.

Birincisi devletin kendi emri altında oluşturduğu donanması, diğeri de daha önce sözünü ettiğimiz denizlerde cihad ve gaza etmek üzere kendilerine gemi inşa ederek denizlere açılmış gönüllü denizcilerdi.

yani Müslüman olmayan devletlerle statüsünü dost ve müttefik olarak oluşturduğu takdirde onların kendi topraklarına gelip gitmelerine, kendi denizlerine, limanlarına girip çıkmalarına, oralarda ticaret yapmalarına müsaade ediyordu, izin veriyordu ve onlar da bu izin dahilinde hem karada şehirlerde ticaret yapıyor, hem de Osmanlı limanlarına gelerek ihtiyaç duydukları emtiayı alıp kendi limanlarına veya diğeri Avrupa limanlarına taşıyorlardı. Böylece mal ve eşyanın bir elden diğeri ele naklini sağlıyorlardı –ki

özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda ve coğrafi keşifler dönemleri düşünüldüğünde bu çok önemli idi. Doğunun o gizemli imtiyazı, Batı için hayati önemi olan baharatı iki yoldan deniz yoluyla Uzakdoğu'dan Akdeniz'e ulaşıyordu. Birincisi Kızıldeniz, ikincisi Basra Körfezi yoluyla. Basra Körfezi'nden emtia karaya çıkıyor, kervanlarla Suriye limanlarına yani Doğu Akdeniz bölgesine geliyordu. Yine Kızıldeniz'den karaya çıkıyor, kervanlarla Süveyş veya civarından Mısır'ın Akdeniz limanlarına taşınyordu. İskenderiye, Reşid, Dimyad gibi pek ünlü limanlar var o dönemlerde. Akdeniz'de Osmanlı devletiyle dost ve müttefik olarak oralara gelme hakkını elde etmiş olan, ahitnamelerle o hakkı almış olan devletler buralara gelip ticaret yapıyorlardı.

Osmanlı donanmasının oluşumunda korsanlar

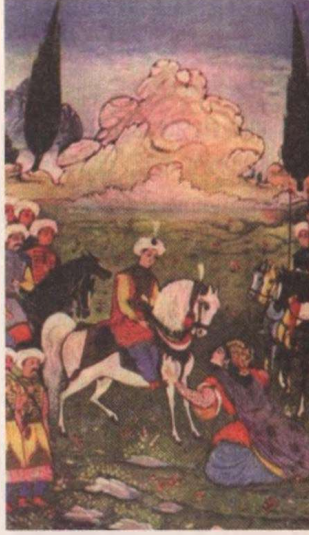
•Osmanlı korsanlarıyla donanmaya etkileri arasında nasıl bir ilişki kurabiliriz?

• Osmanlı denizciliği iki ana kategoride geliyordu. Birincisi devletin kendi emri altında oluşturduğu donanması, diğeri de daha önce sözünü ettiğimiz de-

Korsanlığı: günümüzde daha anlaşılır hâlâ getirebilmek için denizde savaşmak üzere devletten izinli, gerçekte inançlarının teşviğiyle denizlere açılmış bir sınıf olarak görmek lazım.

nizlerde cihad ve gaza etmek üzere kendilerine gemi inşa ederek denizlere açılmış gönüllü denizcilerdi. Gerek arşiv belgelerinin diliyle, gerekse o dönem tarihçilerinin bize intikal ettirdiğine göre bunlar cihad ve gaza etmek üzere denizlere açılan kimselerdi ve bu sebeple kendilerine deniz gazisi tanımlamasını yapmanın pek yanlış olmadığını düşünüyorum. Bu yüzden onları günümüzde daha anlaşılır hale getirebilmek için denizde savaşmak üzere devletten izinli, gerçekte inançlarının teşvikiyle denizlere açılmış bir sınıf olarak görmek lazım. Büyük ölçüde sahil şehirlerinden veya adalardan yetişiyorlardı. Devletin denizdeki öncü gücünü oluşturmak üzere hareket ediyorlardı. Tabii bunun da sebepleri vardı. Niçin insanlar denizlere açılıyorlardı donanma haricinde. Çünkü hem sahil şehirleri, hem adalar Osmanlıların eline geçtikçe buralarda yaşayan insanlar deniz ticareti yapıyorlardı. Bu ticaret sırasında Akdeniz'de üslenmiş korsanların ve Osmanlı Devleti'yle dost olmayan devletlerin saldırılarına mâruz kalıyorlardı. Kendilerini ve ticaretlerini koruyabilmek uğrunda onlara karşı mukabele ediyorlardı ve bunu cihad ve gaza düşüncesiyle birlikte yaptıkları için devlet onların faaliyetlerine ses çıkarmıyordu; aksine onları teşvik ediyordu. Çünkü bu aynı zamanda devletin donanmasının da işini kolaylaştırıyordu. Bu dönem, 15. yüzyılın ortalarıyla 16. yüzyılın ortalarına kadar belki de daha net bir tarih söylemek gerekirse Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetleri komutanlığı diyebileceğimiz Kapudanaşalık görevine ki diğer tanımlamasıyla Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Beylerbeyliği'ne getirildiği 1534 tarihine kadar devam etti ve o tarihten itibaren aslında artık korsanlık büyük ölçüde devletin kontrol ettiği bir birim ve kurum haline geldi. Daha önce ferdi hareketler olarak denizlerde görülürken ondan sonraki dönemde devletin kontrolünde, devletin emriyle, talimatıyla, izniyle hareket eden birimler haline geldi ve devlet daha önce de onların sözcüğü ettiğimiz devletlerarası hukuki statüden kaynaklanan haklarını kullanmalarına nasıl müsaade ediyor ve onları onaylıyor

Cem Sultan.

idiyse, daha sonraki dönemlerde de bizat onları donanmanın bir parçası olarak düşünmek suretiyle yararlandı ve böylece korsanlık devlet donanması içerisinde yerini almaya başladı.

Cem Sultan olayının denizlerdeki gelişmelere etkisi oldu mu?

- 15. yüzyılın sonlarına doğru korsanlığın ortaya çıkışı ve hareketliliğinin artışı üzerinde bazı şeyler söylemek lazım. Bu dönemde korsanlık Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki politikası ile paralel olarak gelişiyor. Fatih Sultan Mehmed'in ölümüyle yerine II. Bayezid'in geçmesi sırasında saltanat karışıklığı yaşıyor ve Cem'in II. Bayezid'e karşı çıkmasıyla bir dönem Osmanlı tahtında adeta tartışmalı bir konum söz konusu oldu. Ve Cem, Rodos Şövalyeleri'ne sığındıktan sonra Fransa'ya, Roma'ya giderek Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturduğu sıralarda denizlerde Osmanlıların mümkün olduğu kadar çekimser davrandığı bir dönem başladı. İşte böyle bir dönemde doğrudan devlet emriyle değil, dolaylı olarak denizlerde devletin kontrolünde denizlerde denizcilerin

faaliyetleri gelişmeye başladı. Aslında bizim bugün korsanlık olarak bildiğimiz, anlamaya çalıştığımız manada ferdi denizcilik hareketlerinin yoğunluğu bu dönemde tam manasıyla ortaya çıktı ve birçok korsan denizci o dönemde yetişti. O dönemin şartları nelerdi? Biraz onlardan bahsedelim. Belki de böylece sorunun ikinci ayağına, devletle ilişkilerine geçmiş olalım.

15. yüzyılda İspanya'da siyasal durum

- 15. yüzyılda İspanya'daki değişimlerin, gelişmelere etkisini nasıl ele alabiliriz?

- Bu dönemde İspanya'da ciddi mânâda karışıklıklar yaşanıyor. Biliyorsunuz yaklaşık miladi 750'lerden itibaren Endülüs bölgesi diye bildiğimiz İspanya'nın ortalarına kadar sınırlarını genişletmiş o günkü Madrid'i dahi içine almış bir İslam devletinin yer aldığı bölgeydi İspanya. Müslümanlar, yaklaşık 750 yıl orada hükmettiler. Bir medeniyet oluşturdular. Avrupa ile çok yakın ilişkiler içerisinde girdiler ve Batı'da Aydınlanma sürecine katkıda bulundular. Fakat bu devlet 15. yüzyılın sonlarına doğru ömrünü tamamlamış ve bölünmüş beylikler halinde varlıklarını güçlükle koruyabilir duruma gelmişlerdi. Diğer taraftan ise İspanya Krallığı birliği tamamlayarak topraklarını devamlı genişletiyordu. Akdeniz'e doğru yayılıyordu ve arada kalmış olan, Ta'âfütü'l-mülük olarak bilinen bu Müslüman beyliklerini bir bir ortadan kaldırıyor. Öyle bir ortadan kaldırma uygulaması ki insanlara birkaç alternatif sunuluyor. Ya din değiştirip Hristiyan olacaksınız, ya bu topraklardan gideceksiniz yahut ölümlü yüz yüze geleceksiniz. Bu durum Yahudiler için de geçerli idi. Dikkat ederseniz 1992'de 500. Kurtuluş yıldönümünü kutladıkları Yahudi cemaatleri çeşitli yerlerde, Osmanlıların oradaki Yahudileri daha güvenli topraklar olarak Osmanlı coğrafyasına taşımalarının yıldönümü olarak. Ama tabii onlardan çok daha fazla sayıya sahip olan Müslümanlara yapıları ise hiç kimse hatırlamamış bile. Halbuki o zamanlar Osmanlı padişahı II. Ba-

yezid'e pek çok feryadnameler gelmişti. Bu baskıdan, bu eziyetten kurtarılmaları bir şekilde İspanya'nın üzerlerinden ellerinin kaldırılması veya onların kurtarılması için. Belli ki o insanların hayatları incelendiğinde çok büyük eziyetlere maruz kaldıkları görülüyor. İşte Osmanlı denizcilerinin en ünlüleri devletin onları gayri resmi yönlendirmeleriyle bu bölgelere kadar gittiler, İspanya'dan birçok insanı Kuzey Afrika'ya taşınmasına öncülük ettiler. Daha sonra Akdeniz'de ünlü olan birçok denizcinin aslında İspanya kökenli Müslümanlar oldukları da görülmektedir. Onun için Akdeniz'in yapısında giderek karmaşılaşan bir denizciler topluluğu gelişmeye başladı. Bunların büyük çoğunluğu Anadolu'dan yahut Anadolu bağlantılı olan yerlerden zuhur ediyordu. Bir kısmı olayların içinde yaşamaları bakımından Kuzey Afrika'dan çıkıyordu, bir kısmı da İspanya zulmü altında ezilmiş olan ve kurtulduktan sonra adeta onlara karşı bunun rövanşını almak için mücadele eden bir gruptan oluşuyordu. Birden Akdeniz'de faaliyet gösteren ferdi denizciler diyebileceğimiz ve yaygın adıyla herkesin korsan dediği bu denizciler çoğalmaya başladılar. Ve sonradan adını bildiğimiz en meşhur denizciler yine bu dönemde ortaya çıktılar. Biraz da şartların onları yönlendirmesiyle ortaya çıkmış bir hareket oldukları düşünülmelidir.

Osmanlı donanmasının gelişiminde korsanlar

- Osmanlı İmparatorluğunun denizlerde egemen hâle gelmesinde de korsanların etkin rolü var o zaman?

- Tabii devletin denizde kendi düzenini yeniden kurmasında mesela Cem'in bir şekilde ölümü ortadan kalkmasından sonra II. Bayezid yeniden Akdeniz'e açılmak üzere donanmalarını hazırlamaya, daha önceden yaptıkları hazırlıkları değerlendirmeye başladı. İşte bu sırada denizlerde ünlenmiş Gelibolu doğumlu Kemal Reis gibi ve adını çok iyi bildiğimiz yeğeni Piri Reis gibi denizcileri ve onlarla birlikte olan pek çok denizciyi devlet ederek kendi devletin merkezî donanması çatısı altında denizlere açılma-

1992'de 500. Kurtuluş yıldönümünü kutladı İspanya Yahudi cemaatleri. Osmanlıların oradaki Yahudileri daha güvenli topraklar olarak Osmanlı coğrafyasına taşımalarının yıldönümü olarak. Ama tabii onlardan çok daha fazla sayıya sahip olan Müslümanlara yapılanları ise hiç kimse hatırlamadı.

larını istedi. Devletin öngördüğü şartlar altında onlara yeni gemiler tahsis etmek, daha büyük gemiler yapmalarına müsaade etmek suretiyle bunları devlet bünyesine almaya başladı. Aslında zaten devletin müsaadesiyle denizlere açılmış olan bu korsanlar devletin onları kendi bünyesine almak istediği zaman hiçbir çekince göstermeden bu daveti kabul ettiler. Onlara öngörülen şartlar altında yeni donanmalar oluşturarak kendi bilgi, beceri ve tecrübelerini denizlerde kazandıkları maharetleri devletin donanması içinde uygulamaya başladılar. Böy-

lece denizlerde ferdi olarak gelişen korsanlık hareketi devletin donanması içerisinde kendisini göstermeye başladı.

Bu sebeple genellikle toplumda daha çok sinema filmleriyle tanınan korsan imajının aslında pek de Osmanlı korsanlığı için sözü edilebilir birşey olmadığı düşünülmeli, üzerinde konuşulmalı, tartışılmalıdır. Yalnız bir gerçek var. 16. yüzyıl boyunca aslında devlet donanmaları ile işbirliği yaparak hareket eden korsanlar, donanmanın merkez üssüne çekilmesinden sonra kendi bulundukları üslerde denizleri yine kontrol etmeye, ona hükmetmeye özen gösterdiler, dikkat ettiler, bunun için mücadele verdiler. Muhtemelen bu sebeple batı dünyasında Türk korsanları o korkutucu imajıyla tanınır oldu. Çünkü onlar dost ve mütefik olmayan bütün devlet gemilerine, hedellerine çok rahat bir şekilde hücum ediyorlardı. Onlara amansız saldırılar düzenleyerek ticari mallarına, gemilerine el koyuyorlardı ve denizlerde rahatlıkla dolaşmalarına pek izin vermiyorlardı.

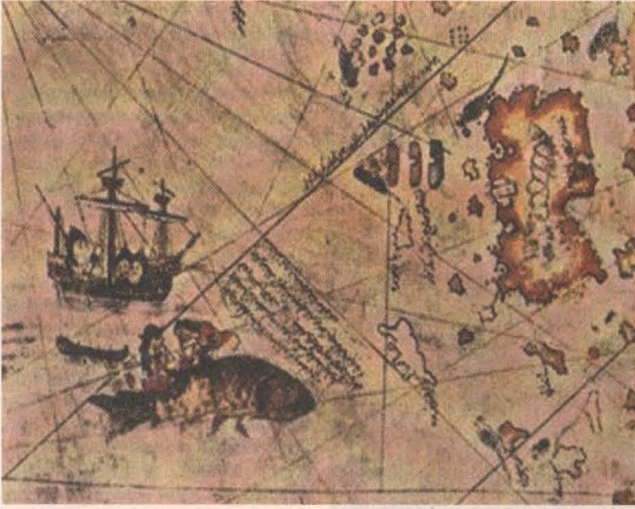
Ticaret ve korsanlık

- Korsanlığı ekonomik bir faaliyet biçimi olarak da ele alabilir miyiz?

- Aslında çok fazla üzerinde durulmayan sadece korsanların savaştıkları, saldırdıkları, gemilere el koydukları kıs-

Daha sonraları Malta'ya sürülüp Malta şövalyeleri adını alacak Rodos Şövalyeleri.

Korsanlığın varolduğu dönemlerde çok yoğun bir ticaretin olduğu gözlemlenmektedir.

miyla uğraşılıyor. Halbuki korsanlığın varolduğu dönemlerde çok yoğun bir ticaretin olduğu da gözlemlenmektedir. Aslında belki bunlar birbiriyle bağlantılı olarak gelişmektedir. Yani bir yerde ticaret varsa orada korsanlık var demektir. Ticaretin olmadığı yerde de korsanlığın olması için hiçbir sebep yoktur. Yani eğer gemiler yüklü olarak denizde seyir ediyorsa, büyük ölçüde de savunmasız iseler, bunlar düşman olan devletlerin korsanları, denizcileri tarafından el konulmaya hazır demektir. Tabii bunlar dost ve müttefik devletlere ait değilse. Burada ahitnamelerde yer alan diğer bir hususa temas etmemiz gerekir. Dost ve müttefik olan devletlerin gemilerine eğer yanlışlıkla veya kasten bu denizciler el koymuşlarsa veya savaşçı insanlarını telef etmişlerse ne yapıyorlardı? Devletlerin şikayetleri üzerine Osmanlı Devleti bunları dikkate alıp inceletiyor, üst makamlar tarafından incelemesini yaptırıyor, eğer şikayetler haklı bulunuyorsa o takdirde verdikleri zararın tanzim ettirmesi gereğini yerine getiriyordu. Bunu bizzat onu yapan denizcilere yüklediği gibi belki bazen devlet kendisi üstlenmek zorunda kalıyordu. Osmanlı Devleti

de karşısındaki devletten bunu talep ediyordu. Nitekim 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında Adriyatik'te son derece hareketli bir ticaret vardı ve oradaki hareketlilik Kuzey Afrikalı ve Adriyatik kıyılarında yetmişmiş korsanların çok ilgisini çekmişti. Bu hareketlilik sırasında bazen Osmanlı denizcileri yani bu korsanlar Venedik gemilerine el koymuşlardır veya onlara saldırı düzenlemişlerdir. Çünkü devlet her zaman Venedik'le dost değildi, zaman zaman savaşlar yapıyorlardı. Ama Venedik bir ticaret devleti olduğu için savaşın hemen akabinde İstanbul'a gidip ahitname almak suretiyle o dostluğu yeniden tesis ediyordu. Tabii ahitnameler her padişah değişiminde veya bir savaş sonrasında veya antlaşma şartları değişmiş ise yenilenmek durumundaydı.

Osmanlı karşıtı korsanlık hareketleri

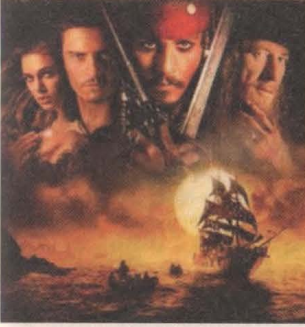
- Yeri gelmişken soralım: Osmanlı karşıtı korsanlık faaliyetleri var mıydı?

- 16. yüzyılda Adriyatik'te aslında çok fazla dikkat çekmeyen ama son zamanlarda bazı araştırmalara konu teşkil

eden, Uskoklar adıyla bilinen Osmanlı karşıtı bir korsanlık hareketi vardır. Onlar da denizlere kendi tekneleriyle açılıyorlar, Osmanlı topraklarına saldırıyorlar, denizde buldukları bütün ticaret gemilerini yağmalıyor ve Osmanlı menfaatine zarar veriyorlardı, Karadeniz'deki kazaklar gibi. Venedik ise Venedik Körfezi diye bildiğimiz, bugün Adriyatik olarak tanıdığımız denizde güvenliği sağlamak mecburiyetindeydiler Osmanlılara verdikleri taahhüt gereği. Bunu yapamadıkları yahut yapmadıkları için bu defa Uskoklara karşı koyabilmek amacıyla Osmanlı denizcileri harekete geçmişti. Aslında bir taraftan Avusturya-Habsburg imparatorluğu'nun Osmanlılara karşı kullanmak üzere desteklediği Uskoklara Adriyatik'te göz yuman Venediklilerin bu davranışlarını bir bakıma karşılıksız bırakmamak üzere Osmanlı korsanlarının yani gönüllü reislerin bir mücadelesidir bu hadise. Demek ki bazen şartlar bunu doğuruyor. Yani gayri nizami askeri güçler bir başka askeri güçle bertaraf ettiriliyor. Bu da bazen devletlerin kendi düzenlemeleri şeklinde değil devletlerin izniyle özel düzenlemeler şeklinde ortaya çıkıyor ve bu da tabii

Kalyon

Korsanlık, günümüzde beyazperdede sadece heyecan ögesi olarak kullanılıyor.

başta felsefesini belirlemeye çalıştığımız insanların mücadelelerinin asıl imve noktasını oluşturan inançlarından kaynaklanan cihad ve gaza düşüncesinden kaynaklanıyor. Bu şüpheşiz karşıtıdır. Karşı tarafın insanları da muhtemelen o amaçla, benzer bir harekete girişmişlerdir ve bu mücadelede şüpheşiz iki taraftan birinin diğer tarafı bertaraf etmesi halinde orada sulh ve sükun, barış, düzen sağlanır olmuştur. Nitekim Akdeniz'de üstünlük Osmanlılarda kaldığı için uzun yüzyıllar buralardaki güvenliği, düzeni, serbest ticareti ve onun güvenliğini sağlamak Osmanlılara düşmüştür. Ve bunu yapabildikleri sürede orada bir düzen varolmuştur. Bunda muvaffak olamadıkları zamanlarda ise o devletlerin denizcileri Osmanlı sularına girerek onlara mukabil zararlar vermişlerdir ve bu yüzden de Osmanlı belgeleri onları korsan olarak nitelendiriyordu. Osmanlı korsanlarının hedef bölgesi Orta Akdeniz, Adriyatik, Batı Akdeniz ve hatta zaman zaman Akdeniz dışındaki okyanuslara çıkmak suretiyle uzak denizlere doğru yönelirken Akdeniz içindeki Osmanlı karşıtı devletlerin korsanları da Ege ve Doğu Akdeniz coğrafyasını seçiyorlardı. Yani bu bir tür karşılıklı mücadele alanı oluşturma çabasıydı.

Akdeniz ötesi Osmanlı deniz faaliyetleri

- Osmanlı ile Batılı devletlerin denizler üzerindeki mücadele alanı Akdeniz-

Ege ile sınırlı mıydı?

- Osmanlıların Ege denizindeki bütün bölgeyi ve adaları kendi egemenliği altına alarak, Avrupalı devletlere üs olabilecek hiçbir toprak, kara parçası bırakmadığı dönemlerde bu mücadele Orta ve Batı Akdeniz'e kaymıştır. Nitekim 16. yüzyılın sonlarında bu mücadele Batı Akdeniz'den dışarı çıkmış hatta Güney İngiltere'ye kadar varan pek çok bölgele ulaşmıştır. Mesela yabancı tarihçilerin, özellikle İngiliz tarihçilerin de araştırmalarıyla bildiğimiz bir gerçek var ki burada ancak size belgelerin bize verdiği bilgileri paylaşıyorum. Kanaatleri ve daha çok spekülasyona yönelik hamaset bilgilerini veya değerlendirmeleri pek söz konusu etmiyorum. O yüzden de Türk korsanları Amerika'ya şu zamanda gitmişti gibi bilgilere şimdilik yer vermiyorum, tâ ki bunların belgelerine ulaşmaya kadar. İngiltere'de yapılan araştırmalara göre Kuzey Afrikalı korsanlar yani Türk denizciler ile biraz da İspanya'dan Kuzey Afrika'ya geçen ve bizim bugünkü adıyla Moriskolar o zamanki adıyla Müddecel Taifesi olarak bilinen Endülüslü yani İspanyolu Müslümanlardan denizlerde faaliyet gösterenler birlikte hareket ederek Cebelitarık'tan dışarı çıkıyorlar. Fas'ın Atlas Okyanusu sahillerine gidiyorlar. Sela Limanı'nda Faslı denizcilerle birleşerek orayı üs ediyorlar ve birlikte Güney İngiltere'yi vuracak şekilde akınlar düzenliyorlar.

Deniz dışı bölgelerde nüfuz savaşları

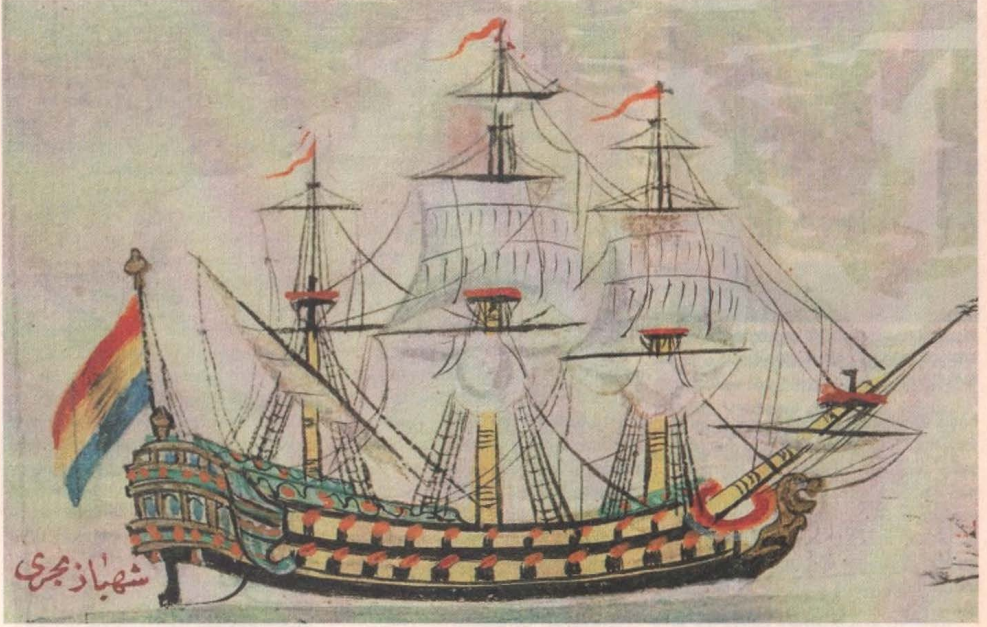
- Bunlar üstelik o derece korkutucu hareketlere dönüşüyor ki aslında bu de-

Ganimetsiz korsanlık olmaz. Ganimet para olabilir veyahut karşılığında başka bir mal olabilir, bunların değiştirilebildiği limanlar vardı ve bunu herkes biliyordu.

nizcilerin faaliyetlerini Cebelitarık bölgesi üzerinde bir taraftan Kuzey Afrika'ya yönelik Portekiz ve İspanya emellerini karşılamak, onlara mukabele etmek, onları bölgeden uzaklaştırmak, diğer taraftan da kendi ulaşabildikleri yerlere akınlar düzenlemek olarak uluslararası bir mücadele zemini içinde düşünmek lazım. Yani bölgede o sıralarda emelleri olan emperyalist devletler var. İspanya gibi, Portekiz gibi ve bunlara daha sonra İngiltere, Fransa katılacaktır. Bu devletlere karşı mücadele ederken Akdeniz'de devlet olarak Osmanlıların İspanya'yı Kuzey Afrika'dan uzaklaştırmasına paralel olarak denizciler de Atlas Okyanusu'na çıkarak bu mücadeleyi açık denizlerde sürdürmektedirler ve çoğunlukla Kuzey Afrika merkezli İspanya'dan gelişmiş denizcilerin de katılımıyla teşekkül etmiş olan bu korsan denizcilerin oluşturduğu filolar, Güney İngiltere'de insanları son derece tedirgin eden, devletin tedbir almasını gerektiren bir konuma gelmiş ve Osmanlı Devleti'ne bu konularda pek çok şikayetlerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye dost ve mütefik bir devlet olarak Osmanlı sularında ticaret yapabilme iznini vermesi 16. yüzyılın sonlarındadır. Aslında şu hususu mutlaka göz önünde tutmak gerekir, Akdeniz'de XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin serbest ticaret yapabilme hakkı tanıdığı devletler Venedik ve sonra Fransa idi. 16. yüzyılın sonlarına kadar bir Avrupa devleti olan İngiltere, Hollanda ve Danimarka gibi okyanuslara kıyılı olan devletler Akdeniz'de ticaret yapabilme hakkı elde edememişlerdir. Portekiz zaten Hint Denizi'nde Osmanlılarla devamlı çatıştığı için Akdeniz'e girebilme şansına sahip değildi. Girdiği zaman mutlaka çatışma söz konusu olacaktı ve Portekiz bunu pek denemiyordu. Zaman zaman Batılı devletlerin donanmalarına yardım gönderiyordu ama kendi ticaret gemileri Akdeniz'de hareket etmiyordu. İşte Osmanlı denizcileri bu yüzden Akdeniz dışında rahatlıkla İngiliz hedeflerine saldırabiliyor, onları vurabiliyorlardı.

Osmanlı korsanlarının hukuksal zemini

- Korsan faaliyetlerindeki hukuksal zemin nedir?

Portekiz zaten Hint Denizi'nde Osmanlılarla devamlı çatıştığı için Akdeniz'e girebilme şansına sahip değildi. Girdiği zaman mutlaka çatışma söz konusu olacaktı ve Portekiz bunu pek denemiyordu.

- Ahitnamelere göre devletin kimliği belli olmayan gemilere de bu denizciler rahatlıkla saldırma hakkına sahiptiler. Eğer bir devlet dost ve müttefik değilse onunla daimi bir savaş hali var demektir. Nerede onlara ait bir hedef bulunursa bu denizde ise gemi, karada ise onlara ait yerleşim birimleridir. Oraları vurma hakkına sahip görüyordu kendini. Onun için denizciler güçleri yettiği müddetçe bu mücadeleyi sürdürüyorlar ve sözünü ettiğim Sela'dan çıkıp giden korsanlar da bu hukuki anlayışın gereği olarak akınlarını yapıyorlardı. Bu yüzden yaptıklarını hukuka uygun görüyorlardı, aldıklarını da ganimet kabul ediyorlardı. Bu ganimetlerde tabii sonra çeşitli yerlerde limanlarda ticarete dönüşüyordu.

- Korsanlığın ticaretin yanında sosyal yaşama ne tür etkilerinden söz edebiliriz?

- Ticaretle korsanlığın ilişkilendirilmesinde gerçekten isabet var. Bu saldırılar sırasında ganimet olarak insanlar esir alınıyor, mallarına el konuyordu. Sonra dev-

lete veya yöneticilere ait hisseler ayrıldıktan sonra bunlar ticari bir metaa dönüşüyordu. Tabii esirlerin kurtarılması için ilgili yerlere haberler ulaştırılıp, fidye karşılığında serbest bırakılıyorlardı veya onlar için öngörülen gemilerde kürek çekme mahkumiyetiyle böyle bir cezaya çarptırılmış olarak istihdam ediliyordu. El konulan mallar ise çeşitli liman şehirlerinde satılarak bir şekilde paraya dönüşüyordu. Yani ekonomiyeye bir katkısı oluyordu. Cezayir en önemli limanlardan biriydi. Ganimetsiz korsanlık olmaz. Ganimet para olabilir veya hahut karşılığında başka bir mal olabilir, bunların değiştirilebildiği limanlar vardı ve bunu herkes biliyordu. Belki bir yakınının esir edildiğini duyan, haber alan bir Avrupalı veya bir Osmanlı yetkilisi onları nerede bulacağını da muhtemelen biliyordu. Adeta bunların üsleri oluşmuştu ve bu mekanlarda kendi esirlerini, mallarını bulma imkânı oluyordu. Sadece Osmanlı Devleti'ne ait limanlarda değil Avrupa sahil şehirlerinde bulunan pek çok limanlar da bu korsanların uğrak yeriydi. Bazen

Osmanlılara ait korsanların vurdukları gemilerin malları Avrupa'nın bazı limanlarında satılıyordu ve böylece ticarete dönüşmüş oluyordu. Ekonomiye bir şekilde katkı sağlanmış oluyordu. Yine sadece Osmanlı gemilerinde veya Osmanlı makamlarının ellerinde Avrupalı esirler tutulmuyordu. Aynı zamanda Avrupalıların ellerinde de Türk esirleri fazlasıyla bulunuyordu. Salvatore Bono'nun yakın zamanda Türkçeye de tercüme edilen "Yeniçağ İtalyasındaki Müslüman Köleler" kitabı bunun en bariir örneğidir. Ki sadece İtalya'da köle olarak istihdam edilen ve Osmanlı vatandaş olduğunu düşünebileceğimiz insanların sayılarının azımsanmayacak kadar çok olduğu görülmektedir.

Korsanlık ve güvenlik

- Deniz güvenliğinin sağlanmasında korsanların yeri neydi?

- Korsanlar devlet donanmasının bir sefere gitmesi veya koruma amaçlı deniz-

lere çıkması halinde donanmanın içinde bir birim oluşturdukları gibi donanmanın merkez üssüne dönmesinden sonra da serbest bir şekilde denizleri koruma yetkisine sahip oluyordu. Mesela 1571'de İnebahtı'da Osmanlı donanması büyük bir tahribata uğrayınca o senenin kışını tersanelerde son derece hummalı faaliyetlerle yeni bir donanmanın kurulmasına tahsis etti ve ertesi yıl 1572'de Osmanlı donanması denizlere açıldığında o donanmanın içerisinde yaklaşık 250 civarında gönüllü reis olarak belgelerde geçen bizim korsan diye anladığımız türden denizci tekneleri, gemileri vardı. Ve bu Osmanlı donanmasının sayısını hayli kabartıyor ve büyütüyordu. Ve onlar Kılıç Ali Paşa komutasında birlikte denize açıldılar. Çünkü onlar denizin içinden gelen kimselerdi. Donanmanın uygulamada, onlara çok ihtiyacı oluyordu. Nitekim Katip Çelebi 17. yüzyılın ortalarında denizcilikle ilgili bir kitap kaleme aldı. "Tuftetü'l-kibâr fi esfârî'l-bihâr". Giriş seferi münasebetiyle hem devlet yöneticilerini, hem denizcileri büyük ölçüde cesaretlendirmek için kaleme almıştır. Orada korsan denizcilere itibar edilmesinin onların sözlerine kulak verilmesinin önemi üzerinde çok durdu. Çünkü bunlar hayatlarını denizlerde geçiren insanlardı. Mesela Barbaros Hayrettin Paşa bunların en önde gelen isimlerinden bir tanesi. O, korsanlıkla devlet donanmasının işbirliği sürecinde ortaya çıkmış, özellikle Akdeniz dünyasında çok iyi tanındığı için büyük bir deniz amirali olarak tarihe geçmiş olduğu dikkate alınırsa korsan denizciliği ile düzenli devlet donanması faaliyetlerinin birleştiğindeki rolü daha iyi görülmektedir. Ve Katip Çelebi'ye hak vermek lazım. Gerçekten ne zaman bu korsanlar donanmada söz sahibi olarak, yönetici olarak bulunmuşlarsa o zaman donanma yeniden önem kazanmış, yeni bir atılım yapılmış hatta bazen yeni teknolojik değişimlerin yaşandığı bir süreci beraberinde getirmiştir.

Korsanlığın devlet adamı yetiştirmeadaki önemi

-Korsanlar sadece fidye amaçlı mı esir alırdı?

- Korsanlık sırasında el konulan esirlerin bazıları aslında bir müddet sonra o dönemin en büyük devleti olarak kabul edebileceğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun en üst düzey komuta kademesine gelebilmişlerdir. Bunun en güzel örneği de Kılıç Ali Paşa'dır. Kılıç Ali Paşa bir gemiyle Kalavriya'dan çıkmış, muhtemelen papaz olmak üzere Papalık makamına gitmektedir. Ancak o esnada bir Osmanlı gemisi ona el koyar. Henüz çocuk sayılacak yaşta olan bu kişi sonradan o meşhur Kılıç Ali Paşası, bir Osmanlı gemisine alınır. Dikkat çektiği ve göz doldurduğu için teknede tutulur. Bir müddet sonra muhtemelen İslam dinine girer. Müslüman olarak eğitilir. Sonra denizcilik bilgilerindeki beceri ve marifeti sebebiyle o kadar yükselir ki, Cezayir Beylerbeyi olur. Nihayet İnebahtı Savaşı sırasında gösterdiği yararlık üzerine Osmanlı Kaptan Paşalığına getirilir. Aslında bu da hikayenin, destanın başka bir tarafı, İtalya sahillerinden İstanbul'a bir amiralin hikayesidir. Yani korsanlara esir düşmek suretiyle o dönemin en büyük devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun Amirallğine, Deniz Kuvvetleri Komutanlığına getirilecek kadar ilerlemiştir. Dolayısıyla korsanlığı devlet donanmalarından çok fazla ayırmanın manası da yoktur.

Akdeniz'de devlet izniyle korsanlık ise çoğunlukla İngilizlerin gündeme taşıdığı bir husustur. Burada belki Osmanlıların da artık 18. yüzyıla girerken bazı düzenlemelerle korsanlığa yeni bir nizam verdiği görülebilir. Mesela IV. Mehmet'in korsanlar için çıkardığı bir ferman vardır. O aslında artık korsanlığın devlet izniyle denizlerde nasıl yapılacağını eski ahitnamelerden de örnekler ve maddeler almak suretiyle yeniden düzenlemiştir. Hatta 18. yüzyılda bazı kalyonlar sırf korsanlık yapmak üzere Akdeniz'e gönderilmeye başlanır ve bu da o yüzyılın kendine has örnekleridir. Belki korsanlık için Kuzey Afrika'daki Cezayir, Trablusgarp, Tunus gibi Osmanlı eyaletlerinin yöneticileri daha çok denizlerle ilgilendikleri için kendi hayatlarını yaygın bir şekilde denizde sürdürdükleri için denizlerden geri kalmamışlardır.

Akincılık olarak korsanlık

- Kuzey Afrika eyaletlerinin korsanlıkla ilgisi nasıldı?

- Garp ocakları adı altında tanınan o üç eyaletin denizcileri aslında yüzlerce yıl Akdeniz'e dışardan gelecek bütün düşman güçleri hedeflerine almışlar ve onlarla mücadele etmişlerdir. Onun için

Halikarnas Balıkçısına göre Türk Korsanları

Bu korsanlar, devletin resmi denizcileri değildiler. Asıl bahriyeiler, İstanbul'da Tophane'den -Galata ve Ka-

sımpaşa dahil- Azabkapisına kadar yayılan o zamanki Tersanede (Darüssina'da) oturan azepler, vardiyanlar ve kaptanlar, yani "serenici dayılar"dan ibaretler. İkinci olarak leventler geliyordu. Bunlar da o zamanın tarihçilerine göre yaman, "serenibaz, cundabaz" kişilerdi. Üçüncü olarak, kendileri, gemileri, top ve tüfekleri resmi, miri ya da beylik olmayan korsanlar geliyordu.

Ne var ki, asıl bunlar, Türk denizcilerin birincileriydi. Bunların çoğu fedai kahramanlardı. Ötekiler gibi yalnız resmi savaş sürelerinde denize açıldıktan sonra karaya dönerek yan gelmezler, fakat yaz ve kış, gece ve gündüz denizde bulunarak savaşır ve her rastgeldikleri yabancı devlet gemilerini zaptederlerdi. Bunların, Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyılarında bir bahriye okulları bile vardı.

Halikarnas Balıkçısı, "Turgut Reis"ten.

yabancı devletlerin çoğunlukla akınlarından, saldırılarından çekindikleri bu Kuzey Afrika eyaletlerinin denizcileri başta Cezayir olmak üzere Tunus, Trablus-garp aşağı yukarı 19. yüzyılın ortalarına kadar bu mücadelelerini sürdürmüşler ve Osmanlı Devleti'nin izin vermediği devletlere Akdeniz'de söz hakkı, hayat hakkı tanınamışlardır. Amerika'nın 1795'te Cezayir Beylerbeyiyle ticaret anlaşması yapmak suretiyle Akdeniz'e girebilmesi de ancak Osmanlı Devleti'nin onayı ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bazen tek başına bu garp ocaklarının korsanlık yaptıkları, Akdeniz'de onların söz sahibi oldukları gibi birtakım yaklaşımlar söz konusu oluyorsa da aslında hepsi Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetiminin izni dâhilinde bunları yapıyorlardı ve birçok devlet bu beylerbeyi veya valilerle anlaşmalar yapmalarına rağmen Osmanlı padişahının o anlaşmayı tasdik etmemesi halinde anlaşmayı yürürlüğe koymuyorlardı. Çünkü o eyaletler üzerinde yaptırım gücü olan yegâne devlet Osmanlı Devleti'ydі. Onlar valileri değil, Osmanlı padişahını muhatap alıyorlardı. Ama valilerden kendi ticaretlerini sekteye uğratmamak için belki böyle bir düzenleme yapma ihtiyacı duyuyorlardı. Onun için Akdeniz'deki garp ocakları eyaletlerinin korsanlıklarını da bu şekilde düşünmek imparatorluğun izni dâhilinde bu yetkileri kullandıklarını kabul etmek ve devletlerle karşılıklı ticaret anlaşmaları imzalıyor iseler bunda Osmanlı Devleti'nin izniyle olduğunu bilmek gerekir. Eğer Osmanlı Devleti bir devletle anlaşma yapıyorsa garp ocakları eyaletleri de o anlaşmalara uymak zorundaydılar. O eyaletler daha sonra Avrupalı devletler tarafından işgal edilmeye kadar bu statü devam etti.

- Türklerin kötü denizci oldukları, dolayısıyla korsanlık gibi faaliyetleri yapmaların aslında Türk olmadıkları yönünde bir görüş var, bu geçerli mi?

- Türklerin denizlerde de iddialı olduklarını artık kabul etmek gerekir. Bizim korsan denizci diye bildiğimiz denizcilerin kendilerini nasıl tanıdıklarını bilmek, belki de onların gözüyle onları ta-

nıtmak da gerekir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın henüz Osmanlı donanmasında Kapudan-ı Derya olmadığı Cezayir Bahr-i Sefid eyaletine Beylerbeyi olarak tayin edilmediği o korsanlık dönemi dediğimiz faaliyetleri sırasında Cezayir'i fethetmiş ve Cezayir hâkimi, sultanı olmuş idi. O dönemde Cezayir'de inşa ettirdiği caminin kitabesinde kendisini "el-

mücâhid fi sebilillâh" olarak tanıtıyor. Bu şu demektir. Kendilerini Allah yolunda cihat eden daha önceki tanımlamamıza da uygun olarak cihad ve gaza emrini yerine getiren bir konumda görüyor. Barbaros Hayrettin Paşa babasının adını da zikrederek Ebû Yûsuf Yakûb et-Türkî olarak söylüyor. Bu da Barbaros Hayrettin Paşa'nın kimliği hakkında herhalde

Ünlü korsan Kemal Reis'in yeğeni olan Piri Reis'in Dünya haritası. Güney Amerika, Afrika ve Güney Kutbunu büyük bir doğruluk oranıyla gösteren harita bulunduğu Batı'da büyük tartışmalara yol açmıştı. İddialar arasında Piri Reis'in bu çizimleri Kristof Kolomb'dan ya da uzaylılardan aldığı da yer almıştı.

kendi ifadesiyle yer alan en kesin hükmü verdirecek onun Türk olduğunu gösteren ifadedir. Bunu belge olarak kabul etmek gerekir. Ama buna mukabil genellikle ta-

rih kitaplarında yahut ilgili araştırmalarda Türk oğlu Türk olarak tanımlanan Kılıç Ali Paşa ise aslen İtalyandır. Dolayısıyla aslında imparatorluğun homojen

yapısında nelerin bulunduğunu belgele-re bakarak görmek ve değerlendirmek en doğru, isabetli sonucu almamıza im-kân sağlayacaktır.

Kuzey denizlerinde Türk Korsanları

Küçük Murat Reis 1627 senesinde Cezayir Limanı'ndan 15 pare gemi ile yelken açıp, Cebelitarık'tan çıkmış ve kuzeye soğuk ve sisli denizlere yönelmişti. Aslında Türk korsanlarının daha önceki yıllarda da Atlas Okyanusu'na açılıp özellikle Kanarya adalarına seferler düzenledikleri bilinmektedir. Örneğin Koca Murat Reis emrindeki 2-3 parçalık küçük bir filo ile 1585 senesinde Cebelitarık boğazından çıkıp Kanarya takım adalarından bazılarını talan etmiş, Lanzarotto adası valisini ve yakınlarını esir almıştı. Daha sonra, o günlerin adeti olarak, araçlar sayesinde bu esirlerden bazıları fide alınarak serbest bırakılmıştır.

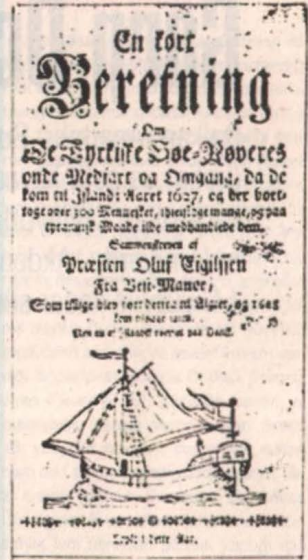
Fakat Küçük Murat Reis'in filosu bu sefer daha uzak ve zorlu sulara yönelmişti; kuzeye. Bu filo önce İspanya, Portekiz ve Fransa kıyılarını izleyip kuzeye çıktı ve daha sonra İngiltere Adası'nın Bristol Körfezinde bulunan Lundy adasını işgal edip kendilerine üs edin-

diler ve etrafa dehşet saçtılar. Lundy adası yaklaşık 5 yıl boyunca ana üs olan Cezayir ile daha kuzey sular arasında bir ara deniz üssü olarak hizmet gördü. Buradan denizlere açılan Türk korsanları daha sonra İrlanda, İskoçya, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İzlanda'ya seferler düzenledi.

Küçük Murat Reis'in söz konusu seferleriyle ilgili olarak 1628 yılında Danimarkaca olarak yazılmış bir kitapta (yan-da kapağı görülen kitap) şöyle diyor:

"Zalim Türk Korsanları Hakkında Malûmat: 1627 senesinde İzlanda'ya geldiklerinde 300 kişiyi esir edip pek çoğunu da öldürdüler. Bu kitabın yazarı Oluf Eigelsson'u Vestmannaeyjar Adası'nda tutsak edip Cezayir'e götürdüler... Daha sonra 1628 yılında diğer bazı esirler de fide verildikten sonra hürriyetlerine kavuştular ve İzlanda Adası'na avdet ettiler."(1)

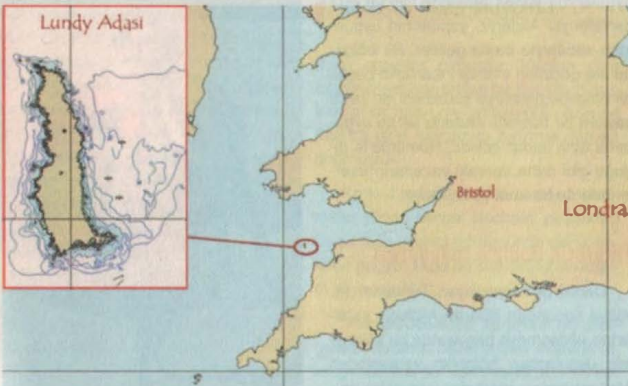
Bugünkü bilgilerimiz ışığında söyle-

yebiliyoruz ki;

İngiltere'nin güneybatısındaki Bristol Körfezi ağzında bulunan Lundy Adası'nda üstlenen Murat Reis'in 15 paralek ufak donanmasının bir filosu zaman zaman İskandinav kıyılarına uzanmadan evvel İrlanda Adası'nın İrlanda Denizi'ne bakan meskün limanlarının tamamını, Farøe Adaları, İzlanda ve Grönland sahillerindeki fiyordlar içinde gizli meskün liman şehirlerini, dönüştü Viking sularındaki Shetland adalarında ikmal yaparak Norveç limanlarını, İsveç ve Danimarka sahil şehirlerinden bazılarını oradan Manş Denizi'ne sahili olan İngiliz prens ve kontluklarına ait limanları, kaleleri to-pa tutarak bastıklarını, pek çok gemi batırıp, 800 esirle payitaht İstanbul'a avdet ettiklerini biliyoruz.

Kaynak: 1) Altan Selim Sırrı, "Osmanlı Bahriyesi'nin Yelken Devri ve Türk Korsanları", Boğaziçi Yayınları. 2) <http://korsan.uskudar.biz>

1625-1630 yılları arasında İngiltere'nin güneybatısındaki Bristol körfezinin ağzında bulunan Lundy Adası da Türk Korsanları tarafından işgal edilerek, özellikle kuzeye yapılan hareketleri daha iyi destekleyebilmek amacıyla üs olarak kullanılmıştır.

Türk Korsanları ve Garp Ocakları

Balkan, Anadolu, Suriye, Mısır gibi toprakların aksine Garp Ocakları birer üretim ve gelir kaynağı değildi. İmparatorluğun ve İslam dünyasının ileri karakolları sayılıyorlardı. Gerekğinde merkez oraya yardımda bulunuyordu. Akdeniz'deki deniz ulaşımına yönelik tehditleri ve 14. yüzyıla kadar süren Haçlı Seferleri'nin yinelenmesini engelleyeceklerdi.

İnsan yaşamında teknoloji etkisinin çok sınırlı olduğu eski çağlarda toplumların davranışlarını doğanın koşulları belirlerdi. Kentlerin kalelerle çevrili olduğu bu dönemde soygunlar ve esir alışlar için, karada dağ geçitleri tercih edildiği gibi, gemiler de henüz okyanuslara açılacak nitelikte olmadıklarından, ufak teknelerle sahil bасыp soymak ve insan kaçırmak da başa çıkılamayan, dolayısıyla bir ölçüde doğal sayılan bir ticaretti. Bunun en yoğun uygulanma yerleri arasında Çin ve Hint denizleriyle Akdeniz, yapılarının uygunluğu sebebiyle başta gelirler. Bir bölgede ele geçirilen mal ve insanların başka bir bölgede piyasaya sürülmesi ise yasal sayılan bir ticaretti. Akdeniz'de bu uygulama tarih kadar eskidir. Homeros'ta olduğu gibi daha sonraki yazarların eserlerinde de bu konuya rastlanır.

yimin İtalyan kökenli olmasına karşılık Araplarca da benimsediği ve dilimize Arapça üzerinden geçtiği anlaşılmaktadır. Tabii ki bu benimseyiş hemen yaygınlaşmamış, Çaka Bey ile başlayan ilk adımların sistemleşmesi için 15. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir. Fatih'in İstanbul'u ele geçirmekle yetinmeyip Otranto'ya gemilerle asker çıkartıp Roma'yı bile hedef edindiği bir dönemin doğal sonucudur.

Türk'ü Avrupa'dan atıp Asya'ya geldiği yere gönderme propagandasının yoğunlaştığı dönemde, Avrupalıların kendi icad ettikleri bir şey değilmiş gibi, Ocakların 'korsanlığının' pirat niteliği taşıdığı ileri sürülerek yerilmesi de yoğunlaşır.

Türklerin denizle buluşması

Denizi pek tanımayan Türklerin, 11. yüzyıl sonundan itibaren Akdeniz sahillerine yerleşmeye başlayınca bu kökleşmiş uygulamayı bölgenin yerlilerinden öğrenmeleri ve içlerinden işi meslek edenlerin çıkması doğaldı. Nitekim denizcilik deyimleri gibi korsan sözcüğü de bize Akdeniz'in yerlilerinden gelmiştir. De-

Bir Osmanlı denizcisi.

İngilizlerin amirallik ve asalet ünvanı verdiği 'süper pirat' Francis Drake.

Avrupa'da Korsan sözcüğünün yanı sıra Pirat sözcüğünün belirmesinin de 15. yüzyılda olması, bu kıtada yeni bir ivme alan ekonomik yapıyla –serbest piyasa düzeni ya da kapitalist yapıdaki büyük aşama– ilgilidir. Kabul gerekir ki, denizcilik o çağlarda, tıp ya da din adamlığı gibi eğitim kurumu olan bir meslek değildi. Çocukluğundan itibaren kayıkla yelkeniyle haşır neşir olanların işiydi. Dolayısıyla bir üst kontrol mekanizması kurulmamıştı. Denizlerde el konulan malların bir limanda satışa çıkarılmasına göz yumulmasıyla piratlık önemli bir ticaret mekanizması haline geldi. Haksız kazanç olduğu kabul edilmekle birlikte, sağladığı büyük ve kolay kâr nedeniyle, bu yöntem bütün devletler, tabii ki kendi gemileri ve sahillerinin hedef alınmaması şartıyla, göz yumdu. Fransa kralı VI Charles'ın 1400'de, düşman ülkelerin gemilerine saldırma yetkisini bir devlet belgesine bağlaması Pirat'tan Korsanlık'a geçişin başlangıcı sayılmıştır. Böylece devlet de elde edilen kazanca ortak oluyordu.

Deniz ve karanın farkı

Bu noktada, konuyu 19. yüzyıla kadar sınırlandırarak, karadaki savaşçılıkla

denizdeki benzerliği üzerinde durmamız gereklidir. Kara savaşlarında hem Hristiyan hem de Müslüman güçler zafer kazandıklarında karşı tarafın kentlerini talan ve halkını esir edip köle olarak satarlardı. Ya da fideye karşılığı serbest bırakırlardı. Kısacası savaşın kurumsal niteliğinin yanı sıra bireysel anlamda ticari niteliği de önem taşıyordu. Bireyler çoğu kez, toplumsal ilkeler çerçevesinde olaylara karşılıyor ama bundan bireysel çıkar da bekliyorlardı. Denizlerde de aynı şey bahis konusuydu, sadece coğrafi özellik sebebiyle biraz farklı işleyiş vardı. Kabul gerekir ki bütün devletler karada daha organize idiler, denizde ise aynı organizasyonun gerçekleştirilebilmesi hayli uzun zaman almıştı. Dolayısıyla orada örgütsel eylemden çok bireysel gi-

Fransa kralı VI. Charles'ın 1400'de, düşman ülkelerin gemilerine saldırma yetkisini bir devlet belgesine bağlaması Pirat'tan Korsanlık'a geçişin başlangıcı sayılmıştır. Böylece devlet de elde edilen kazanca ortak oluyordu.

rişim egemen olmuştur. Korsan diye olumsuz şekilde anılan bu bireylerin toplumsal bir işlevi de üstlenmeleri üzerine Batı'da pirat kavramını belirtme ihtiyacı doğmuştur.

Konu üzerinde derinlemesine incelemeler yapan Michel Duchet, piratlardan korsanlığa (devlet güdümünde deniz eylemi) geçişin fazla bir şey değiştirmediklerini şöyle açıklar:

"Her şeyden önce, korsanlar hiç sıklıkla olmadan tarafsız, hatta bazen müttefik ülke gemilerine de saldırıyorlardı. Kim engelleyebilir ki?... Ayrıca denizde saldırı ile karada tala arasında sınır kolay belirlenemez. Böylelikle korsanlık kolaylıkla talana dönüşür. Bir ulusal denizcilik ör-

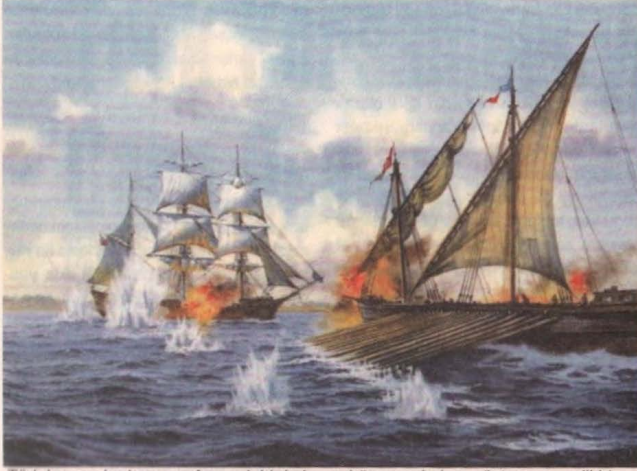
gütlenmesinin olmaması da denizlerde güvenliğin sağlanmasını olanaksız kılar. Eylem yerleri uzak oldukça, korsanlık ile piratlığın birbirine karışması artar."

Korsanlıktan amirallığa

Amerika'nın keşfi ile pirat/korsan ikileminin yepyeni bir dinamizm kazandığı fark edilir. Gemi inşa teknolojisinin ilerlemesiyle, o zamana kadar Akdeniz ile Kuzey Denizi sahillerinde çalışmakla yetinen pirat/korsan'lara önce bütün Amerika sahilleri, sonra da Hint ve Çin denizleri açılmıştır. Bunun sonucu olarak, İngiliz, Fransız, İspanyol, Portekizli İtalyan, kendi başına buyruk piratların zamanla devletlerinin en önemli amiralleri haline gelişine 16. yüzyıldan itibaren tanık olunur. Bunlar arasında 16. yüzyılda İngilizlerin amirallik ve asalet ünvanı verdiği 'süper pirat' Francis Drake'i, Fransız Jean Fleury'yi; 17. yüzyılda asalet ve mareşallık ünvanı verilen Jean Bart'i; 18. yüzyılda ise hem baron ilan edilen hem de Lejyon Donör madalyasıyla taltif edilen Fransız Surcouf'u sayabiliriz. İşin ilginç Surcouf'un daha önce, korsanlık izni almadan piratlık yaptığı için cezalandırılmaya kalkışıldığı da biliniyor.

Korsan-pirat ayrımı

Böylece kendi başına ve hesabına iş yapana pirat denmesi, zaman zaman kendi çıkarına çalışsa da devletin temsilcisi niteliğini taşıyan korsan diye anılması, Batı dünyasında yerleşmiştir. Hatta günümüzde buna "Korsanlık = izinsiz Piratlık" tanımlamasını getirenler de vardır. Orta ve Güney Amerika'nın hazinelerini soyan İspanyolların bunları nakleden gemilerine saldırarak İngilizler alanlarını genişlettiler. Fransızlar da, İngiliz limanlarına saldırarak ve İngiliz gemilerini soyarak bu talandan pay almaya yöneldiler, resmi ve gayri resmi sıfatları karışık olarak. Bir örnek olarak, 17. yüzyılın sonlarında altın çağını yaşadığını tarihçilerin belirttiği Atlas Okyanusu sahillerindeki Fransız "izinsiz piratlığı"nın merkezi olan Dunquerque ve Saint-Malo limanlarından, 1688-1733 ara-

Türk korsan kadirgasını Avrupalı bir kalyona hücum ederken gösteren temsili bir resim.

sındaki 45 yılda 2000 seferde 12 bin tane yapıldığı hesaplanmıştır.

Şunu da özellikle belirtmek gerekir ki, Avrupa'nın 16. yüzyılda Amerika gibi Güney Asya'yı da hızla ekonomik kontrolüne almasında, hatta Asya ticaretinin anayolu olan "İpek Yolu"nun gözden düşmesinde bu pirat/korsan mekanizması başrolü oynamıştır. Bu oluşumun doğunun çöküşünü başlattığını Katip Çelebi, Cihannüma adlı eserinde (1648-1654) ayrıntıyla anlatır. Hint ve Arap denizi sahillerindeki limanlarına, önce, topçu gücü yüksek gemileriyle hakim olan Portekizliler, bütün bu bölgenin ticaretini de kontrollerine almışlardır. Onları kısa zamanda İngilizler izleyecektir. Amerika'ya yönelik olarak da İngiliz, Fransız, İspanyol pirat/korsanları çok etken hale gelmişlerdir.

Devlet hizmetine giren Türk korsanlar

Türk piratlarının devlet hizmetinde görev alışında ilk gerçekten saygı duyulacak girişim, 15. yüzyılın son yıllarında Kemal Reis'in Sultan II. Beyazıt tarafından İspanya'dan sürülen Müslüman ve Yahudileri İslam topraklarına taşımayla

görevlendirilmesidir. Kemal Reis bu amaçla İspanya sahilleri gibi yakınındaki adaları da vurmuş ama en önemlisi binlerce canı kurtarmıştır. Yanında bulunan ve piratlıkla işe başlayan yeğeni Piri Reis daha sonra Osmanlı Devleti'nin en büyük amirallerinden olmakla kalmamış, Amerika Kitasını yaptığı haritayla yönetime tanıtın kişi olduğu gibi Kitabı Bahriyye'si ile de Akdeniz'i bütün ayrıntı-

Barbaros Hayreddin ile Osmanlı'da da pirat-korsan'lıktan Kaptanı Derya'lığa geçiriliş uygulaması geleneleşir.

larıyla anlatan bir bilim adamı niteliği taşımıştır. Piri Reis bu kitabında devlet kontrolü dışında özel olarak vurgun yapanlardan "harami, haydut yol kesen" diye bahseder. Üstelik Müslüman Hristiyan ayrımı yapmayıp "Türk haramisi" ve "Kâfir haramisi" deyimlerini de kullanır. Barbaros Hayreddin ile Osmanlı'da da pirat-korsan'lıktan Kaptanı Derya'lığa (amiralliğe) geçiriliş uygulaması geleneleşir. 16. yüzyılın sonunun en büyük amirallerinden sayılan Kılıç/Uluç Ali Paşa bu yöntemin en ilginç örneklerindendir, üstelik İtalyan kökenliydi ve İslamı sonradan kabul etmişti.

Gelibolulu Mustafa Âli'nin 1600 yılında tamamladığı "Meivādün-nefais fi kavāid Mecalis" adlı eserinin Orhan Şaik Gökay tarafından hazırlanan baskısında mesleğe girişin ve en üst kademelerine varışın öyküsü şöyle anlatılmaktadır:

"Deniz yüzünün leventleri, Trablus-garp, Tunus ve Cezayir-i Garp yöresinin yağmaya düşkün gemicilerinin çoğu Kazdağı (Edremit yakınında) Türklerinden çıkar. Önce... işe sandalla başırlar... Rençber gemilerin basıp zengin olma yolunu tutarlar... İnat edip ticaretle geçinenlere ve gemicilere kılıç çekmezler. Ama gemiciler direnirler ve... bozgunculuğa kalkarlarsa o zaman iradelelerinin dizgini ellerinden gider. Nice keskin kılıç, çekinmeden kan dökmek için hep birlikte kinından sıyrılıp çıkar... Giderek o sandal kendilerini taşımaz olur. Kadırganan küçürek, firkateden büyücek bir gemi bahasına yetecekleyin paraya sahip oldukları ve zenginleştikleri kesinleşir... O zaman adalarda bir gemi yaparlar, tamam olur olmaz içine katılırlar, çekilip Cezayir-i Garp yöresinde kışlayan levent kapudanlarına varırlar, peşkeş çekerler ve kulluklarını bildirerek onlara bağlanmak şerefine ererler. İmdi bu kerte ye geldikten sonra artık Müslümanlara, tacirilere ve haraç veren kâfilere ilişmezler. Hatta önceki günahlarına tövbe ederler. Bir vakit namazlarını kazaya koymayıp onat olmayı ve dindarlığı kendilerine kılavuz edinirler. Gerek Hayrettin Paşa adındaki Barbaruça, gerek Salih Paşa ve Turgutça hep bu yoldan orta-

ya çıkmışlardır... ilkin yol kesmekle, ikincisinde korsanlıkla, üçüncüsünde gerçekten kalyataya sahip olarak reislik deden kahramanlıkla başkalarına üstün gelerek yükselmişlerdir."

Görüldüğü gibi daha önce Akdeniz'de yerleşmiş uygulama çerçevesinde

bir evrim bahis konusudur. Prof. İdris Bostan'ın da belirttiği gibi levent deyimi onlara uygun görülmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetindeki yerlere veya adalara saldırıda bulundukları zaman "korsan ve harami" kelimeleriyle adlandırılmaktadırlar. Buna karşılık Akdeniz'in gayri-Müslim bölgele-

rine yani darül-harb'e yönelik eylemleri İslam hukukuna göre yasal bir davranıştır, yani gaza ve cihad anlayışına dahildir. Yine Gelibolulu ile çağdaş tarihçilerden Selanikli Mustafa da "hali perişan kâfirler üzerine vakitli vaksiz cihad ve gaza'da olan ünlü korsan ve kurnaz levent taifesi" tanımlamasını yapıyor.

La Castella kasabasının gururu Uluç Ali Reis

İtalya'nın Kalabriya bölgesindeki La Castella kasabasının en büyük gururu Kılıç Ali Paşa (Uluç Ali Paşa). 1536 yılında Barbaros Hayrettin Paşa tarafından esir alınıp İstanbul'da satılan Giovanni Dionigi Galeni, daha sonra Osmanlı donanmasının en iyi amirallerinden biri olarak tarihe geçiyor. 11 yaşında esir düşen Giovanni'nin Kılıç Ali Paşa adıyla Kapitan-ı Derya'lığa yükseliş Akdeniz'i Türk gölü haline getirmesiyle ün salıyor.

Din eğitimi gördü

Asıl adı Giovanni Dionigi Galeni olan Kılıç Ali Paşa'nın doğum tarihini yerel tarihçiler 1525 olarak gösteriyorlar. İtalyan tarihçi Gustavo Valente, Kılıç Ali Paşa'nın bu küçük sahil kasabasında sakin bir çocukluk geçirdiğini, sağlığının mükemmel olmaması nedeniyle babası ta-

rafından din eğitime yönlendirildiğini belirtiyor. İtalyan tarihçi, 29 Nisan 1536'yı da La Castella kasabası için kara bir gün olarak tanımlıyor.

Barbaros'un esiri

Bu tarih İtalyanlar tarafından Cezayir Korsanı olarak tanımlanan Barbaros Hayrettin Paşa'nın gemilerinin ufukta görüldüğü gün. Kadınların, çocukların evlerin altına kazılan sığınaklara koştuğu o gün, erkekler de La Castella'nın kalesine savaşa gıyre ediyorlar. La Castella'da saklandığı bir sığınakta ele geçirilen 11

yaşındaki Giovanni, İstanbul'da esir pazarında Cafer adlı bir kişiye satılıyor. Bu noktada tarihçi Valente tarihi verilerle efsaneyi harmanlamaya başlamış. Cafer adlı korsanın yanında kürek çeken Giovanni, kısa zamanda tehlikeli durumlarda verdiği taktikler ve stratejik tavsiyelerle Cafer'in gözüne giriyor. Köle Giovanni'nin yaşamı Cafer'in evinde meydana gelen bir kaza ile değişiyor. Tarihçi Valente'nin anlatımına göre, Cafer'in hanımı tarafından sevilen ve kızını vermek istediği Giovanni diğer yabancı esirlerin husumetine uğruyor. Napolili bir başka esir tarafından sürekli taciz edilen Giovanni sonunda bu esiri öldürüyor. Ölüm cezasına çarptırılan Giovanni, kafasının uçurulmasından, Müslümanlığa geçerek ve sahibinin kızı ile evlenerek kurtuluyor.

Meşhur Türk denizcileri Barbaros ve Turgut Reis'in yanında yetişen Uluç Ali'nin; İzmir Valiliği'nden Cezayir Beyliği'ne uzanan kariyeri ve özellikle de

1571 yılında Haçlı Ordusu'nun İnebahtı'da Osmanlı donanmasını yakması sırasında yönettiği filosuyla pek çok düşman donanmasını batırıp kendi gemilerini kurtarmış olması, La Castella halkının gözünde onu gerçek bir kahraman yapıyor. Düşman safta da olsa bugün La Castella sakinleri Kılıç Ali Paşa'yı kendi kahramanları gibi görüyorlar.

Dinini değiştirmede

Şehri tanıtan broşürlerde, kartpostalarda meşhur Aragon Kalesi ile beraber, Kılıç Ali Paşa'nın büstü hep yer alıyor. İnebahtı'daki başarısı nedeniyle 2. Selim tarafından Kapitan-ı Derya'lık unvanı veri-

len Uluç lakabı Kılıç olarak değiştirilen bu Osmanlı Paşası, Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmesine rağmen İtalyanların sahip çıkmak istedikleri bir tarihi şahsiyet. Fransız tarihçi Françoise Garnier de Paşa'yı İnebahtı savaşının kaderini değiştiren, Tunus muzaferi bir korsan olarak tanımlıyor ve Hristiyanlara büyük zarar verdiğini de yazıyor. La Castella'da yaygın bir rivayete göre de Uluç Ali, İtalya kıyılarında denizden yapılan bir saldırıdan sonra annesini ziyarete gidiyor. Ancak eski adıyla Giovanni Dionigi'nin annesi, oğlu dinini değiştirdiği için gözlerini yere eğerek konuşmuyor.

O çağın Fransız yazarı Pierre de Bourdailles ise Uluç Ali'nin aslında dinini hiç değiştirmedikçe öne sürüyor.

*Sabah Gazetesi'nden (01/06/03) alınmıştır. Kaynak: www.turkkorsanlari.com

Uluç Ali Reis'in gemisi.

Barbaros Hayreddin Paşa ve Andrea Doria arasında geçen ünlü preveze savaşı.

Osmanlı'nın hedefi: Akdenizin kontrolü

Açıkçası ortada, köken farkı –Hristiyan ya da Müslüman, Avrupalı ya da Afrikalı, Doğu ya da Batı Akdenizli– olmadan Akdenizlilerin hepsinin katıldığı ve istemediğine karşı yasal saydığı bir anlayış vardır. Oruç Reis ve kardeşlerinin faaliyetlerinin başlangıcında İslam hükümdarlarının onayı ile hareket ettikleri biliniyor. Daha sonra Cezayir'de korsanlıkla devlet kuracak bir düzeye vardıklarında, Avrupa'nın saldırısı karşısında buna Osmanlı desteği olmadan karşı duramayacaklarını anlayınca, 1519'da Barbaros Hayrettin'in I. Selim'e başvurarak emrine girip bütün hakim olduğu toprakları da Osmanlı ülkesine katma önerisi sonucunda devletin Kaptanı Deryalığine atanmış ve 1546'da ölümüne kadar bu makamda kalmıştır. Böylece Osmanlı'da korsanlığın devlette bütünleşmesi gerçekleşmiştir.

Ancak bunun sadece bir dış görüntü

şeklinde kullanıldığı sanılmamalıdır. Aksine Osmanlı Devleti, Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'e de hakim olmanın getirdiği bir zorunlulukla İslamın kutsal yerlerinin savunması için özel bir sisteme ihtiyaç duyuyordu. Anımsamak gerekir ki, ilk iki yüz yıl boyunca bir Balkan devleti olarak büyüyen, bir ölçüde Anadolu'ya egemen olan Osmanlı 1517'de aniden bütün Arap ülkelerine de sahip olunca, Haçlı Seferlerini unutamamış bir toplum olarak, Akdeniz'i kontrol altına alacak bir sisteme ihtiyaç duymuştur. 1517'de Selman Reis'in Sultan Selim'i, Portekizlilerin Kızıldeniz ve Cidde'ye yönelik tehditlerine karşı önlem alınması gerektiğine dair uyarısının da bir ölçüde etkili olduğu anlaşıyor. Bunun sonucu olarak sırasıyla Cezayir (1519), Trablusgarp (1551), Tunus (1574) Ocakları kurularak ve denizcilik esası üzerine bir sisteme bağlanarak, Akdeniz'e yepyeni bir yapı getirilmiştir. Korsan kavramının da 16. yüzyıldan itibaren bu oluşum çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir.

Garp Ocakları

Başlangıçta Ocak'lar İstanbul'dan gönderilen Beylerbeyi'ler tarafından yönetilirdi. Ancak yerel koşulların özel gereksinimleri sonucu Ocak'ı oluşturan asker talfesi zamanla kendi içlerinden seçtikleri ve Dayı adı verilen liderler tarafından yönetilmeyi yeğlemişlerdir. Ocaklar'ın devlete vergi verme sorunu olmaması, sadece Akdeniz'de ve sahillerde güvenlikle ilgili bir korumacı görevi yüklenmiş olmaları sebebiyle, bu görevi tam yerine getirdikleri sürece Bâbüli bu kısmi bağımsızlığa karşı da çıkmamıştır. Üstelik gemileri eskidiği ya da savaşta yok olduğu zaman bunların tamir ve yenilenmesini daima İstanbul üstleniyordu. Ocakların Avrupa Devletleri ile temasta bulunmasına da karşı çıkılmıyor, aralarındaki anlaşmazlıklarda Bâbüli'nin hakemliği kabul ediliyor ve yine her emir ettiğinde Ocak'ların donanmaları hizmete katılmaktan hiç kaçmıyordu.

Ocak'ların kadrolarını oluşturanlar

da Osmanlı Devleti tarafından değil kendi kuruluşları tarafından seçiliyordu. Bunlar genelde iki farklı kökenden geliyordu. Başlangıçta eldeki elemanlar ve özellikle Trablus ile Tunus'ta fatih Türkler kadroları oluşturdular. Yeni eleman ihtiyacı belirince İzmir'de oluşturulan "Cezayir Hanı" her iki üç yılda bir Anadolu delikanlılarından seçilen 5-6 bin kişiyi Ocak'ların emrinde çalışmaya gönderiyordu. Bunlar sadece gemici ve savaşçı olarak iş yapmakla yükümlüydüler. Kurallar gereği, tıpkı Yeniçeriler gibi evlenmemeleri isteniyordu, zira sık katılacakları savaşlarda arkada bırakacakları ailelerini düşünmemeleri gerekiyordu. Bu yüzden Ocak merkezlerinde genelev uygulaması bile tesis edilmişti.

Ortalama olarak daima Cezayir'de 10 bin, Tunus'ta 4 bin, Trablus'ta 2500 Anadolu Türk'ünün (diğer dillerde Levanten Türk ya da Rumi Türk) bulunduğu hesaplanıyor. Bu 300 yıllık sürede bir milyona yakın gencin nakledilmiş olduğu meydana çıkar. Bunların yarısı çatışmalarda şehit olmuş, 3/10'u esir olup Avrupalı kadırgalarında kürekte yaşamlarını tamamlamış, ancak 2/10'u –yarısı sakat olarak– canlı kalabilmişlerdir. Bu istatistik, Osmanlı Devleti mantiğinin Kuzey Afrika için tasarladığı işlevin ve orada görevlendirilenlerin bireysel menfaatin ötesinde bir devlet çıkarı hesabıyla seçildiğini kanıtlamaktadır. Balkan, Anadolu, Suriye, Mısır gibi topraklarındakilerin aksine Garp Ocakları birer üretim ve gelir kaynağı değildi. İmparatorluğun ve

Ocak Sistemini aşağılamak için salt piratlıkla suçlama ve korsan damgası vurma tutkusu Batılı tarihçiler arasında yer almıştır.

İslam dünyasının ileri karakolları sayılıyorlardı. Gerektiğinde merkez oraya yarıdında bulunuyordu. Akdeniz'deki deniz ulaşımına –ticari ve hac ile ilgili– ve 14. yüzyıla kadar süren Haçlı Seferleri'nin yinelenmesini engelleyeceklerdi. Bu görevlerini, Hristiyanlarınkine aynen benzeyen iki yöntemle yerine getireceklerdi:

1) Deniz akıncılığı: Tıpkı Malta Şövalyeleri'nin, İspanyol Krallığının, İtalyan Cumhuriyetlerinin, Papalığın donanmalarının yaptıkları gibi düşmanın ileri hareketlerini durdurmak, caydırmak ilk görevleriydi.

2) İzinli Piratlık = Korsanlık: Yine tıpkı Hristiyan karşıtlarının yaptıkları gibi, kurumlarını kendi gelirleriyle yaşatacak olduklarından, yabancı gemiler kadar sahil halklarını da ele geçirip paraya çevirmek ya da hizmetlerinde kullanmak gerekiyordu.

Bu noktada İdris Bostan'ın değerlendirmesini aktarabiliriz: "Korsanların, İslam hukukunun prensiplerine göre hareket eden ve İslam'ın cihad ve gaza anlayışının bir gereği olarak karada sınır boylarında öncü kuvveti olarak mücadele veren akıncıların denizlerdeki benzeri olduğu unutulmamak lazımdır. Bu sebeple Osmanlı korsanları devlet hizmetinde veya kendi adlarına savaşçıları zamanlarda dahi, İslam hukukuna göre inanç savaşı yapmışlardır."

Kabul ettiğimiz

Ortalama olarak daima Cezayir'de 10 bin, Tunus'ta 4 bin, Trablus'ta 2500 Anadolu Türk'ünün (diğer dillerde Levanten Türk ya da Rumi Türk) bulunduğu hesaplanıyor. Bu, 300 yıllık sürede bir milyona yakın genç, Anadolu'dan nakledilmiş demektir.

bu yargıya, Hristiyanların da kendi din ilkelerine bağlılık tezini ileri sürdüklerini eklemeliyiz.

Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki yapılanması

Bu işlevler için yerli halkın katkısı beklenemezdi, savaşçılık yetenekleri sınırlıydı. Trabluslu tarihçi İbni Galbun, 1510'da kentin İspanyollar tarafından işgali sırasında halkta karpuz kesecek bıçak bile bulunamadığından bahseder. Ayrıca aralarında kendi iktidarları için Hristiyanlarla anlaşmalar da eksik değildi. Bu yüzden, egemenliğine aldığı her bölgede oranın koşulları ve halkına uygun bir devlet düzeni kurmakta deneyimli olan Osmanlı, Garp Ocaklarına da başka yerlerde olmayan bir düzen getirdi. Avrupa'da toplumda sınıflaşma eğilimi giderek egemen olurken, Kuzey Afrika'da, merkez bölgelerinde uyguladığı birinden diğerine geçen menfaatlere bağlı olduğu toplumsal tabakalar sistemi yerine, Kuzey Afrika için birbirine kapalı dört tabakalı bir sistem kuruldu:

- Ocaklılar: Bölgenin gerçek hakimleriydi. Büyük oranda Türklere denince, da İslamı kabul eden Hristiyanlardan oluşuyordu. Bu mühtedilerin arasında pek az fire verildiği biliniyor. Limanlarına varan kervan ticaretinin korunması kadar, seferlerden sağladıkları kazançlarla da yaşadıkları bölgenin refahına katkıda bulunuyorlardı. Bu yüzden Ocaklar ara-

Avrupalılar 19. yüzyılın başından itibaren Korsanlığı andıran her uygulamayı uluslar arası çerçevede yasakladılar.

sında savaşımlara bile rastlanır. Özel hukuki kurallara tâbi idiler, halkın önünde cezalandırılmazlardı. Deniz seferlerinin iklim sebebiyle yapılmadığı kış aylarında ticaret ve esnaflık yapmalarına da izin veriliyordu.

- Kuloğulları: Ocaklıların evlenmeleri yasaktı. Buna rağmen Türklerin yerli kadınlarla birleşmelerinden doğan çocuklara bu isim veriliyordu. Ocaklı sıfatını almalarına izin verilmez, buna karşılık, şehirlilerin surları dışındaki (Daha çok göçebelerle ilgili) güveniktin ve vergileri toplamaktan sorumluydular. Vergiden muaf idiler.

- Yerli Müslüman Halk: Bunlar reaya (haraç, öşür ve zekat vermeye ve daha başka aynı yahut nakdi yükümlülüklere tabi olanlar) ve mahzen (şer'an muayyen vergilerden başka vergi ödemeyen ancak hükümetin emrinde bazı görevleri yerine getirmek için hazır bekleyenler) diye ikiye ayrılıyordu. Reaya daha çok şehirlerde ve şehir çevrelerinde vahalar-da yerleşmiş olanlardı, Mahzenler ise göçebe aşiretlerdendi.

- Gayri Müslimler: Özellikle İspanya'dan gelmiş Yahudilerden oluşuyorlardı. Osmanlı Devleti'nde uygulanan ku-

rallar çerçevesinde haklara sahiptiler.

Avrupa'da korsanlığın gözden düşmesi

16. yüzyılda ocak sisteminin yerleşmesinden sonra gerek İslam gerekse Hristiyan ülkelerinde devlet düzenli savaşın yanı sıra soygun girişimleri de aynen devam etmiştir. Ancak zamanla sosyo-ekonomik yapısı ve teknolojilerin değişmesi sonucu Avrupa'nın konuyu yaklaşımları tamamen değişmeye başladı. Amerika'dan sonra Asya ve Afrika'yı da sömürgeleştiren Avrupa artık bireysel ya da örgütlü soygunu gerekli görmüyordu. Bu sebeple 19. yüzyılın başından itibaren Korsanlığı andıran her uygulamayı uluslar arası çerçevede yasakladılar. Osmanlıda ise, henüz Tanzimat ile çağdaşlaşma çabalarını başlatmamış olduğu için, eski yapı yozlaşmış olarak devam ediyordu. Bu dönemde Ocak Sistemini aşışlamak için salt piratlıkla suçlama ve korsan damgası vurma tutkusu Batılı tarihçiler arasında yer etmiştir. Türk'ü Avrupa'dan atıp Asya'ya geldiği yere gönderme propagandasının yoğunlaştığı bu dönemde, Avrupalıların kendi icad ettikleri bir şey değilmiş gibi Ocakların 'korsanlığının' pirat niteliği taşıdığı

ileri sürülerek yerilmesi de yoğunlaşır. Üstelik zamanında Ocakları Osmanlı'dan ayrı birer devletmiş gibi cumhuriyet ya da rejans (hükümdarlık naipliği) gibi kabul edip doğrudan diplomatik ilişkiler içinde hareket ettiklerini de unutmak isterler. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında, sömürgeciliğin sona erişinden ve tarihe daha objektif bakılmaya başlandıktan sonra, İngilizlerin Drake'i ile Barbaros Hayrettin arasında bir fark bulunmadığı, ikisinin de denizcilik tarihinde amiral olarak anılacak kişiler oldukları kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- 1) Orhan Koloğlu, "Garp Ocaklarında Osmanlı Delikanlıları", *Tarih ve Toplum*, No.32-36, Ağustos-Aralık 1986.
- 2) Orhan Koloğlu, "Korsanlı bir devlet kurumu idi", *Popüler Tarih*, Haziran 2004, s.18-23
- 3) Orhan Koloğlu, "Cerialle'nin İtalyan Türkleri", *Popüler Tarih*, Nisan 2004, s.34-39.
- 4) Orhan Koloğlu, "Osmanlı'nın Tunusu", *Popüler Tarih*, Ağustos 2004, s.40-45.
- 5) İdris Bostan, "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Türkler*, Ankara 2002, c.10, s.122-128.
- 6) İdris Bostan, "Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri (1580-1624)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 14 1988-1994, s.59-86.
- 7) İdris Bostan, "Beylikten İmparatorluğa ve Hindistan Yolu", *Tarih Dergisi* no.31, İstanbul 1978, s.96-97.
- 8) Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve 'Yayılan Avrupa genişleyen Osmanlı', 16. yüzyılın başlarında Memluklar Osmanlılar ve Portekizliler", *Tarih ve Toplum* no. 74, Şubat 1990, s.54-56.
- 9) Salih Özbaran, "Yayılan Avrupa genişleyen Osmanlı", 16. yüzyılın başlarında Memluklar Osmanlılar ve Portekizliler", *Tarih ve Toplum* no. 74, Şubat 1990, s.54-56.
- 10) Toplumsal Tarih'in "Gemiler, Korsanlar, Haydutlar" konusuna ayrılmış Temmuz 2004 sayısında Gürkan Ergin, İbrahim Başak Dalgıç, İdris Bostan, Miguel Angel de Bunes Ibarra, Özlem Kumrular, Başar Özal, Fernando Fernandez Lanza, Özgür Oral, Mehmet Beşikçi, Murat Koralı'nın yazıları vardır.
- 11) Aziz Samih, *Şimali Afrikada Türkler*.
- 12) Hasan Sali, *Trablusgarb Tarih*, Dersaadet 1328.
- 13) Eugene Plaritet, *Correspondance des Beys de Tunis et des Consuls de France avec la Cour 1577-1830*, Paris 1893
- 14) Ettore Rossi, *La Cronaca Araba Tripolina di Ibn Gabun*, Bologna 1936
- 15) Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II...*, Fontana/Collins, Glasgow 1972
- 16) Moulay Belhamissi, *Al Jazair min hilal nhlal almagnibi fil uhd al Osmanı, Cezayir* 1981, Sned.
- 17) *Venture de Paradia, Tunis et Alger au XVI-XVIIe Siècles*, Paris 1983, Sindbad

Adriyatik'te ticari limanların gelişimine korsanlığın etkisi

Adriyatik'te korsanlığın gelişmesinin ticareti olumsuz etkilemesi gerekirken, bölgesel bazı etkileri dışında genel olarak varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Geoffrey Fisher'in dediği gibi, korsanlığın varlığı gelişen ticaret trendi ile yakından ilgilidir ve ticaret gemisi olmazsa korsan gemisi de olmayacaktır.

G enellikle bu kavram için kullanılan kelimeler arasındaki farka önem verilmemesi sebebiyle korsanlığın ve özellikle Osmanlı korsanlığının bir haydutluk gibi muamele görmesi gerçekten denizlerde yaşanan olaylara çok az dikkat edildiği sonucunu doğurmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda korsanlık yapan denizcilerin daha çok levend reisleri veya gönüllü reisler olarak anılması bu fikri teyid etmektedir. Gönüllü reislerin ise esas itibarıyla Cezayir'de bulundukları anlaşılmakta, devlet donanmasının denizlere açıldığı zamanlarda ona katıldıkları, diğer zamanlarda ise üslendikleri yerlerde sahil muhafaza görevi yürüttükleri görülmektedir. Osmanlı levend reisleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetindeki yerlere veya adalara saldındı bulunmaları halinde ise korsan ve harâmi kelimeleriyle ifade edilmekte idiler.

Korsan kelimesinin devlet izniyle savasınlar için kullanılması ve takdir görmesi ise, muhtemelen XVI. yüzyılın sonlarına doğru yerleşmeye başlamıştır.

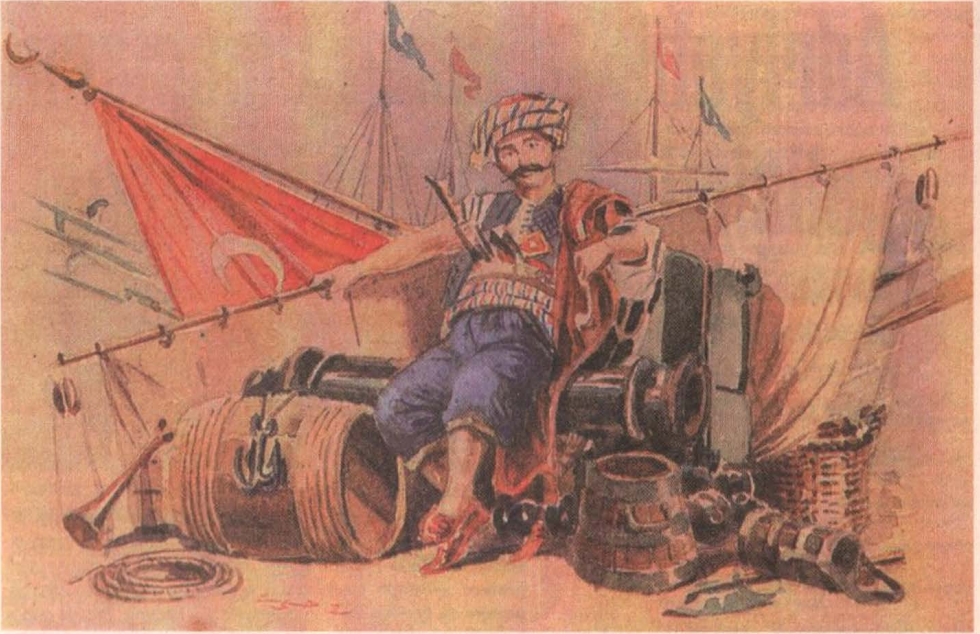
Korsanlığın hukuki statüsü

Korsanların hareket serbestliğine sa-

hip olduklarını düşündüren pek çok örnek olmasına rağmen yine de bağlı oldukları devletin hukuk kurallarına göre davranmak mecburiyetinde oldukları görülmektedir. Bu sebeple Batı'da yanlış anlaşılacak birer haydut olarak kabul edilen Osmanlı korsanları hakkındaki imajın düzeltilmesi gerekmektedir.

Müslüman korsanlar, devletten bağımsız olarak hareket ettikleri zaman bile İslâm hukukunun sınırları içinde kalmışlardır. Çünkü İslâm hukukuna göre, dârü'l-İslâm olan İslâm ülkesi ile dârü'l-harb olan gayr-ı müslimlerin yaşadığı ülke arasında devamlı savaş hali geçerlidir ve barış yapılmış olsa bile bu durum geçici olduğundan savaş hali her zaman hazır olmayı gerektirmektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin gaza ve cihad için denize açılacak levend reislerine müdahale etmesi beklenemezdi. Hattâ dost ve müttelifi olan ve emân verilmiş bulunan Fransa ve Venedik gibi devletler dışında denizde rastlanacak gemilere ve bölgelere karşı gazaya çıkmaları takdir ediliyordu. Nitekim, tarihçi Mustafa Selânikî, bu korsanları "küffâr-ı hâksâr üstüne gâh u bigâh cihâd u gazâda olan benâm korsan ve kurnâz levend tâifesi" olduklarından bahsetmektedir.

Batıda yanlış anlaşılacak birer haydut olarak kabul edilen Osmanlı korsanları hakkındaki imajın düzeltilmesi gerekmektedir.

Korsanların hareket serbestliğine sahip olduklarını düşündüren pek çok örnek olmasına rağmen yine de bağlı oldukları devletin hukuk kurallarına göre davranmak mecburiyetinde oldukları görülmektedir.

Adriyatik'te korsanlığın yükselişi

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz'de hükmetmeye başlayan Garb Ocakları korsanlığının göz kamaştırıcı yükselişi, şüphesiz Adriyatik'i ve Mora kıyılarını da etkilemiştir. Özellikle Venedik denizciliği için belki asıl tehlikeli olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Adriyatik kıyılarındaki önemli liman ve deniz üslerinden olan Nova, Avlonya, Draç, Preveze, İnebahtı, Ayamavra, Moton ve Koron gibi şehirlerin bir korsan üssü haline gelmesi idi.

Bu dönemde Adriyatik'in doğu sahilleri esas itibarıyla Osmanlı hakimiyetinde idi ve Venedik'e verilen ahidnâmelerde varılan mutabakat sonucu Adriyatik'in korunması Venedik'in uhdesine bırakılmıştı. Bu sebepten dolayı Osmanlılar Adriyatik'e Venedik Körfezi diyorlardı.

Adriyatik'te meydana gelen korsanlık hareketlerini üç cepheden incelemek gerekmektedir. Birincisi Osmanlı korsanlarının Venediklilere karşı hareketleri, ikincisi Venediklilerin Osmanlılara karşı hareketleri, üçüncüsü ise XVI. yüzyılda Adriyatik'e yerleşen Uskokların Osmanlılara karşı hareketleri.

İnebahtı Savaşı'ndan sonra Müslüman Türk dünyasıyla Hristiyan dünyası arasında resmiyet kazanmamış bir barışa varılması sonucu korsanlık önemli bir hareketlilik göstermiş ve büyük bir hamle gerçekleştirmiştir.

Korsanlığın dönüm noktası: İnebahtı Savaşı

İnebahtı Savaşı (1571) Akdeniz'de büyük donanmaların karşılaştığı son deniz meydan savaşı görünümündedir ve Braudel'in ifadesiyle bu tarihten sonra Müslüman Türk dünyasıyla Hristiyan dünyası arasında resmiyet kazanmamış bir barışa varılması sonucu korsanlık önemli bir hareketlilik göstermiş ve büyük bir hamle gerçekleştirmiştir.

İnebahtı'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında anlaşma yapılacağı kesinleştikten sonra Venedikli tüccarların Osmanlı ülkesine gidip gelmelerine izin verildiği görülmektedir. Çünkü ticaret, özellikle Venedik'in Adriyatik'teki adaları için çok önemli idi ve bu adalar Osmanlı İmparatorluğu'nun ana karasına yakın olduğu için bütün ticaretlerini bu bölgeler ile yapıyordu. Bu sebeple, Korfu başta olmak üzere Adria-

tık'ın kuzeyine doğru diğer Venedik adalarındaki halk Adriyatik'teki Osmanlı şehirleri ile ticaret yapmak için izin verilmesini istiyordu.

Adriyatik'de Osmanlı korsan üsleri

Adriyatik'te ve Adriyatik'in güneyindeki sularda Osmanlı korsanlarına üs görevi gören üç ana bölge oluşmuştu. Bunlar daha çok Adriyatik'in güneye doğru ortalarından başlamakta ve Mora yarımadasının güney sahilinde devam etmekteydi. Yapılan şikâyetler dikkate alındığında bu korsan üslerini sahillerdeki önemli bazı liman şehirleri ve kaleler olarak tesbit etmek mümkündür. Mesela Hersek'te Nova, Arnavutluk'ta Avlonya ve Draç, Yanya bölgesinde Ayamavra, Preveze, inebahti, Mora'da Moton ve Koron korsanların toplandığı sahil şehirleri idi ve bunlar XVII. yüzyıldan itibaren önemli korsan üsleri olarak tarihe geçtiler.

İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlılar tarafından kabul edilip yerleştirildikleri önemli yerlerden biri Avlonya idi ve Yahudi topluluğun şehrin bir ticaret limanı haline gelmesinde katkıları büyük olmuştu.

Bir korsan şehri: Avlonya

Arnavutluk bölgesinin en önemli limanları Avlonya ve Draç idi. Osmanlıların Adriyatik sahilindeki ilk limanlarından olan Avlonya aynı zamanda sahip olduğu tersanesi ve kapudanlığı ile de önemli bir deniz üssü idi. Bu sayede Osmanlı hükümeti Adriyatik'te Venedik üs-

tünlüğüne karşı bir tedbir almış oluyordu. Ayrıca sahip olduğu tuz yatakları sayesinde de önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Özellikle İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlılar tarafından kabul edilip yerleştirildikleri önemli yerlerden biri Avlonya idi ve Yahudi topluluğun şehrin bir ticaret limanı haline gelmesinde katkıları büyük olmuştu. Avlonya tüccarlarının en fazla ticaret yaptıkları yerler Venedik kadar İtalya sahilinde bulunan Ancona ve Pulya idi. Bu sebeple Avlonya, Adriyatik'teki deniz korsanlığı bakımından da önemli yer tutuyordu. Bazan kuzeydeki uskokların, bazan da Venediklilerin saldırılarına uğruyordu. Ama genellikle bölgedeki Müslüman korsanların ve Mağrib korsanlarının üssü haline gelmişti. Muhtemelen bunların tesiriyle XVI. yüzyılın sonlarına doğru ticarî önemini kaybetmiş ve kuzeyde bulunan ve Venedik'e ait olan Split ön plana çıkmıştı. Split'in 1590'da serbest liman haline gelmesi üzerine ise, Avlonya sadece askeri bir üs olarak kaldı.

XVI. yüzyılın ortalarında levendlerin yerleştiği bir liman olan Avlonya'da üslenen korsanlar, Venedik gemilerini esir ederek Avlonya'ya getiriyor ve içindekileri satıyorlardı. Nitekim, 1559'da Avlonya ve Draç boğazlarındaki levendler, zeytinyağı ile dolu Venedik gemilerine rastladıklarında alıp yakındaki limanlara götürmekte idiler.

Levend reisleri, Adriyatik'deki Venedik ve Fransız gemileri dışında diğer devletlerin ticaret gemilerine baskın düzenleme hakkına sahip olduklarını düşündüklerinden milliyetini tesbit edemedikleri gemilere de saldırıyorlardı.

Adriyatik'te korsanlık hareketlerinin yaygınlaşması ile Draç da bir korsan üssü haline geldi. Bir taraftan Draç'taki askerî görevlilerin korsanlık yapmaya başlamaları, diğer taraftan Adriyatik kıyılarında ortaya çıkan korsanlar ve özellikle Kuzey Afrika'dan gelen mağrib korsanlarının sığındıkları ve el koydukları gemilerin eşyalarını getirip sattıkları önemli bir yer olarak Draç dikkat çekmeye başladı.

Venedik beylerine yapılan bu saldırı, Venedik karşısında Osmanlı imparator-

16. yüzyıl adriyatik kıyılarını gösteren harita. Avlonya ve Korfu'nun stratejik konumu görülmüyor.

luğunu zor durumda bırakmış ve bu yüzden alınacak tedbirler konusunda bölgedeki idarecilerini defalarca ikaz etmek zorunda kalmıştı. Çünkü Adriyatik sahillerindeki iskelelerde pek çok levend, izinsiz kalyata inşa ederek denizde dolaşmakta ve harbî kafir gemilerini kollamak amacıyla olduklarını bahane ederek Müslüman gemilerini ve müttefik Venedik'e ait tüccar gemilerini yağmalamakta idiler. Bu yüzden iskelelere gelip giden tüccar sayısında da büyük bir azalma oluyordu. Buna çözüm olmak üzere izinsiz gemi donatarak denize açılanlara engel olunması büyük önem taşıyordu. Draç civarında bu tür korsanlık hareketlerinin olması tüccarların gelişini etkilemiş ve bu durum Draç iskele gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur.

Draç'taki levendler Novalı ve Ceza-yirli korsanlarla işbirliği yaparak Venedik tüccar gemilerine baskın düzenliyorlardı. Meselâ 1605'te Adriyatik'e giren levendler orada Maçuka adlı bir Venedik barçasına el koyup içindekilerden bir kısmını esir etmiş ve bir kısmını da öldürmüşler, mallarını ise Draç'a götürmüşlerdir. Le-

vendlerin işbirliği yaptığı Osmanlı askerî yöneticilerinin başında Draç ağaları gelmektedir. Bu isim listesi de bizzat Draç'taki askerî görevlilerin korsanlık yaptıklarını göstermektedir.

Venediklilerin korkulu rüyası: Novalı levendler

Osmanlı korsanları, Adriyatik kıyısındaki önemli Osmanlı merkezlerini üs edinerek Venedik tüccar gemilerine sal-

Uskoklar, XVI. yüzyıl boyunca denizde Adriyatik'te ve karada Seng bölgesinde Avusturya İmparatorluğu'nun hizmetinde Türklere karşı baskınlar yaparak Hristiyanların koruyuculuğu görevini üstlenmiş bir korsanlar topluluğu idi.

dırdıkları bir diğer yer Nova (Castelno-va) kalesi idi ve 1590'da Nova kalesinden bazı kimseler bir kalyata ile denize açılmış ve Korfu boğazına giderek Venedik tüccarına baskın düzenleyip mallarını yağmalamışlardır. Yine 1593'te dört levend fırkatesi Kotor körfezine giderek gelip geçen gemilere zarar vermişlerdir.

Denizlerdeki korsanlık hareketlerinin sebepleri zaman zaman o derece basit olacak verecek davalarına dönüşmüştür ki, bunları korkunç imajlar çağrıştıran korsanlık olayları karşısında sıradan hadiseler olarak kabul etmek ihtiyacı doğmaktadır. Bu durum Osmanlı ve Venedik halklarının ne derece sıkı ekonomik ilişkiler içinde olduğunu gösterecek mahiyettedir.

Bu dönemde Adriyatik'te korsanlık yapan Osmanlı levendleri, sadece o bölgenin korsanları değildi. Garp ocaklarından gelen gönüllü reisleri de Adriyatik'te etkili oluyorlardı. Bunlardan Murad Reis oldukça şöhretli idi ve daha sonraları da bu üne devam edecekti. Ceza-yir levendlerinden

olan Murad Reis, 1591'de bir levend kalıyatısı ile Adriyatik'e gelip Venedik'e tâbi olan Spiitt'de bir gemiye el koymuş ve 15.000 filorik para ve mal almıştı.

Venedik makamlarının Osmanlı le-vendlerinin saldırılarından şikâyetçi olmasına rağmen XVI. yüzyılın sonlarında uzun bir sükun dönemi olduğu göze çarpmaktadır. Yaklaşık 1594-1595 arasında büyük ölçüde korsanlık hareketine raslanmamaktadır ve genellikle meydana gelen olaylar mahalli boyutlarda kalmaktadır.

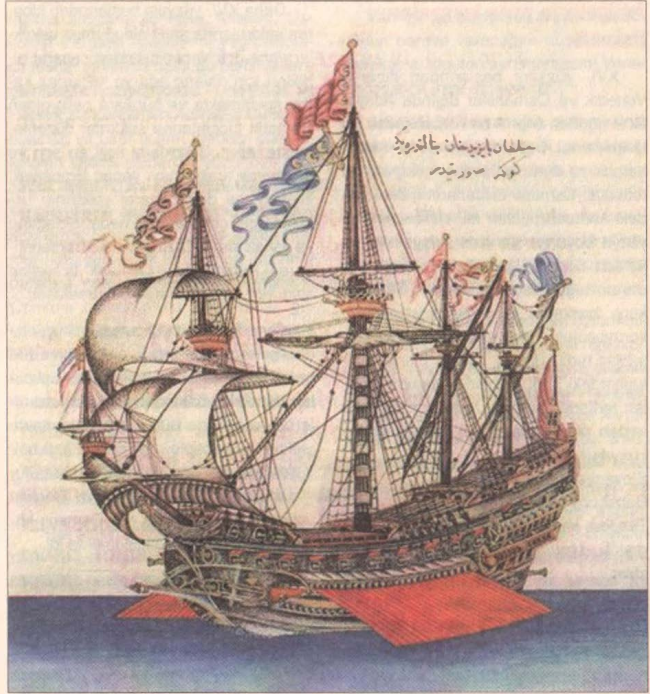
Venedik korsanlığının tırmanışı ve sonu

Adriyatik'te özellikle Venediklilerin Osmanlı ticaret gemilerine karşı dikkatli davranmaları ve aradaki ilişkileri bozmamak hususunda itina göstermeleri gerekiyordu. Çünkü Venedik'ten İstanbul'a ve Doğu Akdeniz bölgesindeki limanlara ticaret için giden Venedik gemileri bir hayli fazla idi. Aksi takdirde Osmanlı gemilerinden zarar görme ihtimalleri artıyordu. Bununla beraber Venedik donanmasına mensup gemilerin Osmanlı gemilerine ve topraklarına karşı Adriyatik'te zaman zaman saldırıda bulundukları ve insanları esir ettikleri oluyordu. Bu durumda iki ülke arasında karşılıklı görüşmeler yapılıp serbest bırakılması ve zarar gören malların iadesi mümkün oluyordu.

Venedik'in Adriyatik'te en önemli deniz üssü Korfu idi. Adriyatik'te asayiş sağlamakla görevli Venedik donanması Korfu'da bulunuyor ve devamlı olarak denizleri kontrol ediyordu.

Venedik'in Adriyatik donanmasına mensup gemilerinin zaman zaman Osmanlı sahillerine baskın yaptığı, mal ve eşyanın yağmalanması dışında pek çok kimseyi esir ettikleri oluyordu. Bu durum Osmanlı makamları için ciddi rahatsızlıklara sebebiyet vermekteydi.

Venedik'in Osmanlılara karşı yaptığı saldırıların en önemlilerinden biri ve belki de sonuncusu Trablusgarb beylerbeyi Ramazan Paşa'nın oğlu Cerbe beyi

Mehmed Bey'in Cezayir'den İstanbul'a giderken uğradığı saldırı idi. Ramazan Paşa'nın bir yeniçeri isyanı sırasında hayatını kaybetmesi üzerine hanımı ve maiyeti ile birlikte İstanbul'a dönmeye karar veren aileyi Cerbe beyi oğlu Mehmed Bey kendi kadirgasıyla götürmek üzere yola çıktı. Gemide 75 cariye, 40 köle, 150 hizmetçi, 200 esir, kıymetli eşya ve para bulunuyordu. Beraberlerinde ise eski Kostantine sancakbeyi Hızır Bey'in gemisi de vardı. Gemiler Güney Adriyatik'in açıklarında yolda fırtınaya yakalanmış, Hızır Bey'in gemisi Zaklise (Zanta)'ye düşmüş ve Mehmed Bey'in gemisi ise Kefalonya'ya girmiştir. Daha sonra hava düzeline Mehmed Bey gemisiyle Ayamavra'ya tabi Lefkade adasını 1584'te Venedik'li kaptan Gabriele Emo kumandasında üç kadirganın saldırısına uğramıştır. Venedikliler çeşitli işkencelerle Mehmed Bey'i öldürdükleri gibi, an-

nesini ve kadirgada bulunan 30 kadını yanlarındaki küçük çocuklarıyla birlikte öldürmüşler ve hepsini denize atmışlardır. Ayrıca gemide bulunan ümeradan altı kişiye ve diğer Müslümanları kılıçtan geçirmişlerdir.

Hadise İstanbul'da duyulunca büyük bir infial uyandırdı ve iki ülke arasındaki ilişkiler bozulma safhasına geldi. Hatta Venedik baylosu neredeyse tutuklanıp Yedikule zindanına kapatılacaktı. Sultan III. Murad Venedik dojana bir mektup göndererek suçluların derhal cezalandırılmasını ve ellerinde bulunan esirlerle eşya ve malların en geç iki-üç ay içinde İstanbul'a gönderilmesini istedi.

Venedik senatosu süratli bir karar alarak Osmanlı Devleti'ndeki bu infiali yatıştırmak için olayın müsebbibi görülen Gabriele Emo'yu ünlü St. Marko meydanında idam ettirdi. esirler serbest bırakılarak el konulan mal ve eşyalar kadirgayla birlikte Preveze limanına gönderildi.

Adriyatik'in zorlu korsanları: Uskoklar

XVI. yüzyılın başlarından itibaren Venedik ve Osmanlılar dışında Adriyatik'te görülen önemli bir korsan grubu ise Uskoklar idi. Özellikle Osmanlılar'a karşı karada ve denizde faaliyet gösteren bu topluluk, Osmanlı tüccarlarının denizlerdeki korkulu rüyaları idi. Uskoklar, XVI. yüzyıl boyunca denizde Adriyatik'te ve karada Seng bölgesinde Avusturya İmparatorluğu'nun hizmetinde Türklerle karşı baskınlar yaparak Hristiyanların koruyuculuğu görevini üstlenmiş bir korsanlar topluluğu idi. Genel olarak Balkanlardaki Türk fetihleri sırasında buraları terketen savaşçı Hristiyan mültecilerden oluşuyorlardı ve yerleştirildikleri Hırvatistan-Slovenya bölgesinde Habsburg topraklarını Türklerle karşı korumakla sorumlu idiler.

Osmanlı arşiv belgelerinde Uskoklar için "harbî kâfir, hırsız ve eşkiya" tabirleri kullanılırken üslurları olan Seng için de "harbî kal'a" veya "dârü'l-harb kal'ası" ifadeleri kullanılıyordu.

Uskokların Adriyatik sahilinde saldırdıkları Osmanlı limanlarını üç ana bölgede toplamak ve bu merkezleri esas alarak incelemek konunun takibi bakımından daha isabetli olacaktır. Bunlar kuzeyden güneye doğru Kilis Bölgesi, Gabele ve Nova bölgelerinden oluşmaktadır.

Geleneksel giysileriyle bir Uskok.

Daha XVI. yüzyılın başlarından itibaren saldırlarına şahit olduğumuz uskoklar daha çok Venediklilerden cesaret aldıkları için onların ada ve kıyılarına kadar sokulmakta ve buralara gelip-giden Osmanlı tüccarlarına saldırılar düzenlemekte idiler. Uskoklarla ilgili en son ve muhtevallı araştırmayı yapan Bracewell, kıyıların ve deniz ticaret yollarının uskoklar için çok kârlı bir hedef olduğunu ve uskokların en azından 1520'lerden itibaren Adriyatik'teki Osmanlı ticaretine saldırıda bulunduklarını belirtmektedir.

Venedik ile işbirliği sayesinde denizden gelen ve Venedik'e ait bölgeleri geçerek Osmanlı topraklarına çıkan uskoklar, Venedik tebasından aldıkları yardımla bölge halkına büyük zarar vermekte idiler. Bu sebeple, Adriyatik'in kıyı bölgesinde olan ve Venedik'te tabi bulunan Zadra, Şibenik, İspilit ve Trogir'in hinterlandındaki pek çok Osmanlı köyü bu durumdan etkilenmekte idi.

Uskoklar, hemen hemen 1576'dan beri haraç topluyorlardı ve Osmanlı idaresindeki köyler, yağmalanmaktan kurtulmak için bu vergiyi ödemek durumunda kalıyorlardı. Bu haraçların toplanması hiçbir resmi yetkisi olmayan Uskok voyvodaları ile köyler arasındaki muatabakat sonucu gerçekleşmekteydi. 1588'de uskokların Neretva nehrinin ağzından Zadar sınırlarına kadar olan bölgede her hânenen bir Venedik altını haraç aldıkları görülmektedir.

Osmanlı limanlarının ticarî gerileyişi

Venedik Devleti, önceleri uskoklara karşı Osmanlı tüccarını himaye ederken daha sonraları ve özellikle Osmanlı Devleti ile arasının açık olduğu zamanlarda bu tavrını değiştirmekteydi. Bu yüzden

Uskok etki alanı.

Uskokların Osmanlı topraklarına ve tüccarlarına yaptıkları saldırılar şikâyet konusu oluyordu. Çünkü Seng kalesinden çıkan uskoklar, Venedik'e ait olan Zadra, Şibenik ve Split'e uğrayarak Dalmaçya kıyılarını takip etmekte ve güneye doğru inmekte idiler. Önemli bir ticaret iskelesine sahip olan ve deniz ticaret trafiği itibarıyla dikkat çeken Osmanlı idaresindeki Makarska limanının karşısında yer alan Venedik'in Braç (Brast) adasına yerleşiyorlardı. Sonra da denizlerde dolaşırken yolda rastladıkları tüccar gemilerine el koymakta ve mallarını alarak kendilerini esir etmekte idiler.

Deniz kenarında olan Makarska iskelesi saldırılardan olumsuz etkilendiği için tüccarın gidiş-gelişi azaldığından iskele gelirleri de düşmüş, bu sebeple korunması için iç bölgelerdeki kalelerden nefer gönderilmesi ve gereken mücadeleyi yapmak için kalelerde azap ağalığı makamının yeniden faal hale getirilmesi uygun görülmüştür.

Ticaret için Osmanlı topraklarından Venedik'e giden ve bu esnada uskokların saldırılarına uğrayan Müslüman tüccarların sayısı hiç de az değildir. 1578'de Gabele'den Venedik'e giden Müslüman tüccarlar Şibenik taraflarına geldiklerinde Uskokların saldırılarına uğramışlar ve diğer eşyaları yanında taşıdıkları sof da yağmalanmıştı. Venedik'in idaresi altında olan Şibenik'teki yöneticiler bu durumu haber aldıklarında uskoklara müdahale etmek istemişlerse de pek başarılı olamamışlar, ancak antlaş-

ma gereği tüccarların zararını tazmin etmişlerdir.

Venedik beyleri Neretva Nehri'nin denize döküldüğü yerde deniz güvenliğini sağlamak üzere gemi bulunduruyorlardı. Gabele bölgesinden Venedik'e gitmek üzere yola çıkan tüccarlar, Venedik idaresindeki Far (Lesina) adasına gelerek oradan Venedik gemilerine binmekte ve bu yolla Venedik'e ulaşmakta idiler. Dönüşte de aynı yoldan geri gelmekte idiler. Ne var ki bu yolculuk sırasında Venedik kapudamlarının Uskoklara göz yumması veya yardım etmesi sonunda da tüccar gemileri saldırıya uğruyorlardı.

Mesela Arıkaralı tüccar Seyyid Abdî'nin başından geçenler İstanbul Venedik arasında yapılan ticaretin geçirdiği aşamaları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Seyyid Abdî, 1586 senesi başlarında Ankara'dan 76 denk sof alıp İstanbul'a getirip de mirî gümrüğünü ödedikten ve Venedik baylosuna da her iki denk için 160 akçe verdirerek bunu tescil ettirdikten sonra iki adamı ile birlikte malını Venedik'e yollamıştır. Tüccarlar Gabele iskelesine geldiklerinde orada da gerekli gümrüğü ödemiş ve 5 Şubat 1586'da Venedik'li bir sof tüccarının gemisine koyup yola çıkmak üzere iken uskokların saldırısına uğramışlardır. Halbuki Gabele'nin üzerinde bulunduğu Neretva nehrinin girişinde güvenliğini sağlamak Venediklilerin sorumluluğundadır. Tüccar Seyyid Abdî'nin iddiasına göre Venedikli kadirga reisi uskoklarla işbirliği yaptığından gemilerini basan uskoklar, malları yağmalamışlar, olayda iki adamından biri öldürülmüş ve diğeri esir edilmiştir. El konulan malların ise, uskoklarla Venedikli gemi reisi arasında taksim edildiği tesbit edilmiştir. Tüccar ısrarla hakkını aramışsa da hadisenin üzerinden yaklaşık dört yıl sonrasına ait 24 Ekim 1590 tarihli bir belgede hâlâ bir şey elde edemediği anlaşılmaktadır.

Venedik makamlarının Osmanlıların kendi sahillerini korumak için bölgeye gemi gönderme ve oraya bir kale yapma fikrine itiraz etmeleri, daha çok bölgedeki ticaret merkezlerini kendi limanlarına

taşıma amacına yönelikti. Nitekim, Uskoklar Osmanlı iskelelerini yağmaladıkça tüccar güvensiz bulunduğu bu limanlara gelmekten vazgeçiyordu. Yine Kilis ve Hersek sancaklarının Adriyatik kıyısında bulunan ve birer ticaret merkezi olan iskeleleri Uskok saldırıları yüzünden tüccarlar tarafından terk edilmekte, buna karşılık iskele olmadığı halde Venedik'e tâbi Split, Şibenik, Trogir ve Zadra marmur hale getirilerek Müslüman tüccarlar buralara celb edilmekteydi. Venedik'in Osmanlı makamlarına karşı deniz güvenliğini sağlayacaklarına dair taahhütte bulunmalarına rağmen çoğu defa uskoklara yardımcı olması Osmanlıların sabrını taşımış olmalı ki, Evlâil-i Muharrem 1023 (11-20 Şubat 1614)'te Venedik doju Marcantonio Memma'ya bir mektup gönderen I. Ahmed sözlerini şu tehditkâr ifade ile bitiriyordu.

"Her emrin intihasını ibtidâsından akdem ve her maslahatın hâtimeini fâtıhasından mukaddem fikr ve teemmül eyleyüp bekâ-yı devletinize ve imtidâd-ı zamânınıza lâzım olan hal-i sadâkat ve râh-ı mutâba'atdan çıkmamağa sa'y u ik-dâm ve cidd u ihtî-mâm eylesiz".

Yani bir işe başlarken önce onun sonunun nereye varacağını düşünmesini, sadakat ve itaatten ayrılmamasını Venedik Doju'na ihtar etmektedir.

Adriyatik'te korsanlığın gelişmesinin ticareti olumsuz etkilemesi gerekirken, bölgesel bazı etkileri dışında genel olarak varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Geoffrey Fisher'in dediği gibi, korsanlığın varlığı gelişen ticaret trendi ile yakından ilgilidir ve ticaret gemisi olmazsa korsan gemisi de olmayacaktır.

Denizlerde varlık gösteren bütün milletlerin korsanlık algılamalarının farklı olduğunu veya olması gerektiğini dikkate alarak şüphesiz bu geçmişin vurucu, tahripkar akıncıları korsanların bir kurum olarak bilinmesi ve bir inanç yahut amaç doğrultusunda, hukuki bir temeli esas alarak yapılmasıyla tamamen keyfi ve menfaate dönük yapılmış olması arasında bir fark olmalıdır. Bugün bile Uzakdoğu denizlerinde eskiden varolan haydutluk ve gaspçılık anlamında korsanlığın yapıldığı ve hatta oldukça yaygın olduğu düşünüldüğünde bu faaliyetlerin hiçbir zaman önünün alınmaması olduğuna işaret etmek gerekecektir.

Korsan gemileri 'demokrasinin beşiği' miydi?

Batı kültürünün özellikle son yıllarda Ortadoğu'da, İslam dünyasında sergilediği saldırganlık, yol açtığı büyük felaketler dikkate alındığında korsan ütopyaları üzerinde daha büyük bir dikkatle durmakta yarar var.

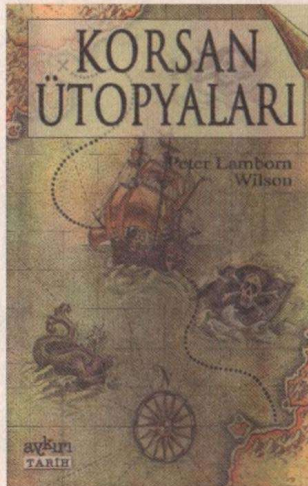
Avrupa merkezci tarih tezleriyle tartışma

Aykırı tarih çalışmaları ve tezleriyle bilinen Peter Lamborn Wilson "Korsan Ütopyaları" adlı kitabında Batı kültürüne ağır bir darbe indirerek "demokrasinin beşiği"nin İngiltere veya kıta Avrupası olmayabileceğini ileri sürüyor. Batı'nın İslam ve genel olarak Doğu ile ilgili önyargılarıyla, şartlanmışlıklarıyla, tarihte meydana getirdikleri tahrifatlarla uğraşan Wilson 16. ve 17. yüzyılda Akdeniz'de ve Atlantik'in Avrupa kıyılarında hüküm süren korsanları ele aldığı bu kitabında gerçekten

ilginç ve çarpıcı bilgiler aktarırken kışkırtıcı, provakatif sorular da ortaya atıyor.

'Korsan' denilince akla kötü şeyler geliyor ama aslında en parlak dönemlerini 16. yüzyılda yaşayan, Akdeniz ve Atlantik'in batı kıyılarını haraca kesen, İngiltere, İrlanda, İzlanda'ya kadar akınlar yapıp, Londra'nın Thames Nehri'ne kadar girmekten çekinmeyen Faslı ve Cezayirli korsanlar gerçekten çok ilginç bir topluluktu. Çoğu Avrupalı, özellikle de Hollanda kökenli olan bu korsanlar, Avrupa'nın Hristiyan kültürüyle ve topluluklarıyla mücadele etmelerinin de etkisiyle Müslümanlığı kabul ederek "Dönme" oluyorlardı. Ama bu tercihlerinde o günün dünyasında İslamiyet'in hala "yeni" ve hoşgörülü bir din olarak daha etkili olduğu, yayılma sürecini devam ettirdiği de unutulmamalıdır. Müslüman olmalarının ardından yine aslında bir zorunluluk olarak Osmanlı ile ilişkiye geçen ve dönemin en güçlü devleti olarak onun hizmetine giren bu korsanlar böylece Avrupa devletlerine karşı himaye de edinmiş oluyorlardı. Böylece bir süre sonra Barbaros'tan Murat Reis'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü kaptanları deryalarının bir çoğu bu "dönme" denizcilerden meydana gelecekti. Osmanlı onları, onlar da Osmanlı'yı kullanarak, yüzlerce yıl Akdeniz'e egemen oldular.

Barbaros'tan Murat Reis'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü kaptanları deryalarının bir çoğu "dönme" denizcilerden meydana gelecekti. Osmanlı onları, onlar da Osmanlı'yı kullanarak, yüzlerce yıl Akdeniz'e egemen oldular.

Salâ demokrasisi

Özgürlüklerine tutkun bu denizcilerin en ünlü sığınağı Atlantik kıyısındaki Sa-

le, bugünkü Rabat kentiydi. Salé ve ele geçirdikleri diğer kentleri bir tür cumhuriyet ve demokrasi olarak örgütleyen korsanlar, yönetimi komünler, yani divan'lar aracılığıyla sağlar, başkanlarını da seçimle belirlerlerdi. Korsan gemileri gerçek birer cumhuriyet, her gemi ya da filo bağımsız bir yüzen demokrasydi.

Özellikle öne çıkan Salé Cumhuriyeti'nin İngiltere, Amerika ve Fransa'daki devrimlerden önce gelmesine dikkat çe-

kilen bu kitapta, demokrasi ve cumhuriyetin tarihsel gelişim sürecini Salé, İngiltere, Amerika, Fransa şeklinde değiştirmeli miyiz, diye soruluyor. Doğrusu Avrupalılar için biraz "utanç verici" bir fikir olsa da, demokrasinin ataları Mağribi korsanlar ile İslamiyet'i sonradan kabul edenler olabilir mi? Wilson'ın yaklaşımı Batı kültürünün sorgusuz sualsiz hayranlarını kızdırabilir veya böyle bir soruyu hiç ciddiye almayarak kendilerini ra-

hatlatabilirler, ama bu Batı kültürünün özellikle son yıllarda Ortadoğu'da, İslam dünyasında sergilediği saldırganlık, yol açtığı büyük felaketler dikkate alındığında korsan ütopyaları üzerinde daha büyük bir dikkatle durmakta yarar var.

Korsanlar, demokrasi, cumhuriyet üzerine aykırı fikirler, kışkırtıcı sorular ve yanıtlarıyla gerçekten ilginç bir çalışma...

Korsan Ütopyaları, Peter Lamborn Wilson, Aykırı Yayıncılık, 208 sf.

Türk'e dönme Hristiyan

*"Hristiyanlar Türkleştiriliyor,
Türklerle şeytanın soyu."
Newses from Sea,
Korsan Ward (1609)*

Yaklaşık 1500'lü yılların sonralarından on sekizinci yüzyıla kadar, binlerce Avrupalı erkek ve kadın İslamiyet'i kabul etti. Bunların çoğunluğu, Berberi kıyı devletleri olarak bilinen Cezayir, Tunus, Trablus ve Fas'ın Rabat-Salé olarak bilinen bölgesinde yaşıyordu(...)

Avrupalı Hristiyanlar bu dönemlere özel bir ad takmışlardı: Renegado, yani "dönek": mütet, dönme, hain. Hristiyanların bu çeşit bir hassasiyet göstermesi doğaldı tabii, ne de olsa Hristiyan Avrupa halen İslamiyet ile savaş halindeydi. Haçlı Seferleri aslında hiçbir zaman tam anlamıyla sona ermemişti. İspanya, Grenada'daki son Mağribi kralık, Reconquista'ya ancak 1492'de dahil edilebilmiş, İspanya'daki son Mağribi ayaklanma 1610'da gerçekleşmişti. Güçlü, ihtişamlı ve tepeden tutulmuş silahlı Osmanlı İmparatorluğu (aynı Elizabeth/Jacob yönetimindeki İngiltere gibi) Avrupa'ya iki cepheden savaş açmıştı; karadan Viyana'ya doğru, denizden Akdeniz boyunca batıya doğru.

Avrupa'nın yerel dillerinde "Türk" deyimi Kuzey Afrikalı Mağribiler de dahil olmak üzere bütün Müslümanları kapsıyordu. Renegadolarından, "Türk'e Dönme" olarak bahsediliyordu (1912'de Londra'da sahnelenen Robert Daborne'nun oyununun adı Türk'e Dönme Hristiyan idi)(...)

"Mussulmanol" Venedik'te hâlâ ağır bir hakaret olarak kabul edilir. Eğer Amerikan medyasının Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı takındığı tavır düşünülecek olursa, Avrupalıların bu cahilliğine ve önyargısına biraz da olsa anlam verebiliriz.(...)

Bundan dolayı, çoğu Avrupalının gözünde Renegadolar cehennem zebanilerine benziyordu. "Tanrımıza ihanet etmekle" kalmamışlar, daha da ileri giderek cihada katılmışlardı. Neredeyse tamamı meslek olarak "Berberi Korsanı" olmayı seçmişti. Avrupa gemilerine saldırıp onları yağmalarlar, aldıkları Hristiyan esirleri fidye amacıyla ya da köle olarak satılmak üzere zorla Beberistan'a götürürlerdi. Tabii, aynı şeyi (aralarında Malta Şövalyeleri'nin de bulunduğu) Hristiyan "korsanlar", Müslüman gemilerine ve mürettebatlarına yapıyordu. Ancak Müslüman esirlerin pek azı Hristiyan olurdu. Dönme işlemi büyük ölçüde

tek taraflı olarak işliyordu.(...)

Ne gariptir ki, görünürde hiçbir modern tarihçi Renegadoları tam olarak anlamaya çalışmamıştır. Avrupalı tarihçiler arasında "iblis teors'i"nin etkileri halen gücünü korumaktadır. Tabii bu teori akla yatkın hale getirilmiş, geliştirilmiş, hatta kulağa makul gelen bir hipotez şekline sokulmuştur. Bu tezin altında yatan mantık şöyle gelişmektedir: Büyük Avrupalı güçler koca üç yüzyıl boyunca nasıl olup da Berberi korsanlarla başa çıkamadı? Müslümanların askeri ve denizcilik teknolojisinin Avrupalıların gerisinde olduğu ortada. Herkesin bildiği üzere, Müslümanlar kötü denizciydi. O halde bu büyük çelişkiyi nasıl açıklamalı? Cevap ortada: Renegadolar. Onlar, Avrupalı olarak, Müslümanlara Avrupa'nın denizcilik teknolojisini taşıdılar ve onlar adına savaştılar. O halde Berberi korsanlığı "une affaire des étrangers" (yabancılarla ilgili bir konu) idi; eğer Renegadolar olmasaydı, asla tutunamazdı. (Coindreau, 1948) (...)

Berberi devletleri arasında korsanların bağımsızlıklarını elde edebildikleri tek yeri Salé. Cezayir, Tunus, Trablus gibi yerlerin hepsi Babali'ye tabi vilayetlerdi, ancak Salé, birkaç on yıl boyunca bir divan ya da diğer adıyla Levend Reisler Divanı tarafından idare edilmiştir. Gerçek anlamda bir "korsan ütopyası" haline geldiğinden, Renegado'yu en olgunlaşmış haliyle, siyasi ve ruhani açıdan en fazla gelişmiş haliyle burada, "Bou Regreg Cumhuriyeti," "Mağribi" ya da "Salé Korsan Cumhuriyeti"nde bulabiliriz.

*Peter Lamborn Wilson,
Korsan Ütopyaları*

1795 tarihli Osmanlı eyaleti Cezair ile ABD arasındaki barış anlaşması

5 Eylül 1795 (21 Sefer 1210) Tarihli Osmanlı Eyaleti Cezair ile ABD Arasındaki Dostluk ve Barış Anlaşmasının 22 Maddelik Orijinal Türkçe (Osmanlıca) Metninin Okunuşu(798)

1. Fasıl

İbtida ki faslın kavl u kararı oldur ki işbu 1210 senesinde hala Merikan Ceziresi Eyaletlerine mutasarrıf dostumuz *Corco Vaşinto*(799) her biri zebti (?) nam Merika hakimi ile ocağımız Mahruse-i Cezair-i Garbta sahib-i devlet olan saadetlü Hasan Paşa(800) –yesserellahü ma yezid vema yeşa- Hazretlerinin re'y ve asker-i mansure Ağası ve kul kethüdası ve sair erbab-ı divan ve cümle asakir-i mansure ve canibinin reayaları ittifakıyla bu sulh ve selahımız ve metin ve muhkem olub sabit olmuştur. Ba'del yevm sulhümüz muhalif ve mugayir ve fasid idicek bir söz kalmamış. Vesselam(801) Tahriren Fi 21 Safer, Sene 1210.

2. Fasıl

İkinci faslın kavl u kararı oldur ki Merikan hakimi dostumuzun gemileri gerek büyük ve gerek küçük ve keزالık anların hükmünde olan reayasının gemileri mahruse-i Cezayir iskelesi veyahut taht hükmünde olan iskelelere varurlar ise adet-i kadim üzere rızklarından ötürü sattıklarında sair İngiliz ve Felemenk sevid ba-

zerkanlarının vire geldiği ve anlara akdolan gümriği 100 guruştta beş guruş gümrük alına. Ziyade taleb olunmaya. Ve bir dahi budur ki satılmayan rızkların yine gemiye koyup götürmek murad ettiklerinde bir kimesne anlardan bir şey talep itmeye. Ve mezkur iskelelerde bir kimesne anları incidüb alıkomalayalar. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

3. Fasıl

Üçüncü faslın kavl u kararı oldur ki Merikan hakimi dostumuzun gerek korsan ve gerek bazargan ve gerek Cezair'in korsan ve bazargan gemileri ruy-i deryada birbirlerine rastgelüb buluştuklarında aramaktan ve birbirlerin incitmekten beri olup rivayet ve hürmet ile birbirlerinden yollarına gitmeden bir kimesneye mani olmaya. Ve biri dahi budur ki içlerinde herkanı cins olursa olsun yolcu oluduktta rızkları ve malları ve eşyalarıyla her ne canibe giderler ise birbirin incidüb bir şeylerin almaya ve bir yere götürmeyeler ve eğlendürmeyeler ve hiçbir vecihle birbirlerine zarar u ziyan itmeyeler. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

4. Fasıl

Dördüncü faslın kavl u kararı oldur ki, mahruse-i Cezair'in Korsan gemileri Merikan bazargan gemilerine rastgeldikte gerek büyük ve gerek küçük Merikan'in hükmeylediği yerlerden taşra gelürler

Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa.

ise, yalnızca bir sandal görürle. Ve kürekçilerden gayri ancak iki adem ile gide, vardıkta iki ademden gayri gemiye girmeye. Zikrolunan gemi reisinin izni ve icazeti ola. Ol vakit hakiminin pasaportusun gösterdükte gemiye varan hizmetini alelacele kamil edüp, ve ne bazargan gemisi dahi yoluna gide. Ve bir dahi budur ki Merikan hakiminin Korsan gemileri Cezair'in korsan veyahut bazargan gemilerine rastgelürler ise mezkur gemilerde Cezair hakiminin yedinden veyahut Cezair'de olan Merikan balyozundan mezkur gemilerinden pasaportu bulunur ise ol vakit zikrolunan bir kimesne bir şeye dokunmayıp selamete ile yoluna gide. Ve bir dahi budur ki mahrose-i Cezair'in korsan gemileri gerek büyük ve gerek küçük sulh için verilecek pasaportlar tarihinden ve sulh tarihinden onsekiz aya değin yedinden Merikan pasaportası bulunmayan Merikanolara tokunmayup yolundan alkoymaya. Ve kezalik Merika hakiminin korsan gemileri Cezair gemilerine rastgelürler ise bu minval üzere onsekiz aya değin seferlerine mani olmayalar. Selamette yollarına gideler. Ve bir oldur ki Merikan hakimi dostumuz kendi hükmünde ve kendi cinsinden(802) olmayan taifelerden bir ahre pasaportu vermeye. Eger kendi cinsinden maada cins yedinde Merikan pasaportu bulunursa ganime iderüz

alırüz. Zira sulhumuzda olan şarttan olmayup, sonra sulhumuza halel vermesun deyu bu babda ve bu fasılda kaydolunmuştur, gaflet olunmaya. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

5. Fasıl

Beşinci faslın kavlı u kararı oldur ki hiçbir Cezayir gemisi kapudanlarından veyahut anların zabıt ve hakimlerinden olan kimesneler Merikan gemilerinden cebren çıkarup kendü gemilerine ve yahud sair yerlere hiçbir şeyden ötürü sorup ve sual ve cevır ü cefa öylemeyeler. Her ne cins kimesne olursa olsun Merikan gemisinde bulundukda ebeden incitmeyeler. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

6. Fasıl

Altıncı faslın kavlı u kararı oldur ki Merikan hakiminin yahud anın hükmünde olan reayasının gemilerinden biri Cezayir hükmeyledüğü memleketterin yahırlarında baştan kara olup parelisine asla ve kat'a kendülerin malların ve rızkların hiçbir kimesne bir şeylerin alıp yağma ve ganimet itmeye. Ve bir dahi budur ki böyle bir iş vaki olur ise gümrüğe rızkları alınmayup ve ademlerine bir zarar itmeyeler. Ve Cezair'in taht-ı hükmünde olan yerlerde bu minval üzere bir iş zuhur ider ise mümkün oldukça ale'l kaderit-takat çalışup muaveret idüp dostluğu icra ideler. Ve rızkların korumağa imdad ideler. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

7. Fasıl

Yedinci faslın kavlı u kararı oldur ki hiçbir gemi Cezayir gemilerinden gerek büyük ve gerek küçük Cezayir hakiminin izin ve icazetiyle Merikan hakimine düşman olan memleketterden donanup Merikalı üzerine korsanlık itmeye. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

8. Fasıl

Sekizinci faslın kavlı u kararı oldur ki bir Merikan bazarganı Mahrose-i Cezair'den bir aktarma (yük) satun alsa veyahut deryada korsanlık iden Cezair reisle-

rinden biri bir gemi ganimet idüp mezkur geminin kapudanı veyahud reisi bir Merikan bazarganına aktarmasın satsa gerek Cezair'den ve gerek deryada reisden olsun yedinde bu minval üzere satun alduğuna tezkiresi oldukda bir aher Mahrose-i Cezair'in korsan gemisine rastgelür ise bir kimesne mezkur aktarma alan bazargana dokunmayup selamette yoluna gitmeden mani olmaya. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

9. Fasıl

Dokuzuncu faslın kavlı u kararı oldur ki gerek Tunus ve Trablus ve Sidre veyahud gayri yerler asla ve kat'a Merikan gemilerinin gerek büyük ve gerek küçük ne ademlerini ve ne erzaklarını Cezayir hükmeyledüğü vilayetlere gönderüp satmaya rıza ve cevaz virüp satturmayalar. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

10. Fasıl

Onuncu faslın kavlı u kararı oldur ki eğer Merikan hakiminin korsan gemileri Cezair veyahud Cezair'in hükmünde olan iskelelere aktarma veyahud ganimet eyledikleri rızkı getirürler ise hiçbir kimesne mani olmayub ganimetlerini gönülleri ne diler ise işleyeler yani satmakta ve yine götürmekte ve bir dahi budur ki Merikan korsan gemileri asla bir vechile öşür ve a'vaid vermeyeler. Ve bir dahi budur ki eğer rehine için bir şey almak isterler ise sair kimesnelere virdükleri gibi bunlara dahi ol bahaya vireler. Ziyade talep eylemeyeler. Ve bizler dahi ol taifeden her tarafa ve kangı vilayete ve iskeleye gerek izmir'e ve gerek *İsambol*(803)'dan bu tarafa mühimmat nakli için ve gerek izmirden ve gayri vilayetlerden yoldaş nakli için ve gerek Mısır'a hüccac götürmek için gemi kiralamak murad olunur ise sair cinsler gibi makul baha ile kiralayalar. Götüreyüzdür (?) yahud bizim beyinlerimizde memnundur kaldurmayuz deyu kü kal ve muhalefet itmeyele denilmiştir. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

11. Fasıl

On birinci faslın kavlı u kararı oldur ki, Merikan hakimi(804) dostumuzun korsan

gemileri mahruze-i Cezair önüne gelüp temür (demir) bıraktıkda Mahruze-i Cezairden gerek Merikan ve gerek gayri eger bir esir kaçup varup korsan gemisine firaren vüsul olup ve mahruze-i Cezair hakimi mezbur kaçan esiri talep eyleye ve talep olundukta mezbur korsan gemisinin kapudani dahi elinde gemisinden ol firar eden esiri çıkarup Cezair hakiminin huzuruna vire. Ve eğer kaçan esir tutulmayup kafir yakasına dahi varur ise ol geminin kapudani tekrar dutup Cezayire getürmek kavül üzere kat'ı kelim ve şart olunmuşur. Vessalam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

12. Fasıl

On ikinci faslın kavlı u kararı oldur ki şimden sonra Merikanın hakiminin reayası Cezair hükmeyleddüğü yerlerde ne ali-

nur ve ne satılır ve ne esir olur ve bir dahi budur ki Merikan hakimi ile barışık olduğundan ötürü gönüllü olmayınca elinde esirlerini kurtar denilmeye. Hususu mezbur için murad eyledüğü zamanda olur. Meğer ki esirlerin hism ve akrabaları mürrüvvet ve gayretlerinden ola. Ve bir dahi budur ki kurtarmağa bir va'd ü zaman olmaya. Ve dahi ne miktar makul görürler ise ol dahi hüsnü hal ile ola. Behalarından ötürü efendileriyle söyleşile. Ve efendilerine hiçbir kimesne elbette esirlerinizi filan behaya var demiyey ve denilmeye. Gerek beylik ve gerek gayrının olsun ve gerek paşanın olsun ve takin Merikan hakiminin reayası olmağa kurtuldukları vakit adeti kadim üzere nice ola geldi isse sair ecnas gibi anlardan ziyade talep olunmaya. Ve bir dahi budur ki Merikan taifesinden biri Cezair ile düşman olan cinsin birisinin

teknesinde bulunup Cezair korsanları ol gemiyi iğtinam eylediklerinde içinde bulunan Merikan taifesinde yedinde pasavneti(805) bulunursa esir olmaz ve kendüye ve rızkına bir zarar olmaz. Ve eğer yedinde pasavendi(806) bulunmazsa esir olur ve rızkı ve malı alınur. Vessalam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

13. Fasıl

On üçüncü faslın kavlı u kararı oldur ki eğer Merikan hakiminin tacirlerinden veyahad reayasından biri kimesne Mahruze-i Cezair'de vefat eylese veyahad Cezair hükümünde olan memlekette mürd olan merkumin akça ve malın ve rızkın Cezair hakimi ve gayriler asla mezburun rızkına ve malına degmeyeler. Vefat itmezden mukaddem bir kimesne

ABD'nin İngilizce dışında bir dil ile imzaladığı tek uluslararası antlaşma

Bu belge; Osmanlı deniz kuvvetlerinin, bugün Amerikalılar tarafından barbar olarak nitelendirilen yaklaşımlarına da tarihsel bir cevaptır. Bu sebeple belgenin Osmanlıca nüshasını olduğu gibi yayınlıyoruz.

Amerikan Kongresi, 27 Mart 1794 tarihinde, Osmanlı denizcilerine karşı koyacak güçte savaş gemileri inşa edilmesi veya satın alınması için, Başkan George Washington'a 700.000 altına yakın harcama yetkisi verdi.

1783 yılında ABD,uluslar arası sularda gemilerini gezdirmeye,bayrak göstermeye başladı. 25 Temmuz 1785'te, Atlantik'te Cadiz açıklarında, bu yeni bayrağı taşıyan ilk gemi Cezayir açıklarında Osmanlı gemileri tarafından ele geçirildi. Bu gemi, Boston limanına bağlı, Kaptan Isaac Stevens'in idaresindeki Maria idi.

Arkasından, Philadelphia limanına bağlı, Kaptan O'Brayn'ın Daufin'i aynı akıbete uğradı. 1793 Ekim ve Kasım aylarında 11 ABD gemisi daha Osmanlıların eline geçti. Amerikan Kongresi, 27 Mart 1794 tarihinde, Osmanlı denizcilerine karşı koyacak güçte savaş gemile-

ri inşa edilmesi veya satın alınması için, Başkan George Washington'a 700.000 altına yakın harcama yetkisi verdi.

Osmanlıların oluşturduğu deniz

tehdidi ile ABD donanmasının temelleri atılıyordu. 5 Eylül 1795'te ABD bu tehdide karşı bir antlaşma yapmayı kabul etti. Bu antlaşmaya göre ABD, Cezayir'deki esirlerin iadesi ve gerek Atlantik'te, gerekse Akdeniz'de ABD sancağı taşıyan hiçbir tekneye dokunulmaması karşılığında, 642.000 altın ve yılda 12.000 Osmanlı altını (216.000 dolar) ödeyecekti. Dili Türkçe olan ve 22 maddeden oluşan antlaşmaya, Başkan George Washington ve Cezayir Beylerbeyi Hasan Dayı imza koydular. Böylece ABD yıllık vergiye bağlanmış oldu. Bu, ABD'nin iki yüzyılı aşkın tarihinde, yabancı bir dille imzalanan tek antlaşma olduğu gibi, yabancı bir devlete vergi ödemeyi kabul eden tek Amerikan belgesidir... ABD tarihinde kendi dilinde olmayan tek uluslararası antlaşma Türkçe'dir ve ABD tarihinde vergi vermeyi kabul ettiği tek ülke Osmanlı İmparatorluğudur.

Bu belge; Osmanlı deniz kuvvetlerinin, bugün Amerikalılar tarafından barbar olarak nitelendirilen yaklaşımlarına da tarihsel bir cevaptır. Bu sebeple belgenin Osmanlıca nüshasını olduğu gibi yayınlıyoruz.

The Barbary Coast

America's first war on terror took place in the Mediterranean

ABD'nin 'terör' ile ilk savaşı

Dergi ekibi olarak ABD ile Cezayir Beylerbeyliği arasında imzalanan bu ilginç anlaşma için internette araştırma yaparken ünlü TIME dergisinin internet sitesinde böyle bir harita ile karşılaştık. Çevirisi şu: "Amerika'nın terörle ilk savaşı Akdenizde gerçekleşti." Haritada ise görüldüğü gibi koca bir Osmanlı İmparatorluğu. Yorumu siz değerli okuyucularımıza bırakıyoruz.

Kaynak: www.time.com/time/covers/1101040705/barbary_map/

bir şeyini rızkından ve malından değmeye. Eger zikrolunan Cezair memleketinde bulunur ise ve eğer mezkurun vasisi değil ise anın için fevt olan kimesne her kime vasiyet ol vasi müteveffanın malın ve rızkın alup gayri bir kimesne zerre miktar bir şeyi aldurmayalar. Öyle olıcak vasi olan yahud vekil eyledüğü kimesnenin akçasın ve malın defter idüp kabz ide. Ve vakt-i hacette varisi olan kimesneye tebliğ idüp oluşdura. Husus-ı mezbur için bir kimesne mani olmaya. Ve bir dahi budur ki eğer Merikan hakiminin reayasından bir kimesne hazır olmaya ol zamanda Merikan Balyoz'u(807) olan ki-

mesne mezbur müteveffanın akçasın ve rızkın defter idüp zabt ide. Hatta memleketlerinde olan hısım ve akrabaları gelince Balyoz zabtında ola. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

14. Fasil

On dördüncü fasılın kavl u karan oldur ki Cezair'in kendüsünde ve ne hükm eyledüğü yerlerde Merikan tacirlerine sıklet edüp gönüli istemedüğü rızkı aldirmayalar ancak gönülleri istediüğü rızkı alalar. Ve bir dahi budur ki Cezair'in iskelelerine gelen Merikan gemilerine zor ve sıklet idüp iste-

medükleri rızkı gemisi içine komiyalar ve bir dahi budur ki ne Merikan Balyoz, ve ne gayrisi Menkan reayasından birisi borçlu olsa ödemeğe kudreti olmasa mezkurun borcundan ötürü bir gayrisine yapışup ödettirmeyeler. Meger gönüli olub ve borçluyla birkaç kimesne kefi ola. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

15. Fasil

On beşinci fasılın kavl u karan oldur ki Merikan hakiminin reayasından bir kimesne bir müselman ile veyahut Cezayir hükmünde olan kimesneler ile davaları

Hasan Paşa'nın Rus Amiralî Aleksî Orlof ile mücadelesinden bir görüntü (1770).

olsa mezkurların davaları Devletlû Dayî ve Divan-ı Muhterem huzurunda faslolu-na, bir gayrî kimesneden olunmaya.(808) Ve eğer ol taife kendi mabeynlerinde davaları olursa ol zeman Merikan balyozu olan kimesne davalarını fasl eyleye. Ves-selam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

16. Fasıl

On altıncı faslın kavl ü kararı oldur ki haliya ihtimaldır ki Merikan hakiminin kullarından bir kimesne bir Müselman(809) ile gavgâ edüp birbirin yaralayay veya katl iderler ise birbirin memleketi şeriatı her ne hükmeder ise yani sair yerlere göre ceza virile. Ve emana bir Merikan bir Müselmanı öldürse ve öldürdükten sonra kaçıp kurtulur ise Cezair'de olan Merikan Balyozuna ve ne anlardan olanlara bir vechile ukubet idüp incitmeyeler. Ves-selam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

17. Fasıl

On yedinci faslın kavl ü kararı oldur ki Cezair Balyozu olan kimesne şimdiki halde ve gelecek zamanda her kim olursa olsun daima korsuz(810) güzelce geçine.(811) Ve hiçbir kimesne ne kendüye ve ne rızıkına dokunup incitmeye. Ve bir dahi budur ki her kimi diler ise tercüman ider. Ve kezalik sîmsar ider. Ve bir dahi budur ki her zamanda bir gemiye gitmek murad iderse veyahud taşrada canı rahat etmek murad iderse bir kimesne ma-

ni olmaya. Ve dahi onların tarikince ayin-i atılâsın icra itmeğe bir yer gösterile. Ve dahi talim-i fen içün kendülere lazım bir papas dahi sakın ola. Mahruse-i Cezair'de bulunan Merikan esirleri gerek Beylik gerek sair kimesnelerde olarlar Konsolo Evi'ne varmağa ve tarikince ayin-i batılaların icra itmeğe gerek Vardıyan Başı ve gerek Efendileri mani olmaya. Vessalam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

18. Fasıl

On sekizinci faslın kavl ü kararı oldur ki salt barışıklığımız ve dostluğumuz muhkem olup ve eğer şimden(813) gerü ve sulh ü salahımıza muhalif olup caniplerinden bir şey bozuşmağa sebep olur ise, Merikan Balyozu olan kimesne ve andan gayrî hazır olan Merikan hakiminin reayasından gerek Cezair'de ve gerek taht-ı hükümetinde olsun gerek barışıkda ve gerek bozuşukta hiçbir kimesne mani olmayub diledüğü zamanda gitmek isterler ise rızıkların ve malların ve esbab ve hizmetkarların götürmeğe asla bir kimesne yollarından alkoymağa sebep olmaya ve eğer Cezair memleketinde doğdu ise bile. Ves-selam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

19. Fasıl

On dokuzuncu faslın kavl ü kararı oldur ki Merikan hakiminin reayasından bir kimesne her ne memlekete giderken yahud gelirken ve her kangı ecnasdan bir

cins olursa ne kendüye ve ne rızıkına ve ne malına ve ne esbabına ve ne hizmetkarına Cezair gemileri gerek büyük ve küçük rast-geldikleri yerlerde incitmeyeler ve kezalik eğer Cezairli, Merikan hakiminin düşmanı olan kimesnelerin gemilerinde bulunur ise zikrolunan kişilerin malları ve rızıkları ve akçaları ve hizmetkarları asla ve kat'a incidilmeye. Mezkurların eşyalarına kem zarar ile bakılmayub daima dostluk yüzü gösterile. Vessalam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

20. Fasıl

Yirminci faslın kavl ü kararı oldur ki her zamanda Merikan Kralı dostluğumuzın bir kapudanesi Cezair önüne gelüb göründüğü zaman Merikan Balyozu olan kimesne varub hakime haber virdükten sonra mezkur kapudan liman önünde Timur (demir) bıraktıkta Cezair hakimi olan kimesne zikrolunan Merikan hakimine hürmeten ve riayeten hatır içün burçlardan yirmi bir pare top atılmasına emreyleye ve atıla. Andan sonra Merikan hakiminin kapudesi olan kimesne zikrolunan top adedince redd-i cevap idüp ol miktarı top ata. Ve mezkur gemiye Kral gemisi olup Krala hürmeten adet üzere müneleri virile. Ves-selam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

21. Fasıl

Yirmi birinci faslın kavl ü kararı oldur ki Merikan Balyozu(814) olan kimesne evine harç olacak mekûlat ve meşrubat ve sair mühimmat ve hedaye gibi bu makul eşyalardan gümrük ve meks(815) taleb olunmaya. Vessalam. Tahrîren fi 21 Safer 1210.

22. Fasıl

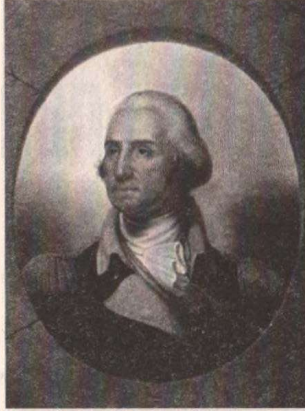
Yirmi ikinci faslın kavl ü kararı oldur ki eğer şimden(816) sonra barışıklımıza muhalif bir şey vaki olursa her kağıt taraftan olursa olsun la ceren sulhümüzze zarar olmayup baki kalur böyle işler dostluğumuza adavetlik itmez ve lakin zarar gören kimesne canibeynden her kim ise yine hakkını talep eyleye amma bir kaba-hat ve suç canibeynden olan veya reaya-dan olan kimesne gizlû olub oldi ise dostluğa itikadımız itikattir. Ve sözüümüz söz-

dür. Vesselam. Tahriren fi 21 Safer 1210.

Hatime

Sebeb-i tahrir-i ahidname-i der sulh taife-i Merikan:

Sebeb-i tahrir-i ahd ü eman ve bais-i terkim-i kitab-ı meymenet ürvanı ile oldur ki, iş bu 1210 senesinin mah-ı seferül hayrının yirmi birinci günü ki yevm-i sebt Cezair-i Bahr-ı Muhitde vaki Merikan nam cezirede mütemekkin taife-i Merikanu hakimi ve zabıtı tarafından hala darül cihad Cezair-i Garb ocağı ile akd ü sulh itmekle mükalemeye vesile ve vasita itihaz idüb tayin olunan Cozeb Donaldsan (817) nam Paşa devri gelüp derunu ahidnamede mezkur olan şürrü ve kuyudun sübutu üzere hala devletlû dusturu mükerrem müşir-i muhafham sadmîşin serir-i siyadet ve mahi-i cud ve adavet ve hamî-i ekalim ve memleket Hasan Paşa -yesserellâhü lehü ma yerumu ve ma yeşa- Hazretlerinin huzuru alilerinde ve cümle erbab-ı divan ve ocak-ı Mansure ihtiyarları ve asakir-i nusret şîar mahzarlarında takviye-i dostluk ve meveddet tadfiye-i muhabbet etmekle mükaleme ve be her sene Ceza-ir-i Garb Ocağına onikibin Cezair altun vermekle deruhde ve iltizam eylemek ile akd-i sulh-i dostluk misak olundu. İmdi işbu bedel-i sulh zikrolunan 12.000 altun mukabelesinde Ocağımıza ve tersanemi-ze barut ve kurşun ve demür (demir) ve top ve bomba mühresi ve bomba talebi ve top taşı ve direk ve seren ve lentine ve kumna ve eşarçenbe ve yelkenbezi ve katran ve zift ve palanke ve tahta ve lata ve sair mühimmat iktiza eyledikte kendü- lere sipariş olundukta gönderilüp sipariş olunan eşyaların bahaları hesap olunup 12.000 altuna müsavî gelürse her(?) kanğı (?) ve baha ve eğer anların dahi ziyade akçaları geçer ise kendü- lere eda ve eğer bizim onlara dahi matlubumuz kalırsa tamam eylemek üzere kavli-ü akd-i sulhu- muzdan mukaddem korsanlarımız taife-i mezkur sefainlerinden ganimet aldılar ise red olunmaya. Ganimemiz olup ve akd-i sulh tarihinden sonra korsanlarımız sefi- nelerini ahz iderler ise girüye red olunmak üzere kavli ve ahd olunup işbu mahalle kayd ve tahrir olundu ki vakt-i hacette na-

ABD Başkanı George Washington.

zar olunup mucebince amel oluna. Tahrir- en fi 21 Safer 1210.

DİPNOTLAR

798) Miller, Hunter (Ed), *Treaties and Other International Acts of the United States of America*, Vol. II, Washington, D.C., Governmental Printing Office, 1931, Treaty Series, No. 1,8 Status at Large, 133-37, Algiers: September 5, 1795, Document no. 17, pp. 276-298.

799) ABD Başkanı George Washington.

800) Osmanlı Devleti temsilcisi Cezayir Dayısı Hasan Paşa.

801) Bu metnin her maddesi "selam" ile bitmektedir ki bunun anlamı "barış"tır.

802) Uyruğundan (Bu metinde "cins" kelimesi, "uyruk" anlamında kullanılmıştır).

803) Görüldüğü gibi İstanbul şehrine İstanbul denilmektedir. Bu maddenin İngilizce tercümesi özet olarak kalemle alınmış olduğundan İstanbul kelimesi geçmemektedir. 1930 tarihli İngilizce tercümeye ise İstanbul kelimesi Constantinople diye çevrilmiştir; Bk. Miller, p. 308

804) Metinde hakim kelimesi yargıcı anlamında olmayıp, yöneticisi demektir.

805) Pasaport, geçiş izni. Metinlerde geçen pasavnet ve pasavent aynı anlama gelmektedir.

806) Pasaport, geçiş izni.

807) Metinde Balyoz kelimesi, Konsolos anlamında olup, İngilizce tercümeye Balyoz yerine Consul kelimesi kullanılmıştır.

808) Görüldüğü gibi davaları iki tarafı ABD vatan-dışı ise Konsolosluk diğer tüm durumlarda (taraf-ların ikisi de Cezayirli veya biri Cezayirli veya taraflar- nın birinin ABD'li olmadığı tüm durumlarda) Cezayir mahkemeleri yetkilidir.

809) Metnin İngilizce tercümesinde bu kelime yerine Türk kelimesi kullanılmıştır.

810) Korkusuz anlamında.

811) Tam bir özgürlük içerisinde davranabilme.

812) Yabancı ülke temsilcisinin ve oturduğu binası- nın her tür müdahaleden uzak ve tam bir seyahat özgürlüğü olduğu açıkça belirtilmiştir.

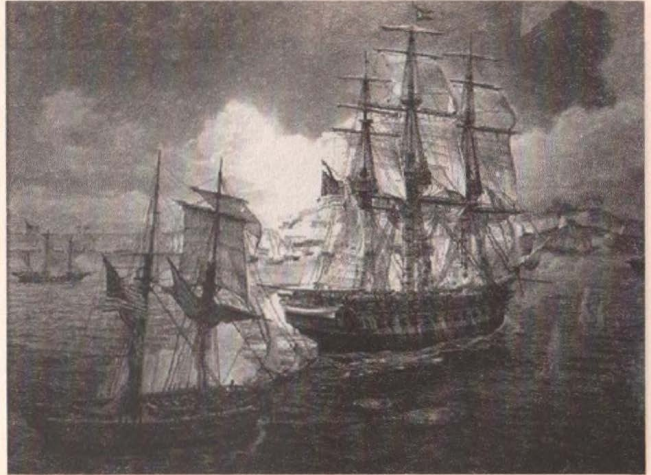
813) Şimdiden.

814) İngilizce tercümesine göre "The Consul"

815) Benzeri.

816) Şimdiden.

817) Joseph Donaldson.

Kuzey Afrika'da Amerikan bayraklı gemiler.

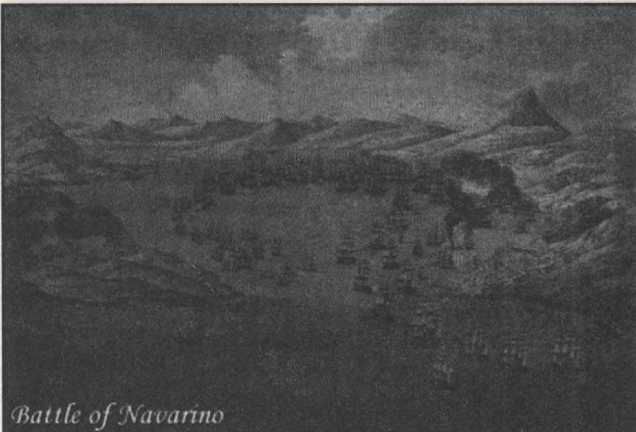
Türkiyeli tarihçilerin haberi yok!

Navaron Koyu'nda yatan Osmanlı hazinesi

Navaron Koyu derinliklerinde yatan toplam yirmi altı milyon dolarlık Osmanlı hazinesi hâlâ kurtarılmayı bekliyor. Navaron Koyu, yeryüzündeki en derin koylardan biridir ve hazinenin çıkarılması, bu günün teknolojisiyle "ancak" mümkün gibi görülmektedir. Eğer bu kurtarma operasyonu günün birinde gerçekleşecek olursa, hazinenin tarihsel ve antik değerler ifade etmesi bakımından paylaşılması konusunda Yunan ve Türk hükümetleri arasında büyük tartışmalara yol açacağı açıktır.

1 967 Temmuz'unda bir gün, mutadım üzere Bayezid'teki tarihi ve ünlü *Sahaflar Çarşısı*'ni dolaşıp, büyük bir iştihâ ile eski ustaların eserlerini karıştırırken, gri renkli, hacimli ve bez

ciltli, *New York 1951* basımlı bir kitap geçti elime. Kitabın adı: *I Dive for Treasure-Hazine İçin Dalarım* idi ve Birleşik Devletlerin o zamanki ünlü dalgıçlarından Teğmen Harry E. Reiseberg tarafından kaleme alınmıştı. Okumaya meraklı *Bolşeviklerin* unutamadıkları ve entelektüel bir tutkuyla bağlı oldukları başucu kitapları olmuştu her zaman. Biz de bu kitabı zaman zaman ve zevkle, tekrar tekrar okuruz. Teğmen Reiseberg, üç yüz otuz sayfalık, zengin siyah beyaz fotoğraf, harita ve diyagramlarla da süslü kitabında, insanlık tarihinin başlangıcından bugüne değin saptanabilmiş hazine dolu gemilerin hazin öykülerini halk diliyle ve renkli bir üslûpla anlatır. Reiseberg bu gemilerden erişilmesi mümkün olabilenlerine defalarca dalış yaparak, yüzlerce belki de binlerce yıldır sessiz sedsiz, koyu lacivert derinliklerde yatan sanat ve kültür hazinelerine ulaşmış, bunlardan bir kısmını ele geçirmiş, ele geçiremediklerinin de fotoğraflarını çekerek, desenlerini çizmiş. Tarih ve arkeoloji kitaplarıyla, arşivlerin tozlu dosyaları arasında uzun süren yolculuklara çıkarak,

Battle of Navarino

Navaron Koyu'nda Osmanlı Donanması'nın aldığı savaş düzeni.

eserini toplayabildiği bütün bilgilerle zenginleştirmiş. Böylece *I Dive for Treasure*, kanıtların, belgelerin ve nesnel bilgilerin bir araya getirildiği, yarı bilimsel ve belgesel nitelikli bir kitap olup çıkmış. Ama teğmenin serüven dolu dalış öykülerini, azıcık da Londonvârî bir gazeteci üslûbuyla anlattığı kitabı, bilimsel bir yapıtın ciddiyet ve ağırbaşlılığından doğan asık suratlılıktan da kurtulabilmiş.(1)

İşte bu kitabın 302. sayfasında yer alan: "Ondokuzuncu Yüzyıl Batıkları Listesi" bölümünde Yunanistan'ın *Navarino Koyu*'nda batık bulunan Osmanlı ve Mısır Donanmalarına ait "*Kaptanbey*" ve "*Guerrienne*" adlı iki fırkateynden söz edilir.(2) *Navarino Koyu*, *Attika Yarımadası*'nın *Korintos Körfezi*'yle ayrılan ucundaki ikinci büyük yarımada olan *Mora Yarımadası*'nda, (*Peleponneste*) bulunan *Messene* kentinin batısındadır. Bu koy ile koyu çevreleyen tepenin üstünde yer alan ve Osmanlılar tarafından defalarca restore edilen kaleye, tarihin çeşitli dönemlerinde: "*Pilos*" ve "*Neocastro*"(3) gibi adlar verildiği de bilinir. Osmanlıca metinlerde ise "*Navarino*" Türkçe ses uyumu gereği "*Navarin*" olarak anılır. Antik çağlardan kalma ve Osmanlı'nın zamanında daha da güçlendirilmiş büyük ve muhkem bir kaleye sahip olan koydaki liman, daha antik çağlardan beri stratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. Almanların II. Dünya Savaşı sırasında Akdeniz'deki müttefik donanmasının trafiğini denetlemek amacıyla bu koyda bulunan geniş mağaralardan birine yerleştirdikleri büyük çaplı ve uzun menzilli iki top, sonradan başrolünü David Niven'in oynadığı: "*The Guns of Navarino-Navarino'nun Topları*" adlı tarihi bir savaş filmine de konu olmuştur.

Otuz beş milyon YTL değerindeki hazine

İngiliz, Rus ve Fransız donanmaları 20 Kasım 1827'de (Bazı türkçe kayıtlara göre 20 Ekim) Yunanlı Osmanlı'ya karşı korumak amacıyla bu koyda demirli bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarına yaptıkları baskın sırasında "Kaptanbey", Osmanlı amiralinin bulun-

Savaşı temsil eden bir yağlıboya tablo.

duğu sancak gemisi, "*Guerrienne*" ise Mısır donanması sancak gemisidir. Teğmen Reiseberg'in kitabında "*Guerrienne*"'ın Mısır donanmasına ait olarak gösterilmesi hiç de garip karşılanmamalıdır. Geniş topraklara, arkeolojik zenginliklerle ve güçlü bir hazineye sahip Mısır, o tarihlerde "*Mısır Hidivliği*" adı altında *Kırım Hanlığı* gibi "*mediatize edilmiş*", içişlerinde bütünüyle serbest ve imtiyazlı, zaman zaman da *pây-ı tahta* başkaldıran bir imparatorluk eyletidir. (Nitekim, *Navarino* baskınından birkaç yıl sonra Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, gizlice İngilizlerle anlaşacak ve imparatorluğa ihanet ederek, ordu ve donanmasıyla Anadolu'nun Ege sahillere çıkarma yaparak, İstanbul'a doğru yürümeye kalkışacak ve bu harekât da bu kez imparatorluğun Birleşik Krallık tarafından hidivliğe karşı korunması nedeniyle Kıbrıs'ın üs olarak geçici bir süre kullanılmak üzere İngilizlere verilmesiyle sonuçlanacaktır.) Bu nedenlerle nasıl *Mısır Hidivliği*'ne hidiv adına özel sikke kestirme hakkı tanınmış ise, aynı biçimde özel bir donanmaya ve orduya sahip olma hakkı da tanınmış bulunmaktadır. Zaten geminin adının Osmanlı Türkçesi ya da Arapça olmayıp, "*savaşçı*" anlamına gelen Fransızca "*Guerrienne*" olmasından da bu geminin Fransa'dan satın

alınarak Mısır donanmasına katılmış olduğu anlaşılır. Teğmen Reiseberg, "*Kaptanbey*"de Osmanlı Donanması'na ait olan on altı milyon dolar, "*Guerrienne*"de de Mısır donanmasına ait on milyon dolar değerinde birer hazinenin yer aldıklarını belirtir. Her iki fırkateyndeki hazinenin toplam değeri, geçen yüzyılın ortalarına göre yaklaşık olarak otuz beş milyon YTL olarak hesaplanmıştır. Bugün için hazinenin gerçek değerinin, bu rakamların çok üstünde olması gerekiyor. Bu kadar büyük bir hazinenin savaşa giden gemilerin kasalarında ne işi vardı, diye düşünenler olabilir. Bugün de olduğu gibi, o zamanlar da ordu ve donanma bir savaş giderken, savaşla ilgili herhangi âni bir harcama için; (Fidye-i necât, asker kiralama, silah ve mühimmat satın alma gibi âni harcamalar) kasalarında hatırı sayılır miktarda para ya da altın bulundurulurdu. Bu noktada halkımızın çok iyi bildiği ve sorumsuz eski Osmanlı müverrihlerinin uydurdıkları; Serdâr-ı Ekrem Baltacı Mehmet Paşa ile Çarîçe Katerina öyküsü anımsanmalı. Çarlık Rusyası ordusu, uydurmada ileri sürüldüğü gibi Çarîçe Katerina'nın Baltacı'nın çadırında bir gece geçirdiği için değil, beraberinde bulundurduğu "ordu hazinesi" sayesinde Osmanlı'nın *Prut Bataklığı*'ndaki amansız muhâsarasından kur-

Navaron Koy'u, bugün Yunanistan'ın önemli turizm merkezlerinden biri.

tulabilmiştir. Navaron Deniz Savaşı sırasında batan fırkateynlerdeki hazinelere gelince; Osmanlı tarihiyle ilgili olarak okuduğumuz kitaplarda bugüne kadar bu türden bir kayda rastlayamadık. Ancak bizim bu bilgiye varamamış oluşumuz, bu türden bir kaydı Osmanlı belgeleri arasında yer almadığı anlamına gelmez. Osmanlı'nın kayıt kuyudat tutma konusunda gösterdiği titizliği, bu kayıt kuyudatı arşivlerde koruma basireti konusunda da gösterdiği düşünülürse, bu bahisteki nesnel bilgilere henüz erişememiş olduğumuz kendiliğinden ortaya çıkar. Halen uzmanlar tarafından incelenmeyi bekleyen Osmanlı İmparatorluğu resmî belgeleri ile altmışlı yıllarda devlet eliyle hurda kâğıt niyetine Bulgaristan'a sattığımız on altı vagon dolusu Osmanlı evrakı ise iç sızlardan ayrı bir bahis. Teğmen Reiseberg, *Navaron Koyu* derinliklerinde batık bulunan Osmanlı ve Mısır donanmaları hazinesi ile ilgili bütün bu bilgileri, sanırım İngiliz Deniz Kuvvetleri arşivinden almış olsa gerektir.

Tarihin son ahşap donanması

İngiliz Amiralı Sir Edward Codrington, daha önce ünlü Trafalgar Deniz Savaşı'na katılmış, geniş deneyimli ve disiplin düşkünlü bir deniz kurduydı. Düvel-i muazzamanın yirmi dört gemiden oluşan çelik zırhlı ve yeni toptarla donat-

tılış, manevra yeteneği ve hızlı yüksek modern donanması karşısında, Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır Hidivliği'nin ahşap donanmaları, bu savaşta hemen bütün gemilerini kaybetti. Hidivlik donanmasına ait bir korvet bu bâdireden zar zor yakasını kurtarıp, kaçmayı becererek üssü olan Mısır'ın İskenderiye Limanı'na, savaşın akıbeti hakkındaki kara haberle ulaşabildi. Aralarında "Kaptanbey" ve "Guernienne"nin de bulunduğu imparatorluk donanmasının yarısı batı, yarısı da karaya oturdu.(4) Savaş ilân edilmeksizin yapılan bu baskında, (Rusya'nın dışındaki savaş ilân eden devlet olmamıştır) İmparatorluğun pay-i taht, Mısır ve Tunus donanmalarına mensup toplam 8 000 bahriyeli yaşamını yitirdi. İngiliz kayıtlarında bu sayı dört bin civarında olup, ayrıca 181 İngiliz bahriyeliyle bir de İngilizlerin "Dartmouth" savaş gemisine bağlı bir botun yitirilmiş olduğu belirtilir. Bizim tarihçlerimiz, *Navarino Savaşı* 'nı bir "baskın" olarak niteler ve adına da "Navaron baskını" derler. Ancak işin aslı pek de böyle sayılmamalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1827'de *Mora İsyanı* 'nı kanlı bir biçimde bastırmasından sonra Hristiyan dünyasında büyük ölüme uluslararası bir yaygara koparan Çarlık Rusyası'nın savaşla sonuçlanacak büyük bir sorun yaratacağı zaten biliniyordu. Örneğin, Galata Kadısı ve Şâir Keçecizâde İzzet Molla, (Kib-

ris'i satın almak isteyen İngiliz sefirine: "Tabii satarız, aldığımız fiyata" cevabıyla ünlü Sadrazâm Dr. Fuat Paşa'nın babası) bu gerçeğin farkında olan Osmanlı aydınlarından biriydi ve Mahmûd-u Adil'ye Rus politikası yüzünden ters düşmesi nedeniyle Sivas'a sürgün edilmiş ve orada ölmüştür. Bu savaşta Osmanlı, Mısır ve Tunus Donanmaları'na komuta eden Hidiv Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile pay-i taht gemilerine komuta eden Çengelolu Salih Paşa da; (İngiliz kayıtlarında Tahir Paşa) saldırıya karşı hazırlık içindeydiler ama modern strateji ile modern ve muazzam deniz gücü karşısında yapabilecekleri pek bir şey yoktu. *Navaron Deniz Savaşı* 'yla, dünyanın geri kalan son ahşap donanması da ortadan kalkmış oldu. Osmanlı ve Mısır donanmalarının zırhlı savaş gemilerine geçişleri bu savaşta sonra mümkün olmuştur. 1950'lerin nominal değerlendirmesine göre, *Navaron Koyu* derinliklerinde yatan toplam yirmi altı milyon dolarlık Osmanlı hazinesi ise hâlâ kurtarılmayı bekliyor. *Navaron Koyu*, yeryüzündeki en derin koylardan biridir ve hazinenin çıkarılması, bu günün teknolojisiyle "ancak" mümkün gibi görülmektedir. Eğer bu kurtarma operasyonu günün birinde gerçekleştirilecek olursa, hazinenin tarihsel ve antik değerler ifade etmesi bakımından paylaşılması konusunda Yunan ve Türk hükümetleri arasında büyük tartışmalara yol açacağı açıktır.

DİPNOTLAR

1) Reiseberg, E. Harry: "I Dive for Treasures", Dodd Mead & Company, ıxbasım, 331 s.t., New York, 1951 (ilk basım 1942, 32 adet s/b fotoğraf, 5 harita ve diyagram.) Hazine ve baharatla ilgili bir başka ilginç kitap: "Verborgene Schätze", Prestel-Verlag, München, basım tarihi belirtilmemiş.

2) Bu geminin ardından, Reiseberg'ten tarihî olarak İngiliz kayıtlarında: "Guernienne" olarak söz edilir. O yıllarda artık ağır savaş gemileri kalyonlar, yerlerini daha hafif ve manevra yeteneği büyük fırkateynlere terk etmişlerdir. Bir fırkateyn, genellikle üst güvertisinin kapalı olduğu ve top sayısının da çokluğuyla diğer savaş gemilerinden ayrırt edilebilir.

3) Neocastro: Neo: (gr. yeni), Castro (gr. Kale, ordugâh) Yenikale.

4) *Navarino baskını* ile Yunan isyanı hakkındaki id önemli makale için bkz.: Önal Sami: "Navarin Yenilgisinin İlk Yankıları", *Popüler Tarih*, Sayı 9, Şubat 2001 ve Alyonca, Erhan: "On Sonuçta Osmanlı İdresinde Yunanistan", *Popüler Tarih*, Sayı 11, Nisan 2001.

İlk bilim tarihi kitabımız: Fen Adamları

Fen Adamları doğa bilginlerinin çeşitli alanlardaki çalışmalarını tanıtırken, Osmanlılar Dönemi'nde geliştirilmiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde tedricen tasfiye edilmiş olan bilimsel terminolojiyi de tanımamıza imkân vermektedir. Böylece kitabın özellikle 19. yüzyıl Türk bilim tarihiyle ve Türk bilim diliyle ilgilenen araştırmacılar için zengin bir kaynak görevi göreceği açığa çıkmaktadır.

Türk Bilim Tarihi araştırmacılığının ve yazıcılığının geçmişi aşağı yukarı 19. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır ve muhtelif aşamalardan geçmiştir. Bugüne kadar yapılan tarihî incelemeler neticesinde ortaya çıkmıştır ki (şayet bazı dergilerde neşredilmiş bazı makaleler, bir yana bırakılacak olursa) Dr. Nuridjan Efendi'nin *Aperçu historique sur la médecine Arabe* (Arap Tıbbına Tarihî Bir Bakış, İstanbul 1876) adlı Fransızca bir risalesi ile Hüseyin Remzi Bey'in *Târîh-i Tıbb'ı* (Tıp Tarihi, İstanbul 1886) erken dönem bilim tarihi yayınları arasında bulunmaktadır.

Ömer Subhî Bey ile Mehmed Nûri Bey tarafından müştereken yazılmaya ve yayımlanmaya başlanan *Mü'essisîn-i Fûnûn* (Bilimlerin Kurucuları, Birinci Cilt, Birinci Kısım, İstanbul 1885) adlı yapıt ise, bildiğimiz kadıyla, muhtelif dönemlere ve uygarlıklara mensup bütün bilim adamlarının yaşam öykülerini ve bilimsel çalışmalarını tanıtmaya yönelik Türkçe ilk bilim tarihi ansiklopedisidir. Yapısı itibarıyla günümüzün seçkin bilim tarihi ansiklopedilerinin *Dictionary of Scientific Biography*'yi(1) anımsatan bu saygıdeğer girişim, büyük bir olasılıkla yarım kalmış ve

296 sayfalık Birinci Kısım'da sadece "Jean Picard" a kadar toplam kırk dört bilim adamı tanıtılabilmektedir.(2)

Bu türden öncü gayretlere karşın, Türk bilim tarihi araştırmacılığı ve yazarlığı, Sâlih Zekî Bey ile birlikte gerçek bir atılım yapmış ve bu tarihçimiz tarafından yazılan *Kâmûs-ı Riyâziyyât* (Matematiksel Bilimler Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1897) ile *Âsâr-ı Bâkiye* (Ölmez Yapıtlar, İki Cilt, İstanbul 1913) gibi eserler, bilim tarihinin bir inceleme ve eğitim alanı olarak gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmaların Osman Şevki Bey'in *Osmanlı Tabâbeti Tarihi* (İstanbul 1916) ile *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi* (İstanbul 1925) ve Gâlib Ata Bey'in *Tıp Tarihi* (İstanbul 1924) adlı tabâbet tarihi ile alakalı çalışmaları takip etmiştir.

Bu dönemin en önde gelen tarih yazarlarından birisi de, hiç kuşku yoktur ki daha önce *Bilim ve Ütopya* dergisinde bilim tarihiyle ve bilim felsefesiyle ilgili görüşlerine kısaca değindiğimiz Subhî Edhem Bey'dir.(3) Askerî Baytar Mektebinde botanik ve jeoloji muallimi olan Subhî Edhem Bey, uzun bir süre tarihçilerin gözlerinden kaçmış olan *Fen Adamları* (İstanbul 1917), *İlm-i Nebâtât Târîhi*(4)

(İstanbul 1917) ve Nevsâhî Baytarı (İstanbul 1918) adlı çalışmalarıyla mevcut bilim tarihi literatürünü büyük ölçüde geliştirmiş ve çeşitlendirmiştir.(5)

Bu kısa tanıtım yazısının konusu, muhtemelen genel bilim tarihini konu edinen ve Türkçe olarak yazılan ilk bilim tarihi çalışması olan Subhi Edhem Bey'in *Fen Adamları*'nı ana çizgileriyle tanıtmak ve Türk bilim tarihi yazarlığı bakımından önemini vurgulamaktır.

Fen Adamları

Askerî Baytar Mektebi öğretim üyelerinden Subhi Edhem Bey'in *Fen Adamları*, 1917 senesinde Kütübhâne-i Südi tarafından Orhâniyye Matbaası'nda bastırılmış(6) olup toplam 439 sayfadır. Bir sayfa tutan "Nâşir'in ifadesi"nden hemen sonra, Rönesans Dönemi'nden itibaren bilginler ve bilimlerle bağlantısı olan filozoflar tanıtılmaya başlanmış ve son üç sayfa ise bibliyografyaya ayrılmıştır. Sonunda bir de "Münderi-cât" başlığı altında "İçindekiler" listesine yer verilmiştir. Bilginlerin resimlerinin de mevcut olduğu bu eser, modern bir bilim tarihi çalışması görünümünü sunmaktadır.

Başında yer alan "Nâşir'in ifadesi"nde, Kütübhâne-i Südî'nin sahibi olan Südi Bey, *Fen Adamları*'nı yayımlama gerekçesini açıklamıştır. Ona göre, be-

Fen Adamları basit bir biyografik derleme değildir. Konu alınan şahısların bilimsel çalışmaları veya felsefî düşünceleri, tarihî gelişim içindeki yerleri açıkça kavranacak biçimde tanıtılmıştır. Ayrıca bu tanıtımın 20. yüzyılın başlarına kadar uzatılmış olması, son dönemdeki gelişmelerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

şerin düşünsel gelişiminde en önemli katkılardan birisi, şüphesiz ki edebiyata aittir. İnsanoğlu edebiyat ile bedeviyetten, yani ilkelikten kurtulmuştur. Bugün ise hayatı varlığını "fen" sayesinde temin etmektedir. Şimdiye kadar edebiyata önem verilmiş ve edebiyat tarihlerine ilişkin birçok eser yazılmıştır, ama bir fen tarihimiz veya tıp tarihimiz yoktur. Kendisi bunu düşünerek Subhi Edhem Bey'in birçok senelerden beri muhtelif bilginlerin hayatı ve eserleri hakkında bilgi toplamış ve yazmış olduğu gayr-ı matbu eserlerin bir kısmını yayımlamaya karar vermiştir. "Bu kitab, her hâlde târihi fen (bilim tarihi) vâdisinde yazılacak kitâblara ilk nümünedir".

Kapsamı

Fen Adamları, 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da bilimin ve felsefenin gelişimine büyük katkılarda bulunan Leonardo da Vinci, Kopernik, Kepler, Galilei, Harvey, Descartes, Pascal, Huygens, Newton, Leibniz, De Jussieu'ler (yari Bernard, Antoine ve Joseph de Jussieu), Buffon, D'Alambert, Linnaeus, Condorcet, Lavoisier, Laplace, Cuvier, Lamarck, Cabanis, Amper, Saint-Hilaire, Gay-Lussac, Berzelius, Arago, Jean-Baptiste

André Dumas, Urbain Jean Joseph Le-verrier, Darwin, Auguste Laurent, Claude Bernard, Joseph Bertrand, Pasteur, François Félix Tisserand, Pierre Eugène Marcellin Berthelot gibi toplam otuz dört bilim adamının yaşam öykülerini ve bilimsel çalışmalarını tanıtmaktadır.

Yapıtta, esasen bilginlerin ve filozofların yaşam öykülerine ağırlık verildiği ve oldukça gelişkin ve seçkin bir Türkçe ile gençleri bilimsel araştırmalara özendircek bazı yoksunluk ve çalışkanlık öykülerinin öne çıkarıldığı gözlenmektedir. Buna karşın hemen belirtmek gerekir ki söz konusu çalışma basit bir biyografik derleme veya deneme değildir. Konu alınan şahısların bilimsel çalışmaları veya felsefî düşünceleri, tarihî gelişim içindeki yerleri açıkça kavranacak biçimde yeterince tanıtılmıştır. Ayrıca bu tanıtımın neredeyse 20. yüzyılın başlarına kadar uzatılmış olması, son dönemdeki gelişmelerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yeni Türk alfabesine aktarıldığında bugün de kolaylıkla okunabilir ve kullanılabilir niteliktedir.

Fen Adamları, özellikle de doğa bilginlerinin çeşitli alanlardaki çalışmalarını tanıtırken, Osmanlılar Dönemi'nde geliştirilmiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde terdiden tasfiye edilmiş olan bilimsel terminolojiye de, hatırı sayılır bir ölçüde tanıma imkânı vermektedir ki bu açıdan bakıldığında, özellikle 19. yüzyıl Türk bilim tarihiyle ve Türk bilim diliyle ilgilenen araştırmacılar için zengin bir kaynak görevi göreceği açıkça çıkmaktadır.

Anlatımı sade ve etkileyicidir; bir bilginin veya filozofun katkılarının daha iyi anlaşılabilmesi ve kavranabilmesi için, yer yer alt-tarihçeler verilmiş ve böylece adeta tarih-içinde-tarih anlatmak suretiyle, tarihi anlatımın boyutları çok katmanlı bir hale sokulmuştur. Yapıtın bu özelliği, hem sıradan okuyucular ve hem de tarihçiler için büyük imkânlar sunmaktadır.

İlginc yönleri

Subhi Edhem Bey, Leonardo da Vinci'nin tecrübeden (deneyden) anladığı şeyin "Tümevarım Usulü" olduğunu belirttikten sonra, bir dipnot düşmüş ve bu-

Bilim tarihi literatürünü büyük ölçüde geliştiren Subhi Edhem Bey.

rada *Musâhabelerim* adıyla yayımlanan eserinde tümevarıma ilişkin gereği kadar malumât verdiğini belirtmiştir.(7) Daha önce haberdâr olmadığımız bu esere yapılan diğer başka gönderiler, içeriğinin felsefe ile alakalı olduğu tahminini telkin etmektedir. Buradan şu ortaya çıkmaktadır ki; Subhi Edhem Bey'in kataloglara ve bundan önce yazılan monografilere girmemiş eserleri de mevcuttur ve bunlar da bir an önce bulunmalı ve tarihçiler tarafından incelenmelidir.

Bunun dışında eserin muhtelif yerlerine düşmüş olduğu diğer dipnotlardan, Subhi Edhem Bey'in, *'İlm-i Hayvânât Târîhi* (Zoooloji Tarihi), *'İlm-i Teşâih Târîhi* (8) (Anatomi Tarihi) ve *'İlm-i Hey'et Târîhi* (9) (Astronomi Tarihi) gibi başlıklar taşıyan bilim tarihiyle ilgili kitaplar üzerinde çalışmakta olduğu ve dolayısıyla, bilim tarihinin ve özellikle de doğa bilimleri tarihinin bütün alanlarında Batılı tarihçiler tarafından üretilmiş olan bilgi birikimini Türkçeye aktarmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Nitekim, yine Leonardo da Vinci'nin sonunda topçuluk ve balistik alanlarındaki çalışmalarına temas ettikten sonra, "Bunları *Meşâhîr-i Tabî'yyûn* (Tanınmış Doğabilimcileri) namındaki eserimde iyice tafsîl edeceğim".(10) demesi, böyle kapsamlı bir projenin hazırlıkları içinde olduğunu kanıtlamaktadır.

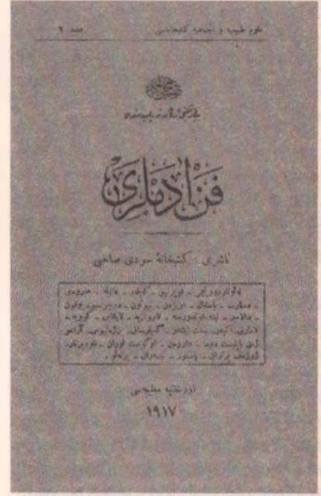
Acaba Subhi Edhem Bey, sözünü etmiş olduğu bu tarihi eserleri bitirebilmiş ve yayımlayabilmiş midir? Bilmiyorum; ancak öyle tahmin ediyorum ve öyle umut ediyorum ki bilim tarihçilerinin, yurtiçi ve yurtdışı yazma ve basma kütüphanelerinde yapacakları araştırmalar sonrasında, mevcut olanların hiç değişile bir ikisine ulaşmak mümkün olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, *Fen Adamları*'nın dikkat çeken yönlerinden birisi de şudur ki felsefeye de yakından alakadar olan ve hatta *Bergson ve Felsefesi* (İstanbul 1919) gibi küçük bir eserinde Filozof Rıza Tevfik Bey ile birlikte Bergson Öğretisi'ni Türkiye'ye sokan Subhi Edhem Bey, seçtiği şahıslardan hiç değişle bazılarının bilimsel çalışmalarını yanında, felsefi öğretilerini de tanıtmaya çalışmıştır.(11) Mesela Leonardo, Descartes, Pascal, Leibniz ve Condorcet

de bunlar arasında bulunmaktadır. Özellikle Descartes Öğretisi'nin ayrıntılı bir biçimde tanıtıldığı ve bu tanıtım esnasında Alfred Fouillée (1838-1912)(12) ile Gabriel Séailles (1858-1922) ve Paul Janet'nin (1823-1899) felsefe tarihlerinin(13) yanı sıra doğrudan doğruya Descartes'in *Usûl Hakkında Nutuk*ünün Fransızca aslının da kullanıldığı (hatta bundan doğrudan doğruya alıntılar yapıldığı) görülmektedir.(14) Dolayısıyla Subhi Edhem Bey, bir bilim tarihi çalışmasının gerektirdiği ölçüde felsefe tarihine de yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Yine Subhi Edhem Bey, Avrupa'nın önde gelen bilginlerinin çalışmalarını tanıtırken, bilimsel dönüşme ve gelişme sürecinin, uzun bir süreden beri bazı bilim filozofları tarafından savunulageldiği üzere "inkıtâ'tî" (kesintisel = discontinu) olmaktan çok "istimrârî" (sürentisel = continuel) olduğunu çağrıştıran bazı önemli misaller vermede de geri durmamıştır.(15) Mesela bir yerde Genel Çekim Kuramı'nın İngiltere'de benimsendiği halde, Avrupa'nın diğer seçkin ülkelerinde pek az taraftar bulabildiğini (hatta Fransa'da Huygens'in ve Almanya'da ise Leibniz'in bu yöndeki kanunları reddettiklerini ve uzun bir süre Descartes'in Girdaplar Kuramı'nın savunucusu olarak kaldıkları)(16) ve diğer bir yerde ise Leibniz'in, eserlerinde Çağdaş Fizik ile Aristoteles Metafizik'i arasındaki bağları gösterdiğini belirtirken(17) bu önemli tarihi olguyu vur-

Subhi Edhem Bey,
bilimsel dönüşme ve
gelişme sürecinin, uzun
bir süreden beri bazı
bilim filozofları tarafından
savunulageldiği üzere
"inkıtâ'tî" (kesintisel)
olmaktan çok "istimrârî"
(sürentisel) olduğunu
çağrıştıran bazı önemli
misaller vermiştir.

Türkçe yazılan ilk bilim tarihi kitabı *Fen Adamları'nın kapağı*.

gular gibidir. Öyleyse eski bilimsel kuramlardan yeni bilimsel kuramlara birden bire "devrimsel" bir sıçrama ile geçilememektedir ve hatta yeni kuramlar yaygınlaşmış olsalar bile, uzun bir süre daha eski kuramlarla çatışmalarını sürdüremeyen mecburiyetinde kalmaktadırlar.

Aslında burada açığa çıkan tarihi tespiti, Osmanlı Dönemi Türk bilimini de yakından ilgilendiren yönleri bulunmaktadır. Çünkü söz konusu Newton ve Leibniz gibi bilginlerin yaşadıkları ve fizik alanındaki bilgileri geliştirdikleri 17. yüzyılda, Osmanlı âlimleri de, medrese içinde veya medrese dışında gerçekleştirmekte oldukları geleneksel fizik eğitimini ve araştırmalarını, tamamen Aristoteles Fiziği'ni ve sonraki İbn Sînâ gibi Müslüman fizikçilerin katkılarını temele alan Semerkandî Esirüddîn el-Ebherî'nin (Ölümü 1265) *Hidâye el-Hikme* adlı eseri ile bunun sonradan yapılan Osmanlı şerhleri ve hâşyeleri üzerinden sürdürmüşlerdir.(18) Bildiğimiz kadarıyla bu dönemde, henüz Galilei ile Descartes'in fizik alanında yapmış oldukları katkılardan haberdar değillerdir ve söz konusu fizikçilerle çağdaş oldukları için haberdar olmaları da bir hayli güçtür ama Geleneksel Fizik'in ve Skolastik Yöntem'in

etkisi altında bulunsalar da, hareket ve zaman gibi temel fizik problemleri üzerinde düşünmüşler ve çalışmışlardır. Nitekim dönemin en seçkin âlimlerinden Kâtib Çelebi, *Hidâye el-Hikme*'nin Kâdi Mîr tarafından yapılan şerhini, yani yorumunu öğrenmiş ve öğrencilerine okutmuş ve Muhammed ibn Mustafa el-Kelevî el-Akkirmanî (Ölümü 1760) ise söz konusu şerhi, *İktil el-Tercîm* adıyla geliştirerek Türkçeye tercüme etmiştir.(19)

Öyleyse, bana göre, en azından bu çağda Osmanlı âlimleri ve burada özellikle doğa-bilginleri, bir taraftan Aristoteles Fiziği'yle meşgul oldukları için ve diğer taraftan da Galilei sonrasında gelişmeye başlayan Yeni Fizik'i aktarmadıkları için küçümsenemezler ve suçlanamazlar.

1) 17. yüzyılda hâlâ Eski Fizik ile uğraşıyorlardı. Çünkü bundan başka bir fizik tanımiyorlardı. (Bu esnada birçok Hristiyan meslektaşları ise, Yeni Fizik'in bazı önderlerini tanışalar bile, özellikle Aristoteles'in görüşleri üzerinde ayak dirediyorlar ve başka görüşleri benimsemek istemiyorlardı. Şu halde en azından bu türden gelenekselci bilginler topluluğu ile müşterek yönlere bulunuyordu);

2) Bugün bilindiği kadarıyla Galilei ve Descartes fiziği ile henüz ilgilenmiyorlardı. Çünkü bilimsel bilginin (üstelik eski

Osmanlı âlimleri 17. yüzyılda hâlâ Eski Fizik ile uğraşıyorlardı. Bu esnada birçok Hristiyan meslektaşları ise, Yeni Fizik'in bazı önderlerini tanışalar bile, özellikle Aristoteles'in görüşleri üzerinde ayak dirediyorlar ve başka görüşleri benimsemek istemiyorlardı.

rakamlarla kodlanmamış yeni bir bilimsel bilginin) Batı'dan Doğu'ya doğru aktarımını güçleştiren bazı içsel ve dışsal nedenler mevcuttu.

Fen Adamları'nın ilginç yönlerinden birisi de, Condorcet, Cuvier, Bertrand ve Berthelot gibi bilginleri tanıtırken, bilim tarihine yönelik araştırmalarına ve bu alana ilişkin yapıtlarına da belirli bir ölçüde yer vermiş olmasıdır. Bu durumun, Subhi Edhem Bey'in bilim tarihine duyduğu büyük ilginin bir sonucu olduğu düşünülebilir. Meselâ *Fen Adamları'nı* yazarken yapıtlarından bolca yararlandığı Joseph Bertrand'ı (1822-1900) tanıtırken demektedir ki Bertrand, tanınmış bilginlerin yaşam öykülerine önem vermiş ve hatta bu hususta Kopernik, Tycho Brahe, Kepler, Galilei ve Newton gibi bilginlerin biyografilerini yazmış ve bunları dönemin astronomisinin kurucusu gibi göstermiştir.(20) 1877'de meşhur Müslüman astronomlarından ve matematikçilerinden Ebû'l-Vefâ'nın "Ay Teorisi"ni anlatmış(21) ve 1896'da ise, 1666'dan 1793 Tarihine Kadar *Fen Adamları*(22) unvanıyla bir kitap yazmıştır. Bertrand'a göre, bilim sınırlı ve belirlidir. Doğa'nın bütün oluşumları, açıklanması olanaklı olmayan bir muammadır. Bilim tarihi gözden geçirilecek olursa ortaya çıkar ki Eski Bilimler'in gayesi, Kâinat'ın muammalarını anlamaya ve eşyanın nedenlerini araştırmaya yönelmiştir. Yeni Bilimler ise, tersine yasalar bulmaya çalışmaktadır.(23)

Çok olmamakla birlikte Subhi Edhem Bey'in bazı bilginleri tanıtırken, Türk Bilim Tarihi açısından değerli olacak bazı küçük değinilerde de bulunduğu gözlenmektedir. Meselâ Darwin bahsinde,

"Darwin Nazariyye'sinin en yanlış anlaşıldığı yer bizim memleketidir. Darwin denince hâtıra insan ve sonra maymun gelmektedir. Darwin ise böyle sakım [yanlış] bir düşüncüyü serdetmekten pek berâdır [uzaktır]. O Tabî'at'ı bütün çıplaklığıyla görmüş, fakat kat'iyyen bir bedbin olmamıştır."(24)

veya Claude Bernard bahsinde,

"İlk fizyoloji 'âlimimiz, Üstad-ı Ekrem merhûm Şâkir Paşa da Claude Bernard'ın talebesidir."(25)

demesi, hem Darwin'e gösterilen yerli tepkilerin ve hem de Türk fizyoloji geleneğinin kaynakları hakkında okuyuculara bir fikir vermektedir.

Kaynakları

Subhi Edhem Bey, çağdaş tarih yazıcılığına uygun olarak, eserinin sonunda kullanmış olduğu kitapların tam bir listesini de takdim etmiştir. "Eserin Kontrolünde Mürâca'at Olunan Eserler" başlığını taşıyan bu liste incelendiğinde, yazarın çok sayıda Fransızca ve Almanca yazılmış bilim tarihi ve felsefe tarihi monografilerinden istifade ettiği görülmektedir ki bunlardan bir kısmı, hakikaten de tarih yazıcılığı açısından oldukça önemli eserlerdir.

Bu eserler, sırasıyla M. H. de Blainville'in *Histoire des sciences de l'organisation et de leurs progrès, comme base de philosophie'si* (Paris 1845), Ferdinand Hoefer'in *Histoire de la Botanique*'i ile *Histoire de la Zoologie'si*, Victor Carus'un *Geschichte der Zoologie'si*, Dr. R. Rurckhard'ın *Geschichte der Zoologie'si*, Paul Dippen'in *Geschichte der Medizin*'i, François Picavet'nin (1851-1921) *Les Idéologues*'u (1891), Gaston Laurent'nin *Les grands écrivains scientifiques de Copernic à Berthelot'su* (1913), Ernest Lebon'un *Histoire abrégée de l'astronomie'si* (1899), Léon Moulé'nin, *Histoire de la médecine vétérinaire* (1891-1900), L. G. Neumann'ın

Subhi Edhem Bey'in *Fen Adamları'nı* yazarken yapıtlarından bolca yararlandığı Joseph Bertrand.

Paul Janet'nin eserleri, Türk felsefe arihi çalışmalarının başlangıç dönemlerinde oldukça etkili olmuştur.

Biographies vétérinaires (Paris 1896), Émile Faguet'nin (1847-1916) *Dix-huitième siècle* (Paris 1910), Félix Le Dantec'in *Qu'est-ce que la science?*, Bailon'un *Dictionnaire de la Botanique* (1876), Joseph Bertrand'in *Journal des Savants*'daki "L'Évolution de l'Astronomie au XXe siècle", *Les fondateurs de l'astronomie moderne*, *Éloge de Le Verrier*'si ve *D'Alembert*'i, M. Mignet'nin *Portraits et notices historiques* (1852), Siegmund Günther'in *Geschichte der Naturwissenschaften*'i, Gabriel Séailles'in (1852-1923) *Léonard de Vinci, l'artiste et le savant* (Paris 1892), Camille Flammarion'un (1842-1925) *Copernic*, Bernard le Bouyer de Fontenelle'nin (1657-1757) *Éloge de Newton*'u, Adrien Baillet'nin (1649-1706) *La Vie de Monsieur Descartes* (2 Cilt, Paris 1691), Louis Liard'ın (1846-1917) *Descartes* (Paris 1881), Alfred Fouillée'nin (1838-1912) *Descartes* (Paris 1893), L. Debrion'un *Descartes*, Paul Archambault'nun *Pascal ve Leibniz*, J. B. Sverac'in *Condorcet*'si (Paris 1930), Mercereau'nun *Lavoisier*'si, Etienne-Denis Pasquier'nin (1767-1862), *Éloge de Monsieur Le Baron Georges Cuvier*'si (Paris 1832), L. Traussart'ın *Cuvier et G. Saint-Hillaire d'après les naturalistes allemands*'i, Renault d'Allonnes'nun *La-*

marck'i, Georges Cuvier'nin (1769-1832) *Éloge de Lamarck* (Paris 1835), Étienne Geoffroy Saint-Hillaire'in (1772-1844) *Discours prononcé sur la tombe de Lamarck*'i, Labrousse'un *Cabanis*'i, G. Payer'nin *Cabanis*'i, Florence'in *Éloge historique de Étienne Geoffroy Saint-Hillaire*'i, M. Isidore Geoffroy Saint-Hillaire'in (1805-1861) *Vie, travaux et doctrine scientifique d'Étienne Geoffroy Saint-Hillaire* (Paris 1847), H. Chénaveux'nün *Journal et correspondance de A. M. Ampère*'i, François Arago'nun (1786-1853) *Éloge de Gay-Lussac*'i, Cr. Nassoulund'ın (?) *Notice sur Gay-Lussac*'i, Henry de Varigny tarafından İngilizce'den Fransızca'ya çevrilen M. Francis Darwin'in (1848-1925) *La vie et la correspondance de Charles Darwin* (Paris 1888), Albert Charles Seward'ın (1863-1941) *Darwin et la science moderne*'i, René Valéry-Radot'nun (1853-1933) *La vie de Pasteur*'üdür.

Dipnotlarda yapmış olduğu gönderilerden de anlaşıldığı kadıyla, Subhi Edhem Bey, Kaynaklar'da bildirdiği yapıtların yanı sıra, kendisi tarafından yazılan *Müşâhabelerim*'i, *'İlm-i Hayvânât Dersleri*'ni, *'İlm-i Hayvânât-ı Umûmiye Medhalı*, *Hayât ve Mevt*'i, *Lamarckizm*'i, *Darwi-*

nizm'i, *'İlm-i Nebâtât Târihi*'ni ve *'İlm-i Nebâtât Dersleri*'ni ve ayrıca İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sini, Descartes'ın *Usûl Hakında Nutuk*'ünü, Ernest Renan'ın *L'avenir de la science*'ını (Bilimin Geleceği, Paris 1890) ve nihayet Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-A'lâm*'ını da kullanmıştır.

Sonuç

Genel bilim tarihini konu edinen ve 1923 yılından sonra yayımlanan ilk Türkçe kitap, Abdülhak Adnan Adıvar'ın *Tarih Boyunca İlim ve Din* (2 Cilt, İstanbul 1944) adlı çalışmasıdır. Din ile bilimin karşılıklı etkileşimi bağlamında bilimsel düşüncenin evrimini tanıtan bu yapıtı, sırasıyla Cemal Yıldırım'ın *100 Soruda Bilim Tarihi* (İstanbul 1974), Bilim Tarihi (3. Baskı, İstanbul 1992), *Bilimin Öncüleri* (Ankara 1995), Şafak Ural'ın *Bilim Tarihi, Bilim ve Felsefenin Ortak Gelişimi* (3 Cilt, İstanbul 1994), Muammer Sencer'in *Bilim Tarihinde Dönüm Noktaları* (İstanbul 1998) ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Sevim Tekeli, Esin Kâhya, Melek Dosay Gökdoğan, Remzi Demir, Hüseyin Gazi Topdemir, Yavuz Unat ve Ayten Koç Aydın'ın müştereken hazırladıkları *Bilim Tarihine Giriş* (Üçüncü Baskı, Ankara 2001) takip etmiştir. Bunlara şu anda hatırlamadığım birkaç çalışmayı daha ekleyecek olursak, takriben 80 sene içinde bu alana ilişkin 10 civarında kitabın üretilmiş olduğu hakikati ile karşılaşırız ki bu miktar yeterli bulmak mümkün değildir. Diğer taraftan (matematik tarihi, astronomi tarihi, fizik tarihi ve kimya tarihi gibi müstakil bilimlerin tarihlerine ilişkin yayınları da dışarıda bırakmayacak şekilde) söz konusu eserlerin içeriklerine yönelik bir değerlendirme yapmak gerekirse, muhtelif açılardan birbirlerinin eksiklerini ve hatta yanlışlarını gidermekle birlikte, yararlandıkları tarihsel yöntem ve bu yöntemler çerçevesinde sundukları bilgi birikimi açısından, "bilim tarihi"ni hakiki manada tanıtmaktan uzak oldukları savlanabilir; yabancı dillerden çevrilen genel bilim tarihlerinin ve meselâ Stephen F. Mason'ın *Bilimler Tarihi* (Çeviren: Umur Daybelge, Ankara 2001), Colin A. Ronan'ın *Bilim Tarihi, Dünya Kültürleri*

1928'deki Alfabe

Devrimi'nden sonra yayımlanan yapıtlarda, Fen Adamları'na hiçbir gönderinin bulunmaması kütüphanecilik sistemimizin yetersizliğinden, meslekî tarih bilincimizin eksikliğinden veya "eskinin, yararsız ve değersiz olacağı inancı"ndan kaynaklanmış olabilir.

de Bilim Tarihi ve Gelişmesi (Çevirenler: Ekmeladdin İhsanoğlu ve Feza Gönergü, Ankara 2003) ve James E. McClellan III ile Harold Demerit *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji* (Çevirenler: Haydar Yalçın, Ankara 2006) gibi kitapların, Türk tarihçileri tarafından yüzölçümü yapıların bırakıldığı boşluğu bir ölçüde de olsa doldurduğu söylenebilir; buna karşın bilim tarihi araştırmalarını ve incelemelerini yönlendirecek çok kapsamlı ve çok ciltli eserler, maalesef henüz yazılmamış veya çevrilememiştir.

Subhi Edhem Bey'in *Fen Adamları*, muhtemelen Türkçe olarak yazılan ilk "genel" bilim tarihi kitabıdır ve bundan sonra yayımlanmış olan ve adları yukarıda bildirilen yapılara öncülük yapmıştır; ancak şu noktaya temas etmek gerekir ki 1928 yılından, yani Alfabe Devriminden sonra yayımlanan bu yapılarda, *Fen Adamlarına* hiçbir gönderrin bulunmaması, hatta kaynaklarında bile anılmaması olduğu için açıklaamaya muhtaçtır; bu hâdisenin Eski Alfabe'yi veya Eski Türkçeyi bilmemekle alakası yoktur; çünkü (zaten Osmanlı eğitimi almış Abdülhak Adnan Adıvar bir yana bırakılacak olursa) Cumhuriyet Dönemi tarihçilerinin eksenisi, Eski Alfabe'yi veya Eski Türkçeyi öğrenmedikler veya öğrenmek mecburiyetinde idiler; öyleyse daha 1917 gibi oldukça erken bir tarihte yayımlanmış böyle bir yapıtın, muhtemelen kütüphanecilik sistemimizin yetersizliği, meslekî tarih bilincimizin eksikliği veya 'eskinin, yararsız ve değersiz olacağı inancı'nın sağlamlığı gibi bazı diğer nedenlerden ötürü tamamen bir köşede unutulmuş ve kullanılmaması olduğuna düşünmek çok daha makul görünmektedir.

Bilim tarihçilerimizi bekleyen öncelikli görevlerden birisi de, Türk bilim tarihçiliğinin geçmişi ve başarısına ilişkin önyargıları ve önkabulleri değiştireceği âşikâr olan Subhi Edhem Bey'in uzun süreden beri ihmal edilmiş olan eserlerine ulaşmak ve değerli olanları yayımlamaktır; böylece Türk Aydınlanmasında şu veya bu nispetle rol oynamış olan bir Türk aydınının daha bilimsel kişiliği bütün yönleriyle su yüzüne çıkarılmış olacaktır.

Bilim tarihçilerimizi bekleyen görevlerden birisi de, Türk bilim tarihçiliğine ilişkin önyargıları değiştireceği âşikâr olan Subhi Edhem Bey'in eserlerine ulaşmaktır. Böylece Türk Aydınlanmasında rol oynamış olan bir Türk aydını daha su yüzüne çıkarılmış olacaktır.

DİPNOTLAR

- 1) Charles Coulston Gillispie (Editör), *Dictionary of Scientific Biography*, 6 Cilt, New York 1970-1980.
- 2) Müesses-i Fünûn'un ayrıntılı bir tanıtımı ılerde yapılacaktır.
- 3) Remzi Demir, "Subhi Edhem Bey'in Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi Bilinci", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 139, Ocak 2006, s.52-57.
- 4) Botanik tarihile ilgili bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Remzi Demir, "Subhi Edhem Bey'in 'İlm-i Nebâtât' Târîhi", *İ. Ulusal Vatanîer Hemliği Tarih ve Meslekî Etik Sempozyumu Bildirileri*, 30 Mart - 1 Nisan 2006, (Prof. Dr. Feriuh Dincer'in 70'inci Yaşı Anısına), Editör: Abdullah Özen, Elazığ 2006, s.133-159.
- 5) Türk bilim tarihinin gelişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Remzi Demir, "Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Gelişimine Genel Bir Bakış (1532-1993)", *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dönü ve Bugünü*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalında Yapılan Çalışmalar, Yayına Hazırlayanlar: Esin Kâhya, Melek Dosay Gökdoğan, Remzi Demir, Hüseyin Gazi Topdemir ve Yavuz Unat, Ankara 2003, s.9-2.
- 6) Eserin sonuncu yazımının 1918 Mart'ında bittiği belirtilmiştir; ancak muhtemelen burada 1917 yazılma istisnası 1918 yazılması; bu yüzden bazı hatalarına bu dönemde çok sık rastlanmaktadır.
- 7) Subhi Edhem Bey, *Fen Adamları*, İstanbul 1917, s.19.
- 8) Subhi Edhem Bey, s.26.
- 9) Subhi Edhem Bey, s.187.
- 10) Subhi Edhem Bey, s.29.
- 11) Felsefe tarihçilerimizden Üken, Durkheim ve Bergson'un tanıtım bakımından Mesrutiyet Dönemi'nde önderlik saraitinin Subhi Ziya Üken'eye ait olduğuna inanılmaktadır; bkz., Hilmi Ziya Üken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Üçüncü Baskı, İstanbul 1992, s.375.
- 12) Foultier'in özgün adını tesbit edemediğimiz söz konusu felsefe tarihi Türkiye çevirisi; bkz., Alfred Foultier, *Târîhi Felsefe, Çevirenler: Baha Tevlik ve Ahmed Nebil*, İstanbul-Tanışık: Ülken'in

bildirildiğine göre, bu çeviriden önce Türkiye'de felsefe tarihine dair yalnız Müftü Paşa'nın, Ali Suver'in ve Ahmed Midhat Elend'inin dağınık makaleleri ile meşhur devlet adamlarımızdan ve tarihçilerimizden Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın *Terâcim-i Ahvâl-i Felsefîe* (Cilt 1, İstanbul 1899) adlı küçük bir kitabından başka bir şey bulunmamıştır; bkz., Hilmi Ziya Üken, age., s.244-245.

13) Paul Janet'in bazı eserlerinin, Türk Felsefe Tarihi Çalışmalarının başlangıç döneminde olduğu etkil olduğu anlaşılmaktadır; meselâ *Principes de métaphysique et de psychologie* (Metafizik ve Psikolojinin İlkeleri, Paris 1897) adlı kitabı Babanzade Ahmed Naim tarafından çevrilmiş ve Dâni'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmû'asında kısım kısım yayımlanmıştır; yine burada anılan *Séances de la Société de philosophie*, *Les problèmes et les écoles* (Felsefe Tarihi, Problemler ve Akımlar, Paris 1887) de, Tahfîlî Târîhi Felsefe, Metâlib ve Meznâib, Mâberet-i Tab'î ve Felsefe-i İlâhiyye (İstanbul 1923) adıyla Elmalılı M. Hamdi tarafından Türkiye'ye aktarılmıştır. Bunlardan ilk üzerinde yapılan bir çalışma için bkz., Ülker Öktem, Paul Janet'in Metafizik ve Psikolojinin İlkeleri Kitabının Bilim Felsefesine Giriş Adı. Birinci Bölümünden İhtisarı İhtisarı Babanzade Tarafından Yapılmış Çevirisi Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1997. Ayrıca Emrullah Elend'in (1858-1914) Dâni'l-Fünûn'daki felsefe dersleri esasnasına Janet'in felsefe eserlerini tavsiye ettiği için bir tanıtık için bkz., İsmail Karı, "Modern Türk Felsefesi Tarihinde Öncü Bir İsim, Emrullah Elendi ve 'İlm-i Hikmet' Dersleri", *Kutadgubilig*, Sayı 8, İstanbul 2005, s.98. Bu arada yerli gelmişken şunu da hatırlatmak yarar vardır ki bildiğimiz kadanyla modern felsefe tarihi araştırmalarının ve eğilimlerinin ülkemizdeki serencamını bütün yönleyle gösteren bir araştırma henüz yapılmamıştır; tahmin edilebileceği üzere böyle bir araştırma, önemli bir eksikliği giderecek ve Türk felsefe tarihi yazarılarının kökenlerini ve genel eğilimlerini aydınlatmasını sağlayacaktır.

14) Bildiğimiz kadanyla Descartes Öğretisinin Türkiye'ye girişini konu eden başlatma bir araştırma henüz yapılmamıştır; ancak diyle anlaşılmaktadır ki bu araştırma yapıldığında, Subhi Edhem Bey'in *Fen Adamlarında* yer alan Descartes bölümünün, bu bakımdan seçkin bir yere sahip olduğu görülecektir.

15) Bilimsel bilginin "kesintisiz" veya "devrimsel" ilerlediği biçimindeki yanlış sav, kanaatime göre, tarih yorumları esasnasında, Eski Paradigma'ya ılerde alternatif teşkil edecek Yeni Paradigma'nın tamamen olgunlaştığı bir aşamamın hesabına alınması yararlınasından kaynaklanmaktadır.

16) Subhi Edhem Bey, s.153.

17) Subhi Edhem Bey, s.156.

18) Osmanlı âlimleri tarafından kullanılan en meşhur şerhi, Kâdî Mîr'in (Ölümü 1498) Şerh Hıdiyye-e Hikmeti ve bu şerh üzerine yapılmış en geniş hâşye ise Muslihuddin el-Lârî'nin (Ölümü 1571) Hâşye 'alâ Şerh Hıdiyye-e Hikmeti'dir; bu eserler hakkında daha fazla bilgi için bkz., Abdullah Yormaz, "Muhalil Bir Metin Nasıl Okunur? Osmanlı Medreselerinde Hıdiyye'ül-Hikmet", *Divân*, Sayı 18, İstanbul 2005, s.186-190.

19) Yormaz, s.188-189.

20) Sözünü ettiği eser, Bertrand'ın 1865 yılında yayımladığı *Les fondations de l'astronomie moderne* nedir.

21) Joseph Bertrand, *La théorie de la lune* d'Aboul Wefa, Paris 1873.

22) Joseph Bertrand, *L'Académie des Sciences et les académiciens de 1666 à 1793*, Paris 1868.

23) Subhi Edhem Bey, s.411-413.

24) Subhi Edhem Bey, s.398.

25) Subhi Edhem Bey, s.408.

Zihin ile beden arasındaki güçlü bağ: Dokunma duyusu

Bilimdeki hızlı ilerleme felsefeyi de etkileyerek zihin kavramının biyolojik temellerini kuvvetlendirmiştir. Zihnin beyinde bir merkezi yoktur. Zihnin bedenden (beyin dahil) ayrı olduğunu gösteren de hiçbir bilimsel kanıt yoktur. Ancak bizim bu ayrımcı kavramı yaratmamıza sebep olan karmaşık bir sosyal yaşayışımız var. Bu yazıda tartışılan dokunma duyusu, benlik kavramını pekiştiren bir olgudur. Dokunma duyusu zihin ve beden kavramlarını birleştiriyor.

Bir cismin ıslak olduğunu algılayabilmek için sıvının sürtünmesinin az olduğunu ve hatta sıcaklığının ortamdaki farklı olduğunu algılamak gerekir. Ancak hiçbir zaman ıslak bir nesneyi tuttuğumuzda bu farklı duyu özelliklerini ayrı ayrı düşünmeyiz, his bir bütün olarak karşımıza çıkar.

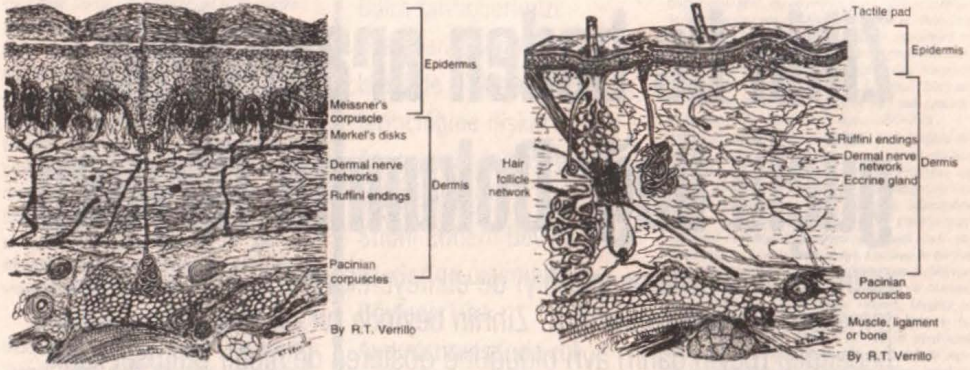
Bütün canlılarda bulunan mekanik uyarılara duyarlılık, memelilerde dokunma duyusu olarak gelişmiştir. Bu yazıda dokunma duyusunun fizyolojisi, psikofiziği, bilişsel ve psikosomatik özellikleri kısaca tanıtılmaktadır. Dokunma ve hareket/konum duyularının yitirildiği durumlarda kişinin bedeni ile önemli bir bağının kopmuş olduğu belirtilmektedir. Dokunma duyusunun zihin ve beden kavramlarını birleştiren biyofiziksel bir olgu olduğu da vurgulanmaktadır.

Giriş

İnsan kültüründe dokunma duyusunun önemi yeterince anlaşılmamıştır. Bunun en büyük nedeni diğer duyularında (e.g. görme ve işitme) bozukluk olanların yaşadıkları büyük zorluklardır. Doğal olarak bu kişilerin sorunları bizi çeşitli yönlerden etkilemekte; ancak dokunma duyusunu sosyal iletişimde pek kullanmadığımızdan bu duyu ilk bakışta önemsiz gibi algılanabilmektedir. Oysa dokunma duyusunun gelişimi fetusta çok erken başlar, 15. hafta sonunda bütün beden dokunmaya duyarlı hale gelir. Dokunma duyusundan yoksun bir be-

bek, bedeni hakkında bilgi alamayacağından yaşayamaz; bu yüzden etrafımızda dokunma duyusu hiç almayan pek kimse göremiyoruz. Dokunmanın ve hareket/konum duyusunun bozulduğu (inme vb.) klinik vakalarda çok feci durumlar ortaya çıkmaktadır.

Dokunma duyusunun önemini gösteren iki çarpıcı örnek vermek istiyorum. 18. yüzyılda felsefeciler duyularda ilgili epistemolojiyi tartışırken ilginç bir deney yapılmış. Cheselden(1) gözlerindeki kataraktın kaldırıldığı bir gençten bahsetmekte. Bu genç, yeni kazandığı görme yetisini kullanarak nesneleri tanımlayamamış, kedi ve köpeği birbirinden ayırtamamış. Ancak kediye kucağına alıp dokunduğunda ne olduğunu anlamıştır. Çağdaş araştırmacılar arasında ise Paul Bach-y-Rita, kaybedilen bir duyu yerine başka bir duyuyu uyaran cihazlar tasarlayarak ünlenmiştir. Böyle bir cihaz yardımıyla TV kamera görüntüsü işlenerek, görmeyen bir kişinin bedeninde belirli bir deri yüzeyine mekanik uyarı olarak verilmektedir. Yani kişi dokunma duyusu yoluyla 'görmektedir'. Öyle ki, görüntüdeki perspektif özellikleri, derinlik bilgisi anlaşılabilmektedir. Ancak doğuştan kör olan Guarnerio(2) hiçbir zaman bu cihaz yar-

Şekil 1. Memelilerin (a) kılız ve (b) kılı derisindeki dokunma algılayıcıları (Meissner cisimcikleri, Merkel diskleri, Ruffini uçları, Pacini cisimcikleri, kıl algılayıcıları).

dımıyla cisimleri tanımlayamamış, dokunma ve diğer duyarlar yardımıyla yarattığı imgeleme çok daha etkili olmuştur.

Dokunma duyusu, kaslardan ve eklemlerden gelen hareket/konum duyusu, derideki sıcaklık ve ağrı duyuları ile beraber genel beden duyusunun bir parçasıdır. Bu yazıda bilinçli olarak algılayabildiğimiz dokunma duyusunu kısaca tanıtaçağım. Ayrıca yeri geldiğinde hareket/konum duyularından bahsedeceğim. Bu duyuların işlevleri Kartezyen felsefenin öngördüğü zihin-beden ikiliğini ben-çe çözebilecek kuvvetli kanıtlardır.

Basit canlılarda dokunma

Aristo zamanından beri dokunmanın hayvanlar dünyasındaki en temel duyu olduğu bilinmektedir. Bütün hayvanlar istisnasız bu duyuya sahiptirler. Mekanik uyarılara duyarlılık zaten evrim sürecinde çok eskilere gitmektedir. Tek hücreli canlılar, hücrenin büyüklüğünün osmoz basıncı nedeniyle veya bölünme sırasında değişmesini hissetmek zorundadırlar. Hatta *Paramecium* gibi biraz gelişmişleri farklı dokunuşlara farklı cevaplar verirler. Jennings(3) *Paramecium* hücresinin ön ucu uyarıldığında canlının durduğunu ve siliya yönünün değiştiğini, hücrenin arka ucu uyarıldığında ise canlının daha hızlı yüzdüğünü bulmuştur. Orta bölgeye dokunmak ise belirgin bir cevap vermemektedir.

Daha sonra mekanik uyarıların *Paramecium* hücre zarının elektriksel potansiyelini değiştirerek etkisini gösterdiği anlaşılmıştır.(4)

Hücre zarı elektriksel özelliklerini belirleyen mekanik uyarıya duyarlı iyon kanallarıdır. Bu kanallar zar içine geçmiş büyük protein yapılarından oluşur. Dokunmaya duyarlılığın molekül seviyesindeki temel C. *elegans* adı verilen küçük solucan üzerinde yapılan araştır-

mala- ra dayan- maktadır. Bu hayvanın sadece 959 hücresi vardır ve bunların 302 tanesi duyu bilgisini de içeren sinir ilemini sağlayan nöronlardır. Solucanın dokunmaya verdiği cevap tek hücreli *Paramecium*'a çok benzemektedir. Tavemarakis ve Driscoll(5) mekanik uyarıyı elektriksel işarete dönüştüren MEC proteinlerinden oluşan bir yapı modellemiştir.

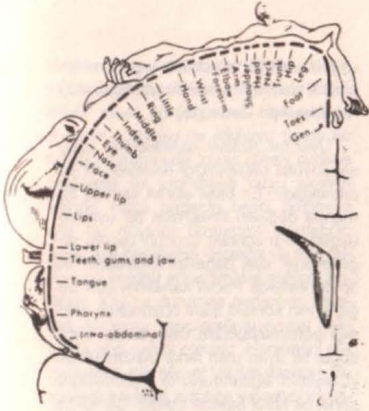
Dokunmanın fizyolojisini açıklamaya yarayan elektriksel ölçümler kerevitin karnında bulunan gerilme duyarğalarında çok sık olarak yapılmıştır. Eyzaguirre ve Kuffler(6) tarafından yapılan ilk hücre

içi ölçümlerde iki tip mekanik algılayıcı belirlenmiştir. Bunlardan biri gerilme sürdürdükçe aksiyon potansiyeli üretir (yavaş-alışan). Diğeri ise sadece gerilmenin değiştiği başlangıç süresince aksiyon potansiyeli üretir (hızlı-alışan).

Böceklerin mekanik uyarıları algılamaya yarayan birçok hücreleri vardır. Bunlar genel olarak iki grupta toplanır.(7) 1. tip mekanik algılayıcılar en çoktur ve bunlar hücre dışında özel yapılara gereksinim duyarlar: tüylü sensillum, kampaniform sensillum, skolopidyal organ. Bu tip algılayıcıların nöronları iki kutupludur (ters yönlere akson ve dendrit). Uç bölümlerinde hep belirgin bir siliyum vardır. Her dendrit destek hücreleri tarafından sağlanan yüksek potansiyum iyonu bulunan bir ortamdır. 2.tip mekanik algılayıcılar ise daha basittir. Yaygın dallanan dendritlere sahiptirler, ama çok özelleşmiş destek hücreleri yoktur.

Memelilerde dokunma

Memelilerde dokunma algılayıcıları ile ilgili nöronların hücre gövdeleri hemen omuriliğin dışındaki sırt kök düğümlerindedirler. Yani nöronun alıcı tarafı olan lif düğümünden ilgili deri bölgesine ka-

Şekil 2. Birincil bedenduyu korteksindeki harita.

dar uzanır. Nöronun aksonu ise omuriliğe girerek orada hem yerel sinaps kurar hem de beyin sapındaki nöron çekirdeklerine uzanır. Algılayıcı organ genellikle glia hücreleriyle özelleşmiş bir yapıdır. Bu yapı içinde sinir lifinin ucunun gerilmesi iyon kanallarının açılmasına ve aksiyon potansiyeli oluşmasına yol açar. Destek hücrelerinin fiziksel yapısı ve deri katmanları içindeki konumları, sinir lifinin fizyolojik özellikleriyle beraber dokunma algılayıcılarını birbirlerinden ayıran unsurlardır. Memellilerin bedenlerinin çoğu kılırla kaplıdır. İnsanlarda kıl sayısı azaldığı halde kılırlar çıkabileceği deri alanı çok daha geniştir. Bu deri bölgelerine kılı deri denir. Yapısı kılsız deriden oldukça farklıdır (Şekil 1). Kılsız deri sadece el ve ayaklarımızın içinde bulunur. Bedenin içine açılan bölgelerdeki deri mukozaya dönüşür.

Çoğunlukla ellerimizin içini ve parmaklarımızın uçlarını kullandığımızdan kılsız deri üzerine yapılan çalışmalar literatürde daha çok ilgi çekmiştir. Elektrofizyolojik çalışmalar sonucu kılsız deride dört tür dokunma siniri olduğu bulunmuştur.(8) Bunlar statik mekanik bir uyarıya verdikleri cevaba ve duyar alanlarına göre sınıflandırılmaktadırlar. Hızlı alınan sinir lifleri sadece uyarının başında aksiyon potansiyeli üretir. Yavaş alınan sinir lifleri aksiyon potansiyelleri uyarı süresince devam eder. 1.tip hızlı alınan lifler Meissner cisimciklerine bağlıdır, parmak

uçlarında yüksek yoğunlukta bulunurlar, ve duyar alanları küçüktür. 2. tip hızlı alınan lifler Pacini cisimciklerine bağlıdır, düşük yoğunlukta bulunurlar ve duyar alanları geniştir. 1. tip yavaş alınan sinir lifleri Merkel disklerine bağlıdır, yüksek yoğunlukta bulunurlar ve küçük duyar alanları vardır. 2. tip yavaş alınan liflerin ise Ruffini uçlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu sinirlerin yoğunluğu düşüktür ve duyar alanları geniştir.

Biyomedikal Mühendisliği Enstitüsünde, yurtdışındaki meslektaşlarımızın da katkısıyla, hayvanların kılsız derisindeki dokunma sinirlerinin anatomi ve fizyoloji özelliklerini araştırmaktayız.(9-11) Bu verileri kullanarak kurduğumuz matematiksel modellerle(12,13) insan psikofiziksel davranışını öngörmeye çalışıyoruz ve kuramsal çıkarımlarımızı psikofiziksel deneylerle sınıyoruz.(14,15)

Kıllı deri üzerinde yapılan çalışmalar nispeten daha az olduğundan sinir türleri kesin belirlenememiştir. Kıllı deride Meissner cisimcikleri bulunmaz, ancak kılırdaki mekanik hareketleri algılayan sinirler hızlı-alışan özellik gösterirler. Yavaş-alışan lifler Merkel hücreleri ve Ruffini uçları ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca seyrek olarak Pacini sinirleri de bulunur.

Çoğunlukla ellerimizin içini ve parmaklarımızın uçlarını kullandığımızdan kılsız deri üzerine yapılan çalışmalar literatürde daha çok ilgi çekmiştir.

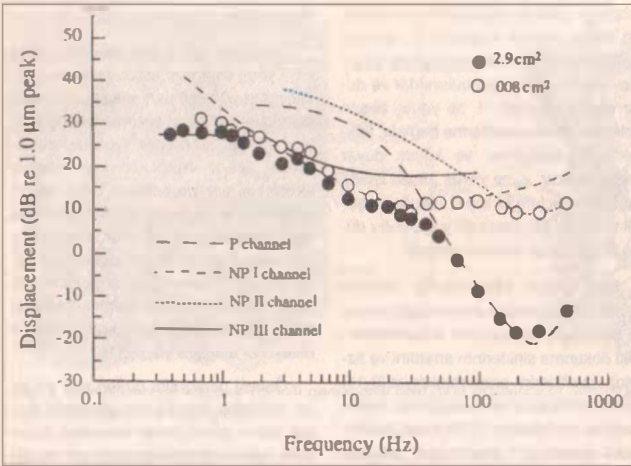
Beyindeki dokunma alanları

Omuriliğe giren bir dokunma siniri hem yerel sinapslar kurar, hem de omuriliğin sırt bölgesinden yükselerek beyin sapındaki sırt kolon çekirdeklerinde sonlanır. Burada kurduğu sinapsla ikinci nöronları uyarır. İkincil nöronlar medyal lemniskus yoluyla beden diğer yarısına geçer ve dokunma bilgisini talamusa taşır. Bilgi başka nöronlar aracılığıyla dokunmayı bilinçli olarak algılamaya yarayan birincil bedenduyu korteksine aktarılır. Burada daha da işlenen dokunma bilgisi ikincil bedenduyu korteksine ve birleştirici alanlara yayılır.(16)

Önceki paragrafta çizilen ana yol ince dokunma duygusu için gereklidir. Ancak hasar gördüğünde dokunma duygusunu kabaca hissetmeye yarayan ve ağrı, sıcaklık bilgilerini de taşıyan spino-servikal adlı bir yol daha vardır. Dokunma siniri omurilikte sinaps kurduktan sonra ikincil nöron omuriliğin karın bölgesinden yükselerek yan bölgede sonlanır. Bilgiyi üçüncül nöron talamusa beden aynı yarısından taşır.

Dokunma bilgisi beyinde işlenirken hem algılayıcılara özgü olarak, hem de beden duyar alanlarıyla ilişkili olarak hep sıralı olarak bulunur. Yani beden yakın bölgeleriyle ilişkili nöronlar da fiziksel olarak birbirlerine yakındırlar. Bu özellik beyin alanlarında beden bölgeleriyle ilgili haritalar tanımlayabilmemize olanak sağlar. Örneğin, beyinde merkezi yanğın hemen arkasındaki tümsekte bulunan birincil bedenduyu korteksinde elle ilgili nöronlar kolla ilgili nöronların komşu alanındadırlar. Ayrıca el ve yüz bölgelerinde çok duyu siniri bulunduğundan bu bölgelerin kortekste temsil edilen alanları da daha geniştir (Şekil 2).

Beyindeki dokunma nöronları dokunma algılayıcılarından gelen bilgileri karmaşık işlerde kullanırlar. Örneğin mekanik uyarının hareketi ve yönü çözülebilir.(18) Elde tutulan nesnenin dokusu ve ağırlığı çıkartılabilir.(19) Yine bedenduyu korteksinde kas, tendon ve eklem algılayıcılarından gelen bilgileri işleyen nöronlar da Şekil 2'deki benzer harita yapısında bulunurlar. Bu nöronlar beden hareketi ve konumu hakkında işlem yapar-

Şekil 3. Dört kanallı kuramda frekansa bağlı olarak değişen eşik değerleri. Yuvarlak semboller kanalları birbirinden ayırmadan yapılan ölçümlerde elde edilen eşik değerlerini farklı kontakt uç alanları için gösteriyor.

lar. Bedenduyu korteksi birleştirici korteks alanlarına yaygın olarak bağlıdır. Örneğin arka çeper korteksindeki bazı nöronlar el le kavrama anından önce etkinleşmektedirler.(20) Bu nöronların kavrama hareketini mevcut duyu bilgisi dahilinde planladığı düşünülmektedir. Dokunma duyusuna yönelik imgeleme(21) ve bellek(22) mekanizmalarının sinirsel temeli üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Dokunmanın psikofiziği ve bilişsel özellikleri

Derinin küçük bir bölgesine uygulanan mekanik titreşimleri algılamak için gereken en düşük uyarı şiddeti frekansa göre ve hangi algılayıcı sinirlerin etkinleştiğine göre değişmektedir. Ölçülen bu eşik değerlerinin grafiği Şekil 3'te verilmiştir. Bugün kullandığımız dört kanallı kurama göre dört farklı duyu siniri grubunun etkinliği beyinde ilk önce ayrı olarak işlenmekte ve temel psikofiziksel davranışın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu dört kanallı yanı sıra, ağrı, sıcaklık, kas ve eklem algılayıcı kanallarının birleşimi ile bedenduyusu bir bütün olarak algılanmaktadır.(24) Karmaşık hisler birçok kanallı ortak işleyişine bağlıdır. Örneğin bir cismin ıslak olduğunu algılaya-

bilmek için sıvının sürtünmesinin az olduğunu ve hatta sıcaklığının ortamdaki farkı olduğunu algılamak gerekir. Ancak hiçbir zaman ıslak bir nesneyi tuttuğumuzda bu farklı duyu özelliklerini ayrı ayrı düşünmeyiz, his bir bütün olarak karşımıza çıkar.

Modern deney teknikleri ile yukarıda bahsedilen mutlak algılama eşiklerinin yanı sıra farklı şiddetleri ve frekansları ayırtılabilmek için ilişkin eşik değerleri de ölçülebilmektedir. Diğer duylarda görülen maskeleyme dokunma duyusunun psikofiziksel özelliklerinde de görülür. Eşik değerlerinin ölçülmesinde kullanılan yöntemler deneyin yanısıra cevap vermesini engeller, bu yüzden objektif sonuçlar verilir. Ancak deneyin kendi kriterinden bağımsız hiçbir zaman ölçme yapamayacağımız bir fiziksel büyüklük vardır: hissedilen uyarı şiddeti. Bunun için şiddet hakkında sayı söyleyerek, ya da başka bir duyuyla hissedilen şiddeti ayarlayarak ölçüm yapma yolları vardır. Doğal olarak bu yöntemler her deneye göre değişebilen subjektif sonuçlar verirler. Ancak çok ilginç olan şudur ki, sonuçlar normalize edildiğinde birçok duyu için geçerli olan Stevens'in temel psikofiziksel güç yasasına uyurlar. Yani şiddetle ilişkin verilen sayıların logaritmaları ile

uygulanan uyarı şiddetinin logaritma cinsinden ifadeleri arasında yaklaşık doğrusal bir ilişki vardır.(25)

Uyarının fiziksel özelliklerinin uzay-sal boyutta değiştirildiği deneyler de yapılmaktadır. En basit olarak sadece zamanda değişen titreşimsel bir uyarının uygulandığı kontakttı ucunun boyutu değiştirilerek eşik değerleri ölçülebilir. Bu tip deneylerde Pacini kanalının eşik değerlerinin kontakttı alanı büyüdükçe azaldığı görülmüştür.(26) Öte yandan daha doğal bir uyarı olan farklı pürüzlülükteki yüzeylerin algılanmasının ölçülmesinde genel bir kural bulmak zordur. Çünkü bu durumda uyarı deriye sürtüldüğünden hem zamanda hem de uzayda değişmektedir. Derinin mekanik özelliklerini belirleyen iyi modeller oturtulmadıkça bu konuda ilerlemek zor görünür. Yine de çok bilinen bir gerçek var. Derideki her bölge uzaysal farklılıkları algılamakta aynı duyarlılığa sahip değil. İki-nokta ayırtıcılık adı verilen test ile bunu göstermek oldukça kolaydır. İki ucu olan estesiometre deri bölgesine dokundurulur. El gibi hassas bölgelerde denek bu iki ucu farklı olarak algılayabilir, ancak sırt bölgesindeki sinir yoğunluğu düşük olduğundan iki uyarı ucu tek bir uçmuş gibi algılanmaktadır.

Nesneleri dokunmayla tanımak için bir imgeleme olması gerekmektedir. Bunu kanıtlamanın en kolay yolu görmeyen kişilerde yapılan dokunma deneyleridir. Modern bilişsel kuramda nesnelerin zihindeki temsili konusunda iki görüş öne sürülmüştür: aynı görüntüsel özellikler gibi bir analog temsil, ya da nesnenin sadece özelliklerinin betimlendiği daha çok dil kavramına benzer bir temsil. Zihinsel döndürme deneyinde denekler farklı bir açıda verilmiş şekli görsel olarak tanımakta daha çok vakit harcıyorlar. Bu analog temsil kuramını destekleyen bir bulgudur ve dokunma duyusu için de geçerlidir.(27) Dokunma ile ilişkin bellek mekanizmaları da görsel belleğe çok benzemektedir.(28)

Dokunma duyusunun beden üzerindeki büyük etkisi dokunma sinirleri kaybedildiğinde en iyi anlaşılabilir. Travma, inme, enfeksiyon, metabolik (ör. diyabe-

tik nöropati), veya otoimmün (ör. Guillain-Barré sendromu) sebepten sinir sisteminin zarar gördüğü bazı durumlarda dokunma duyusu da etkilenir. Sınırlı bir lezyon durumunda zarar gören sadece dokunma ve kas-eklem duyu sinirleri olabilir, hatta bedenin belirli bölümleri için bu duyular tamamen yitirilebilir. Ama, kas hareketini, sıcaklık ve ağrı duyusunu kontrol eden sinirler sağlam kalabilir. Kişi bu durumda bedeninin hareketi, konumu, uyguladığı kuvvetler hakkında bilgi sahibi olamaz. Hareketini düzenlemek için görsel bilgiye dayanır. Bu yüzden hareketi oldukça yavaşlar ve kabalaşır. Hareket duyusu olmadığından sinir sistemi yapılan hareketin sonuçlarını önceden öngöremez, dış uyarı aniden bedenin dengesini kaybetmesine neden olabilir. En basit günlük işleri yapmak bile eziyet haline gelir. Yani kişi kendisine ait olmayan bir bedende yaşıyor gibidir. Bedenle zihin arasındaki bağlantının önemli bir parçası kesilmiştir.

Cole'un önceki paragraftaki özelliklere sahip bir hastada yaptığı çalışmada hasta gözleri açıkken elindeki ağırlıkları detaylı ayırdedebilmiş, ancak gözleri kapalıyken sadece büyük ağırlık farklarını algılayabilmiştir. Aynı hastada basit motor belleği sağlam kaldığından tekrarlı hareketleri yapmakta sorun yaşanmamıştır. Ancak görme sisteminden geri besleme olmadan yeni bir hareketi öğrenmek mümkün olmamıştır.(29)

Dişabetik nöropatisi olan hastaların yürüyüş şekilleri daha konservatif ve eksik olan duyu bilgisini diğer duyularla kapatmak için daha çok dikkat ve bilişsel işlem gerekir.(30)

Görme ve hareket duyularının çeliştiği 'aynada çizme' görevinde normal insanlar zorlandığı halde dokunma ve hareket duyusu alamayan hastalar çabucak sonuca ulaşırlar.(31) Hareketin zamanlanması da bu duyuların önemli olduğu deneylerle gösterilmektedir.(32)

Belki de en ilginç yukarıdaki hastaların bir hareketi gerçekleştirenken tam ne yaptıklarını anlamamalıdır. Yani bedeni bilinçli algılamak için merkezden üretilen hareket komutları yeterli

Dokunma ile ilişkin bellek mekanizmaları da görsel belleğe çok benzemektedir.

olmaz, dokunma ve hareket duyu bilgisi gereklidir.(33)

Dokunmanın psikosomatik etkileri

Dokunmanın terapötik etkileri sık sık dile getirildiği halde bilimsel mekanizmaları tam anlaşılamamıştır. Örneğin tiroid ve paratiroid bezleri alınan sıçanlar arasında sürekli sevilen, okşanan sıçanların ölüm oranlarının daha düşük olduğu görülmüştür.(34) Doğum sonrası hemen annelerinden ayrılan yavruların genital bölgeleri uyanmadığı için boşaltım sistemleri çalışmaz.(35) Benzer şekilde kendisini yalaması engellenen gebe sıçanların meme bezleri yeteri kadar gelişmez.(36) Erken zamanda uyarılan dokunma duyusu bağırsık sistemi için faydalıdır.(37)

Dokunmanın duygudurumsal etkilerinin limbik sistem yoluyla oluştuğu düşünülebilir. Ancak bu etkileri sağlayan sinirler önceki bölümlerde bahsedilen dört tip algılayıcı sinir olmayabilir. Daha yavaş işleyen miyelinsiz C-tipinden ve limbik sistemle ilişkili olduğu düşünülen dokunma sinirleri de bulunmaktadır.(38) Dokunma sinirlerinin cinsellikteki büyük ro-

lû ise herkes tarafından bilinmektedir.

Dokunma sinirleri ağrı sinirleri ile de etkileşirler. Melzack-Wall kuramından beri bazı dokunma sinirlerinin uyarılmasıyla ağrı bilgisinin beyine aktarılmasının engellendiği düşünülmektedir. Bu olgunun uygulamaları kliniğe yavaş yavaş girmektedir.(39)

Dokunma ve hareket sinirlerinin uyarıldığı masaj terapileri popüler kültürde çok yaygındır. Klinikte de fizik tedavi gibi yerleşmiştir. İlginc bir uygulama alanı prematüre doğumlardır. Dokunma ve hareket duyuları uyarılan prematüre bebekler beklenenden çok daha hızlı gelişir.(40)

Tartışma

Bu yazıda birçok farklı yönüyle kısaca tanıtilen dokunma duyusu günlük hayatta düşündüğümüzden çok daha önemlidir. Bilimsel çalışmaların sonuçları göz önüne alındığında bedensel varlığımız ve bu varlığımızın farkında olmak için dokunma duyusunun gerekli olduğu ortaya çıkıyor. Bu duyunun eksikliği sonucunda zihin ile beden birbirine yabancılaşıyor. Zihin bedeni kontrol etmeye çalışsa da geribesleme alamadığı için bedenin durumunu anlayamıyor.

Dokunmanın duygudurumsal sistemi etkilemesi de zihin-beden ilişkisini kuvvetlendiren önemli bir unsurdur. Bu yolla zihin bir şekilde bedenden beslenmekte ve organizmanın yaşamını sürdürmesi için gerekli motivasyonu sağlamaktadır. Bu bağlantının bozulduğu birçok klinik durum mevcuttur. Laboratuvarlarımızda son yaptığımız araştırmalarda estetik çocukların dokunma duyularının özelliklerini ölçüyoruz. İlk veriler dokunma eşiklerinin pek farklı olmadığı yönünde. Bu sonuçlar kesinleşirse otizmde görülen dokunmaya aşırı veya az-duyarlılığı duygudurumsal sistemden kaynaklandığı yönündeki şüphelerimiz güçlenecek.

Bilimdeki hızlı ilerleme felsefeyi de etkileyerek zihin kavramının biyolojik temellerini kuvvetlendirmiştir. Önerilen açıklamalar birçok düşünürü tatmin etmese de asıl problem bence semantikte yatıyor. Felsefenin önemli bir bölümü bilimden bağımsız yarattığı anlamları açıklamaya çalışıyor. Oysa konstruktivist bir yaklaşımla dilimizdeki çoğu anlamın belirsiz ve değişken olduğu düşünülebilir. Bugünkü temel bilim ışığında zihnin ve bilinç de böyle kavramlardır. Zihnin beyinde bir merkezi yoktur. Zihnin bedenden (beyin dahil) ayrı olduğunu gösteren de hiçbir bilimsel kanıt yoktur. Ancak bizim bu ayrımcı kavramı yaratmamıza sebep karmaşık bir sosyal yaşayışımız var. Gelecekte daha dikkatli bakıldığında bunun da fiziksel açıklamasının bulunacağını düşünüyorum. Bu yazıda tanıttığım dokunma duygusu benlik kavramını pekiştiren bir olgudur. Dokunma duygusu zihin ve beden kavramlarını birleştiriyor.

DİPNOTLAR

- 1) Cheselden, W., 'An account of some observations made by a young gentleman, who was born blind, or lost his sight so early, that he had no remembrance of ever having seen, and was coached between 13 and 14 years of age', *Philosophical Transactions of the Royal Society*, vol. 35, 1728, pp. 447-450.
- 2) Gauthier, G., 'Experience of tactile vision', *Perception*, vol. 3, 1974, pp. 101-104.
- 3) Jennings, H. S., *Behavior of the Lower Organisms*, Indiana University Press: Bloomington, IN, 1906.
- 4) Naitoh, Y., Eckert, R., 'Ionic mechanisms controlling behavioral responses of *Paramecium* to mechanical stimulation', *Science*, vol. 164, 1969, pp. 963-965.

- 5) Tavemarakis, N., Driscoll, M., 'Molecular modeling of mechanotransduction in the nematode *Caenorhabditis elegans*', *Annual Review of Physiology*, vol. 59, 1997, pp. 659-689.
- 6) Eyzaguirre, C., Kuffler, S. W., 'Processes of excitation in the dendrites and in the soma of single isolated sensory nerve cells of the lobster and crayfish', *Journal of General Physiology*, vol. 39, 1955, pp. 87-119.
- 7) Keil, T. A., 'Functional morphology of insect mechanoreceptors', *Microscopy Research and Technique*, vol. 39, 1997, pp. 506-531.
- 8) Greenspan, J. D., Bolanowski, S. J., 'The psychophysics of tactile perception and its peripheral physiological basis', In: *Handbook of Perception and Cognition 7: Pain and Touch*, ed. L. Kruger, Academic Press: San Diego, CA, 1996, pp. 25-103.
- 9) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Distribution of the intensity-characteristic parameters of cat rapidly-adapting mechanoreceptive fibers', *Somatosensory and Motor Research*, vol. 20, 2003, pp. 149-155.
- 10) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Frequency responses of cat rapidly adapting mechanoreceptive fibers', *Somatosensory and Motor Research*, vol. 20, 2003, pp. 249-263.
- 11) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Tristate Markov model for the firing statistics of rapidly-adapting mechanoreceptive fibers', *Journal of Computational Neuroscience*, vol. 17, 2004, pp. 107-126.
- 12) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Modeling population responses of rapidly-adapting mechanoreceptive fibers', *Journal of Computational Neuroscience*, vol. 12, 2002, pp. 201-218.
- 13) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Probability of stimulus detection in a model population of rapidly adapting fibers', *Neural Computation*, vol. 16, 2004, pp. 39-58.
- 14) Güllü, B., Bolanowski, S. J., 'Vibrotactile thresholds of the Non-Painful channel. II. Predicting the effects of contactor location on the phalanx', *Somatosensory and Motor Research*, vol. 22, 2005, pp. 57-68.
- 15) Kalkanlı, Ö., Güllü, B., 'İnsanlarda Pacini (P) dokunma kanalının maskelenmesi', In: *BIYOMUT 2005, Biyomedikal Mühendislik Ulusal Toplantısı*, eds. Y. İstefanopoulos, H. Ö. Güllü, Başkent University Press: İstanbul, 2005, baskıda.
- 16) Dykes, R. W., 'Parallel processing of somatosensory information: A theory', *Brain Research Reviews*, vol. 6, pp. 47-115.
- 17) Penfield, W., Rasmussen, T., *The Cerebral Cortex of Man*, Macmillan: New York, 1950.
- 18) Warren, S., Hamalainen, H. A., Gardner, E. P., 'Objective classification of motion- and direction-sensitive neurons in primary somatosensory cortex of awake monkeys', *Journal of Neurophysiology*, vol. 56, 1986, pp. 598-622.
- 19) Salimi, I., Brochier, T., Smith, A. M., 'Neuronal activity in somatosensory cortex of monkeys using a precision grip. II. Responses to object texture and weight', *Journal of Neurophysiology*, vol. 81, 1999, pp. 835-844.
- 20) Gardner, E. P., Debowy, D. J., Ro, J. Y., Ghosh, S., Babu, K. S., 'Sensory monitoring of prehension in the parietal lobe: a study using digital video', *Behavioural Brain Research*, vol. 20, 2002, pp. 213-224.
- 21) Yoo, S. S., Freeman, D. K., McCarthy, J. J., Jolesz, F. A., 'Neural substrates of tactile imagery: a functional MRI study', *Neuroreport*, vol. 24, 2003, pp. 581-585.
- 22) Bodner, M., Shafi, M., Zhou, Y. D., Fuster, J. M., 'Patterned firing of parietal cells in a haptic working memory task', *European Journal of Neuroscience*, vol. 21, 2005, pp. 2538-2546.
- 23) Gescheider, G. A., Bolanowski, S. J., Hardick, K. R., 'The frequency selectivity of information-processing channels in the tactile sensory system', *Somatosensory and Motor Research*, vol. 18, 2001, pp. 191-201.
- 24) Bolanowski, S. J., 'Information processing channels in the sense of touch', *Wenner-Gren International Series: Somesthesia and the Neurobiology of the Somatosensory Cortex*, eds. O. Fianzen, R. Johansson, L. Tarenius, Birkhäuser: Basel, 1996, pp. 49-58.
- 25) Verrillo, R. T., Fraioli, A. J., Smith, R. L., 'Sensation magnitude of vibrotactile stimuli', *Perception and Psychophysics*, vol. 6, 1969, pp. 366-372.
- 26) Verrillo, R. T., 'Effect of contactor area on the vibrotactile threshold', *Journal of the Acoustical Society of America*, vol. 35, 1963, pp. 1962-1966.
- 27) Marmor, G. S., Zabeck, L. A., 'Mental rotation by the blind: does mental rotation depend on visual imagery?', *Journal of Experimental Psychology-Human Perception and Performance*, vol. 2, 1976, pp. 515-521.
- 28) Bliss, I., Kujala, T., Hamalainen, H., 'Comparison of blind and sighted participants' performance in a letter recognition working memory task', *Cognitive Brain Research*, vol. 18, 2004, pp. 273-277.
- 29) Cole, J. D., Sedgwick, E. M., 'The perceptions of force and of movement in a man without large myelinated sensory afferents below the neck', *Journal of Physiology*, vol. 449, 1992, pp. 503-515.
- 30) Courtemanche, R., Teasdale, N., Boucher, P., Fleury, M., Lajoie, Y., Bard, C., 'Gait problems in diabetic neuropathic patients', *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, vol. 77, 1996, pp. 849-855.
- 31) Lajoie, Y., Paillard, J., Teasdale, N., Bard, C., Fleury, M., Forget, R., Lamarre, Y., 'Mirror drawing in a deafferented patient and normal subjects: visuoproprioceptive conflict', *Neurology*, vol. 42, 1992, pp. 1104-1106.
- 32) Fleury, M., Macar, F., Bard, C., Teasdale, N., Paillard, J., Lamarre, Y., Forget, R., 'Production of short timing responses: a comparative study with a deafferented patient', *Neuropsychologia*, vol. 32, 1994, pp. 1435-1440.
- 33) Fournier, P., Paillard, J., Lamarre, Y., Cole, J., Jeannerod, M., 'Lack of conscious recognition of one's own actions in a haptically deafferented patient', *Neuroreport*, vol. 25, 2002, pp. 541-547.
- 34) Hammett, F. S., 'Studies of the thyroid apparatus: V', *Endocrinology*, vol. 6, 1922, pp. 221-229.
- 35) McCance, R. A., Otley, M., 'Course of the blood urea in newborn rats, pigs and kittens', *Journal of Physiology*, vol. 113, 1951, pp. 18-22.
- 36) Roth, L. L., Rosenblatt, M., 'Mammary glands of pregnant rats: Development stimulated by licking', *Science*, vol. 151, 1965, pp. 1403-1404.
- 37) Solomon, G. F., Levine, S., Kraft, J. K., 'Early experiences and immunity', *Nature*, vol. 220, 1968, pp. 821-823.
- 38) Valbo, A. B., Olsson, H., Westberg, J., 'Unmyelinated afferents constitute a second system coding tactile stimuli of the human hairy skin', *Journal of Neurophysiology*, vol. 81, 1999, pp. 2753-2763.
- 39) Doody, S. B., Smith, C., Webb, J., 'Nonpharmacological interventions for pain management', *Critical Care Nursing Clinics of North America*, vol. 3, 1991, pp. 69-75.
- 40) Field, T. M., Schanberg, S. M., Scafidi, F., Bauer, C. R., Vega-Lahr, N., Garcia, R., Nystrom, J., Kuhn, C. M., 'Tactile/kinaesthetic stimulation effects on preterm neonates', *Pediatrics*, vol. 77, 1986, pp. 654-658.

Dede Korkut Hikâyelerinde kamuculuk örnekleri: Potlaç ve Ülüş

Potlaç ve Ülüş, Türk uygarlık tarihinde Oğuzlardan başlayarak görülen ve servetin öncelikle kamuya ait olmasını öngören iki eski geleneği anlatmaktadır. Türk kültür araştırmaları içerisinde Potlaç ve Ülüş, özellikle iki yönden sosyal bilimcilerin ilgisine açık bir konu özelliği taşımaktadır.

Türk kültürü, bireyi yadsımadan kamu yararına öncelik veren devletçi ekonomik sistemler oluşturmak eğilimindedir. Buna göre bireyciliği ve yarışmacılığı Türkiye için bir modernleşme ölçütü olarak görmek bilimsel bir yanılgı olabilir.

Potlaç ve Ülüş, Türk uygarlık tarihinde Oğuzlardan başlayarak görülen(1) ve servetin öncelikle kamuya ait olmasını öngören iki eski geleneği anlatmaktadır. Türk kültür araştırmaları içerisinde Potlaç ve Ülüş, özellikle iki yönden sosyal bilimcilerin ilgisine açık bir konu özelliği taşımaktadır. İlk olarak temelinde liberalizm gibi bireyci ideolojilerden ve kapitalizm gibi sistemlerden çok farklı bir ekonomik bölüşüm tarzı barındıran bu gelenekler, Türk kültürünün bugünkü ekonomik sistemlere bakışıyla ilgili kuramsal ipuçları sunabilir. Potlaç ve Ülüş'ün Türk kültürü açısından ikinci bir özelliği, toplum içindeki bireye saygınlık ölçütleri göstermesidir. Örnek olarak Türk kültür ve değerler sisteminde toplumsal saygınlığı en yüksek kişi, malı mülkü olan kişi değil; ihtiyacından fazla malını ortaya koyabilen kişidir.(2)

Sözcük anlamı olarak Potlaç, görkemli bir şölen anlamına gelmektedir.(3) Bununla birlikte inan tarafından belirtildiğine göre eski Türklerde "şölen" sözcüğünün bulunduğu kuşku götürdüğü için

kültür tarihi kaynaklarında Potlacı anlatan bir terim olarak "han-ı yağma" veya Kaşgarlı Mahmut'ta görüldüğü gibi "keñçiyü" sözcükleri kullanılmış olabilir.(4) Toplumsal zenginliğin belirli kişilerde toplanmasına bir tepki olarak görülen Potlaç geleneğine göre, kendisinin ve ailesinin ihtiyacı dışında kalan mülkünü halka dağıtan kimse büyük bir saygınlık kazanmaktadır.(5) Oğuzların Orta Asya'daki yaşantılarını anlatan Dede Korkut hikâyelerinde Potlaç, "Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yıgar, topar, talep eyler, nasibinden fazlasını yiyemez" biçiminde anlatılmıştır.(6) Aynı hikâyelerde "tepe gibi et yıgmak", "aç görse doyurmak", "çıplak görse donatmak", "borçluyu borcundan kurtarmak" Potlaç geleneğinin en önemli göstergeleri olarak görülmektedir.(7) Diğer yandan Ziya Gökalp, Dede Korkut hikâyelerinde en açık Potlaç örneğinin Kazan Bey'in kendi evini yağmalatması olduğunu belirtmektedir.(8) Buna göre on ikinci hikâyede anlatıldığı gibi "Kazan üç yılda bir İç Oğuz, Dış Oğuz Beylerini toplatdı. Yığnak olsa Kazan evini yağmalatdı. Kazan Bey'in adaletiydi bu. Ne zaman evini yağmalatsa, helâlinin elini tutar,

Kaşgarlı Mahmut, Türk kültür tarihinin aydınlatılmasındaki köprülerdendir.

evinden dışarı çıkarırdı. Ondan sonra el-biselerini, mallarını yağma ederlerdi".(9)

Sölenin kökeni

Aynı konu üzerinde çalışan Ögel tarafından belirtildiğine göre ise şölen kelimesi Türkçeye Moğolca yoluyla girdiği gibi, halkın varlıklı kesimlerinin sürülerinden belirli ölçüde koyun toplanarak yoksullara dağıtılması anlamını taşımaktaydı.(10) Buna göre Ögeday Kaan bir buyruğunda halkın yoksulluk çekip sefalet içinde kalmasına karşı çıktıktan sonra her yıl halkın sürülerinden birer koyun alınarak yoksul halka dağıtılmasını emretmişti.(11) Ayrıca Ögel'e göre Dede Korkut hikâyelerinde şölen vermek ve yoksul halka koyun dağıtmak varlıklı bir kişinin şanını yükselten bir davranış olarak görülmektedir.(12) Bununla beraber Ögel, söz konusu şölenin yılda bir kez yapılan kurban ayını ile karıştırılmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Çünkü koyunların yoksullara dağıtılması dini içeriği olan veya kişinin gönlüne bırakılan bir istek değil, varlıklı kesimlerden imparatorluk adına alınan ve doğruca yoksullara verilmesi öngörülen bir yasa niteliği taşımaktadır.(13)

Diğer yandan, Türk kültür tarihinde karşılaşılan ve bir malın eşit olarak pay edilmesi ilkesini içeren ülüş geleneği-

nin(14) iki temel anlamı olduğu anlaşılmaktadır. Bu geleneklerden birincisi ve konumuz için önemli olanı, Türklerin 13. yüzyıla kadar olan yaşantılarından örnekler veren Dede Korkut hikâyelerindeki komşuluk hakkıdır.(15) Bu değer sistemine göre komşular, bütün zorluklara karşı aralarında dayanışma yapan, birbirlerini her zaman koruyan insanlardır. Örnek olarak on birinci hikâyede bir kadın gezmeye gitmiş, döndüğünde ise evine hırsız girdiğini görmüş ve komşularına sitem etmiştir. Buna göre;

"...öğleye kadar gezdi; öğleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır damına dönmüş; komşularına seslenir ki: Ölmeye yitmeye gitmemiştim, yatacak yerim yine bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı diye söylerler.."(16)

Türk kültür tarihi üzerinde çalışan Türkdoğan'a göre ise komşuluk hakkı temelindeki ülüş geleneği Türklerin konukseverlik anlayışıyla ilişkilendirilebilir.(17) Çünkü ülüş geleneğine göre kendi yiyeceğinden komşusuna pay vermek yine bir saygınlık ölçütüdür. Gerçekten de Dede Korkut hikâyelerinde komşuların birbirlerine yönelik konukseverlik duygularının çok üst düzeyde olduğu görülmektedir. Örnek olarak onuncu hikâyede, bir kadının taşıdığı yüksek değerşöyle anlatılmaktadır:

"Evin desteği olan kadın, dışardan gelen misafiri, kocası evde olmasa da yedirir, içirir, ağırlar, ikram eder, gönderir. Han'ım, o kadın Ayşe, Fatma soyundandır, bunun çocukları yetişsin, ocağı-

na böyle kadınlar gelsin..."(18)

Dede Korkut hikâyelerinde dayanışma

Aynı şekilde dördüncü hikâyede Dede Korkut, komşular arasındaki paylaşım ilişkilerinin önemini anlatmak için "Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi" demektedir.(19) Birinci hikâyede ise topluluk içindeki her bir evin bütün topluluğa karşı sorumluluk duyguları Dirse Han'ın konukseverlik davranışıyla anlatılmaktadır. Buna göre;

"Dirse Han, dışı ehlinin sözleriyle büyük bir ziyafet verdi. Dilek diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi. İç Oğuz, Dış Oğuz beylerini başında topladı. Aç görse doyurdu. Çıplak görse donattı. Borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı, göl gibi kırmız sağırdı..."(20)

Ülüş geleneği teriminin ikinci kullanım alanı ise gerçekte yine bir paylaşım amacı taşımaktadır. Burada genel kazancın topluluk içindeki paylaşımını düzenleyen bir hukuk sistemiyle karşılaşmaktayız. Özellikle 15. yüzyılda Anadolu'da yaşadığı bilinen(21) bu hukuk sisteminin izleri Oğuz yasalarında, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu beyliklerinde, daha sonra ise Ahi geleneklerinde görülmektedir.(22) İnan tarafından belirtildiğine göre ülüş geleneği temelinde topluluk 12 oruna ayrılmakta ve 1.orundan 12. oruna kadar herkese ülüşü olan parça dağıtılmaktadır.(23) Örnek olarak verilebilirse yetiştirilen ürünlerin, av ve savaş ganimetlerinin, pişirilen bir siğirinin halk arasında paylaşılması toplumsal bir yasa niteliği taşımaktadır. Böylece kamusal servetin belirli kişilerde toplanmasına karşı kazancın topluluk içinde dağıtılması amaçlanmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Türk kültüründe Potlaç ve Ülüş gelenekleri; önce topluluk içindeki ekonomik eşitsizlikleri yok etmeyi, daha sonra ise insanları yüksek sorumluluk duygularıyla birleştirmeyi amaçla-

Türk kültür tarihinde karşılaşılan ve bir malın eşit olarak pay edilmesi ilkesini içeren ülüş geleneğinin iki temel anlamı olduğu anlaşılmaktadır.

yan toplumcu geleneklerdir. Bununla birlikte, Türklerin Müslümanlığı kabul edişinden sonra ortaya çıkarak "zalime karşı mazlumu korumayı" amaç olarak belirleyen fütüvvetçilik ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamında üreticilerin dayanışmasını temel alan Ahilik kurumu sosyal bilimcilerin kuramsal incelemelerine her zaman açık toplumcu gelenek-

leri oluşturmaktadır. Ayrıca Batı kültüründe böyle geleneklerin olup olmadığının araştırılması sosyal bilimlere önemli bir katkı sağlayacaktır.

Şimdilik söylenebilecek söz, Türk kültüründeki bu ekonomik düşünce biçimlerinin "her koyun kendi bacağından asılır", "insan insanın kurdudur", "gemi-

sini kurtaran kaptan", "bırakınız yapsınlar" gibi kapitalist düşünce tarzlarına çok uzak olduğudur. Tam tersine olarak Ergun tarafından da belirtildiği gibi Türk kültürü, bireyi yadsımadan kamu yararına öncelik veren devletçi ekonomik sistemler oluşturmak eğilimindedir.(24) Buna göre bireyciliği ve yarışmacılığı Türkiye için bir modernleşme ölçütü olarak görmek bilimsel bir yanılgı olabilir.

Kuzey Batı Amerika ve Malenezya'daki Potlaç şenlikleri de "verişme" temelli şöenler olarak kutlanıyor.

DİPNOTLAR

- 1) Abdülkadir İnan tarafından belirtildiğine göre Potlaç töreninin daha eski Türklerde bulunduğuna ilişkin elimizde veri yoktur. Ancak Potlacin Oğuz boylarında kesin olarak bulunduğunu haber veren Dede Korkut hikâyeleri bulunmaktadır. Bkz: İnan, Abdülkadir. "Han-ı Yağma" Deyiminin Kökeni, Makaleler ve İncelemeler, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.645, Ankara 1987.
- 2) Erkal, Mustafa. İkel Etniklik, Çağdaş Etniklik ve Türk Kimliği, Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Malbaası, s.252, Ankara, 2006. Ayrıca Bkz: Türkoğlu Orhan. Milli Kültür. Modernleşme ve İslam. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.312-313, İstanbul, 2004.
- 3) Gökalp, Ziya. Türk Uygarlığı Tarihi, İnkılap Kütüphanesi, s.47, İstanbul, 1991.
- 4) İnan, Abdülkadir. age, s.648, Ankara 1987.
- 5) Gökalp, Ziya. age, s.49, İstanbul, 1991.
- 6) Karaaliğlu, Seyit Kemal, Dede Korkut Hikâyeleri, İnkılap Yayınları, s.18, İstanbul, 1994.
- 7) Türkoğlu, Orhan. age, s.319
- 8) Gökalp, Ziya. age, s.156-157.
- 9) Karaaliğlu, Seyit Kemal, age, s.229.
- 10) Ögel, Bahaeddin. Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, s.96, Ankara, 1982.
- 11) Ögel, Bahaeddin. Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, s.96, Ankara, 1982.
- 12) Ögel, Bahaeddin. Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, s.97, Ankara, 1982.
- 13) Ögel, Bahaeddin. Türklerde Devlet Anlayışı, Başbakanlık Basımevi, s.97, Ankara, 1982.
- 14) Türkoğlu, Orhan. age, s.316.
- 15) Ögel, Bahaeddin. Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.99, Ankara, 2000.
- 16) Karaaliğlu, Seyit Kemal, age, s.210.
- 17) Türkoğlu, Orhan. age, s.316.
- 18) Karaaliğlu, Seyit Kemal, age, s.196.
- 19) Karaaliğlu, Seyit Kemal, age, s.102.
- 20) Karaaliğlu, Seyit Kemal, age, s.22.
- 21) Türkoğlu, Orhan. age, s.316.
- 22) Bkz: Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt: 21, s.467.
- 23) Bkz: Türkoğlu, Orhan. age, s.316.
- 24) Ergun, Doğan. Türk Bireyi Kuramına Giriş, İmge Kitabevi Yayınları, s.218, Ankara, 2004.

Ülkemizde sualtı hekimliğı ve Hiperbarik Tıp

Ülkemizin sualtı ortamına ve zenginliklerine, ulusal menfaatlerimiz ve bağımsızlığımızı gözetten politikalar açısından sahip çıkılması önemlidir. Akademik olarak hiperbarik tıp bilimi ile birlikte sualtında çalışacak profesyonel dalgıçların yetiştirilmesi bakımından eğitim kurumlarının çoğaltılması konusuna da özen gösterilmelidir.

Basınç fizyolojisi ile ilgili bilgiler 1800'li yıllarda gelişme göstermiş, hava kullanılarak basıncı arttırılan özel olarak üretilmiş odalarda vurgun hastalığı başarı ile tedavi edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmaları ile Paul Bert hiperbarik fizyolojinin babası olarak anılgelmektedir.

insanoğlunun gelişimi sürdükçe; bilgisi, kültürü, elde ettiği zenginlikle birlikte teknolojiyi kullanma becerisi arttıkça, hayat sınırlarının ötesini keşfetmek ve genişletmek merakı ve amacı, sualtı ortamı ile uzay çalışmalarının ve keşiflerinin de ana dürtüsü olmuştur.

Alaşılmış normal hayat koşullarından farklı fizyolojik ve fizik özellikteki sualtı ortamı ile uzay ortamında, canlılığın sürdürülebilmesi ile ilgili araştırma yapan bilim dalları (Çevre Tıbbı, Environmental medicine) kapsamında, "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" ile "Hava ve Uzay Hekimliği" uluslar için her geçen gün ekonomik gelişmişlik bakımından daha da önem kazanmaktadır.

Günümüz ve gelecekte de sualtı ortamı ve kapsadığı zenginlikler/ekonomik değerler bilhassa ülkemiz için de yüksek önemdedir. Denizlerle çevrili olan yurdumuz, ekonomik, ticari, askeri, politik ve coğrafi özellikleri itibarıyla dikkat çekicidir. Çünkü petrol ve doğalgaz rezervleri, ulaştırma, arkeolojik tarih, hidrobiyolojik bilimsel özellikteki akvaryum zenginliği, dalgıç turizmi ile ticari amaçlı dalgıçlar itibarıyla, geniş deniz kıta sahanlığı alanımızdaki araştırma ve çalışmalara yönelik ilgi ve eğilimi fazlasıyla artırmaktadır.

Bu ilgi ve eğilimler doğrultusunda, ülkemizde yeterli, olması gereken çağcıl ve güçlü gelişme beklenen düzeyde olmamıştır. Bu bakımdan doğa özellikleri itibarıyla ülkemizin sualtı ortamına ve zenginliklerine, ulusal menfaatlerimiz ve bağımsızlığımızı gözetten politikalar açısından sahip çıkılması önemlidir. Bu bağlamda akademik olarak hiperbarik tıp bilimi ile birlikte sualtında çalışacak profesyonel dalgıçların yetiştirilmesi, sayılarının artırılması bakımından eğitim kurumlarının da çoğaltılması konusuna kuşkusuz özen gösterilmelidir.

Yurdumuzda, özellikle Ege Denizi kıyı bölgemizde 1980'li yıllara kadar ticari gelir maksadıyla, ehil olmayan, alaylı tabir edilen, acemi kişilerce sürdürülen sünger avcılığı, birçok vatandaşımızın sakat kalmasına ve kaybedilmesine yol açmıştır. Sünger bir yandan hastalık sebebiyle bir yandan da talan edildiği için kısa zamanda ticari kaynak olma özelliğini yitirmiştir. Karadeniz kıyılarımızda ise son yıllarda değer kazanan deniz salyangozu avcılığı için yapılan dalgıçlar önemli sayıda kaza ve kayıplara sebebiyet vermektedir. Ancak o tarihlerdeki çabalar ile günümüzde de kazanç kaynağı olan sualtı işleri, ülkemizde ticari dalgıçlığın ve dalgıçlarda kullanılan teknik ekip-

Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı'nda 1975 yılında kurulan ve halen faaliyette olan basınç odası.

manların da gelişmesine bir anlamda ön ayak olmuştur. Kıyı liman başkanlıklarına kayıtlı ve müsadeli sualtıcı, profesyonel olarak ticari amaçlarla çalışabilecek eğitilmiş dalgıç sayısı tahminen toplam 250-300 kişidir. Halbuki Marmaray Projesi başta olmak üzere, kıyılarımızda halen devam eden doğalgaz, petrol, kablo, atık deşarj hatları, balık yetiştiriciliği, batık kurtarma/çıkarma ve benzeri sualtı işleri için kapsamlı teknik ekibe sahip firma ve balıkadam yetersizliği çekilmektedir. Sözü edilen ulusal ya da uluslararası ticari sualtı projelerinin zamanında tamamlanması sorun olmakta ve ülkemiz gelir kaybına uğramaktadır.

Ülkemizde sualtı hekimliği eğitimi

Sualtı bilim ve teknolojileri alanında üniversitelerde halen mevcut akademik çalışma yapan kuruluş sayısı yok denecek kadar azdır. Sadece İstanbul Üniversitesi'ne bağlı önlisans eğitimi veren Meslek Yüksek Okulu'nun Sualtı Teknolojileri Programı'nı tamamlayarak mezun olan öğrenci sayısı yılda 15-20 kişidir.

Sualtı ortamının çevresel koşullarının (hidrostatik basınç, su akıntısı, soğuk, sıcak, panik ve korku oluşturan çevre, solunan gazın özellikleri, vb. gibi)

etkisiyle meydana gelebilen hastalık ve kazaların neler olabileceğinin ayrıntı tanımlarını yapmanın yanında, gerektiğinde basınç odası tedavilerinin acilen yapılması çok önemlidir. Basınç odasının ve uzman doktorun kaza bölgesine uzaklığı hayati riskleri çoğaltmaktadır. Hiperbarik oksijen tedavi yönteminin (basınç odası ünitelerinin) yaygınlaşması da bu bakımdan elzemdir. Amatör ve profesyonel dalgıç ve balıkadamlarımızla ilgili olarak koruyucu sağlık, tıbbi tedavi hizmetleri, görev performansları gibi hususlarda süregelen sorunlara, objektif, doğru yaklaşımlar sadece üniversiter düzeyde ve ilgili bakanlıkların ağırlıklı, ortak, eşgüdümlü çalışmaları ile sağlanabilir.

Bu değerlendirmeler ışığında ilk adım 1983 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) Komutanı Tabip Tümgeneral Necati Kölan ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hidroklimatoloji ve Ekoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Nurten Özer'in ortak çalışma ve kararlarıyla atılmış, "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" adıyla anılan branş Sağlık Bakanlığı, Tababet ve Uzmanlık Tüzüğü'ne alınarak kuruluş sağlanmıştır.

GATA ve İstanbul Üniversitesi'nde kurulan anabilim dallarında uzmanlık öğrencileri yetiştirilmeye başlanmıştır.

Ancak geçen 23 senede üniversiter anlamda daha geniş boyutlu ileri bir gelişme sağlanamamıştır. Hiperbarik oksijen tedavisinin etkilerini ülkemiz tıp mensuplarının da anlaması ve öğrenmesi yönündeki çabalar (anılan tedavinin fizyolojik etkilerinin ispatlanması, çok önemli ve ekonomik tasarruf elde edilmesini sağlayıcı, tıbbi bir tedavi yöntemi olduğunun kabulü karşısındaki direncin halen var olması gibi sebeplerle) ağırlıklı olarak klinik tedavilere, klinisyenliğe ağırlık ve önem verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ancak akademik gelişim olmadan akademisyenliğin desteklenmediği süreçlerde bilgili, yetkili uzman ve doktor yetiştirilmesi ile arzulanan üniversiter düzeyde gelişmişliğin ve bunun pratik alana yansıtılabilmesinin sağlanması zor olacaktır.

Diğer ülkelerde iki yıllık "Hiperbarik Tıp" yan dal uzmanlık eğitimi gören klinisyen hekimler ya da klinisyen olmayanlar da dahil olmak üzere, kendi uzmanlık alanlarında (örneğin ortopedi, plastik cerrahi, nöroloji, fizyoloji, farmakoloji vb. gibi) hem "Hiperbarik Oksijen Tedavileri" yapma yetkisine sahip olmaktadır, hem de akademik veya laboratuvar araştırma alanlarında üniversitelerde görev alabilmektedirler. Ülkemizde ise sadece iki tane tıp fakültemizde kuruluşu bulunan "Sualtı ve Hiperbarik Tıp" anabilim dalının yanında, başka üniversite tıp fakültelerinde de (Uludağ, Trabzon, Çukurova, Ege, Erzurum vs.) benzer anabilim dalı kuruluş düşüncesi/çabaları gösterilmiş ancak anlaşılabilen sebeplerle gerçekleşmemiştir.

Sadece İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olan uzman doktorların sayısı hem yetersizdir hem de mezun olan uzmanlar üniversite ya da Sağlık Bakanlığı hastanelerinde kadro açmadığı için açıkta kalmaktadırlar. Mecburi hizmete tabi olanların bu hizmeti nerede yapacakları konusu sorun teşkil etmektedir. Mezun olan uzman doktorlar bir süreliğine işsiz kalmışlar, değişik iş alanlarına yönelmişlerdir. Özel Hiperbarik Oksijen Tedavi Merkezleri yönetmeliğinin 2002 yılında çıkarılmasını takiben

de, bu uzmanlar bazı açıkğöz yatırımcılar tarafından yüksek ücretler vaad edilerek özel sektörcü adeta kapılmaya çalışılmaktadırlar. Bu dalda, arzu edilen gelişimin, daha hassas ve sağduyulu davranılarak, üniversitelerde/devlet kurumlarında ve eşzamanlı olmasa da özel sağlık alanı hizmet kurumlarında yer almasının daha akılcı olacağı görüşü ön planda tutulmalıdır.

Gelişmiş ülkelerde "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" konusunda akademik araştırma ve çalışmalar üniversitelerde, enstitülerde ve ilgili kürsülerde sürdürülmekte, uzman ve bilim adamlarının sayısı her geçen gün artmaktadır.

Sualtında çalışanların dalgıç zaman ve sürelerinin belirlenmesi, muhtemel hastalıkların neler olabileceğinin bilinmesi ve ilgili tüm sualtı elemanlarına eğitim ve yenilenen bilgilerin aktarılması, söz konusu tıp alanının görev ve sorumluluğundadır. Bu dalda tıp fakültesi öğrencilerinin eğitimleri ile uzman düzeyinde eğitim ve öğretim yapılması, böylece ülkemizde önemle gereksinim duyulan Sualtı Hekimi ve Hiperbarik Tıp uzmanlarının yetiştirilmesi de üniversitelerin görevidir. "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" alanında uzmanlık eğitiminin, sualtı ile ilgili müfredatının yanında "Hiperbarik

Tıp" yani hiperbarik oksijen tedavilerini kapsayan eğitim müfredatı klinik anlamda çok kapsamlı bir bölüm oluşturmaktadır. Bu eğitim müfredatı kapsamında dalgıç fiziği ile ilgili pratik eğitim ve öğretim, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı İstanbul Beykoz'da (daha önce Çubuklu'da) konuşlanmış olan Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı'nda açılan dalgıç tabip intibak kurslarında verilmektedir.

Söz konusu branşın gelişmesinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın rolü ve desteği çok fazla olmuştur. Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı, önemli askeri görevlerinin yanında bilimsel alanda da çeşitli kuruluşlara halen destek vermektedir.

Basınç odaları ve Hiperbarik Oksijen (HBO2)

İlk basınç odalarının kullanıma fikri 1600'lü yıllarda gelişmeye başlamıştır. Tek kişilik basınç odalarında atmosferik basınç artırılarak bazı hastalıklar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Ancak basınç fiziyojisi ile ilgili bilgiler 1800'lü yıllarda gelişme göstermiş, hava kullanılarak basıncı artırılan özel olarak üretilmiş odalarda vurgun (caisson) hastalığı başarı ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaları ile Paul Bert hiperbarik fiziyo-

jinin babası olarak anılagelmektedir. Giderek basınç odalarının üretim teknikleri gelişmiş, çok kişilik basınç odaları, seyyar basınç odaları kullanılmaya başlanmış ve günümüzde ise ileri teknoloji ile donanımlı basınç odaları kullanılır hale gelmiştir. Priestley'in 1775 yılında oksijeni (O₂) keşfetmesi ile oksijen gazı basınç odası tedavilerinde havanın yerine kullanılmaya başlanmış ve tedavilerin çok daha başarılı olduğu hızlı sonuçlandırdığı saptanmıştır. Böylece hem yüksek basınca bağlı hastalıkların (vurgun, emboli) hem de hiperbarik oksijen tedavilerinin etkili olduğu hastalıklar konusunda hızlı bir gelişme sürecine girilmiştir.

Basınç odalarının ilk defa kullanıma fikri çok eski tarihlere, yaklaşık 400 yıl öncesine kadar gitmektedir. Hiperbarik tedavinin etki mekanizması (oksijenasyon) aynı olsa da dalgıç hastalıklarından farklı olarak (bu durumda basıncın mekanik etkisinden faydalanılmaktadır), çok önemli fizyolojik etkiler içermesi bakımından hemen hemen tıbbın her alanını ilgilendiren hiperbarik oksijen tedavisinin bazı hayati risk taşıyan hastalıklarda (gazlı gangren, beyin ödemi, karbonmonoksit zehirlenmesi, ezilme tarzı yaralanmalar vb.) kullanılması fikri ise bilimsel anlamda yaklaşık olarak bundan 50 yıl öncesinde yapılan klinik çalışmalarla gelişmeye başlamıştır.

Önceleri sadece sualtı patolojilerinde kullanılan HBO₂, etki mekanizması anlaşıldıkça tıbbın hemen hemen tüm alanında geniş klinik uygulama olanağı bulmuştur. Dolayısıyla 1950'li yıllardan itibaren HBO₂ tedavileri hususunda süren klinik ve deneysel çalışmalar bu yöntemin birçok hastalıkta asıl ya da çok önemli bir yardımcı tedavi metodu olduğunu ispatlamıştır. Bu alandaki gelişmeler; görevler ve edinilmiş tecrübeler gereği genellikle, ülkelerin önce deniz kuvvetlerinde görülmektedir.

Yurt dışında anılan kapsamda faaliyet gösteren üniteler Sualtı ve Hiperbarik Tıp merkezleri, enstitüleri veya klinikleri olarak isimlendirilmektedir. "Hiperbarik Tıp", adını, basınç altında oksijen solunumuyla yapılan ve "hiperbarik oksi-

Hiperbarik ortamda ameliyat yapılabilen özelliklere sahip üretilmiş basınç odası. Tedavi seansı sırasında basınç odasında hastalarla beraber 4 yardımcı sağlık personeli (hemşire vb.) bulunmalıdır.

Tedavi seanslarında hastalar uzman doktorlar tarafından izlenir.

jen" olarak tanımlanan tedavi yöntemin-den almaktadır.

Bu konuda "International Committee of Hyperbaric Medicine" (ICHM) ve "Underwater and Hyperbaric Medical Society" (UHMS)'nin tedavi sonuçları ile baş-şarı ve ekonomik fayda yüzdeleri üzerine yapılmış çalışmalara göre HBO₂'in hangi hastalıklarda protokollere göre tedaviye ne oranda katılabileceği saptanmıştır.

Normal atmosferik basınçtan (1 ATA = 760 mmHg.) daha yüksek bir basınçta, özel olarak yapılmış bir basınç odasında saf oksijen solutularak gerçekleştirilen tedavi yöntemi "Hiperbarik Oksijen" olarak adlandırılır.

Oksijen, anaerobik (oksijensiz yaşayabilen) mikroorganizmalar dışında kalan tüm canlılarda, canlılığın normal fonksiyonlarının devamını sağlamak için olmazsa olmaz bir gereksinimdir. Oksijen yetersizliği hücresel düzeyde enerji üreten birçok biyokimyasal reaksiyonu engeller ve nihayet belirli bir sınırın ötesindeki oksijen yetmezliği hücrenin ölü-müyle sonuçlanır.

Oksijenin doğada hazır olarak varlığı, emniyetli, ucuz ve geniş bir etki (endikasyon) alanına sahip olması nedeniyle çok yaygın bir şekilde kullanılmış ve kullanılmaktadır. HBO₂ tıbbi bir tedavi yöntemidir ve O₂ basınç altında bir ilaç (drug) gibidir. Böylece bir basınç odası içinde tümüyle basınç altına alınan hastanın aralıklı bir şekilde yüzde 100 O₂ soluması tedavinin temel özelliğidir. Tedavi, 1 ATA (Atmosfer Absolu) ile 3 ATA

arasındaki atmosferik basınçlarda, değişen sürelerde, tek kişilik veya çok kişilik basınç odalarında uygulanır. Çok kişilik basınç odalarında hastalar saf oksijeni maske, O₂ başlığı veya yapay soluma aparatı (endotrakeal tüp) aracılığı ile solumaktadırlar. Normal atmosferik basınçta (1 ATA) yüzde 100 O₂ solunumu veya O₂'in deriden (topikal) kullanımı hiperbarik oksijen tedavisinin etkileriyle aynı değildir ve karıştırılmamalıdır.

HBO₂ tıbbi bir tedavi yöntemidir ve O₂ basınç altında bir ilaç (drug) gibidir. Böylece bir basınç odası içinde tümüyle basınç altına alınan hastanın aralıklı bir şekilde yüzde 100 O₂ soluması tedavinin temel özelliğidir.

Hiperbarik oksijenin kullanıldığı hastalıklar

Acil endikasyonlar:

- Gazlı gangren
- Beyin ödemi
- Diğer toksik gaz zehirlenmeleri ve kimyasal zatlara (pnömoniler)
- Vurgun (dekompresyon hastalığı)
- Karbonmonoksit ve siyanid zehirlenmesi
- Hava ve gaz embolisi (dolaşıma karbarkı karışması)
- Akut duman solunması / inhalasyo-

Çok kişilik (14+2 kişilik) bir basınç odası örneği.

nu ile akciğer hasarlanması

- Termal yanıklar
- Ani ısıtma kaybı
- Ani görme kaybı (retina arter oklüzyonu)
- Ani gelişen kol bacak atardamar/arter dolaşım yetmezliği
- Orak hücre krizi (alyuvar şekil bozukluğu ile dolaşım yetmezliği)
- Beynin kısmi veya tam oksijen yetmezliği (hipoksik ve anoksik ensefalopati)
- Kompartman sendromu (dokunun iltihaplı şişmesi), ezilme tarzı yaralanmalar
- Acil bakteriyel kan tablosu bozukluğu (purpura fulminans)
- Donuk yaraları
- Akut kemik iltihabı (osteomyelit)
- Hücre ve doku ölümüne giden (nekrotizan) enfeksiyonlar
- Tedavilere dirençli sistemik anaerobik mantar hastalığı (aktinomikoz, mukormikoz)
- Aşırı kan kaybı
- Ani maruz kalınan şua etkisiyle doku ölümü (radyonekroz)

Diğer endikasyonlar:

- Süregelen kemik iltihabı (Kronik osteomyelit / vertebra, sternum, kafa kemikleri)

- Aseptik, avasküler osteonekroz (dolaşım yetmezlikli kemik enmesi)
- Omurga eklem iltihabı
- Diyabetik, baskı yarası (dekübitus), atardamar yetmezlik ülsörleri
- Tedaviye dirençli iyileşemeyen, ok-sijenlen yoksun yaralar
- Omurilik doku zedelenmesi

- Radyasyona bağlı myelit, enterit, sistit (sinir, barsak, mesane iltihabı)
- Örümcek, yılan ısırığı ile toksine bağlı dokunun geniş ödemli şişliği
- Beyin abseleri
- Tutma riski bulunan doku, deri nakilleri öncesinde
- Crush injury (doku ve organ ezilmesi)
- Kemik kırığı kaynama gecikmesi, kemik doku kaybı

HBO2'in etki mekanizması

Dünyanın çeşitli araştırma ve tedavi enstitülerinin verilerine göre, HBO2 tedavisinin süre ve doz (derinlik) tabloları ortaya konmuş ve benzer tedavi protokolleri yaygın şekilde kullanılarak geniş kabul görmüştür.

1) Arteriyel oksijen basıncı (pO_2) 3 ATA basınç altında yüzde 100 oksijen bulunduğu zaman 2100-2200 mmHg'ya yükselir. Doku pO_2 'si de buna yakın değerlere çıkar. Normal atmosferik basınçta, pO_2 95-97 mmHg'dır. Arttırılan pO_2 'nin etkisiyle normal fonksiyone kılcıl damarlardan, oksijensiz yara bölgesine doğru artan düzeyde oksijen geçişimi sonucunda hipoksik dokuda oksijen

Pensilvanya Üniversitesi Hiperbarik Tedavi Merkezi'nde kullanılan çok kişilik basınç odası.

basıncı yükseltir. Bu, polarografik oksijen ölçümleriyle gösterilmiştir.

2) Hastanın durumuna ve hastalığına göre yapılan protokollere uygun olarak günlük bir ya da iki seans uygulanan HBO₂ ile:

a) Kapiller damarsal beslenme gelişmesi için destek sağlayan kollajen üretiminde ve destek hücre bölünmesinde artış sağlanır. Böylece enfekte açık amputasyon stump'unda/ameliyat edilmiş uçta, greftlenmiş kemikte veya dokuda zengin vasküler/damarsal yatak oluşumu hızlanır. Vasküler zenginleşme ve doku pO₂ basıncının artışı ile bölgesel perfüzyon yetmezliğinde, enfekte diabetik ülserde, dekübitus/bası ülserinde, crush/ezilme tarzı yaralanmada, osteomyelitte/kemik iltihaplanmasında, kompartman/dokunun iltihabi şişmesi sendromunda, parçalı enfekte kırıkta iyileşme hızı artmış olur.

b) Hipoksik ve enfekte dokuda tam fonksiyone olmayan lökositlerin(beyaz kan hücrelerinin) fagositoz/öldürme yeteneklerinde artma olduğu gibi, fagositlerin içlerine aldıkları bakterileri öldürme hızlarında da artış meydana gelmektedir.

3) Acil olgularda HBO₂ uygulamasıyla yaklaşık 2200 mmHg'lık arteriyel oksijen basıncı:

a) Gazlı gangrende mikroorganizmanın oluşturduğu toksin üretimini inhibe/yardar eder ve mutlak anaeroblar üzerine bakteriyolitik (bakteri öldüren) etki gösterir.

b) Fiziksel olarak çözünen oksijenin artan miktardaki varlığı ile öncelikle santral sinir sisteminde, mitokondriyal/hücre içi solunum enzim yapılarını ve hemoglobini(alıyuvanı) tutan karbonmonoksitin ortadan kaldırılma hızı artırılır. Santral sinir sisteminde, miyokard/kalp kası hücrelerinde, hücresel solunum enzimlerine bağlanan karbonmonoksitin eliminasyon/temizlenme hızı ileri derecede artar. Yapılan çalışmalar bu hızın 23 dakika gibi çok kısa bir sürede sağlandığını göstermiştir.

4) Basıncı odasındaki hava basıncının, deniz seviyesinden (1ATA'dan)

daha yüksek değerlere çıkartılması:

a) Dekompresyon/vurgun hastalığı gibi kompleks dalgıç hastalıklarında, basıncın mekanik etkisiyle, koagülasyon/pıhtılaşma ve benzeri mekanizmaları tetikleyen gaz kabarcıklarının, dokularda ve intravasküler/damar içi alanda yok edilmesi sağlanır.

b) İatrojenik (tıbbi) intravasküler gaz embolisinde veya dalışa bağlı pulmoner overinflasyon (akciğerin hava ile gerilmesi) sendromunda oluşan intravasküler (damar içi) gaz embolisinin hasara uğratacağı santral sinir sistemi başta olmak üzere, diğer hayati organları etkileyen gaz kabarcıklarının kompresyonu (küçültülmesi) sağlanır ve oksijen perfüzyonu düzeltilir.

5) Beyin ödemi ilk tedavide yüzde 30'un üzerinde azaltan HBO₂ çevre dokunun normal arteriollerinin (kılcal damarlarının) vazokonstriksiyonunu/büzülmesini sağlayarak ve hipoksik kapillerlerin permeabilite (kan sıvısı geçirgenliği) artışıını düzelterek beyin ödemi geriletir. pO₂'nin yükseltildiği durumlarda oksijenin difüzyonu normalin dört katına çıkarılabilir ki, bu da ödem gelişmiş dokularda iki kapiller arasındaki me-

safenin genişlemesiyle ortaya çıkan hipoksiyi ortadan kaldırır.

Geniş içeriği ve kapsamı olan bu konunun gelişimi bakımından askeri sektörün olanakları ve aktivasyonunun yanında, sualtı dalgıç federasyonları ile sivil kuruluşların faaliyeti ve çabaları, "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" konusundaki soruları ve sorunları çözümlemeye yetmemekte, sualtı hekimliği uzman sayısı ile basınç odalarının ve yeni akademik oluşumların eksikliği ülkemizde halen karşımızda önemle durmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Hyperbaric Oxygen Therapy. A Committee Report. Undersaa and Hyperbaric Medical Society Inc. 9650 Rockville Pike Bethesda, Maryland 20814 USA.
- 2) Roding, B., Groenvelde, H.A., Boerema, I.: Ten years of experience in the treatment of gas gangrene with HBO₂. Surg Gynecol Obstet 134:579, 1972.
- 3) Kimball, E.P.: Hyperbaric Medicine Practice. Best Publishing Company, 2365 N Steves Blv P.O. Box 30100 Arizona, Usa 1996.
- 4) Hunt, T.K., Zederfeldt, B., Goldstick, T.K.: Oxygen and Healing. Am J Surg 118:521, 1969.
- 5) Haux, G. F. K.: History of Hyperbaric Chambers. Best Publishing Company, 2365 N Steves Blv P.O. Box 30100 Arizona, USA 2000.
- 6) Tıbbi Ekoloji ve Hidro-Klimatoloji Dergisi. Hiperbarik Oksijenasyon Simpozyumu Özel Sayısı. c.1, Sayı 1, 1984.

Türkiye'de müzik kültürünün gelişimi ve güncel koşullarda irdelenmesi

Anadolu müzik dilinin ve söyleminin üzerine giydirilmek istenilen elbise ile bu elbisenin kesimi, otantik güzelliklerin kaybolmasına yol açmış ve stilize edilen yeni biçim de kimliğini tümünden yitiren bir başkalık getirmiştir.

Kültürel bağlarımızın en önemli unsurlarından birisi de her türlü zorlamaya, dayatmaya karşı koyabilme gücü olan, birbirleriyle ilinti kurularak tek başına veya birlikte gelişen türleri kapsayıcı özelliği olan müzik kültürümüzdür.

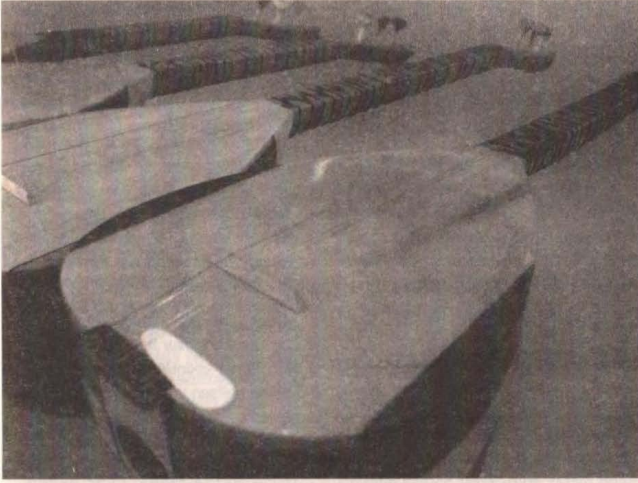
Türkiye'de müziğin gelişimine etkisi olan belirginleşmiş müzik yaklaşımları başlıca üç grupta toplanabilir. Birinci grupta, Atatürk'ün başlatığı, yeni kurulan Cumhuriyet'in düşünce, söylem tarzına uygun düşecek ve yeni yaşam biçimiyle Cumhuriyet'in ideallerini birleştirerek temsil edebilecek, batı merkezli gelişmeleri hedefleyen müzikel yönelimler ortaya konulabilir.

Atatürk'ün hedeflediği yenilikler, her ne kadar Türk halk ezgilerinin odak noktasında olduğu ve Batı teknikleriyle/yöntemleriyle birleştirilen yeni gelişmeleri ve yönelimleri işaret etmiş olsa da, yurtdışına gönderilen bestecilerimiz ve yorumcularımız "Çok seslilik" sloganı altında Batı'dan taşıdıkları her türlü "kompozisyon" esaslı üslup özelliklerini ve müziksel teknikleri eserlerine taşımışlardır. Bu yenilikleri ükeye taşımalarında aldıkları sorumluluk nedeniyle de, Cumhuriyet'in ideallerini müzikte temsil yeteneğine sahipkenmeyi ve ideallerin yansıtılmasını prensip edinen kültürel biçimlenme ve biçimlendiricilik konularında kendilerini yetkili olarak konumlandırmışlardır.

Ancak, Batı'da gelişen yazılı kültürün sistematik müzik dilinin en önemli göstergesi olan "kompozisyon" yazım kurallarının, kuşaklar boyu bestecilerimiz tarafından kendi müziğimizin oluşumunda neredeyse tam katılımla, bütüne yansıyan en geçerli yol olarak kabul edildiği, ne yazık ki halk ezgilerimizin özünün ve inceliklerinin kaybolmasına yol açmıştır. Böylece, bu yaklaşım içinde folklor ile sanat arasındaki farkı oluşturmak veya belirginleştirmek çabasıyla, bir anlamda format önemsenirken öz veya çekirdeğin kaybedilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bazı yaklaşım biçimleri ise; folkloru malzeme olarak bile dikkate almayan ve daha da ileri giderek yok sayan kavrayışı öne çıkartmıştır. Öyle ki, bu yaklaşımların vardığı uç noktalarda sanat folklorundan ne kadar uzaklaşırsa o denli değeri artan bir olgu olarak göze çarpmaktadır.

Söz konusu yaklaşımlar yoluyla, sözlü kültürün kendine özgü zenginlikleriyle dolu olan Anadolu müzik dilinin ve söyleminin üzerine giydirilmek istenilen elbise ile bu elbisenin kesimi, otantik gü-

Halk ezgilerinin, otantik inceliklerinin ve tavrı özelliklerinin simge çalgısı "bağlama"dır.

zelliklerin kaybolmasına yol açmış ve stilize edilen yeni biçim de kimliğini tümden yitiren bir başkalık getirmiştir. Çok sesliliğin ve kompozisyon yaklaşımının simge çalgısı "piyano"dur. Halk ezgilerinin, otantik inceliklerinin ve tavrı özelliklerinin simge çalgısı ise "bağlama"dır. Burada ihmal edilen simge çalgı, ekseninde başat roller verilmesi gerektiği halde verilmeyen bağlama olmuştur. Kast edilen yönelimler, yalnızca bağlamanın kullanımı bakımından değil, aynı zamanda diğer çalgılara bağlama üzerinden yansıtılabilecek uyarlamalar ve soyutlamalarla da ilgilidir.

Sözlü kültürün en önemli özellikleri ve yaklaşımları ise bu çalışmalarda veya eserlerde neredeyse tümden göz ardı edilen unsurlardır. Tasarımda besteciden çok "çalgıda kendilik", öteki olmaktan çok "benlik", yazılı notaya bağımlılıktan çok "bellek", artistik gösteriden çok bireysel kolaylığa dayalı "beceri", üslup veya stilden çok "yüresel tavrı".

Sayı her anlamda artırılabilir, yukarıda bahsettiğimiz eksene taşınması gereken temel yaklaşımlar bu unsurlardan bazılarıdır. Ayrıca, farklı yöntem ve tekniklerle işlenebilecek, Batılı yakla-

şımlarla birlikte oluşması gereken müzik bileşimi ise üzerinde neredeyse hiç durulmayan ve giderek örtülüp terk edilen müzik değerlerimizi oluşturmıştır.

Her müzikçi kendi bireysel yönelimini izlemekte özgürdür. Bu aynı zamanda sanatın değişmeyen kuralıdır. Ancak, bu anlayış diğer müzik türlerinin, folklorun ve deneysel çalışmaların önünü kesecek bir politikaya dayandırılmamalıdır. O noktada, sağlıklı gelişmelerin kaçınıl-

Her müzikçi kendi bireysel yönelimini izlemekte özgürdür.

Bu aynı zamanda sanatın değişmeyen kuralıdır.

Ancak, bu anlayış diğer müzik türlerinin, folklorun ve deneysel çalışmaların önünü kesecek bir politikaya dayandırılmamalıdır.

maz olması ve sonuçlarının kültürel yapımızı son derece olumsuz etkiler bırakacağı açıktır.

İkinci olarak; geleneksel müzik biçimlerinin varlığından ve bu müzik türlerine sıkı sıkıya bağlı olan müzik kitlelerinden söz edilebilir.

Güncel gelişmeler karşısında tavır alınması daha da koyulaştırabilen geleneksel müzik türlerine bağlı kişiler, yine aynı mantıkla geçmişten günümüze gelen geleneksel müzik türlerimizi sahiplenmeyi sürdürerek, söz konusu müzik değerlerimizin sözcüsü olmak konusunda kendilerini yetkili olarak konumlandırmışlardır.

Piyasada geçerli olabilecek ve tamamen parasal getiriyi ilişkilendirilmiş, neredeyse tamamı söze dayalı, çok çeşitli müzik yaklaşımlarını ortaya koyan müzik piyasası ise belirlediğimiz üçüncü sıradaki müzik hareketini oluşturmaktadır.

Bu kesim, müzikte nitelikten, müzik kültüründen veya sanatsal ve geleneksel değerlerden daha fazla, piyasaya sürülen müziğin satış oranlarıyla ilgilidir. Bu yaklaşıma göre, "Çok satan en geçerli olanlar" prensibi adeta temel kural halindedir.

Kitle iletişim araçlarıyla yayılarak topluma yansıyan doğrudan etki, giderek toplumda moda etkisi yaratmış, sık dinlemenin de verdiği doğal sonuçla, bu tür müzikler toplumda kökleşme bile yadsınamayacak ve kolay giderilemeyecek dinleme alışkanlıklarına yol açmıştır.

Kuşkusuz, müzik piyasasında ortaya konulan örneklerin bütünüyle kötü olduğunu söylemek doğru değildir. Bunların arasında iyi müzikçiler tarafından parasal ölçütlerden önce gelen yaklaşımlarla ve sorumlulukla ortaya konulmuş seçkin çalışmalar da vardır. Ayrıca, bu müzik çalışmalarına talep yaratan, hatta her nitelikli çalışmanın altında yatan felsefi bütünlüğe ve duygusal derinliğe varmayı hedefleyen bir dinleyici kitesinden de söz edilebilir.

Türkiye'de yaşayan nitelikli müzik türlerinde varlığını gösteren bilinçli dinle-

yıcı kitlesi, sayıları artması gereken ancak, halen oldukça azınlıkta olan müzik-severlerden oluşmaktadır. Farklı müzik türlerinde belirginleşen bu kitlelerin ortak özellikleri, yönelimleri ve beklentileri arasındaki ilişkiler, ortaya konulmayı bekleyen çalışma ve uygulama alanlarına işaret etmektedir.

Sanat merkezleri ve sanat etkinliklerini düzenleyen yöneticiler

Ülkemizde belli standartları ve ölçütleri gözeterek uluslararası boyutlar içermesi öncelik kazanan, yalnızca bir ölçütten söz etmek gerekirse, örneğin Grammy gibi uluslararası ödüllü sanatçıları öncelikle kapsamına alan çok çeşitli sanat etkinlikleri düzenlenmektedir.

Bu ilkelerle hareket eden sanat yöneticilerimiz parasal konuları aştıklarında, belli kitlelere dönük talepleri karşılama bakımından etkinliklerini ortaya koymada çoğunlukla başarılı olmaktadır. Ancak, toplumla sanatın buluşturulması yönünde ise, tersine bu durum büyük ölçüde başarısızlığa dönüşmektedir. Bu konuda çok yönlü nedenler bulunsa da, konuyu onların açısından ele aldığımızda çok önemli davranış ve strateji hatalarının bulunduğuna tanık oluruz.

Sanatsal etkinlikleri düzenleyen kurumlar veya kişiler genellikle benimzedikleri müzik türüne dayalı olarak seyircileri profillere ayırmaktadırlar. Hatta bu profiller yönlendiriciler tarafından bazen o kadar derinleştirilmektedir ki, yalnızca bir tür müziğin dinleyicileri de kendi içinde sınıflara ayrılabilirler.

Bu kişiler, çoğu kez, içinde bulundukları toplumun duyuş zevklerini, birikimlerini, inceliklerini ve ortaya koyan ustaların becerileri ile birikimlerini göz ardı ederek kendi bakış açılarıyla ve kendi düzeylerinde olayları yönlendirirler. Üstelik, bu müzik ustaları giderek kaybolmakta ve onları örnek alması gereken gençler ise piyasaya kültürü içinde çoğunlukla kaba beceriye dayalı kültürel özellikleri siğ bir düzlemde uygulamaktadır.

Türkiye'deki farklı müzik türlerinde belirginleşen bilinçli dinleyici kitlesinin ortak özellikleri, yönelimleri ve beklentileri arasındaki ilişkiler, ortaya konulmayı bekleyen çalışma ve uygulama alanlarına işaret etmektedir.

lar. Oysaki toplumumuz günümüz koşullarında sözlü ve yazılı kültür zevkiyle donanmış bir toplumdur.

Bu davranış biçimleri, sanat etkinliklerinin çarpıcı oranlarda izlenme sayısını düşürmüştür, toplumda heyecana dönüşebilecek özü yitirmeyen, modernizasyona ve yaratıcı özelliklere dayalı boyutların harmanlanmasıyla oluşabilecek yeniliklerin önü kesilmiştir.

Böylece, günümüz toplumunun gereksinim duyduğu, modern biçimleme

yöntemleri ile öz arasındaki niteliksel bağların kurulduğu ve içinde çok seslilik öğeleri ile tekniklerini barındıran çalışmalarından, toplumun popüler türler dışında soyutlanmasının yolu tamamen açılmıştır.

Hangi profile konursa konsun toplumuzun tüm kesimleri açık veya örtülü biçimde bu uygulamalara ve davranışlara tepki duymaktadır. Bu tepkilerin en büyük göstergesi ise yaratılan profiller arası uçurumların ortaya koyduğu kopukluk ve ilgisizliktir.

Çünkü, heyecan verici ve kaliteli müzik, insancıl ortamlar ile sunumlarda etkili olur. Sanat etkinliklerini yönlendirenler, bu yolda gelişen ve profilleri yıkıcı müzik örnekleri sergileyen kişilere ve topluluklara genellikle yol vermek istemezler. Hatta, Fazıl Say gibi önemli bir sanatçımızın üniversite-kent işbirliği ile toplumda iz bırakmış halk ozanı Aşık Veysel'in mezarı başında sergilediği ve binlerce insanın katıldığı sanatsal etkinliğe alışılmadık marjinal bir hareket gözüyle anlamsız bir biçimde bakarlar. Dahası, bu tip yönelimlere eğilen sanatçılarımızı diğer bazı kötü örneklerden doğallık bakımından ayırmaksızın, popülist olma veya yozlaşma yafılası ile durdurmanın yollarını ararlar.

Meral Tamer'in köşe yazısında öne çıkardığı izlenimler ve görüşler, müzik ile toplum alışverişinin sıcak, hareketli, güçlü ve anında gelişebilen yanlarını nasıl da ortaya koyuyor! Tamer yerinde yaptığı gözlemle bu heyecan ve etkileşim ortamındaki gelişmeleri satırlarına şöyle yansıtıyor: "Türkiye yaptığı uyarlamayı, Aşık Veysel'i yıllar boyu dinleyen yakınları ya yadırgarlarsa?" Fazıl, işte bu endişeyle uçakta aslına daha yakın yeni bir uyarlama yapıyor. Sivas'taki konserde Fazıl Say'ın yüreğini ilk kez dinleyicilere alabildiğine açtığına tanık oldum. Çalacağı her eseri hangi duygu ve düşüncelerle, ne şekilde ve neden öyle yorumlayacağını önceden onlarla paylaştı. Ben bile bugüne kadar defalarca dinlediğim parçalarını farklı bir algı ve daha derin bir zevkle, haydi itiraf edeyim biraz da gözyaşlarıyla izledim.

"Konserde "Fazıl Say dinleyicileri

Fazıl Say, konser öncesi Aşık Veysel'in mezarı başında.

*çok sevdi" diye düşünmüştüm. Yanılma-
mışım. Konser sonrasında Sivas Üniver-
sitesi Rektörü Prof. Dr. Ferit Koçoğlu'yla
sohbet ederken "Türkiye'de içimi en çok
açabıldığım seyrirci buydu. O mekanda
ulaşabileceğimi umduğumdan çok daha
ötede bir seyrirciyle karşılaştım" dedi. Ni-
tekim son dönemde terk ettiği meşhur
doğaçlamalarını Sivaslı sevgili seyrirci-
lerle birlikte yaptı. Hatta İstanbullular kış-
kanın ama Sivaslılara bis bile yaptı.*

"Rektör Prof. Koçoğlu, "Fazıl Bey ben
bugün bir insanın ruhunun bedeninin di-
şına çıkışına tanık oldum" sözleriyle Fa-
zıl'a teşekkür etti. Fazıl ise Sivaslı seyrir-
ciyle bu denli bütünleşebilmesinde, kon-
ser öncesinde Aşık Veyse'nin mezarını zi-
yaret edi p, akrabalarına ve köylüsüne pi-
yano çalmasını, o ortamın havasını kok-
laşmasının katkısı olduğu görüşündeydi.

"Sivas geride kaldı. Ama Cumhuriyet
Üniversitesi'nin ve Fazıl Say'ın sayesin-
de bir 4 Eylül günü taa Sivaslı'na kadar
gidip mezana çiçek koyabildiğim Aşık
Veyse'nin mezar taşında yazılı dörtlük,
bir türlü aklımdan çıkmıyor:

Açar solar türlü çiçek
Kimler gülmüş, kimler gülecek
Mural yakın, ölüm gerçek
Dostlar beni hatırlasın (Tamer, 2002)

Sanat etkinliklerini yönlendirenler ne
yazık ki! binlerce insanın izlediği o mar-
jinal örneğin altındaki toplumsal reflek-

sin analizini yapmak istemezler ve işle-
ne farklı yansımaları olması gerçeğini
kabullenmezler. Oluşturulmak istenilen
gerçek profillerin toplumda değil, bu kişi-
lerin bir türlü kıramadıkları düşüncelerin-
de olduğunu görmemek elde değildir.

Kuşkusuz, yukarıda bahsedilen ör-
neklerin dışında ülkemizde yaşadığı top-
lumun gereksinimlerine eğilen, ancak ol-
dukça yalnız kalan ve değeri toplumca
yeterince anlaşılmayan sanat kurumla-
rımız ile sanat yöneticilerimiz olduğuna
da belirtmek gerekir.

Güncel gelişmeler karşısında müzik kültürümüzün önemi

Küresel dayatmaların arkasındaki ele
geçirici, tutsak edici ve sömürücü yakla-
şımın bölücü taktiklerine zemin hazırla-
mamak için, salt belli etnik yapıları öne
çıkarmak özelliği olan halk müziği çalışma-
larının, bu tehlikeleri göz ardı etmeyen
yaklaşımlarla yapılması veya diğer mü-
zik çalışmalarıyla dengelenerek topluma
ve dünyaya verilecek mesajların duyuru-
la önemszenmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği'ne girmemiz ülkemiz,
de yaygın olduğu öne sürülen düşünce
birliğine göre, ütöpk de olsa tek çare
olarak görülmektedir. Ancak, ülkemizi bu
yolda oyalamayı şimdilik kendilerine tak-
tik olarak benimseyen ve ülkemizi sö-
mürmek veya bölmek için herşeyi göze
alabilecek güçlerin, istedikleri zaman di-
liminde bu oluşumun içine bizi çekebile-
cekleri hiç de şaşırtıcı bir durum değildir.
Üstelik, kendine uygun rejimlere veya
kendilerine özgü toprak bütünlüğüne he-
veslenen içimizdeki bazı kesimlerin bu
tür oluşumlardan yararlanmak istediği
veya destek aldıkları da bilinen bir olgu-
dur. Avrupa Birliği'ne girişimizin, ülkemi-
zin öteden beri getirdiği idealleriyle ör-
tüşüğünün varsayıldığı ve gereğinden fazla
göz kamaştırdığı bir ortamda, gü-
nün birinde çok ağır faturalar ödeyebile-
ceğimiz ve bu yolla sömürü düzenini ya-
ratanların amaçlarına kavuşmasına en
uygun ortamın gerçekleşebileceği de
unutulmamalıdır.

İnsancıl yaklaşımlardan uzak ve ka-
sıtlı hareket eden her türlü dış güce kar-
şı, ulus devletimizin en önemli savunce-
lerinden ve dayanaklarından birisini de,
çağımızın gerekleriyle sentezlenerek so-
mutlaşmış kültürel bağlarımız oluştura-
caktır. Kültürel bağlarımızın en önemli
unsurlarından birisi de her türlü zorlama-
ya, dayatmaya karşı koyabilme gücü
olan, birbirleriyle ilinti kurularak tek başı-
na veya birlikte gelişen türleri kapsayıcı
özelliği olan müzik kültürümüzdür.

Sonuç

Soğuk ve sıcak savaşların görünümü-
nü ve işlevini değiştirdiği, kültürel çatış-
maların her boyutta öne çıktığı veya ırkçı
düşüncelerle sanatın ve bilimin yollarını
kesiştirmiş eğilimlerinin yeniden hortlatıl-
maya çalışıldığı günümüzdeki gelişmeler,
kanımca artık kültürel birlikteliğimizin
başkalarının güdümüne bırakılmamasını
gerekli kılan günlere çoktan ulaşmıştır.

Günümüz koşullarında, kültürlerarası
yabancı düşmanlığına son vemenin yolu,
ülkelerin kendi kültürlerine sahip çıkmala-
rı ile onları etkili yöntemlerle diğer kültür-
lerin ilgisine sunmaktan geçmektedir.

Eğitim sistemimizin her düzeyde ve
bütünyle kendimize özgülden arındı-
rılıp başkalarının güdümüne, sistemine
ve onayına endekslenmesi tehlikelerin
en büyüğüne işaret etmektedir.

Tüm bu saptamalar, Atatürk'ün yıllar
öncesinden ön gördüğü ulusal hedefler-
le bir ör örtüşmektedir.

Bu bağlamda, akademik ortamlarda
ele alınan eğitim müziğimiz ve sanatımız
yoluya her türlü çalışmaya hız verilmeli
ve bu çalışmalar özendirilerek gerekli
kaynaklar oluşturulmalı, stüdyo olanak-
ları sayesinde ulusal ve uluslararası ge-
reksinimlere de cevap verebilecek bize
özgü eğitim müziği materyalleri oluşturu-
lmalıdır.

Söz konusu materyallerin klasik eği-
tim basamakları veya düzeylerinin yanı
sıra, toplumla sanat arasındaki bağların
günümüz koşullarında yeniden gözden

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu Pakistan yolcusu

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu,
Pakistan Büyükelçimiz Kemal Gür'ün
daveti üzerine 6-10 Eylül tarihleri
arasında iki konser vermek üzere
İslamabad'da davet edilmiştir. Pakistan
Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref'in
de, Atatürk'ün 125. Doğumgünü çer-
çevesinde gerçekleştirilen konserleri
onurlandırması beklenmektedir. Ana-
dolu Güneşi ile birlikte Tenor Ömer
Türkmenoğlu ve neyzen Fatih Eren-
ler'de konserlere katkı sağlayacaktır.

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu/ Anatolian Sun Quartet Malezya Konserleri

Malezya Kuala Lumpur'da gerçekleşen ISME 27. Dünya Konferansı ve Sentuhan Festivali'ndeki 70 ülkenin üzerinde katılım gösterdiği kültürlerarası buluşmada, Anadolu Güneşi önde gelen ve müzik otentiklerince yadsınamayacak güzelliğe bir performans göstererek iki konser verdi. Müzik grubumuzu olağanüstü ilgi gösteren 78 yaşındaki bir prensesin hediye ettiği ipek batık gömleklerin konserde giyilmesi, diğer gruplara göre bırakılan etikide Malezyalılar üzerinde ayrıcalıklı bir sıcaklık kazanılmasına neden oldu. Bu espi, aynı zamanda Dünya Konferansı'nın teması olan kültürlerarası hoşgörü, sıcaklık ve dokunma anlamına gelen "Sentuhan" anlamıyla da örtüşmüştü oldu. Malezya Sultanı'nın kızı ve aynı zamanda 3. Maleka Valisi'nin de eşi olan uzun adı ile Her Royal Highness Raja Joh Puan Teh Zaiton binti Raja Kamarulzamanı olarak anılan Prenses Zaiton, grubumuzun Malezya'da geçirdiği günleri unutulmaz bir ilgi ve davetlerle onurlandırdı. Anadolu Güneşi, Malezya'da Prenses Zaiton tarafından yönlendirilen bir geziye de katıldı. Portekiz, Hollanda, Çin ve Malay kültürlerinin bir potada eridiği tarihi yapı grup üyelerini derinden etkiledi.

Her iki konserde de Çinli müzikerlerden Amerikalılara, Malezyalı'lardan

Avustralyalılara değin geniş bir alana yayılan Avrupalı, Asyalı izleyiciler; Anadolu Güneşi tarafından seslendirilen halk ezgilerimizi ve yorumlanış biçimini benzersiz ve özgün buldular. Fıdada olarak bilinen ünlü ezgimiz ise, her zaman ve her yerde olduğu gibi, bu kez tamamı yabancıardan oluşan seyircilerin yine alkışla eşliklemelerine neden oldu. İkinci gün salonun tamamen dolu olduğu UCSİ Sedaya Üniversitesi'nde dört müzik grubu vardı. Son sırada sahne alan Anadolu Güneşi, daha önce sahneye çıkan ve klasik müziğin çeşitli dönemlerinden oluşan programlarını sunan grupların salonunda bıraklığı biraz soğuk ve mesafeli etkidi kırarak, seyircilerin konsantrasyonunu halk ezgilerimiz yoluyla başka bir boyuta taşıdı. İzleyici ile doğrudan yakınlık kuran Anadolu Güneşi, adeta "fusion" tarzında ezgilerimizin eşsiz lezzetini sergileyerek, bu konserde önceki konsere göre daha çok gençlerin oluşturduğu izleyicilerden tam not aldı. Konserin sonunda Japon viyola-piyano ikilisi "Sannohe & Sato Duo" yeniden sahneye gelerek grubumuzun seslendirdiği Yemen türküsüne doğaçlama yoluyla katıldılar. Böylece sahnede yer alan müzikerler, müzik ve kültür dostluğunun en güzel ve ince örneklerinden birini daha eşsiz güzelliğindeki halk ezgimiz yoluyla birlikte sergilediler.

geçirilmesiyle toplumsal renkleri gözeten ve bunları heyecan verici yaklaşımlarla ele alan yeni üretimleri kapsaması önemsenmelidir.

Toplumların ve sanatın gelişimi bazen görünmez iç içelikler taşıyarak "burunun ucunu görememişsin" örneğine uygunlukla akıp gider. Kanimca, günümüz sanatı insana genel anlamda bu kadar yakındır. Ancak, açıklıkla henüz kavranamayan özellikler taşımaktadır. Görüntünün pusluluğunu ise hızla gelişen koşullar ve geçmişi anlaşıpına sıkıştırılmış modernizmin ve yarattığı profillerin getirdiği henüz her katmanda aşılama-yon kullanılmışlıklar sağlamaktadır.

Özgürlük ve disiplin modernliğin kilit boyutlarını oluşturmaktadır. O nedenle, modernliğin her iki yüzünü eş zamanlı

olarak çizmek ve modernliğin indirgenemez çifte doğası üzerine bir sonuca varmak, günümüzün gerçek görevini oluşturmaktadır. (Wagner, 2005:33)

Yine bu saptamaların altının çizilecek yordanması, bizlere günümüz eğitsel, sanatsal ve politik stratejilerinin ülke ve insanlık yararına, birlikte anlaşılması ve

**Sanatsal etkinlikleri
düzenleyen kurumlar
veya kişiler genellikle
benimsedikleri müzik
türüne dayalı olarak
seyircileri profillere
aydırmaktadırlar.**

çözümlemesi eyleminin gerekliliğini duyumsatmaktadır.

Bu uygulamalarla, özellikle genç nesillere daha duyarlı ve etkili adımlar atması, ulusal bilincimizin daha doğru bir yöre kazanması beklenebilir. İnsancıl ve başkalarına saygı gösteren demokratik açılımların özü olması ve Doğu ile Batı'nın iç içeliği ile gelişerek, günümüzde yeniden değerlendirilmeye ve değeri-lemeye başlayan medeniyet ölçülerinin kültürel boyutlarında, ülkemizin sağlıklı ve olumlu tepkiler vermesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- 1) Tamer, Meral (2002). "Aşık Veysele'nin sazıyla Fazıl'ın piyanosu" Milliyet gazetesi, [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.milliyet.com.tr/2002/09/06/ya-zar/tamer.html>
- 2) Wagner, Peter (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*, Çev. Mehmet Küpçü, Ayraç Yayınları, İstanbul.

Deri yaşlanmasında antioksidanlar ve beslenmenin yeri

İlaç endüstrisinin üretip pazarladığı nutrasötiklerin kimi durumlarda kullanımı gerekiyorsa da sebze ve meyve cenneti olan ülkemiz koşullarında, elde edilmeleri kolay ve ucuz taze sebze ve meyvelerin öncelikle renkli olanlarının tüketilmesi deri yaşlanmasının geciktirilmesi için önem taşımaktadır.

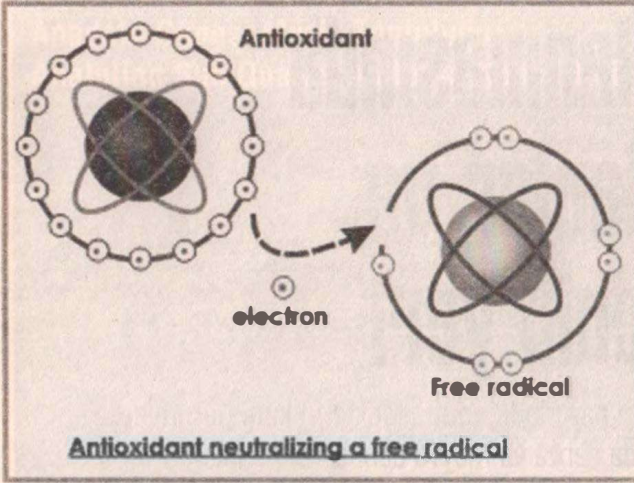
"Neden doğal yiyecekleri zevkle yemenin ve onların sunduklarından yararlanmanın keyfi yaşanmıyor da beslenin yerini alacak ilaçlar yaratılıyor?"
(Whitney EN, Rolfes SR, 2004)

Deri, kronolojik yaşlanmanın yanı sıra çevresel faktörlerin etkisiyle de yaşlanmaktadır.

Yaşlanan derinin görünümünü iyileştirmek için, kozmetiklere ve kozmetik ilaçlara (kozmesötikaller) dünya ölçeğinde yılda 230 milyar

ABD Dolarından daha fazla para harcanmaktadır. Kozmetikler, genelde sadece deri kırışıklıklarını örtmekte (kamufflaj işlevi görmekte) ve deriyi nemlendirmektedirler. Kozmetik ilaçlar ise, gerçek ilaçlar sınıflamalarında yer almamalarına karşın (yani, bu ürünlere ilaç ruhsatı verilmemesine karşın), tezgahlarda serbestçe satılmakta ve deri bakımıyla ilgili pazarda paylarını giderek artırmaktadırlar. Bu tip ürünler, deride belli oranlarda yapısal ve işlevsel kimi değişikliklere neden olabilmektedirler. Görülebileceği gibi deri yaşlanması ve bununla ilgili çözüm arayışları, tıbbi önemi yanında, kozmetik kaygılar nedeni ile de, çok sayıda insanı ilgilendiren ve toplumsal öneme sahip bir konu haline gelmiştir. Bu yazıda, 1950'lerde ortaya atılan ve yaşlanmanın ana unsurlarından biri olduğu ileri sürülen serbest radikaller teorisi temelinde deri yaşlanması ve bunun geciktirilmesi/önlenmesinde antiok-

Antioksidan maddeler, ROM'lara kendi elektronlarını vererek elektron çalma reaksiyon zincirini durdurmakta, elektron bağışlamalarına karşın kendileri ROM durumuna geçmemekte ve inaktif metabolitler halinde varlıklarını sürdürmektedirler.

sidanların ve beslenmenin yeri kısaca gözden geçirilecektir.

Deri, kronolojik yaşlanmanın (genetik olarak programlanmış yaşlanmanın) yanı sıra çevresel faktörlerin (sert iklim, çevresel kirlenme, ultraviyole ışınları gibi) etkisiyle de yaşlanmaktadır. Ayrıca, kişilerin yaşam tarzları ve alışkanlıkları da deri yaşlanmasında önemli roller oynamaktadırlar (dengesiz beslenme, nikotin ve alkol kullanımı, ultraviyole ışınlarına aşırı maruz kalma, yani, çalışma koşulları nedeniyle uzun süreler güneş altında bulunma ya da ten rengini esmerleştirmek için uzun süreli yanmalar gibi). Doğrusu, deri yaşlanmasındaki çevresel faktörler arasında başlıca sorumlu olanı güneş ışınlarıyla devamlılık arz eden (kronik) temas halinde bulunmadır ve derideki yaşa bağlı değişikliklerin büyük çoğunluğu da buna bağlıdır. Deride yaşlanma belirtileri, ince kırışıklıklar, düzensizlikler (pütürleşmeler), koyu renkli lekelenmeler, kan damarlarının genişlemesi ve görünür hale gelmeleri, derinin diriliğinin/elastikiyetinin kaybolması şeklinde ortaya çıkar.

Deri dokusunun bütünlüğünü sağlayan ana maddeler ve hücreler arasında

bulunan çeşitli maddelerdeki (matriks) yapısal bozulmalar deri yaşlanmasının temelini oluşturmaktadır. Bu maddelerin en önemlilerinden biri kollajen adıyla bilinen maddedir.

Deride oksidatif yıkım ve antioksidanlar

Bildiği gibi biyolojik maddeler moleküllerden, moleküller de atomlardan

Deride yaşlanma belirtileri, ince kırışıklıklar, düzensizlikler (pütürleşmeler), koyu renkli lekelenmeler, kan damarlarının genişlemesi ve görünür hale gelmeleri, derinin diriliğinin/elastikiyetinin kaybolması şeklinde ortaya çıkar.

oluşmaktadır. Atomun kimyasal davranışlarını ise dış yörüngedeki elektron eksikliği belirlemektedir. Herhangi bir nedenle dış yörüngedeki elektronunu kaybeden oksijen atomu stabil (inert) madde olmak durumundan çıkıp kimyasal reaktif bir madde durumuna, yani, serbest oksijen radikali (reaktif oksijen molekülü, ROM) durumuna geçmektedir. Bu ROM'lar tekrar stabil duruma geçebilmek için, en yakın moleküldeki atomun elektronunu çalmakta, yani, o moleküle kimyasal reaksiyona girmekte ve onu da ROM haline getirerek bir "elektron çalma" zincirleme reaksiyonu" başlatmaktadır. Böylece elektronunu çaldığı atomu taşıyan moleküle, sonuç olarak da bu moleküllerin oluşturduğu biyolojik maddeye zarar vermektedir.

ROM'lar, organizmanın normal metabolizması sırasında ve nötrofiller (parçalı çekirdekleri olan akyuvarlar) gibi bağışıklık sistemi hücreleri tarafından endojen (içsel nedenlere bağlı) olarak üretilebilenler gibi, çevresel faktörler (hava kirliliği, iyonize ve iyonize olmayan radyasyon, kimyasal ve fiziksel yanıklar vb) tarafından da eksojen (dışsal nedenlere bağlı) olarak üretilebilmektedirler. ROM'lar kabaca iki sınıfa ayrılırlar; bunlardan birincisi serbest radikaller diye bilinen moleküldür, ki bunlarda bir yörüngede çiftleşmemiş tek bir elektron bulunmaktadır ve bu durum bu moleküllerin (hidroksil radikal OH[•] ve süperoksit O₂^{•-}) ileri derecede reaktif olmasını sağlar. Hidrojen peroksit ve singlet oksijen gibi moleküller ise non-radikal metabolitler (türevler) olarak bilinirler ve bunlar da serbest radikallere benzer şekilde davranırlar ve başka maddeleri kolaylıkla okside ederler. Kolayca anlaşılabilirliği gibi, ROM'lar yeteri kadar yüksek konsantrasyonlarda olduklarında hücre komponentlerini oksidize ederler ve hasar oluşturlar, öte yandan da, daha küçük miktarlarda hücre işlevlerinin düzenlenmesinde araçlar olarak roller üstlenirler. İşte, deride oksidatif yıkım denilen süreç, endojen ve eksojen kaynaklı bir dizi radikal ve nonradikal ROM'lar tarafından gerçekleştirilmektedir.

ROM'ların derideki başlıca hedefleri membran (zar) lipitleri, protein yapısındaki enzimler ve DNA'dır. ROM'lar ve bu

hedefler arasında çeşitli kimyasal reaksiyonlar gerçekleşmektedir. Lipit peroksidasyon reaksiyonu sonucu hücre zarı tahrip olmakta, protein peroksidasyonu reaksiyonu sonucunda enzimlerin yapısında değişiklikler ve etkinlik kaybı oluşmakta, DNA kırılması sonucunda da genetik mutasyonlar ve bazen de kanserleşmeler ortaya çıkabilmektedir. ROM'lar, ayrıca, derinin gerginliğini ve elastikiyetini sağlayan kollajen maddesinin sentezine engel olduğu gibi kollajen yıkıcı enzimleri de uyarmaktadır. Bu şekilde başlayan işlevsel ve yapısal bozukluklar zaman içerisinde başta deri yaşlanması olmak üzere çeşitli deri hastalıklarına neden olmaktadır.

Antioksidan maddeler, ROM'lara kendi elektronlarını vererek (bağışlayarak) yukarıda sözü edilen elektron çalma reaksiyonu zincirini durdurmakta, elektron bağışlamalarına karşın kendileri ROM durumuna geçmemekte ve inaktif metabolitler halinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bir başka açıdan, antioksidanlar biyolojik molekülleri "oksidatif yıkım"dan koruyan antioksidan "antikorlardır." Bu tanımlama yapısal olarak klasik antikor tanımlamasına uymamakla birlikte, işlevsel olarak antikor tanımı ile tam uyumaktadır. Kolayca anlaşılacağı gibi, antioksidanlar deri dokusunda da oksidatif yıkıma karşı önemli işlevlere sahiptirler.

Oksidatif yıkıma karşı derinin savunma mekanizmaları

Deri, metabolizması yüksek ve en geniş yüzeyli doku olması nedeniyle oksidatif yıkıma en fazla hedef olan organdır. Derinin oksidatif yıkıma karşı geliştirdiği bazı savunma mekanizmaları vardır ki bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- 1) Tamir sistemleri: DNA tamir enzimlerini üretir.
- 2) Engelleme sistemleri: ROM oluşturan enzimlerin (ksantin oksidaz, nitrik oksit sentaz) aktivitelerini düzenler.
- 3) Fiziksel savunma: Biyolojik membranların stabilizasyonunu sağlar.
- 4) Antioksidan savunma: Deriyi oksidatif yıkımdan koruyan bu dört mekaniz-

Dengesiz beslenme, nikotin ve alkol kullanımı gibi alışkanlıklar deri yaşlanmasında önemli rol oynuyor.

ma içerisinde en etkin olanı antioksidan savunma sistemidir.

Antioksidan savunma sistemi, yani hücrelerde doğal olarak ortaya çıkan antioksidanlar ise başlıca iki gruptan oluşmaktadır:

1) Enzimatik antioksidanlar (Yüksek molekül ağırlıklı antioksidanlar)

- a) Doğrudan etkili enzimler: Süperoksit dismutaz, katalaz, peroksidaz
- b) Destekleyici enzimler: Glukoz-6-fosfat dehidrojenaz, glutatyon, redüktaz

"Hücre içi" antioksidan savunma sistemini oluşturan bu enzimler, bir yandan ROM'ları nötralize ederken (doğrudan etki), diğer yandan da daha az reaktif, yani, daha az zararlı hale getirirler (destekleyici etki).

2) Kimyasal antioksidanlar (Düşük molekül ağırlıklı antioksidanlar):

Bunlar da kendi aralarında 2 gruba ayrılmaktadır:

- a) Doğrudan etkili antioksidanlar (nötralizanlar)
- b) Dolaylı etkili antioksidanlar (bağlayıcılar ve reaktifanlar)

"Hücre dışı" antioksidan savunma sistemini (kan ve diğer vücut sıvılarında, hücre zarı ve mitokondride) oluşturan bu moleküller (C vitamini, glutatyon, E vitamini, ubiquinol vb) bir yandan ROM'ları nötralize ederken (doğrudan etki), bir yandan da demir, bakır, civa, kadmiyum gibi metalleri bağlayarak süperoksit radikallerinin daha reaktif, daha zararlı hidroksil radikallerine dönüşmesine engel olurlar. Ayrıca, diğer antioksidanları reaktif ederler (dolaylı etki).

Sistemik antioksidanlar

Burada derideki antioksidan etkisi belirgin ve bu etkinlikleri iyi organize edilmiş çalışmalarla desteklenmiş olan, ağızdan alınan antioksidanlardan söz edilecektir.

Sistemik antioksidanların en önemli özelliklerinden biri de suda veya yağda eriyebilir olmalarıdır. Suda eriyebilir olanlar daha çok hücre içi ve hücre dışı sıvılarda, yağda eriyebilirler ise biyolojik membranlarda (hücre zarında) etkilidir.

Suda eriyenler: Askorbik asit (C vitamini), sistein, metionin.

Yağda eriyenler: Alfatokeferol (E vitamini), betakaroten (A vitamininin ön maddesi), alfa karoten, koenzim Q.

Yağda ve suda eriyenler: Lipoik asit, flavonidler.

Deriye yönelik antioksidanlar ve bunları içeren besinler

1) Alfatokeferol: Soya yağı, mısır yağı, ıstık yağı, avakado

2) Betakaroten: Yumurta, süt, tereyağı, ıspanak, havuç, yeşil biber, domates, kayısı, turuncgiller.

3) Alfakaroten: (Likopen, lutein, zeaksantin): ıspanak, havuç, domates, yeşil biber, turuncgiller.

4) Askorbik asit: Maydanoz, asma yaprağı, kara lahanası, yeşil biber, ıspanak, çilek, turuncgiller.

5) Koenzim Q: Karaciğer, dana eti, balık, fıstık, soya yağı.

6) Lipoik asit: ıspanak, brokoli, patates, bira mayası. (Deri yaşlanmasının önlenmesine metal iyonlarının bağlamasının yanı sıra C ve E vitaminlerini reaktif ederek indirekt katkıda bulunmaktadır).

7) Flavonidler

a) Proantosiyoninler (Piknogenol, quersetin): Üzüm çekirdeği, patlıcan, elma, çam kabuğu.

b) Polifenoller (Diosmin, hesperidin): Yeşil çay, çilek, kiraz, böğürtlen.

8) Sülfür içeren aminoasitler (Sistein, metionin): Balık, dana eti, tavuk eti, soya fasulyesi, brokoli, karnabahar, brüksel lahanası, kıvrıkcık marul.

Antioksidan kofaktörleri ve bunları içeren besinler

Enzimatik antioksidan sistemin verimli çalışabilmesi için bir takım kofaktörlere (eser elementlere) gereksinim vardır.

- 1) Bakır: Karaciğer, dana eti, balık, taze fasulye, maydanoz, patates.
- 2) Selenyum: Mantar, kabuklu deniz ürünleri, Brezilya fıstığı, arpa.
- 3) Çinko: Dana eti, karaciğer, peynir, badem, ceviz, baklagiller.
- 4) Manganez: Baklagiller, tahıllar, ceviz, fındık, fıstık.

Antioksidan destek gereksinimi

Normal şartlarda organizma, mevcut ROM'ları nötralize edebilecek düzeyde antioksidan üretebilmektedir. Yani ROM'lar ile antioksidan üretimi arasında bir denge vardır.

Ancak ileri yaşlarda bu denge antioksidanlar aleyhine bozulur ve vücutta ROM birikimi olur. ROM birikimi de organizmada oksidatif yıkıma neden olmaktadır. İşte bu durumda (40'lı yaşlar) or-

ganizmaya dışarıdan antioksidan destek verilmesi gerekmektedir. Yani yaşlanmayı geciktirmek, bir başka deyişle "doğayı yenmek" için temel besinleri (et, süt, yumurta) bir tarafa bırakırsak, ki bunlar olmazsa olmaz besinlerdir, 40'lı yaşlardan itibaren antioksidan içeren bitkisel besinlerin öncelikle renkli olanları, mümkünse çiğ ya da az pişmiş (yağda kızartılmış ve ızgarada pişirilmiş besinlerden olabildiğince kaçınılmalıdır) olarak, günde 5-8 öğün 100 gr. taze sebze ve meyve tüketilmesi gerekmektedir.

Herhangi bir nedenle yeterince taze sebze veya meyve tüketilemiyorsa, örneğin, kentsel yaşamın zorunlu kıldığı hızlı yaşam (ayakta atıştırma şeklinde öğün geçiştirme vb), bazı besinlere karşı kişisel psikolojik alerji ya da ilgili antioksidan madde besin olarak tüketilmeyen bir bitki kaynaklıysa "nutrasötikler" devreye girmelidir. Ancak, bu durum deri için her zaman geçerli değildir, çünkü gereğinde antioksidanlar deriye topikal olarak da uygulanabilmektedir.

Nutrasötikler, bitkisel besinlerdeki antioksidan maddelerin (fitokimyasal maddeler) kapsül ya da tablet haline ge-

tirilmiş şeklindedir. Gerekli durumlarda doz şemasına uygun olarak konusunda uzman bir hekimin öngördüğü şekilde alınması gerekmektedir.

Antioksidan nutrasötiklerin günlük doz çizelgesi:

- 1) Alfatokeferol: 100 iü
- 2) Betakaroten: 15-30 mg.
- 3) Alfa karoten mix: 115 mcg
- 4) Askorbik asit: 500 mg.
- 5) Koenzim Q: 50-100 mg.
- 6) Lipoik asit: 60 mg.
- 7) Flavonidler
- a) Proantosiyanin mix: 100-200 mg.
- b) Polifenol mix: 400-800 mg.

Kofaktör nutrasötiklerin günlük doz çizelgesi:

- 1) Bakır: 2 mg.
- 2) Selenyum: 100 mcg
- 3) Çinko: 22 mg.
- 4) Manganez: 4 mg.

Özetle, ilaç endüstrisinin çabalarıyla üretilen ve pazarlanan nutrasötikler, yukarıda sözü edilen durumlarda elbette kullanılacaklardır. Ancak, özellikle sebze ve meyve cenneti olan ülkemiz koşullarında, elde edilmeleri kolay ve ucuz taze sebze ve meyvelerin öncelikle renkli olanlarını çiğ, en azından az pişirilmiş olarak, günde 500-800 gr keyifle yenilmesi, deri yaşlanmasının geciktirilmesi için yeterli olacaktır.

Antioksidan maddeler, deri dokusundaki oksidatif yıkıma karşı önemli işlevlere sahiptir.

KAYNAKÇA

- 1) Antioxidant nutrients and skin protection. <http://smartskinicare.com/nutrition/antioxidants.html>
- 2) Brnanti S, Pikardo M. Antioxidant activity, lipid peroxidation and skin diseases. JEADV 2003; 17: 663-669.
- 3) Granot E, Kohlen R. Oxidative stress in childhood-in health and disease states. Clin Nutr 2004; 23: 3-11.
- 4) Hamman D. Free radical theory of aging: An update increasing the functional life span. Ann N Y Acad Sci 2006; 1067: 10-21.
- 5) Kohlen R. Skin antioxidants: their role in aging skin and oxidative stress-new approaches for their evaluation. Biomed Pharmacother 1999; 53: 181-192.
- 6) McCullough JL, Kelly KM. Prevention and treatment of skin aging. Ann N Y Acad Sci 2006; 1067: 323-331.
- 7) Opiera EC, Rockway SW. Antioxidants and micronutrients. Dis Mon 2006; 52: 151-163.
- 8) Podda M, Grundmann-Kollmann. Low molecular weight antioxidant and their role in skin aging. Clin Exp Dermatol 2001; 26: 578-582.
- 9) Understanding free radicals and antioxidants. <http://www.healthchecksyste.ms.com/antioxid.htm>

İlisu Barajı temel atma töreninin Türkiye'nin gündemine bir kez daha taşıdığı konu Türkiye'nin gereksinimi: Arkeolojik zenginliğimizi korumayı esas alan bir baraj politikası

5 Ağustos 2006 günü temeli atılan Ilisu Barajı, ülkemizde uygulanmakta olan baraj inşaa politikalarını bir kez daha gündeme getirdi. Aslında bu konu 1960'lı yıllarda yapımına başlanan Keban Barajı ile yoğun bir şekilde Türkiye gündemine girdi ve o gün bugündür tartışılıyor. Kâh Zeugma antik kentinin sular altında kalmasıyla, kâh Bergama yakınlarındaki Allianoi'un kurtarılması için yürütülen etkin kampanyayla alevlenen tartışmalar, aydın kamuoyu duyarlılığı karşısında hükümetlerin bildiğini okumasıyla sürüp gidiyor.

Alıp verilemeyen nedir? Mesele salt bazı yörelerde yapılacak barajlara karşı durmak mıdır, yoksa TC Devleti'nin bu konuda saptanmış açık bir siyasetinin bulunmamasının doğurduğu sıkıntı mıdır?

Evet, sorunun özü tam da burada yani devletin konuya ilişkin siyasetsizliğinde yatmaktadır.

Şüphesiz ülkenin enerji yatırımlarına ihtiyacı vardır. Ancak Türkiye topraklarının, binlerce yıldır çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, yatay ve dikey olarak büyük tarihsel zenginliklere sahip bir ülke olması, ülkemizi farklı kılmakta ve baraj yapımlarında önceden saptanmış siyasetleri zorunlu hale getirmektedir. Devlet yetkililerini, bürokrat ve teknisyenleri ile arkeologları, tarihçileri ve konuyla ilgili diğer bilim insanlarını bir araya getirecek bir çalıştay bir an önce düzenlenmeli ve devletin bu konuda uygulayacağı politikalar saptanmalıdır.

İlisu Barajı ve Güneydoğu Anadolu

Barajlar konusunda yaşamakta olduğumuz soruna ilişkin

kin bu genel saptamadan sonra Ilisu Barajı özeline dönecek olursak, bazı teknik bilgiler vermek okuyucu açısından belki yararlı olacaktır.

"Mardin ve Şırnak illeri sınırları içinde kalacak olan Ilisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HES), dünyanın en büyük su projelerinden birisi olan GAP'ın temel unsurlarından biridir. 9 ili kapsayan sosyo-ekonomik entegre kalkınma projesi GAP muhtevasında inşaaı planlanan 22 barajdan biri olan Ilisu Barajı, Mardin ve Şırnak il sınırları arasında Dargeçit İlçesi'nin 15 km. doğusunda, Dicle Nehri üzerinde yer alan anahtar bir projedir.

İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi (İlisu Projesi), 1954 yılında Dicle Nehri'nin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar doğrultusunda, DSİ tarafından başlatılmıştır.

İlisu Barajı kil çekirdekli kaya dolgu tipinde olup temelden yüksekliği 138 m. olacaktır. Barajın maksimum su kotu 526,82 m., toplam gövde hacmi 44 milyon metreküp, rezervuar hacmi ise 11 milyar metreküp olup kurulu gücü 1200 MW'dir ve üreteceği toplam enerji 3,833 milyar GWh'tır. Ilisu Barajı ile üretilecek olan enerji, şu an ülkemizde hidroelektrik santraller vasıtasıyla üretilen enerjiye göre yüzde 10'unu oluşturacaktır. Tesis işletmeye alındığında, gövde hacmi açısından Türkiye'nin 2., kurulu güç bakımından da 4. büyük barajı olacaktır."(1)

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından, "Hasankeyf Tarihî ve Arkeolojik SİT Alanı Araştırma, Kazi ve Kurtarma Projesi" adı altında bir proje uygulamaya konulmuştur ama görünen o ki, bugüne kadarki çalışmalar ile Hasankeyf'in kurtarılması mümkün olmayacaktır. Çeşitli maddi imkânsızlıklar içinde kurtarma kazıları yürütülmeye çalışırken, 5 Ağustos'taki temel atma töreninden sonra baraj inşaa çalışmaları hızlandırılacak ve birkaç yıl içinde son noktaya varılırken Hasankeyf ise Zeugma'da yaşananlardan farksız bir akıbet ile karşılaşacaktır.

Ancak bu baraj ile yok olacak sadece Hasankeyf midir? Şüphesiz Hasankeyf çok önemli bir tarihsel yerleşimdir ama baraj gölü altında kalacak, henüz araştırılmamış, günyüzüne çıkartılmamış pek çok yerleşim yeri de bulunmaktadır. Mezopotamya'nın "Bereketli Hilal" denen üst kısımları, insanlık tarihinde ilk yerleşik düzenin başladığı yerlerdir. Bura topraklarını, insanlık tarihini aydınlatacak "veri depoları" olarak görmeli ve bu bilgi hazinelerini araştırma yapılacağı güne kadar korumanın zorunluluğumuz olduğunu bilmeliyiz.

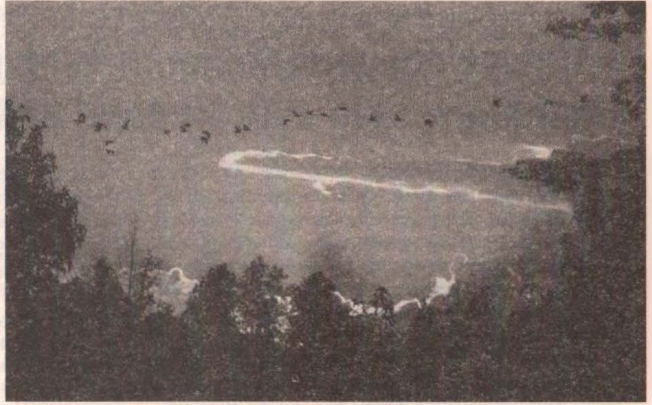

Göçmen kuşlar yollarını ışık sayesinde buluyorlar

Ötücü kuşlar mevsimsel olarak göçerken, yollarını bulmak için türlü kaynaklardan yararlanıyorlar. Örneğin Güneş, yıldızlar, Dünya'nın manyetik alanı ve gökyüzündeki kutuplaşmış ışık kümeleri bunlardan bazıları... Bu sayıların gün içindeki değişimlerinden ve hava durumundan kaynaklanan yön bulma hatalarına düşmemek için daha kesinlikli bir referans noktasına gereksinim vardır. Son 30 yılda yapılan araştırmalar, kuşların bu kadar farklı kaynaklardan beslenerek nasıl tutarlı bir yön bulma işi gerçekleştirdikleri sorunu aydınlatmadı.

Geçen Sonbaharda Virginia Üniversitesinde, biyoloji profesörü John Phillips'in laboratuvarında doktora çalışmaları yapan Rachel Muheim, Kanada'nın Yukon bölgesinden güneye göç eden bozkır serçelerini gözlemledi. Bu gözlem sonucu, kuşların yönlerini gündeğümü ve gündeğümü sırasında kutuplaşmış ışık örüntülerine göre belirledikleri saptandı.

Kutuplaşmış (polarize) ışık, ilerleme yönüne dik bir düzlemde salınım yapan ışıktır. Gündeğümü ve gündeğümü zamanlarında, güneşten 90 derece yaparak çıkan yoğun ışık hüzmesinin kuşun başının üzerinden geçmesi ve yine güneşin 90 derece sağında ve solunda görünen ufuk çizgisi ile kesişmesi sonucu bir eksen oluşur. Güneşin yeri enlem ve yıl içindeki zamana göre değişince, ku-

Göçmen kuşlar, türlerine özgü göç yönüyle örtüşen bir manyetik referans sistemi ile doğarlar. Bu sistemler sonradan öğrenilmezler.

tuplaşmış ışığın eksenini de değiştirir.

Muheim ve Phillips, ötücü göçmen kuşların gündeğümü ve gündeğümünde, kutupsal ışık hüzmesi ile kuzey-güney ufuk çizgisi kesişimlerinin ortalamasını belirleyerek kendilerini sağlam bir referans noktası sağladıklarını düşünüyor. Kuşlar, bu coğrafi referansa göre bütün hareketlerini belirliyorlar.

Phillips'e göre kutuplaşmış ışık; bir başka deyişle Güneş ve yıldızlar ve yerkürenin manyetik alanı vb., tümüyle göçmen kuşların yön belirlemesi için birer ipucu, fakat temel referans noktası kutuplaşmış ışık oluyor.

Göçmen kuşlar, türlerine özgü göç

yönüyle örtüşen bir manyetik referans sistemi ile doğarlar. Bu sistemler sonradan öğrenilmezler.

[Science Daily, 11 Ağustos 2006]

Çev: Alper Yavuz

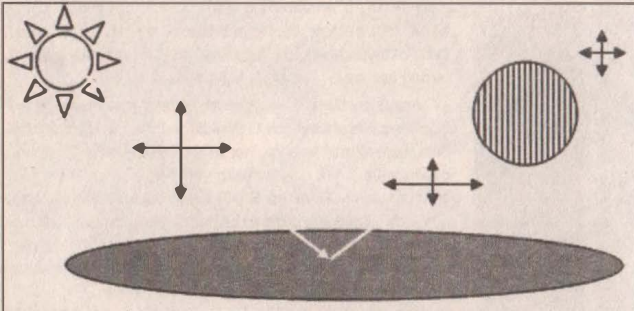
Cıva kirliliği sağlığı tehdit ediyor

Cıva kirliliği, insanların, balıkların ve daha birçok canlıların sağlığını tehdit etmektedir. Uluslararası Cıva Kirliliği Konferansı'nda, cıva içeren atıkların azaltılmasının bu tehlikeleri de azaltacağına dikkat çekildi.

Konferansın sonuç bildirgesi, Sekizinci Uluslararası Cıva Kirliliği Konferansı'nın son gününde sunuldu. Bilim adamları sanayi bölgelerindeki cıva birikiminin asıl nedeninin doğal nedenlerden ziyade sanayi atıkları olduğunu ve özellikle çocukların ve hamile kadınların yedikleri balıklara dikkat etmeleri gerektiğini belirtti.

Wisconsin-Madison Üniversitesinden James Hurley, konferansın sonuç bildirgesinin, cıva kirliliğinin uluslararası bir sorun olduğunu belirttiğini söyledi. ABD Jeolojik İnceleme Birimi'nden David Krabbenhoft ise cıvanın doğaya olan etkisi gözönüne alınmadığı için, bu sorunun sosyoekonomik etkilerinin doğru değerlendirilemediğini söyledi.

Bu bildirmede, 37 önemli bilim adamı

Rachel Muheim, kuşların yönlerini gündeğümü ve gündeğümü sırasında kutuplaşmış ışık örüntülerine göre belirledikleri saptadı.

cıva üzerine yaptıkları araştırmayı özetlemiş oldu. Bütün katılımcılar, kendi bulgularını sunma fırsatını buldu ve katılımcıların büyük bölümü verilen kararlara da katıldı. Krabbenhoft, bildirgenin cıvanın çevreye etkileri konusunda geniş çaplı bilgi verdiğini belirtti.

Bildirgenin maddeleri dört ana gruba toplanabilir:

1. *Atmosferdeki cıva birikiminin nedenleri:*

200 yıl önceki Sanayi Devrimi dönemine göre, bugün gökyüzünden üç kat daha fazla cıva yağmaktı.

Son 30 yıl boyunca, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde atık miktarı arttı.

Atmosferdeki cıva miktarı sabittir. Düşük atmosferde kalma ömrü, yeryüzü ile gökyüzü arasında devamlı cıva transferi olduğunu göstermektedir.

İklim değişikliği, ozon oranı değişikliği ve daha birçok cıva ile ilgili etmenin yarattığı sonuçlar cıva kirliliğinin yarattığı sonuçlara karışmakta ve bu konuda araştırma yapmayı zorlaştırmaktadır.

2. *İnsan, balık ve vahşi yaşama yönelik riskler:*

Metilcivanın toksik olduğu kanıtlanmıştır ve özellikle fetüse zararlı bilinmektedir. Yeni araştırmalar, metilcivanın kalp hastalıklarına da neden olabileceğini göstermektedir.

Riski azaltmak için, yüksek omega-3 ve düşük metilcivalı balık ürünleri tercih edilmelidir.

Selenyum maddesinin, metilcivanın nörolojik ve gelişim sürecine yönelik etkilerini azalttığına dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Bölgesel olarak cıva atıkları azaltma çalışmaları, balıklar ve vahşi yaşamdaki yüksek cıva sevi-

yelerini aşağıya çekti. Buna karşın, bazı uçra bölgelerde balık ile beslenen hayvanlarda yüksek cıva oranları görülmektedir.

Metilcıvaya maruz kalma, kuş nüfusunun ve hatta balık ve memeli nüfusunun azalmasına neden olabilmektedir.

3. *Cıva kirliliğinden etkilenen balık çiftliklerinin temizlenmesi:*

Eğer atıklardaki cıva oranı düşer ise, balıklardaki ve sahil ekosistemlerindeki cıva oranı da düşer. Ekosistemin özelliklerine göre bu düşme hızı yıllarla veya yüzyıllarla ölçülebilir.

4. *Cıva kullanımını ve kirliliğinin sosyo-ekonomik etkileri:*

İnsanlardan dolayı ortaya çıkan cıva kirliliği olumsuz sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmaktadır.

İnsanlar genellikle balık yiyerek metilcivanın etkisinde kalmaktadır. Dolayısıyla balıkların metilcivadan etkilenme oranları konusunda araştırmalar yapılmalıdır.

Altın madenlerinde cıva kullanımı birçok bölgede sağlık riski oluşturmakta, bu tür bölgelerde bulunan 50 milyon insanın sağlığını tehdit etmekte ve atmosferdeki cıva kirliliğinin yüzde 10'unu oluşturmaktadır.

[11 Ağustos 2006, Science Daily]
Çev: Çoşar Gözükmürzi

Havaalanı güvenliği mercek altında

İngiliz yetkililer, teröristlerin on ayrı uçağı havada patlatma planını engellediklerini açıklayınca, gözler yine havaalanı güvenliğine çevrildi. Teröristler, kontrolden geçecek veya herhangi bir sıvı ürün olarak geçirilebilecek sıvı patlayıcıları, kontrolden fotoğraf makinesi veya od çalar

olarak geçirilebilecek bir detonator ile patlatmayı planladılar.

X-ışını veya elle arama, bu tür bir planı ortaya çıkarmak için yetersiz. Standart güvenlik cihazları şampuan ile daha tehlikeli bir sıvı arasındaki farkı bulamıyor. Geniş kapsamlı kimyasal testlerin yarar getireceği de şüpheli. Aseton (oje çıkarmak için) ile hidrojen peroksit (antiseptik ilaç olarak kullanılabilir) birleştirilerek bir sıvı patlayıcı üretilebilir. İnsanın üzerindeki metal olmayan nesneleri bulmak ve tanımlamak oldukça zor.

Bu zorluklara karşın, şirketler ve devletler, sınırlarda ve havaalanlarında tehlikeli madde geçişini engellemek için yüksek teknoloji çözümleri üretmekte kararlı. Geliştirilmekte olan sistemler, X-ışını, nötronlar, radyo-frekansı ve terahertz radyasyon ile nesneleri tanımlamaya çalışmakta veya bazı elementlerin yüksek konsantrasyonda varolup olmadığını kontrol etmektedir (örneğin bomba yapımında sıklıkla kullanılan nitrojen gibi.)

[Nature, 11 Ağustos 2006]
Çev: Çoşar Gözükmürzi

Bütünüyle programlanabilir cep telefonu

Norway Trolltech, ilk bütünüyle programlanabilir cep telefonunu sundu.

PC'leri cep telefonlarından ayıran önemli bir fark, PC yazılımının bütünüyle değiştirilebilir olması ve buna karşın cep telefonu özelliklerinin fabrikada sabitlenmiş halde sunulmasıdır.

Trolltech teknoloji sorumlusu Benoit Schillings, bir basın toplantısında yazılımcıların cep telefonu pazarına girmekte zorlandıklarını belirtti. Cep telefonlarında Linux yazılımlarını tercih eden Trolltech, GSM/GPRS desteği veren mobil kamera telefonlar çıkaracağını açıkladı.

Trolltech telefonların fiyatı 690 dolar civarında. Telefonlarda tam bir telefon modeli tasarlayacak kaynak kodu mevcut. Linux işletim sistemi kontrolleri, nu-

Cep telefonlarında Linux yazılımlarını tercih eden Trolltech, GSM/GPRS desteği veren mobil kamera telefonlar çıkıyor.

mara çevirici, adres defteri ve kamera uygulaması programlanabilir ve cihazza yüklenebilir.

Telefon, kullanıcılardan ziyade telefonlara özellikler eklemek isteyen tasarımcılara yönelik. Bu teknoloji ile hem bireyler ve küçük firmalar telefon programlayabilecek, hem de büyük firmalar yeni modeller geliştirmek için bir test ortamı bulmuş olacak.

Oyunlar ve anında mesajlaşma

Trolltech ürünlerinin açık tasarım yapısı ile oyunlardan iş uygulamaları ve anında mesajlaşmaya dek birçok özellik tasarlanabilecek. Örneğin bir şirket, 1000 çalışanı için özelleştirilmiş bir telefon üretip, sonra bu telefonu donanımsal olarak bir telefon şirketine yaptırabilir.

Trolltech, Linux cep telefonu yazılımları üreten en büyük firma. Linux, birçok değişik cep telefonu modeli için ortak bir çalışma alanı arayan elektronikçilerin tercih ettiği bir açık kaynak kodlu yazılım sistemi.

Cep telefonu üreticileri, Trolltech kullanarak 40 ayrı model ürettiler, dolayısıyla bugüne kadar satılan yaklaşık 4 milyon cep telefonu Trolltech ile tasarlandı.

[Scientific American,
15 Ağustos 2006]
Çev: Çoşar Gözükırmızı

Yeni beyin hücrelerinin yaşamak için sinyale ihtiyaçları var

İnsan beyni, ömrü boyunca yeni beyin hücreleri üretir ve bu nöronlar beynin öğrenme görevinde önemli rol üstlenebilir. Ama, bu nöronların büyük kısmı, daha önceden oluşmuş olan nöronlar ile bir ağ oluşturmamadan ölürler. Yeni bir araştırmaya göre, yeni bilginin varlığı veya eksikliği, nöronun hayatta kalışını doğrudan etkilemekte.

Salk Biyolojik Çalışmalar Enstitüsünden Fred Gage'e göre, bazı beyin sinyallerinin azlığı, nöronun kaderini doğrudan etkileyebilmekte. Okula yeni giren bir öğrenci gibi, bir nöron arkadaş edinmeli yani sinapslar oluşturmali. Eğer üç hafta içinde bunu yapamazsa yaşama şansı yok oluyor. Bu kuramı sınamak için araştırmacılar glutamat algılayıcısını engelleyen virüs ürettirler. Glutamat beyin hücreleri arasında iletişimi sağlayan bir kimyasal madde. Farelere enjekte edilen virüs, yeni beyin hücrelerinin, etrafındaki hücrelerle iletişimini engelledi. Bu durumda, yeni hücreler birkaç hafta sonra öldü. Gage deneyi şu sözlerle açıklamakta: "Glutamat algılayıcısı sinaps oluşumunu belirlemekte, dolayısıyla beyin hücresine gelen sinyal, hücrenin ömrünü belirlemektedir".

Okula yeni gelen öğrenci nasıl zorluk çekiyorsa, beynine yeni gelen hücre de benzer zorluklar çekiyor. "Yeni hücreler, diğer hücrelerle ağırlar oluşturmak için hem yaşlı hücrelerle, hem de diğer yeni hücrelerle rekabet etmek zorunda." Önceki araştırmalar, farelerin karşılaştığı yeni bir bilginin yeni nöronların oluşmasını sağladığını göstermişti. Yeni araştırmalar da bu yeni nöronların yaşama süresinin diğer nöronlar ile kurduğu "arkadaşlıklara" bağlı olduğunu gösterdi.

[Scientific American,
14 Ağustos 2006]
Çev: Çoşar Gözükırmızı

Lübnan sahili zarar görüyor

İsrail'in bir enerji santralini bombalaması yüzünden oluşan petrol sızıntısı,

sahilin 120 km'lik bir kısmını etkiliyor. Lübnan Çevre Bakanı Yakup Sarraf'a göre, sahilin eski haline gelmesi 10 yıldan fazla sürecektir.

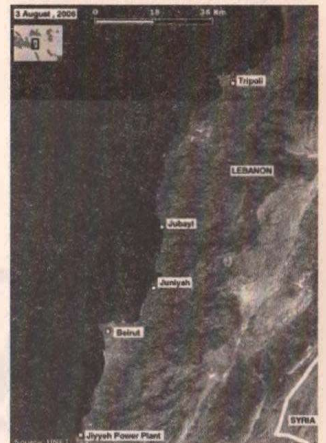
Yakup Sarraf, Hizbullah ve İsrail arasındaki gerginlik sürdükçe, çevre sorunları üzerine eğilmenin mümkün olmadığını belirtti.

Sarraf'a göre, önlem almakta geç kaldıldığı için, çevre sorunları hızla yayılacak. "Zarar artık verildi. Balıklar, çevre kendisini toparlayana dek, en az üç yıl balık tutamayacaklar. Turizm sektörü de en az iki sezon çalışmayacak. Ama en kötü yanı, hemen önlem alınmazsa, felaket açık denizlere yayılacak ve önlem alındıktan sonra bile dalgalarla tekrar Lübnan sahillerine dönebilecek."

Sarraf, ateşkes olmadan çevre temizliğinin imkânsız olduğunu belirtti. Temizlik için araç, işgücü veya şirketler bulunamıyor. İlk müdahale sızıntıdan sonra ilk üç gün içinde yapılmalı, fakat 20 gündür hiçbir müdahale yapılmadı.

Kanser riski

Birleşmiş Milletler Çevre Programına

İsrail'in bir enerji santralini bombalaması yüzünden oluşan petrol sızıntısının Akdeniz boyunca yayılıyor, Türkiye ve Kıbrıs'ın sahillerini tehdit eder hale geliyor.

bağlı Inforac uzmanları, Jiyyeh santralına yapılan saldırının kanser riski oluşturabileceğini belirtti. Açıklamaya göre, sı-
zanan petrol "kansere oluşturabilen yüksek riskli zehirli bir kokteyl" oluşturmaktadır.

Zehirden ilk etkilenebilecek olanlar, Beyrut'ta yaşayan iki milyon insan. Lübnan sahilindeki ölü balık yığınları bu sorunun yüzünden oluştu. Birleşmiş Milletler Akdeniz Hareket Planı sorumlusuna göre, çevre kirlenmesinin boyutlarını değerlendirmek için daha erken. "Kapsamlı araştırma yapmadan felaketin ve sağlık riskinin boyutları bilinemez. Önce bölgeye bilim adamları gönderilmeli."

Suriye'ye birçok BM uzmanı gönderildi ve bu uzmanların görevlerinden biri de petrol sızıntısından örnekler toplamak.

Greenpeace Beyrut sorumlusu, çalışma yapılabilmesi için önce bölgede güvenliğin sağlanması gerektiğini belirtti. "Ateř altında iken düzgün bir analiz yapmaya çalışmak çok tehlikeli. Eğer güvenlik sağlanabilirse, bazı ülkeler uzmanlarını gönderebilecek. Lübnan bu sorunları tek başına çözemeyeceği için uluslararası yardım şart."

Lübnan Çevre Bakanı, son uydı gö-rüntülerine göre sızıntının Akdeniz boyunca yayıldığını, Türkiye ve Kıbrıs'ın sahillerini tehdit eder hale geldiğini belirtti.

[BBC, 8 Ağustos 2006]

Çev: Çoşar Gözükırmızı

Google'lamak artık sözlüklere giriyor...

Google şirketinin arama motoru, Temmuz ayı içinde İngilizce dilinin bir parçası olarak tescil edildi. Merriam-Webster adlı sözlüğün 11. baskısında 'google' sözcüğü baş harfi küçük 'g' olarak şekilde yer alacak.

Haziran ayında da Oxford İngilizce Sözlüğü, 'Google' sözcüğünü internet yayınlanan versiyonuna dahil etmişti. Ancak bu sözcük büyük 'G' harfi ile başlamakta.

Dilbilimcilere göre 'google' sözlükle-re çok hızlı bir giriş yaptı. *New York Post*

İngilizce sözlükler 1990'ların ortalarından bu yana internetin yaygınlaşmasıyla kullanıma giren birçok teknik terimi artık günlük dilin unsurları olarak kabul etmeye yöneliyor.

gazetesindeki bir makalede kullanılm-sından sadece 5 yıl sonra sözlüklere girmeye başladı. Genel olarak bir sözcüğün günlük dile girmesi için ortalama 10 ile 20 yıl geçmesi gerekir.

İngilizce'nin önde gelen sözlüklerinden Merriam-Webster, arama motoru Google ile yaygınlaşan ve internette arama yapmak anlamında günlük dilde kullanılan 'googling' deyimini teknik terim olarak kabul etmiş oldu. İngilizce 'technology' sözcüğü de Merriam-Webster sözlüğüne ilk kez 1859 yılında girmiştir.

Merriam-Webster, 'to google' fiilini, "World Wide Web'te arama yapmak" olarak tanımlıyor; sözcüğün etimolojisinde ise Google arama motoruna atıf yapıyor.

İngilizce sözlükler 1990'ların ortalarından bu yana internetin yaygınlaşmasıyla kullanıma giren birçok teknik terimi artık günlük dilin unsurları olarak kabul etmeye yöneliyor. Merriam-Webster, bu yıl güncel baskısının yapılacağı son sözlüğünde yeni bilim ve teknoloji terimlerine yer verecek; bunlar arasında 'biodiesel', 'mouse potato', 'ringtone' ve 'spyware' gibi günlük dile girmiş sözcükler bulunuyor.

Merriam-Webster yetkilisi Thomas

Pitoniak, bir şirketin ismini bir fiile vere-rek, markasını sözlüğe sokmasını ise yeni bir 'tarihi başarı' olarak yorumluyor. İngilizce'de Band-Aid, Kleenex, Rollerblade ve Xerox gibi firmalar da kendi ürünleriyle anılarak dilde birer sözcük olarak yer bulmuşlardı.

KAYNAKLAR

1) <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/ta-fi-google7u07.0.5674422.story?coll=la-home-headlines>

2) <http://www.ntvmsnbc.com/news/379356.asp>

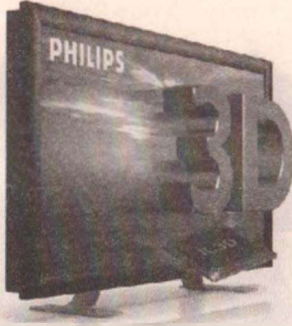
Çev. Alper Yavuz

Gözlüksüz 3 boyutlu TV keyfi

Philips özel gözlük kullanıma gerek kalmadan 3 boyutlu efektleri gösterebilen 42" büyüklüğünde bir LCD TV'yi piyasaya sürdü.

Önceden bulunan ve bir efektin sadece bir kişiye sınırlı olduğu diğer modellerin aksine, yeni Philips televizyon tamı tamına 9 tane bakış açısı sunuyor. Böylece çok sayıda izleyici aynı anda 3 boyutlu efektleri algılayabilir ve kendini olayın içindeymiş gibi hissedebilir.

Bununla beraber 42" ekrana yerleştirilmiş bir yazılım ile 2 boyutlu filmler de 3

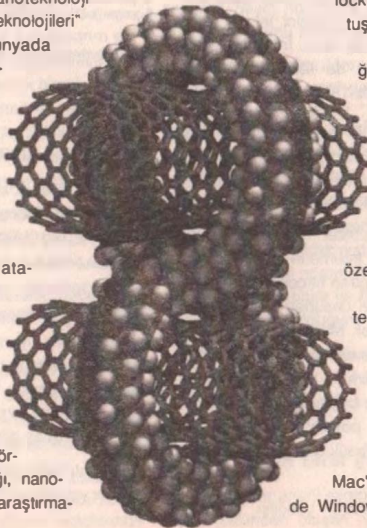
Philips özel gözlük kullanımına gerek kalmadan 3 boyutlu efektleri gösterebilen 42" büyüklüğünde bir LCD TV'yi piyasaya sürdü.

boyuta çevrilebiliyor. Ürün şimdiye kadar eğitimsel çalışmalarda kullanıldı. Philips ürünün ne teknik detayları ne de fiyatı konusunda bir açıklama yapmadı.

Nano teknolojiye yerli atılım

Petrol Ofisi, nanoteknoloji alanında, dünya enerji sektöründe önemli bir işbirliğine imza attı. Petrol Ofisi, yakın gelecekte enerji oyununun kurallarını etkilemesi beklenen "nanoteknoloji alanında ileri yakıt teknolojileri" araştırmasını dünyada destekleyen ilk enerji şirketi oldu.

Petrol Ofisi; nanoteknolojinin enerji sektörüne entegrasyonunu sağlayan "ileri yakıt teknolojileri" araştırmasına imza atarak dünya enerji sektöründe açılacak yeni bir dönemin öncüsü oldu. Petrol Ofisi; Danışma Kurulu'nda Oxford Üniversitesi profesörlerinin de yer aldığı, nanoteknoloji alanında araştırma-

lar yapan İngiliz Oxonica firması ile ileri yakıt teknolojileri işbirliği anlaşması yaptı. Vizyonunu "Enerji oyununun adını koyan" olarak belirleyen Petrol Ofisi, dünyada, nanoteknolojinin yakıtta kullanılması konusunda girişimleri destekleyen ilk şirket oldu. Petrol Ofisi aynı zamanda Oxonica ile yaptığı bir tedarik anlaşması ile Oxonica'nın geliştirmiş olduğu Envirox adlı katalizörün Türkiye'de kullanımı ve fikri mülkiyet hakkına sahip oldu. Petrol Ofisi'nin, bugüne kadar benzeri görülmemiş bir yakıt tasarımı sağlayan Envirox katalizörünün kullanımına önümüzdeki aylarda başlaması öngörülmüyor.

Apple Boot Camp'in yeni sürümünü açıkladı

Apple Windows yükleme yardımcı Boot Camp'in yeni sürümünü açıkladı. Bu sayede kullanıcılar Apple bilgisayarlarına üzerine Windows yükleyebiliyorlar.

Boot Camp'in en yeni beta'sı olan 1.1'in yeni özellikleri bulunuyor ve eski sürümün birçok hatasını gideriyor. Boot Camp 1.1 Mac Pro'yu ve iSight kamerasını da destekliyor. Aynı şekilde geliştirilmiş Apple klavye desteği de bulunuyor. Böylece silme, yazdırma, Num-

lock ve kaydırma tuşları da çalışıyor. Yazıldığı üzere Apple sağ tıkla- maları da simüle edebiliyor.

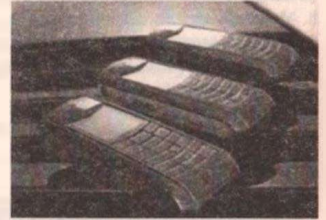
Yeni Boot Camp ile Windows özellikle de Mac Pro kurulu sistemler olmak üzere tüm sistemlere sorunsuz bir şekilde kurulabiliyor. Eğer Mac'iniz bir bölümde Windows'unuz ise di-

ğer bölümde olsun istiyorsanız Boot Camp'te bunun için de destek bulunuyor. Boot Camp aynı zamanda bir tıklama ile partition (bölüm) değiştirmeyi de destekliyor. Yeni sürümü kullanmak isteyen herkesin sürüm 10.4.6'ya kadar MacOS X ve Service Pack 2'li bir Windows XP'ye ihtiyacı var.

Cep numarası yıl sonunda taşınabilecek

Cep telefonlarında, operatör değiştirildiğinde aynı numaranın kullanılabilmesi yıl sonunda mümkün olacak.

Telekomünikasyon Kurulu (TK) Başkanı Tayfun Acarer, mobil telefonlarda numara taşınabilirliğinin (NT) bu yıl sonunda kullanılmaya başlanmasının hedeflendiğini, ancak hızlı veri ve video ile-

timi sağlayan üçüncü nesil (3G) telekomünikasyon hizmetlerinin gelecek yıl beklendiğini söyledi. Üçüncü nesil mobil telefon olarak adlandırılan Universal Mobile Telecommunications System (UMTS) hizmetleri, mobil telefonlar üzerinden görüntülü görüşme yapılması, televizyon ve film izlenmesine kadar mevcut cep telefonları sistemlerinde olmayan veya göreceli olarak yavaş hızlarda yapılabilen birçok yenilik içeriyor. Gerek TK gerekse de Ulaştırma Bakanlığı yetkilileri daha önce yaptıkları açıklamalarda, sadece Avrupa'da 25 ülkede verilmiş ve faaliyete geçmiş olan 3G lisanslarının bu yıl sonunda Türkiye'de verileceğini söylemişlerdi. Ancak Acarer dün Avea'nın ara bağlantı töreninde yaptığı açıklamada, "Muhtemelen gelecek sene içinde bu olay gerçekleşecek." ifadelerini kullandı.

III. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi Raporu

III. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi (UHK 2006) 17 Temmuz 2006 Pazartesi günü Lütüfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda gerçekleştirildi. Kongrenin onursal başkanı Prof. Dr. Nejat Veziroğlu'ydü.

Kongre Başkanı Prof. Dr. Yök. Müh. M. Oktay Alniak'ın açılış konuşmasını takiben Prof. Dr. T. Nejat Veziroğlu (UHK 2006 Onursal Başkanı), Enver Yücel (Bahçeşehir Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı), Muzaffer Avcı (Elimsan Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı), Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk (TBMM İstanbul Milletvekili, Halkın Yükselişi Partisi Genel Başkanı) ve Dr. Soner Aksoy (TBMM Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii

Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu Başkanı; AKP Kütahya Milletvekili) birer konuşma yaparak hidrojen enerjisinin öneminden bahsettiler.

Prof. Dr. Yök. Müh. M. Oktay Alniak açılış konuşmasında bir ülkenin milli güvenliği ve refahının, o ülkenin enerji gücü ile ölçüldüğünü fakat ülkemizin temel enerji kaynakları itibarıyla dış kaynaklara bağımlı olduğunu belirtti. Hidrojen enerjisinin alternatif çözümler içinde ideal bir seçim olarak ortaya çıktığını belirten Prof. Alniak, kongrenin amacının hidrojen enerjili somut projeleri Türkiye'nin gündemine taşımak olduğunu ifade etti. Prof. Dr. Alniak temiz enerjiye, hidrojen enerjisine ihtiyacın giderek bül-

yüdüğünü söyledi ve "Okyanuslar kadar hidrojen, okyanuslar kadar enerji, okyanuslar kadar sevgi" diyerek sözlerini bitirdi.

Katılımcı profilinde lisansüstü eğitim gören öğrencilerin dikkat çekici bir çoğunlukta yer alması, geleceğin enerji kaynağı olarak öngörülen hidrojen enerjisine olan ilginin artması memnuniyetle karşılandı. 2. Uluslararası Hidrojen Enerjisi Kongresi 13-15 Temmuz 2007, IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ise 17-18 Mayıs 2008 tarihlerinde gerçekleştirilecek.

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri

Erkan İLDİZ

İstanbul Üniversitesi, Beyazıt Yerleşkesi'nde Açık hava Arkeoloji Parkı kuruyor

İstanbul Üniversitesi, Beyazıt Merkez Yerleşkesi'nde çok uzun yıllardır dağınık halde bekleyen Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait tarihi kalıntıları "Açık hava Arkeoloji Parkı"nda sergileyecek.

Yeniden düzenlemesi tamamlanan merkez yerleşkenin bahçesinde bulunan tarihi Beyazıt Kulesi'nin kuzey tarafı şimdiden arkeoloji parkı haline getirildi.

İÜ Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Melih Boydak, arkeoloji parkı oluşturulması kararı alındıktan sonra İÜ Güzel Sanatlar Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ara Altun ve ekibinin eserlerin tespit çizimlerini gerçekleştirdiğini belirtti. Eserlerin parka yerleştirilmek üzere İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne bildirildiğini ifade eden Boydak, tarihi kalıntıların müze uzmanları tarafından yerinde incelendiğini ve envanter bilgileri alınan eserlerin İstanbul Üniversitesi'ne zimmetlenildiğini kaydetti.

Prof. Dr. Ara Altun ise, eserlerin Roma, Bizans ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olduğunu ifade etti. 29 adet eserin parkta sergilenmek üzere düzenlendiğini belirten Altun, eserlerden aralarında korkuluk levhası ve İyonik sütun başlığının da bulunduğu dördünün, dış mekanda zarar görebileceği için İÜ Merkez Binası'na taşındığını bildirdi.

Allianoi Antik Kenti'nde kazı çalışmaları başladı

Bergama Yortanlı baraj alanı içinde bulunan Allianoi Antik Kenti'nde kurtarma kazı çalışmalarına başlandı.

Allianoi Antik Kenti Kazı Başkanı Trakya Üniversitesi Öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet Yaraş, kurtarma kazı çalışma-

İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi.

ları için İzmir Ticaret Odası'nın ve Trakya Üniversitesi'nin 15'er bin YTL destek sağladığını bildirdi.

Yaraş, "Ayrıca, sivil toplum örgütleri tarafından Bergama Yortanlı Derneği'ne 20 bin YTL ayrıldı ve toplam 50 bin YTL kaynakla çalışmalara başlandı. 30 işçi ve 15 kişilik teknik heyet çalışmalara katılıyor" dedi.

Öte yandan Karayolları Bölge Müdür-lüğü tarafından Alliano ören yerinin ziyaretçiler tarafından daha rahat bulunabil-mesi için standartlara uygun karayolları yön ve mesafe levhaları yerleştirildi.

Kazı sezonunda her gün en az 400-500 kişinin ziyaret ettiği Alliano ören yerinde yön levhalarının eksikliği, ziyaretçiler tarafından sürekli şikayet konusu olmaktaydı. Tabelalar Kaymakamlık, Bergama Ticaret Odası ve Bergama Belediyesi'nin desteği ile karayolları tarafından standartlara uygun yaptırılarak kavşaklara yerleştirildi.

Savcılık, Sumer tabletlerine dava açtı!

Tanınmış Sümerologlarımızdan Muazzez İlmiye Çığ hakkında, baş örtme geleneğinin Sumerlerde tapınak fahişelerine dayandığını söylemesi nedeniyle dava açıldı.

Çığ, konuya ilişkin yazı ve konuşmalarında, kadınların başlarını örtmesinin Sumerlere dayandığını; çoktanrılı Sumer dininde özellikle büyük tanrıların ve şehrin tanrısının evleri daha doğrusu mabetleri olduğunu ve bu mabetlere isteyen kadınların 'tanrının gelini' olarak girdiğini ve kutsal bir görev olarak genel kadınlık yaptıklarını; bu kadınların diğer rahibelerden ayrılması için başlarını ört-tüğünü; daha sonraları MÖ 600 yılların-dan bir Asur kralının yaptığı kanunla ev-li ve dul kadınların da başını örtmesi şar-tı getirdiğini ve böylece bu kadınların da yasal seks yapan mabet fahişeleri gibi kabul edildiğini; böylece başı örtme ge-leneğinin Ortadoğu'da yaygınlaştığını belgelere dayanarak anlatmaktaydı.

Çığ'ın, baş örtme geleneğine ilişkin yazıları, Vatandaşlık Tepkilerim adlı, Kaynak Yayınları'ndan çıkan kitapta yer almıştı.

Beyoğlu Cumhuriyet Savcılığı, Muazzez İlmiye Çığ ve Kaynak Yayınları yöneticisi İsmet Öğütücü hakkında dava açtı. Sumerlerin yargılanmasına 1 Kasım'da başlanacak!

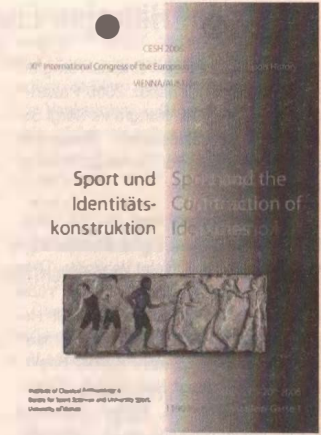
11. Spor Tarihi Kongresi (Cesh 2006)

Spor Tarihi Avrupa Komitesi öncülüğünde düzenlenen 11. CESH-Kongresi, 17-20 Eylül 2006 tarihleri arasında Avusturya'da Viyana'da toplanacak. Kongre, Spor Tarihi Avrupa Komitesi'nin (CESH) yanı sıra Viyana Üniversitesi Klasik Arkeoloji Enstitüsü ve yine Viyana Üniversitesi Spor Bilimleri Merkezi ile üniversite spor kulübünün işbirliği ve katkılarıyla gerçekleştiriliyor.

Kongrede bu yılın konusu "Spor ve Kimlik Oluşumu" olarak belirlenmiş. Düzenlenecek panellerde spor kapsamı-na popüler kültür, sosyalleşme, madde-sellik, cinsiyet, etnik kimlik benliği, din, uyruk ve teori gibi konuları ele alacak.

Ayrıntılı bilgi <http://www.uni-vie.ac.at/cesh2006> adresinde bulunabilir.

İletişim: cesh@univie.ac.at ve
faks: +43 1 4277-9406

Macaristan'da 13. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi toplanıyor

13. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi, 3-8 Eylül 2007 tarihleri arasında Budapeşte'de Macar Ulusal Müzesi'nde toplanacak. Bu yılki temasının "Türk ve Avrupa Sanatı Arasındaki İlişki" olarak saptanan kongrede sunumlar İngilizce, Türkçe, Fransızca ve Almanca dillerinde yapılacak. Kongrede özellikle Avrupa müzelerindeki az bilinen veya henüz yayımlanmamış Türk koleksiyonları ele alınacak. Kongre konusu 3 ana başlıkta ele alınacak.

- 20. yüzyıla kadar Avrupa'daki Türk Sanatı (ticaret ve sanat, çağdaş Türk sanatı ve mimarisi, Avrupa'daki Türk Sanatı koleksiyonları, etkileşimler).

- Konunun incelenmesinde yardımcı olan bilimler (arkeoloji, epigrafi, numismatik).

- Türk sanatının bir parçası olarak askeri mimari (savunma yapıları ve istihkam alanları).

İletişim Adresi: Dr. Ibolya Gerelyes
Secretary of the Hungarian Organising Committee 13th International Congress of Turkish Art (ICTA)
Hungarian National Museum
H-1370 Budapest Pf. 364.
Hungary

E-posta: 13th.icta@hnm.hu

Bilimsel Etkinlikler

18. Ulusal Biyofizik Kongresi

Bilim bir yandan bilimsel bilgi artışının zorlamaları nedeni ile özelleşip dallara ayrılırken, yapay kopmaları önlemek üzere, bir başka düzeyde tekrar birleşip bütünüleşmektedir. Geçen yüzyılın sonlarına doğru yıldızı parlayan önemli bilim dallarından biri de bütüleyici, melez yanı ile belirginleşen, uçlarda gözükken iki dalı birleştiren biyofizik olmuştur.

Biyofizik, fiziğin laboratuvar ve düşünce araçlarını (fiziğin kavramları, yasaları, ilkeleri gibi) kullanarak biyomoleküllerden biyosfer düzeyine kadar canlı

varlıkların yapı ve işlevlerini anlamaya çalışır. Türk Biyofizik Derneği yıllık olağan kongrelerinden onsekizincisini bu yıl 6-9 Eylül 2006 tarihlerinde Ankara'nın turizme açılımda önemli yol almış bir ilçesinde, Beypazarı'nda yapıyor.

Yer: Halkevi Salonu, Beypazarı
http://kongre2006.turkbiyofizik.org

X. Ulusal Anatomi Kongresi

Uluslararası katılımlı X. Ulusal Anatomi Kongresi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı ve Anatomi Derneği işbirliği ile 6-10 Eylül 2006 (Çarşamba-Pazar) tarihinde Bodrum'da düzenlenecektir.

Bilimsel kurul tarafından değerlendirilecek olan bildirilerin uygun görüldüğü takdirde İngilizce özetleri uluslararası pek çok indeks tarafından taranan Neuroanatomy dergisi tarafından bir ek olarak basılacaktır.

Sözlü bildiri ve poster sunumlarına yönelik olarak ödüllerin verilmesi planlanmaktadır. İki yılda bir ve Eylül ayında yapılan Anatomi Derneği olağan genel kurulunun ve Yönetim-Denetim Kurulları'nın seçiminin de kongre ile birlikte yapılması kararlaştırılmıştır. Kongre içerisinde yarım gün sürecek ve anatomi eğitiminin tartışılacağı ve serbest bildirilerin sunulacağı bir platformun hazırlıkları da devam etmektedir. Yabancı katılımcılara açık olmak noktasında kongre dili Türkçe ve İngilizce olarak belirlenmiştir. Simültane tercüme yapılmayacaktır.

İletişim: <http://www.anatomy.web.tr/>

VII. Ulusal Fen ve Matematik Eğitimi Kongresi

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dekanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü işbirliği ile düzenlenecek olan VII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi (UFBMEK-7); 7-9 Eylül 2006 tarihlerinde Gazi Eğitim Fakültesi'nde yapılacaktır.

Kongre ile ilgili tüm bilgiler <http://www.fenmat.gazi.edu.tr> web adresinde yer almaktadır.

V. Anadolu Adli Bilimler Kongresi

08-10 Eylül 2006 tarihleri arasında Samsun'da gerçekleştirilecek olan V. Anadolu Adli Bilimler Kongresi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Daire Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Polis Laboratuvarları Dairesi Başkanlığı, Asayiş Dairesi Başkanlığı, Suç Araştırma ve Soruşturma Eğitim Merkezi (SASEM) ve Adli Bilimler Derneği'nin katkılarıyla gerçekleştirilecektir.

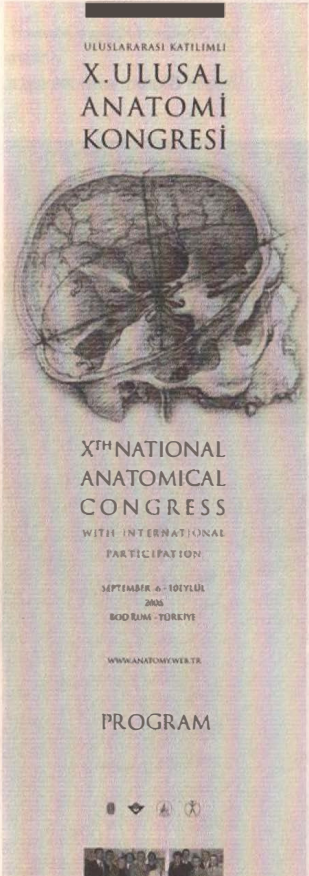
Kongre süresince düzenlenen panel ve konferanslarda değişik adli bilim konuları ve güncel gelişmeler tartışılacak, ayrıca kongreye katılan konuklar Samsun'un tarihi ve kültürel zenginliklerini görme ve tanıma fırsatı bulacaklardır.

Konuyla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için <http://www.adlibilimler.org/etkinlikprg/5Kongre.pdf> adresinden yararlanabilirsiniz.

Yer: Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Pembe Salon/Samsun
E-Posta: caglarozkanli@gmail.com,
kokakaya@omu.edu.tr
Fax: (0362) 457 60 41

Karaburun Bilim Kongresi

8-10 Eylül 2006 tarihlerinde gerçekleştirilecek olan Karaburun Bilim Kongresi'nin ilki, bilim insanlarının kaçınılmaz olarak sorumlu oldukları bir konuya, bilim-iktidar ilişkisine yoğunlaşacaktır. Bu temanın seçilmesindeki amaç; bilim-iktidar ilişkisine eleştirel katkılar sunmak, bilim-bilim insanı-bilgi üretim koşulları ile tüm iktidar türleri arasındaki ilişkileri sorgulamaktır. Kongreyi destekleyen kuruluşlar arasında Karaburun Belediyesi, Mordoğan Belediyesi, Eğitim Sen İzmir

3 No'lu Şube, TMMOB İzmir İKK, Karaburun Yerel Gündem 21, TSBD (Türk Sosyal Bilimler Demeği) ve Bağımsız Sosyal Bilimciler vardır. Kongre oturumunda üç ana başlık ele alınacaktır. Bunlar Bilim Tarihi, Aydınlanma ve Modernite; Bilim, İdeoloji ve İktidar; Türkiye'de Bilim Politikaları ve Üniversiteler.

Kongreye ilişkin bilgilere www.kongre-karaburun.org adresinden ulaşabilirsiniz.

Biyolojiden felsefeye akıl sorunu

22-23 Eylül 2006 tarihinde Gazi Üniversitesi Nöropsikiyatri Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Nöropsikiyatri Buluşmaları bünyesinde "Biyolojiden felsefeye akıl sorunu" başlıklı sempozyum gerçekleştirilecektir. Sempozyumda iki gün boyunca Bilim ve Felsefe,

Biyolojik Felsefe, Akıl ve Zeka, Bilinç ve Bilinç Ötesi, Zihin Beden Sorunu ve Akılın Ölümü başlıklı konular ele alınacaktır.

Yer: Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi
Dekanlık Binası Konferans Salonu
Katılım Ücreti: 10 YTL
İletişim: npm@gazi.edu.tr

UEK-TEK 2006

Uluslararası Ekonomi Konferansı Türkiye Ekonomi Kurumu

Türkiye Ekonomi Kurumu'nun Uluslararası Ekonomi Konferansı UEK-TEK, 11-13 Eylül 2006 tarihlerinde Ankara'da düzenlenecektir.

Konferansın amacı, tüm dünyadaki üniversitelerden, kamu ve özel kesimlerden, uluslararası kuruluşlardan iktisadın

her alanına ilgisi olan iktisatçılar için bir tartışma ve buluşma ortamı yaratmaktır.

Davet edilmiş ve seçilmiş yaklaşık 300 bildirinin sunulacağı konferansta, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelik tartışmalar olacaktır.

Kapsanacak kuramsal ve uygulamalı iktisat konuları bakımından bir sınırlama olmamakla birlikte, UEK-TEK 2006'da aşağıdaki ana temalarda davetli oturumlar olacaktır:

- 1) Sürdürülebilir Kalkınma. 2) Enerji Ekonomisi. 3) Finansal İstikrar. 4) Avrupa Birliği Ekonomisi. 5. Terör ve Suç Ekonomisi.

Yer: Sheraton Kongre Merkezi,
Ankara
İletişim Bilgileri: www.tek.org.tr

Bilim ve Ütopya

www.turkcmizuzaya.org

Bilim ve Ütopya okurları,
"Türkçemiz Uzaya" kampanyası
ile uzay coğrafyasına
Türkçe isimler öneriyor!

www.turkcmizuzaya.org
internet sitesini ziyaret edin,
hem ülkemizin uzaydaki varlığı
kanıtlansın hem de önerdiğiniz
isim ile gurur duyun.

Toros

Aşık Veysel

Cahit Arf

Atatürk

Harran

NASA

YATÜ

Kongar'ın "Tarihimizle Yüzleşmesi"

Prof. Kongar'ın *Tarihimizle Yüzleşmek* kitabının tartışmalar açması, kimi konulara açıklık getirdiği kadar Cumhuriyet'in "Batıcı" yorumlarına da güç katıyor. Değerli sosyolog Kongar, Cumhuriyet geleneğine bağlılıkta ufkumuzu genişletirken, Batı'ya bağlılık tartışmalarında ufkumuzu daraltıyor. Bunun da açıklaması "sosyal-demokrat ideoloji" olmalı.

Sosyolog Prof. Emre Kongar üretkenliği ile tanınır. Çok sayıda kitabı kaleme almayı başaran Kongar, popüler TV programının da etkisiyle olacak, çok satan yazarlar arasına katılma-ya aday... Son kitabı *Tarihimizle Yüzleşmek*'in künyesinde kitabın ilk baskısının Nisan'da piyasaya çıktığı belirtildikten sonra Mayıs ayında 18. basıma ulaşıldığı kaydediliyor.

Haydi hayırlısı...

Kongar *Tarihimizle Yüzleşmek*'te son yıllarda "resmi tarih" ve "gayri resmi tarih" tezleri arasında sıkışıp kalan kimi konularda tartışmaya katılıyor.

Kitabın "İçindekiler" listesine bir göz atan okurun bu tartışmaya kayıtsız kalması ne mümkündür! Yelpeze "Türklerin Müslümanlığı Kabulü"nden başlıyor, "Haçlı Seferleri" ile sürüyor, Cumhuriyet döneminin ünlü "Kızıl Sultan Abdülhamit" tartışmaları ile devam ediyor, "Demokrat Parti" "Asker-Siyaset ilişkileri" vb. konuları ile bağlanıyor.

Konuları yan yana yazmak kolay ama derinleşmek o kadar kolay değil.

Üstelik o konular tartışmalı konularsa...

Tarih yazımı ideoloji yüklü bir çabadır. Kimse kuru kuruya tarih yazmaz, tarih tartışması ağmaz. Kongar da böyle yapıyor. Özellikle tarihimizin kırılma noktaları ile ilgili tartışmalarda, nesnellik kaygıları taşısa da, o tekil olayla sınırlı kalmıyor, olayları bir araya, yan yana getirerek bunları bütünlüklü (ve ideoloji yüklü) savlara dönüştürüyor. Buna bir mim koyalım.

Kongar çoğunlukla önce geniş açıklamalarda bulunuyor, ardından tartışmaya katılıyor. Cumhuriyetimizin temellerini oluşturan laiklik ve ulusal egemenlik ko-

nularında net düşünceler savunan Kongar, II. Cumhuriyetçi ve dinci kimi aydınlarla polemik içinde konulara ışık tutuyor.

Gelelim tartışmalı savların tartışmalı olanlarına:

Osmanlı İmparatorluğu Bizans'ın desteğiyle kuruldu

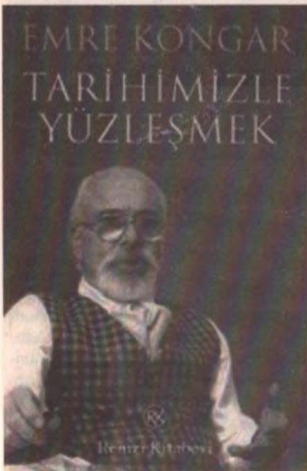
Kongar Osmanlı beyliğinin imparatorluk yolundaki gelişmesini tarihsel olgulara dayandırırken, bu süreçte Bizans'ın iç çelişkilerini gözler önüne sererken, birden kendini "resmi tarih"ın öteki ucunda buluyor. Osmanlı Devleti'nin Bizans'ın desteğiyle kurulduğunu iddia ediyor. Kuşkusuz Bizans tekliflerinin iç çelişkileri Osmanlı'nın önünü açtı ama bunu "Bizans desteği" olarak ifade etmek Osmanlı'nın kendi iç dinamiklerini küçümsemek değil midir? Yoksa Hoca, medyatikleşirken tarihi magazinleştiriyor mu?

İslamda ilk laiklik tohumlarını Türkler ekti

Kongar bu sorunu; açılımda Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1055'de Bağdat'a girişinde Abbasi halifesinin hutbe okutmasını "dünyevi saltanaat"ın Türklerle geçişi olarak yorumluyor, "siyasal erk" ile "uhrev temsil"in o tarihlerde birbirinden ayrıldığını öne sürüyor.

Kongar, bunun modern anlamda laiklik kavramı ile farkına işaret etmekle birlikte böyle bir iddiada bulunmaktan da geri kalmıyor.

Dünyeviliği esas alırsak, büyük bir imparatorluk kuran ve İslamı Arap çöllerinden alarak İspanya'ya, Asya'nın içlerine taşıyan Emevi İmparatorluğu'nun da laik olduğunu pekala söyleyebiliriz.

Emre Kongar'ın *Remzi Kitabevi*'nden çıkan *Tarihimizle Yüzleşmek* adlı kitabın kapağı.

Batılılaşma göçle başlar, Alparslan'la sürer, Fatih Sultan Mehmet'le kurumlaşır

İşte size Kongar'ın en tartışmalı savı. Kongar yaygın "resmi görüş"ün Reformların III. Selim ile başladığını, Batılılaşma'nın ise 1839 Tanzimat Fermanı ile kurumlaştığını öne sürdüğünü, Niyazi Berkes'in de bu görüşte olduğunu anımsattıktan sonra başlıyor kendi savını açıklamaya:

"Türkler için Batılılaşma Orta Asya'daki yurtlarından çıkarak Batı yönünde göçle başladıkları anda etkisini göstermeye başlayan bir süreçtir". Kongar tahlilini sürdürüyor:

"Türkler Anadolu'ya girdikleri andan itibaren buradaki nüfusla kaynaşmış, deyim yerindeyse siyasal ve kültürel anlamda "Batılılaşma" başlamıştır.

Kulağa hoş geliyor gelmesine ama böyle bir genelleme nasıl yapılabilir? Alparslan'ın Anadolu'ya gelişi, Fatih'in Bizans imparatorluğu'nu yıkışı neden Batılılaşma olsun? Dahası, Batı, bir yöne yönelişin ötesinde bir konsept, başlı başına anlam taşıyan bir kavram değil midir? Batı, Batı dünyası vb. kavramlar kapitalizmin ve onunla bağlantılı düşüncelerin (Liberalizm, Protestanlık, Emperyalizm vb.) yarattığı bir kavram değil midir?

Bu sav "Fatih Mehmet Osmanlı'yı bir Batı imparatorluğu olarak kurdu" vb. ikincil savlarla destekleniyor.

Fatih Mehmet bir Batı İmparatorluğu mu kurmuştu? Bu görüşe Batılı tarihçilerin ne diyeceğini Kongar hiç düşündü mü?

Kongar mantığını neden zorluyor? Kanımca Batılılaşmayı yücelterek olduğundan güçlü göstermek Kongar'ın tahlilinin zayıf halkasıdır.

Vahdettin Hain miydi?

Bu soruyu ortaya atan Kongar, Vahdettin'in İngiliz komutanından yardım istemeye kadar uzanan siyasal serüveninin tüm öğelerini bir güzel sıraladıktan sonra, bölümü aynı soruyla noktaltıyor:

"Sevgili okurlarım, 'Vahdettin hain miydi değil miydi, karar sizin' okurlarım"

Bu Kongar'ın çok önem verdiği bir "önelik mi" yoksa "utangaçlık mı?"

Naçizane bir hatırlatma: Sayın Kongar kitabın yazarı siz değil misiniz?

Aydoğan'a Göre "Türk Uygarlığı"

Araştırmacı-yazar Metin Aydoğan son yıllarda yayımlanan dikkat çekici incelemelerine bir yenisini ekliyor. *Türk Uygarlığı*: Aydoğan'ın Antik Çağ'dan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler adlı hacimli çalışmasını bölünerek üç ayrı kitap halinde yayımlanan biçiminin üçüncü kitabı. Yayınevi, çalışmanın üçe bölünmesini, bin sayfayı aşan bir kitabın okurların gözünü korkutmaması için yaptıklarını belirtiyor. *Türklerin Uygarlığı* bu geniş çalışmanın üçüncü kitabı.

Mimar kökenli olmakla birlikte yıllardır ülke ve dünya sorunları hakkında kafa yoran Aydoğan *Türk Uygarlığı*nda bu geleneği sürdürüyor. Kitap 4 bölümden oluşuyor.

- Türk Uygarlığı

- Türk Toplumunda Gelenek ve Görenekler
- Türk Toplumunda Ekonomik Evrim
- Türk-Arap ve Türk-Kürt İlişkileri

Aydoğan günümüzde Batılı propagandasının saldırı hedefi haline gelen *Türk Uygarlığı*'nı hiç hamasete kaçmadan, bilimsel kaynaklara dayanarak sağlam temelleri üzerine oturtuyor.

Aydoğan'ın kitabın ilk bölümünde yer alan "Atatürk ve Tarih Araştırmaları" alt bölümü ve onu izleyen "Türk Tarihinde Devlet" ve "Türklerde Ordu" alt bölümleri Türk uygarlığına açılan kapıların kilitlerini sunuyor.

Aydoğan'ın kitabın sonunda ele aldığı "Türk-Arap ve Türk-Kürt ilişkileri" bölümü, Cumhuriyet'in ve ulusun değerlerine bağlı sorumlu bir aydının bilincini yansıtır.

Aydoğan'ın çalışmasında *Bilim ve Ütopya* dergisine çok sayıda atıf yapması dikkat çekiyor.

Metin Aydoğan, *Türk Uygarlığı, Antik Çağ'dan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler (3)*, Umay Yayınları, İzmir 2006.

Soğuk Savaş ve "Sovyet Tehdidi"

Kongar'a göre Türkiye II. Savaş'tan sonra kendisini güvence altına almak için Batı ile ittifak arar... Batı önce bu arayışa duyarsız kalır. Kongar'ın Batılılaşma savlarında özel bir yer kaplayan "Sovyet tehdidi" iddiasını yine Kongar'ın kendisi pürütüyor. Öyleyse Batı'ya yamanmak niye?

Öyle olsa bile Kongar'a anımsatalım: Aslen Kuzey Amerika'da mukim Amerika adındaki millet tankları, topları ve silahlı birlikleri ile gelerek Mayıs 2003'ten itibaren sınır komşumuz oldu. Şimdilerde Türkiye'nin birliğini tehdit ediyor.

Buna ne buyrulur?

Sonuç

Prof. Kongar'ın *Tarihimize Yüzleşmek* kitabının tartışmalar açması, kimi konulara açıklık getirdiği kadar Cumhuriyet'in "Batıcı" yorumlarına da güç katıyor. Değerli sosyolog Kongar Cumhuriyet geleneğine bağlılıkla ufkumuzu genişletirken, Batı'ya bağlılık tartışmalarında ufkumuzu daraltıyor. Bunun da açıklaması: "sosyal-demokrat ideoloji" olması.

Kongar öncelikle tarihimize ve bize yabancı sosyal-demokrat ideoloji ile hesaplaşırsa. *Tarihimize Yüzleşme*'de çok daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilir.

Dıştan gelen en büyük kültür tehlikesi Amerikan emperyalizmi değil, Arap emperyalizmidir

Hani derler ya, Kongar ya sayı saymayı bilmiyor ya da şaka yapıyor. ABD kültür bombardımanı sadece Türkiye için değil, tüm insanlık için büyük tehlikedir. Türkiye üstelik bu dalga'nın üzerinde sörf yapıyor. Bu iddia, "en büyük düşman en yakındaki düşmandır" biçimindeki geleneksel önyargıya dayanıyor.

Filozoflar geçidi

Serüven Çağı Filozofları adlı kitap bizi Rönesans'ın seçkin temsilcilerinin önemli bir kısmıyla buluşturuyor. Bu dönem filozoflarının ortak özelliğinin Ortaçağ skolastizmine karşı mücadele etmeleri ve pozitif bilime gönül vermeleri olduğunu görüyoruz.

Doğrusu, kitabı okuyup bitirince kendimi tam bir eşikte hissettim. Bir yanım tarihin derinliklerine dalarken, diğer yanım önümde açılan ufka doğru kaydı. Derinliklerde diri diri yakılan yığıt Bruno'nun alevlerinin aydınlığına gömülü hüznün, ufuklarda ise tüm bir uyanışın coşkun umudu belirdi. Okurun, bu satırları, bendeki etkinin naçizane yansımaları ya da kendilerinden saklamaktan rahatsızlık duyacağım zenginliğin paylaşılması olarak kabul edeceğini umuyorum. Zenginlik; çünkü, onlar birer filozof olmanın çok ötesinde, filozof yönleriyle birlikte, büyük insanlaşma davasını sürdürenlerin öğretmenleridir.

Önce, yazının başlığını acaba "filozof portreleri" mi, yoksa "Rönesansın burçları" mı koysam diye düşünürken Filozoflar Geçidi'nde karar kıldım. İki bakımdan: Bir; eserde adı geçen filozofların biyografik dykülerinden ziyade hayata müdahale niteliği taşıyan programları anlatılıyordu. İki; öyle bir tarihsel süreç işlemişti ki gerçekten de Darwinist yasa hükümünü icra etmişti. Hatta aralarından bazıları fiziken tasfiye edilse bile buluşları, fikirleri ve öngörülerile ölümsüzleşmişler, birçok alanda temel araçları/kuralları bırakmışlardı. Dolayısıyla "geçit" içeren bir başlık, gerek ayakta kalma, gerek zamanımıza uzanan bilim damarı açısından isabetli olabilirdi.

Doğanın evriminde buzul çağı bir dönemeç sayılır. Hem yeryüzü büyük bir afete uğramıştır hem de insan denen biyolojik varlığın ilk ataları bu çağın sonlarında sahneye çıkmıştır. Günümüzünkine benzer iklim ve tabiat şartları bundan

milyonlarca yıl önce dünyanın buzullarla kaplanması sonucu kökten değişmiştir. Uzun bir tarih öncesi kesiti kapsayan buzul çağı'nın sonları, türümüzün "Hominid" denilen vahşi, hayvansı, insan benzeri varlıklar dönemine tekabül eder. Asıl, Afrika kıtasından yeryüzüne yayılan ilk insanın (Homo Sapiens) tarihi ise en fazla on bin yıl öncesine uzanır.

Ortaçağ: Toplumsal tarihte buzul çağı

Antropologların "vahşet dönemi", arkeologların "eski taş devri (yontma taş devri)", jeologların "buzul devri (paleolitik çağ)" dedikleri zamanda "insan", yüz binlerce yıl doğanın basit bir uzantısı ve doğanın egemenliği altında ilkel bir sürü şeklinde yaşam sürerken, toplayıcı-avlayıcı-göçebe aşamanın ardından ancak birkaç on bin yıl önce, neolitik çağ (civalı taş devri) ile birlikte yerleşik-yetistirci-evcilleştirici evrelere geçmiş ve sosyal bir birey kimliğini inşa ede ede bugüne ulaşmıştır. Buzul çağı hem insanı canlının gezegenimizde görülmeye başladığı hem de yeryüzünün büyük bir alt-üst oluştan geçtiği yaklaşık üç milyon yıl süren bir jeolojik zamandır. Kısaca doğayı donduran zaman, doğanın en harika varlığının doğumuna yataklık yapan zamanla örtüşmüştür.

Zaten doğa bilimlerinde de böyle değil midir? Botanik, tohumun hızla fide vermesi için onu, ilkönce soğuk hava dolaplarında bir süre üşütmeyi bulmuştur. Böyle uykuya çekilmeye koşullandırılan tohum, normal ortama çıkarılınca birden filizlenir ve serpiir. Neredeyse ya-

Buzul çağı dünyanın en soylu ürününü, insanı, doğurmak için kendisini dondurduğu bir dönemdir. Ortaçağ'da da bir yandan insanlık donarken, karanlık bir tünele sürülürken öbür yandan büyük bir sıçramanın, aklın egemenliğini doğallaştırmanın kozası oluşuyordu.

şam, ölüme tutunarak gelmiştir.

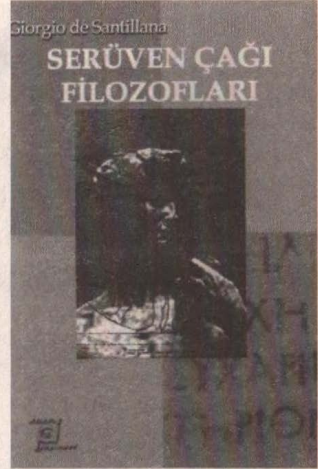
Buzul çağı da dünyanın, en soyul ürününü, insanı, doğurmak için kendisini dondurduğu bir dönemdir. Sanki doğa, en derin çelişkisini bir bunalımla çözebileceğinin "bilincindedir". Analogiyi zorlasak, Ortaçağ'da da, toplumsal var oluş yelpazesinde tıpkı bir buzul çağını andırıldığını ileri sürebiliriz. Bir yandan insanlığın donması, karanlık bir tünele sürülmesi ve doğaüstü güçlerin esaretine düşmesi olarak ortaya çıkarken, öbür yandan da büyük bir sığramanın, yaratıcılığın, aklın egemenliğini doğallaştırmanın adeta kozası oluyor. Ortaçağ'da simya, büyü, astroloji ve metafizik zulüm ve barbarlık atbaşı gidiyor. Tabiatıyla Ortaçağ'ı Rönesans'ın takip etmesi rastlantı değildir; çubuğu tersine biraz fazla bükerek, insanlık Rönesans için Ortaçağ'a mahkum kalmıştır bile diyebiliriz. Yeni bir sınıf yükseliyordu: feodal çitlerin yıkılmasını, vergi birliğinin sağlanmasını, serf ilişkisinin çözülmesini, feodalitenin ulvi dayanağı kilisenin sınırlandırılmasını talep eden bir sınıf. Kuşkusuz bu sınıfın "özgür" emeğe, pazara, iktidara ihtiyacı vardı; ulus-devlet'in, ulusal birliğin, burjuvazinin arayışının mekanizmaları olarak şekillenmesi buradan ileri geliyor. Ortaçağ feodalitesine karşı, yeni düzen açılımları kendini dayatıyor. Feodalizmden kapitalizme geçişin sancılarını yaşayan ticaret burjuvazisinin bir ara dönemi olan merkantilist dönemin başlangıcını kapsayan Rönesans, soyut, hayali, kurgusal bir tablo olarak ele alınamaz bu nedenle.

Rönesans, egemenliğin gökyüzünden yeryüzüne inmesini, yöneten iradenin dünyevileşmesini, toplumsal hayatın kaynağına ilahi gücün dogmaları yerine aklın konmasını kavramlaştırıyor. Gerçek olan güzel, insan güçlü ve önemli, dünya ilgi çekici ve araştırmaya değer görül-meye başlanıyor. Yepyeni bir güvene kavuşan insanın kendisiyle birlikte dünyanın yeni yeni coğrafyalarını keşfediş sonusz yaratıcılığının ve başkaldırışının sınırlarını zorluyor. Amerika'nın, yeni deniz yollarının keşfi, Avrupa merkezli dünya görüşünün zayıflamasına; yerbilimde ve gökbilimde kaydedilen gelişmeler, yer merkezli statik evren görüşünün sorgulanmasına ve kilisenin yaratılışa ilişkin

dogmatik doğa felsefesinin sarsılmasına yol açıyor. Bilimden, sanatta, düşüncede parlak verimlere ulaşıyor.

Düşünürler: İlerlemenin dinamiği

Serüven Çağı Filozofları adlı kitap (Giorgio de Santillana, Çeviri: İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez, Adapa Yayınevi, Ankara, 1. baskı, 2006) bizi Rönesans'ın seçkin temsilcilerinin önemli bir kısmıyla buluşturuyor. Çevirmenlerin bilimsel dille günlük dili uyumlu bir şekilde kaynaştırarak anlaşılabilirlik düzeyini yükselttikleri ve kolay okunabilir kıldıkları eserde, yazar geniş bir önsözle kısa tanımlarını yaptığı 16 filozoftan seçmelere yer vermiş. Bunlar: N. Cusanus, Leonardo da Vinci, Sir T. More, N. Machiavelli, A. Dürer, D. Erasmus, M. Luther, B. Michelangelo, N. Copernicus, S. Montaigne, Paracelsus, J. Kepler, J. Böhme, G. Galileo, R. Hakluyt ve G. Bruno'dur. Adı geçen filozofların ortak özelliği; Ortaçağ skolastizmine karşı mücadele etmeleri ve pozitif bilime gönül vermeleridir. Çabaları, aşağı yukarı iki yüzyıllık bir zaman diliminde odaklanır; bir kısmı doğrudan din eğitimi almış olmasından olsa gerek, iyi bildikleri konuda cesur davranmışlardır; korunmak için ya da merak dürtüsü ve hizmet arzusun-dan olabilir, gezginciliğe meyletmişler ve kıta Avrupa'sının değişik ülkelerinden gelip mutlaka İtalya'ya uğramışlar (zaten İtalya, 1453'te Türklerin İstanbul'u fethi

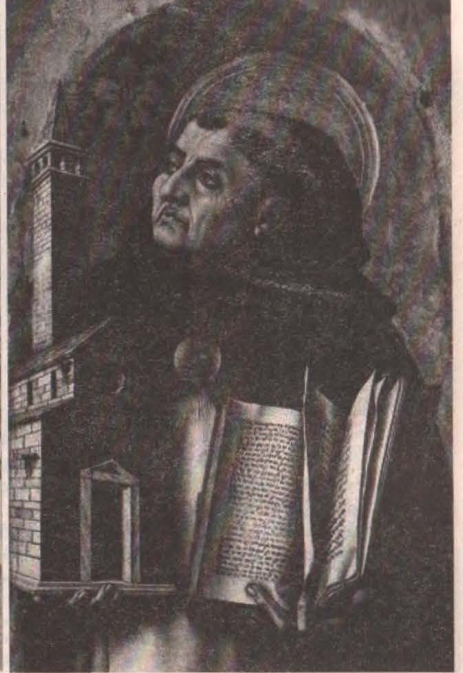
Serüven Çağı Filozofları, geçtiğimizi aylarda Adapa Yayınevi tarafından yayımlandı.

sonucunda kaçan entelektüellerin sığınağı olmuştu), belki de İtalya'nın aydınlık jeneratörü Floransa'nın manyetik yö-rüngesinde toplanmışlardır. Daha 15. yüzyıl ortalarına kadar süren Yüzyıl Savaşları'nın, din savaşlarının yaşandığı Avrupa'da bu "çocuklar"ın ne kadar Avrupalı olduğu bilinmez ama büyük bir uygarlık savaşçısı oldukları kesin. Abartma tehlikesini göze alarak kaydedebiliriz ki, her biri Ortaçağ karanlığının üzerine doğan çoban yıldızı gibi dünyamızı ısıtmaya devam ediyor. Bugün çağdaş, barışçı yaşamın tüm hücrelerini dolduran imkânların, yöntemlerin, tekniklerin çoğunu onlara borçlu değil miyiz?

Galileo gibi, kendini inkâr etmenin ezikliğini/utancını duya duya, Engizisyonun cezalandırmasından korkup görüşün-den dönmeye yeltenenler olsa da, hepsi de acı ve çile çekmiş; buluşlarının, düşüncelerinin bedelini ağır ödemiştir. Bir kere daha toplumsal kazanımların kişisel kayıplar hasasına sağlandığını not etmişlerdir.

Adapa Yayınevi felsefe dizisinden çıkan 282 sayfalık kitabın Türkçede benzerlerinden farkı, biyografik bir eser ya da anı veya bir kritik eseri olmaması; filozofların özgün düşüncelerini yansıtan

More'un Ütopya'sı
eşsizdir. İnsanlığın
yeniden bir ortaçağa
sürüklendiği günümüz
koşullarında, bundan
yaklaşık 500 yıl önce
kurduğu "Yok Ülke"nin
temeline kattığı düşünce
hâlâ canlılığını
korumuyor mu?

"Ortaçağ'da simya, büyü, astroloji ve metafiziklik zulüm ve barbarlık atbaşı giderken Rönesans ile toplumsal hayatın kaynağına ilahi gücün dogmaları yerine akıl konulmuştu."

metinlere yer verilmesidir. Hatta bazı filozofların çok bilinen eserlerinin tersine, Türkçede bilinmeyen ama o filozofun düşünsel karakteri açısından daha az önemsiz sayılmayacak eserlerine başvurulmuştur. Machiavelli'nin *Konuşmalar*'ı bu bakımdan örnektir. Bilindiği üzere Machiavelli modern siyaset biliminin kurucusu ve kuramcısı olarak kabul edilen bir düşünürdür. Kuşkusuz buradaki filozofların her biri üzerinde ayrı ayrı durulabilir; felsefede, tıpta, fizikte, astronomide, yerbilimde, matematikte, dinde, resimde, heykelde vb. pek çok alanda bilimsel devrim yapmışlardır. Ama özellikle More'un *Ütopya*'sı eşsizdir. İnsanlığın yeniden bir ortaçağa sürüklendiği günümüz koşullarında, bundan yaklaşık 500 yıl önce kurduğu "Yok Ülke"nin temelini kattığı düşünce hâlâ canlılığını korumuyor mu? İnsaniğe yazdığı kurtuluş reçetesine, eşitlik ve özgürlüğü sağ-

layabilmek için mülkiyetsiz bir sistem yerleştiriyor.

Rönesans filozoflarının serüvenleri halkçı, laik, rasyonel yürüyüşün tarihini gözler önüne seriyor. 17. ve 18. yüzyılın büyük patlaması Aydınlanma'dan geriye düşmemek için, dönüp 15. ve 16. yüzyılın Rönesans aydınlarına bir daha bakmak, belki de ikinci ortaçağdan çıkışta anahtar rolünde... Eğer halkı prene yeğleyen ve bir tür cumhuriyet peşinde koşan Machiavelli'yi; mülkiyeti bütün kötülüklerin anası ilan eden toplumcu More'u; mutlak irade inancını sorgulayan hümanist Erasmus'u; güneşi, güneş siteminin merkezine yerleştirerek dünyayı hem kendi ekseninde hem de güneşin çevresinde dönen bir gezegen olarak tanımlayıp kilisenin saltanatına, ürkek ve sessiz, meydan okuyan devrimci Kopernik'i; Tanrı'yı tabiatla arayan materyalist ve Kopernikist düşüncenin onurlu savunucusu Bruno'yu; Papanın

fermanını yırtarak zamanın büyük eylemi adını atan Luther'i; hoşgörü ve sağduyu felsefesinin temsilcisi Montaigne'i; Rönesans'ın simgesi, özlü tanımlanışıyla 'gizemli güzelliklerin mucidi', dâhi sanatçı ve doğa bilimcisi da Vinci'yi ve burada adını anamadığımız diğer filozofları evrensel değerlerimiz olmalarının ötesinde özümseyemezsek, hangi aydınlığın, kurtuluşun sahici temsilcileri olabiliriz ki? Volkanik dağı andıran bir birikimin doruğundan 21. yüzyıla kucaklaşan aktivistlerin yeni ortaçağlara geçit vermeyeceğine inanmak için dahi bu kadarı yeterli.

Sonuçta şunu belirtmek manevi bir görevdir: Kitap, sadece meslekten felsefeciler için değil, düşünce tarihi, sanat tarihi ve bilim tarihi ile ilgilenenler için, kendisine toplumsal-siyasal bir amaç biçenler için, kısaca kültürel bir donanım azen gösteren herkes için klasik bir başvuru kaynağı.

Gün Eksilmesin Pencereden

Cahit Sıtkı Tarancı

Büyük şairimiz Cahit Sıtkı Tarancı, *Otuz Beş Yaş* şiiri ile edebiyatımızın kült şairleri arasına girmiş, Baudelaire, Verlaine gibi Fransız şairlerinden etkilenmesine karşın yaşamı boyunca hiçbir yazınsal akımın içinde bulunmamış. Tarancı ne yazık ki aramızdan genç yaşta ayrıldı, bu yüzden sağlığında yayınlanmadığı yapıt çok değil. Ölümünden sonra bir araya getirilen düz yazıları ve konuşmalarının dışında, yirmi iki öyküsünü de kapsayan bir çalışma da 70'li yıllarda yayınlanmıştı.

Tarancı bu öyküleri bir dönem *Cumhuriyet* gazetesinde düzenli olarak yazmıştı. Şairin unutulmaz bir dizesi altında, *Gün Eksilmesin Pencereden* adıyla bir araya getirilen bu öyküler, okuyunca görülecek ki, son derece yalın, çarpıcı, yaratıcı bir öykücünün usta işi çalışmaları. Kitap, şairin bütün öykülerini ilk kez bir araya getiriyor.

Yayına Hazırlayan: Faruk Duman, Can Yayınları, Temmuz 2006, 231 s.

Kayıpkent Üçlemesi

Özen Yula

Kayıpkent Üçlemesi, Özen Yula'nın okuyucuları kahramanlarının "bilinmez hayatlarına ve kimliklerine" çıkardığı üç ayrı yolculuk.

Kayıpkent Üçlemesi kimlikleri tam olarak belli olmayan ama hayatları, duygu dünyalarındaki iniş çıkışlarıyla çirliçiplak ortada olan insanların geçit töreni. Özen Yula'nın akıcı üslubu ve insanı şaşırtan mükemmel kurgusuyla *Kayıpkent Üçlemesi* yine tadına doymaz bir öykü ziyafeti sunuyor.

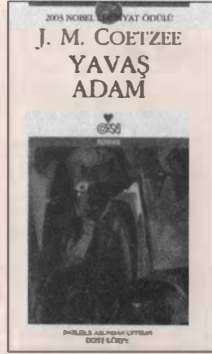
Yapı Kredi Yayınları, Öykü, Temmuz 2006, 190 s.

Yavaş Adam

J.M. Coetzee

Altmış yaşındaki fotoğrafçı Paul Rayment, bir bisiklet kaza-

si sonunda sağ bacağını kaybedince, o güne dek yalnız sürdürdüğü yaşamı tamamen değiştir. Başkalarına bağımlı olmaktan nefret etse de, ister istemez kendisini bir bakıcının ellerine teslim eder. Avustralya'ya Hırvatistan'dan göçmüş olan bakıcısı Marijana'ya aşık olan Paul, kazayı izleyen ilk günlerdeki umutsuzluğundan ve karamsarlığından sıyrılma da, Hırvat ailenin tutumu yüzünden yeni sorunlarla karşı karşıya kalır. Bu arada, Coetzee'nin başka yapıtlarının da baş kişisi olan yazar Elizabeth Costello da birdenbire ortaya çıkarak Paul'un yaşamında etkin bir rol üstlenmeye başlar. Coetzee, *Yavaş Adam*'da ilginç bir öykü anlatırken, arka planda da bizi insan yapan nitelikleri ve özellikleri, yaşlanmanın ne demek olduğunu ve yaşamlarımıza nasıl değer katabileceğimizi irdeliyor. Paul Rayment'in içine düştüğü durumda kendi insanlığını sorgulayışı, Coetzee'nin duru anlatımıyla dile geliyor ve aşk, yaşamak, ölmek üzerine okuru her sayfada şaşırtan, düşündürten duyarlı bir yapıt sunuluyor.

Çev. Dost Körpe, Can Yayınları, Temmuz 2006, 232 s.

14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları

Emekli Albay Cumhur Utku'nun yayına hazırladığı bu kitapta MBK içinde 13 Kasım 1960 kararları ile yaşanan tasfiye sonucu yurtdışına gönderilen, 14'ler olarak adlandırılan üyelerin, MBK'nın önde gelen dört kişisinden biri olan Suphi Kahraman'a yazdıkları mektuplar yer alıyor.

27 Mayıs Devrimi'ni birlikte yapan ve sonra yolları ayrılan insanların, hem kendileri hem de bir anlamda yaptıkları devrimle hesaplaşmasını belgeleyen bu mektuplarda, kızgınlık, hayal kırıklığı, öfke, çaresizlik, tehdit gibi insana özgü tepkiler ve vatan hasreti dikkati çekiyor.

Kitabın içerisinde yer alan bazı konu başlıkları şöyle:

27 Mayıs Devrimi'ni örgütleyen ilk çekirdek kadroda yer alan dört kişi. 27 Mayıs'ın Merkez Komitesi nerede, ne zaman, kimler tarafından oluşturuldu? Suphi Karaman'ın Merkez Komit'deki yeri. Şefik Soyüçü'den 27 Mayısçılara: "Hep birlikte iktidar edelim..." Türkiye, MBK'ya nasıl

alındı?.. Aceleciliği nelere mal oldu?... Toplantılardan nasıl uzaklaştırıldı?... Tasfiye edilen 14'lerin mektuplarında Suphi Karaman'a güven satırları...

27 Mayıs, 12 Eylül Karşılaşması: "12 Eylül'ün perişan yıkıntıları arasından görünen 27 Mayıs'ın pırıltılı görüntüsü..." Suphi Karaman'ın "Ulusal Devlet" ve "Ulusal Ordu" konusundaki görüşleri...

Hazırlayan: *Cumhur Utku, Kaynak Yayınları, Haziran 2006, 199 s.*

Buddenbrooklar

Thomas Mann

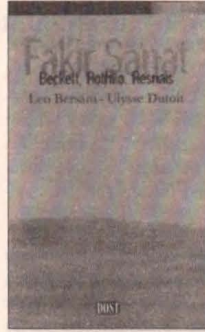
Buddenbrooklar, 20. yüzyılın en saygın yazarlarından Thomas Mann'ın ilk romanıdır. Ama birçok eleştirmenin gözünde, *Venedik'te Ölüm*'den de büyük bir romandır *Buddenbrooklar*. Mann'ın 1900 yılında, 25 yaşında kaleme aldığı roman, Kuzey Almanya'da yaşayan zengin bir burjuva ailenin ve aile ticaret-hanesinin birkaç kuşak boyunca geçirdiği değişimi ele alıyor. *Buddenbrooklar*, modern yaşamı ayak uyduramayan saygın bir ailenin çöküşünün öyküsü: Doğumlar, evlenme, boşanmalar, ölümler, başarılar, başarısızlıklar... Orta sınıf yaşamının ustalıklı bir portresini çizen roman, aynı zamanda kaybolan burjuva değerler için bir ağıt niteliğinde. 1929'da Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görülen Mann'ın bu dev yapıtı, modern edebiyatın klasikleri arasında yer alıyor. *Venedik'te Ölüm*, *Tonio Kröger*, *Büyülü Dağ*, *Doktor Faustus* gibi yapıtların yazarının bu başyapıtını Can Yayınları okuyucularına yeni çevirisiyle sunuyor.

Çev. *Kasım Eşit, Yedigöller Eşit, Can Yayınları, Mayıs 2006, 664 s.*

Fakir Sanat

Leo Bersani-Ulyse Dutoit

Farklı disiplinlerde yapıt veren üç sanatçı aracılığıyla yol alan fakir sanat tartışması, yazarlarının da dile getirdiği gibi, sanatın kutsal bir haliyle ululandığı günümüz dünyasında sanat eserinin varlık sebepleriyle ilgili iki temel ayrımsala dikkat çekiyor: Tanrısal sözün kaltıcısı, taşıyıcısı olan yüce sanatçı yerine hiçbir şey söylememenin saklı mucizesiyle yarattı. Bu haliyle sanat yapıtını kültürel bir direniş formu olarak gören ya-

odaklıyor dikkatini.

Çev. *Suat Kemal Angı, Dost Yayınevi, Mayıs 2006, 184 s.*

Endülüs Sufileri

Muhyiddin İbn Arabi

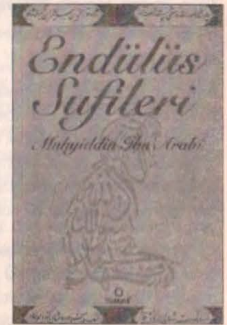
Tüm çağların en büyük gizemcilerinden birisi olan Muhyiddin İbn Arabi, Arapların İspanya'da bulundukları dönemde, Miladi 1169 yılında dünyaya gelmiş ve çok küçük yaşta başlayarak dikkatleri üzerinde toplayan manevi bir yetenek göstermiş.

Kendi döneminin büyük gizemcileri, din bilgileri ve filozofları ile görüşmeler yaparak İslam dünyası içinde uzak gezilere çıkmış. Öğretisi, bütün geleneklerin temelinde bulunan en başlangıçtaki ilkeye, Varlığın Mutlak Birliği'ne dayanıyor. 400'den fazla sayıdaki kitabı içinde hep bu ilkenin anlam ve anlatımları olağanüstü bir açıklık ve doluluk ile ele alınmış. İbn Arabi 1240 yılında Şam'da bu dünyadan ayrılmıştır.

İbn Arabi'nin etkisi geniş ve derin olmuştur ve basitçe El Şeyh El-Ekber, (En Büyük Öğretmen) diye anılması da onun önemini gösteriyor. Endülüs Sufileri, İbn Arabi'nin gençlik yıllarını aralarında geçirmiş olduğu onlarca düşünür ve manevi üstadın yaşamöyküsel yazılarından meydana geliyor.

Bu öyküler, yoğun bir biçimde kendilerini Hak'ka adanmış ve hizmet eden bir grup bireyin oluşturduğu olağanüstü yoğunlukta bir manevi ortamı ve onlardan yayılan bilgeliği en canlı biçimde gözler önüne seriyor. Bu kitap doğrudan doğruya gerçek bilgiye susamış ciddi insanlara konuşacak...

Çev. *Dr. Refik Algan, Dharma Yayınları, Haziran 2006, 239 s.*

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından

Gezi Kitapları: Antik Çağ ile günümüz kültür turizminin kesişme noktası

Ülkemizde iç turizmin her geçen yıl gelişmesine koşut olarak yayınevleri de yayın programlarına yaz döneminde çeşitli antik yerleşmelere ilişkin rehber kitaplar koymaya başladılar. *Likya Yolu* (Okuyan Us Yayınları), *Bir-giden Gevaşa Anadolu Gezi Notları* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları) ve *Olympos* (Homer Kitabevi) peş peşe yayımlanan 3 kitap. Ancak biz bu yazımıza *Likya Yolu* kitabını konu alacağız.

Gezi kitaplarının hedef kitlesi esas olarak kültür turizminde yer alan, gezmeyi seven ancak tarihe ve Eski Çağ dünyasına yakın ilgi duyan insanları olduğundan, rehber kitaplar da içerik olarak bu okuyucu kitlesinin özelliğini gözetmek zorunda. Bu tür kitaplar okuyucunun merakını giderecek şekilde belli başlı bilgileri, kuru bilimsel bir dilden uzak, ancak bilimsel gerçeklere yakın durarak aktarmalı, anlatılanlar çeşitli hikâyeler, fotoğraflar, çizimler ve haritalarla süslenmeli. Teknik terimlerden, uzun cümlelerden, dolaşık ifadelerden mümkün olduğunca uzak bir anlatım tutturulmalı. Ancak kullanılması kaçınılmaz olan bazı teknik terimlere ya dipnotlarla veya kitabın sonuna konulacak bir sözlükçe ile açıklık getirilmeli.

Likya Yolu, bu özelliklerden oldukça uzak bir kitap. Her şeyden önce bir okuyucu için bir kitabın olmazsa olmazı, "içindekiler" bölümüdür. Okuyucu bu bölüme bakarak hangi sayfada neyi bulabileceğini görür, kitabın içeriğine ilişkin genel bir fikri bu sayfaya bakarak edinir. Bu kitabın "içindekiler" başlıklı bir bölümü bile yok.

Yer yer anlaşılmayan sıkça bozuk cümlelerin kullanıldığı kitapta (ki bunun örneklerini aşağıda vereceğiz) yer alan hiçbir fotoğrafta alt yazı da kullanılmamış. Dolayısıyla hangi fotoğrafın neyi anlatıyor, okuyucunun meçhulü kalıyor.

Ayrıca *Olympos* örneğinde olduğu gibi okuyucu kimi zaman yanlış da bilgilendiriliyor. Antik Çağ mitolojisinde geçen ve bugünkü Yunanistan'da bulunan Olympos Dağı, tüm tanrıların oturduğu mekân olarak kurgulanmış ve Olympos bu açıdan pek çok efsaneye konu olmuş. Bu ünlü dağ dışında hem Anadolu'da hem de başka yerlerde Olympos adını taşıyan dağlar ve yerleşim yerleri de bulunmakta ancak tanrıların mekânı Olympos ile isim benzerliği dışında bir ilgileri bulunmamakta. Oysa kitaptaki anlatıma göre Antalya'nın 77 km güneyinde Çıralı Mevkii'nde bulunan Olympos kenti sanki tanrıların mekânı ünlü Olympos. "Zeus'un kentidir Olympos. Hera'nın altın tahtı buradadır" (s.117) diye bir anlatım tutturan yazar birkaç sayfa sonra "Çıralı Yanartaş" başlıklı bölümde yine "Olympos'un on iki tanrısı ve tanrıçalarının yanı sıra aynı tutulan tanrıları da var-

mış" (s.121) diye yine bir sayfa dolusu Çıralı ile ünlü Olympos'u eşimseyen anlatıma yer veriyor.

Genel okuyucuya hitap eden bu tür rehber kitaplarda, anlatılan mekân veya yerleşim yerlerinin adlarının yazımında Eski Yunanca adın özgün yazılışından çok sözcüğün okunuş şekli tercih edilmeli. Ancak tercih edilmeyebilir de tabii; bu yazarın bir kararıdır der saygı duyarız. Fakat Antik Çağ'a ilişkin sözcüklerin nasıl yazılacağına yazar baştan karar vermeli, kitap boyunca aynı anlatımı tutturarak bir bütünsellik sağlamalı. Kitapta böyle bir bütünsellik de yok. *Likya*, *İlyonya*, *Afrodite* okunuşlarıyla yazılırken *Karia* (okunuşu *Karya*), *Pydnai* (okunuşu *Pidnay*), *Aperlai* (okunuşu *Aperlay*) vb birçok isim de yazılışlarıyla verilmiş. Ancak bununla da kalmamış aynı ad değişik sayfalarda farklı olarak da kullanılmış: *Teimussa* (s.87), *Theimiussa* (s.89); *Ptolemaios* (s.46), *Ptolemaios* (s.55); *Apollo* (s.35), *Apollon* (s.39) vb. Hellen/Hellenistik sözcüğünün ise *Helen*, *Grek*, *Yunan* gibi türlü türlü kullanımı var.

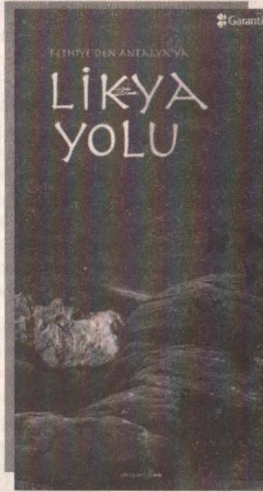
Kitaptaki bozuk anlatıma bir örnek: "*Pers egemenliğine giren iskender şehir, MÖ 332 de Büyük tarafından zaptedilmiş ve onun ölümüne kadar Makedonyaların egemenliği altında olan şehir...*" Acaba bu anlatımdan bir şeyler anlayan okuyucu var mı? Cümlelerin anlaşılma zorluğunun ötesinde, kısa bir cümlede bu kadar yazım hatası da ibretlik bir durum. İ harfi büyük olması gereken *İskender* sözcüğünde i küçük; "zapt edilmiş" şeklinde yazılacak sözcük bitişik olarak "zaptedilmiş"; yazarın *Makedonyalar'dan* kastı da

herhalde *Makedonlar* veya *Makedonyalılar* olsa gerek.

Kitapta bir bütün olarak yazım kuralı sorunları ise tek tek örneklenemeyecek kadar fazla. Ancak hem yazar hem de kitabın redaktörü bazı şeylere bir türlü karar veremiyorlar: Coğrafi adlar "*Zeytin Köyü'ne*" mi "*Zeytin köyüne*" mi, "*Teke Yarımadası'na*" mı "*Teke yarımadasına*" mı yazılacak; unvanlar büyük harfle mi, başlayacak küçük harfle mi; Latince bitki adlarının ilk harfleri küçük mü olacak büyük mü? Bütün bunlarda bir kurala uyulmamış. İşaretleme kurallarının uygulaması da benzer bir kuralsızlıkta. Özellikle virgöl öylesine gerekli-gerekiz kullanılmış ki il

Sonuç olarak şunu söylemek mümkün: İlk sayfasından son sayfasına kadar kitaba hem içeriksel hem de biçimsel olarak büyük bir özensizlik hakim. Kitabı alan okuyucu, verdiği paranın karşılığını alamıyor.

Barış Doğru, *Fethiye'den Antalya'ya Likya Yolu*, İstanbul 2006, Okuyan Us Yayınları.

Matematiğin B & Ü'sü

Toplumumuzun matematiği 01

Kahraman Keskinli

Emekli tarih öğretmeniyim. Ama bizde, emekli olmuyoruz, işe yaramaz diye sokağa atılıyor. Yıllarca aynı okulda görev yaptım. Sanırım arkadaşlara da, öğrencilere de, öğretmenliğe de saygısızlık etmedim. Okullar çevreye kapalı, toplantı, söyleşi vb olmuyor, yönetim de değişince okul havasını koklamaya bile gitsem olumlu karşılanmıyorum veya bana öyle geliyor. Okulumdan koptum. Düzenlenen söyleşilere, söylemlere gidiyorum ama mutlu olamıyorum. Ya genellikle anlamıyorum, ya çizilen kara tablo beni daha mutsuz kılıyor, ya konuşmalarda çıkarılan görevler bana değil, yapmayacaklara, kendimi çaresiz hissediyorum. Kendim bir şeyler yapayım dedim. Üç Köy Enstitüleri etkinliği düzenledim, canlandırmalı, türkülü ama bunlar da görevler için çok yorucu oluyor, eşgüdüm tam sağlanamıyor. Atamızın terimiyle 'gerçek üretici halk' bu etkinliklere gelmiyor, sonuçta unutulup gidiyor... Daha küçük salonlarda, daha küçük gruplarla etkinlik düzenleyeydim dedim 'Nazım Hikmet'le birlikte mutlakul arası' diye bir dizi hazırladım. Çok az anlatımlı –bunları da çocuklarımız yapıyor– her katılanın (yazılıp, mukavvaya yapıştirilip hazırlanmış) şiirler okuyabileceği, birkaç söz söyleyebileceği... Yine başarılı olmadım; ilgi az, söz alan söyleyecek kadar çok seviyorum. Söyleşiler bile oluşmuyor. Turgut Özakman değilim, *Şu Çılgın Türkler* yazacak olanlara sahip değilim. *Çanak kale*'yi de ondan bekleyeceğiz. Emekli de olsam öğretmenim. Bu işi dershanelerde test sınavları için ders vermeyecek kadar çok seviyorum. Araştırmacı bir tarihçi olamam, ne öğrenimim, ne olanaklarım buna uygun değil. Belki kendi dergilerimizde (örneğin *Öğretmen Dünyası* veya *ABC*) de yazı yazabilirim diye düşündüm. Yıllar önce (Köy Enstitülerinin dergisi) 'İrmele' de iki yazım yayımlanmıştı. (Dergi kapandı, benim yazmam da son buldu.) Ama kendimi bu dergilere uygun bulmadım. Eleştirmeyi, öğrenmeden bilmeyi, başkalarına görev üretmeyi, dinlemeyene konuşmayı beceremem. Okur-yazarlığın ilk yarısıyla yetinin olmaştı.

Şubat 2005'te (sık sık uğrayıp kitapları karıştırdığım, kitap okuyanları izlediğim) bir kitapçıda, *Bilim ve Ütopya* dergisinde "Göktürk parası bulundu" ana başlıklı dergiyi satın aldım. (*Bilim ve Ütopya*'yı daha önceleri de tanıdım ama genellikle kitapçıda incelemem, bazı yazıları atlayarak okumam bana yeterdi. Emeklilik, kitaba bile para harcarken dikkatli olmayı gerektiriyor. Kendime bir sınır çizmişim: Cumhuriyetimizin ilk yılları, Köy Enstitüleri, Sovyet Devrimi'nin özgün ürünleri, yabancı ülkelerdeki eğitimde toplumu uygulamalar. Bunun dışındakileri (sahibinin hoşgörüsüne sığınarak) kitapçıda incelemek, atlaya atlaya okumakla yetiniyordum. Satın aldıklarımı ise satır satır okurum. Satın aldığım *Bilim ve Ütopya*'da da okurken Prof. Dr. Semih Koray'ın öncülüğü ettiği 'Matematiğin B & Ü'sünde Mustafa Uslu'nun yazdığı 'Bin Yılların Emeli Matematik 03' ile Mustafa Saka'nın yazdığı 'Okullarımızdaki Matematik 02' ile karşılaştım.

Öğreniminin daha başlangıcında 'matematiği yapamayan-

lar sınıfına ayrılmış ve bunu da benimsemiştim. Matematikten en uzağı diye de tarihi seçmişim. Tüm öğrenciliğim boyunca tarihte başarılı oldum, bana verilenleri ezberliyor ve bana verildiği biçimde tekrarlıyordum. Bu da genelde övgü ile karşılanıyor, yüksek notlarla değerlendiriyordu. Bazı öğretmenlerim, bazı bazı, bunu eleştirmede, tarihin de doğru yargılara varmanın aracı olduğunu, eleştirel ele alınması gerektiğini söylemedi değil. Ama ben, daha çok, yüksek notlarıma bakmıştım. Yaşam ise yani iş kabul etmiyor. İlk öğretmenlik yıllarımda çok çabaladım. Öğrencilerin çoğunluğu benim öğrencilik modelimi benimsemiyorlardı. Kimisi (daha çok fen derslerinde başarılı olanlar) tarihi gereksiz görüyor (tarih dersinde matematik problemi ile uğraşıp hiç dinlemeyenler oluyor), kimisi tüm dersler gibi tarihe de ilgi duymuyor, kimisi benim öğrenciliğime daha yakın davranıyor, metinleri ezberliyor ama bunu not için ve sevmede yapıyordu. Beni en çok sarsanları ise tarihi, daha doğrusu benim tarih sunumumu eleştirenlerdi. Öğrencilere saygılıydım, bunu öğrenmiştim. Bunun sonucu onlar da bana saygılıydı. Bu nedenle aramızda kişisel sorun olmuyordu. Öğretmenin otoritesinin düşük not vererek sağlanmayacağını da öğrenmiştim, öğrencilerin rahatları. Ama "Neden tarih?" sorusuna doyurucu bir yanıt bulamıyordum. "Tarihten ders almak için" diye öğrenmişim ve bunu tekrarlamıştım. Ama öğrenciler durmuyor ki, "Mercidabık Savaşı'ndan ne ders alacağız?"... "Ben maaş alayım diye" de diyemeyiz ki B u tekel soruyu yanıtlayamadığımı kabul ediyordum ve bu yanıt benim bile dersime saygımı azaltıyordu. Asıl eleştiriler ise daha sonra geldi. Gençler bizden önce Marx'ı, Lenin'i öğrenince anlaşılmaz daha da zorlaştı. Somut bir örneği hiç unutmam: Cumhuriyet devrimlerini konuşuyorduk. (Cumhuriyetimizin tarihi, sevecek ve bildiğimi sanarak ele aldığım tek konu kalmıştı.) Bir öğrencim söz aldı, "Öğretmenim, Atatürk bolşevizmi örnek almadı mı? Onun halkçılığı da, devletçiliği de, laikliği de bolşevizmin bizim o günkü koşullarımıza uygulanması değil mi?" (Babası komünizm propagandasından yargılanmıştı. Öğrencim de babasından etkilenmiş olmalıydı.) Soruya olumsuz yanıt verdim; dilim döndüğünce de açıklamalar çalıştım. Sanırım, yanıtım öğrencimi doyurmadı ve eleştirisini son bir soruyla noktaladı: "Atatürk'ün 'Söylev ve Demeçleri'nin birinci cildini tümüyle ve 'Hakimiyet-i Milliye' yazılarını okudunuz mu?" Okumamıştım. O zaman aradım, bulamadım; konuyu tekrar açmak da istemedim. Yıllar geçti; emekli oldum. Sanırım, öğrencilerim arkamdan kötü söz söylemiyor, ama çok övgü söz de bulamıyorlardı. Öğrencilerime çok şey öğrettim diyemem ama kendim öğrenmeyi bırakmadım. Köy Enstitülerini ve böylece (kendü kusurların dahil) öğretmenliği; sosyalizmi, kemalizmi ve böylece bugünkü toplumsal yapımızı ve bu yapı içindeki ilişkileri öğrendim, daha çok sorgular, daha çok irdeler oldum. Hâlâ matematikten çok uzaktım. Yukarıda sözünü ettiğim iki yazı bana yeni bir pencere açtı. Temel amacı toplumsallık olan bir matematik, bu benim için yepyeni bir kavramdı. Önceki yazıları da buldum, *Bilim ve Ütopya*'yı aralıksız alırdım. Elimde şu anda 25 yazı var. Hepsini çözemediğimi söyleyemem ama çok yararlandım.

İngilizce öğrenmeye bile başladım. 'Okullarımızdaki Matematik'ten, 'İlin Matematik'inden özetler çıkardım. Mısırca Babilce 2006 bile yazabilirim. 'Matematik?' yazılarını bile belirli bir oranda izleyebiliyorum. Toplumcu matematiğin bir özelliği de anlaşılabilir olması herhalde. Bu başarımlar beni o denli cesaretlendirmişti ki mukasa40@yahoo.com'a yazdım. Hemen yanıt ve arkasından da öneri geldi: "Sen de 'Toplumumuzun Matematiğini yaz.' Tabii nasılnı ayrıntılı tartıştık ama son kararımız, bu diyeti ben planlamalı, ben oluşturmalıydım. (Çok doyurucu olmasa bile...)"

İlk deneme

Toplumumuzun Matematiği?

Anadolu Grubu'ndan öğrendiğim ve benimsediğim yöntemle (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı) yetmiş milyonluk toplumumuz, bunların karşılıklı ve dış dünya ile etkileşimi ve bu etkileşimin nitelikleri üzere bir 'temel yapı' oluşturmali ve bu temel yapıdan (bu temel yapı kabul edilince) tartışmasız türetilen sonuçlara ulaşmalıydım. Bu matematiksel yapı çok soyut olmayacak, (öge, işlem ve bağıntıları belirleyen) soyut simgelerden oluşmayacak, bunların yerine sözcükler, bildiriler geçecekti. (Zaten aşırı bir soyutlamayı beceremezdim. Matematikten alacağım: herkesçe önceden vermek, tartışmasız doğru kabul ettiğim varsayımlarını önceden bildirmek, bundan sonra da yeni kavramları öncekilerle tanımlamak, yeni yargıları öncekilerden türetmek.

Bunu kendi kendime başaracağıma pek inanmadığımdan önce başkalarından yardım alayım dedim ve ilk hatırıma gelen de Marx oldu.

• Marx'ın bütün eserlerini bulamaz (ülkemizde demokrasi-den söz edenlerin kulakları çınlasın. Hiçbir kütüphanemizde Marx'ın bütün eserleri yoksa, Marx'ı öğrenme özgürlüğü nasıl var olabilir?), bulsam da sınırlı yabancı dil bilgimle bu işi beceremezdim. Daha alçak gönüllü davrandım. (Yayınını Tom Boltomore'un yönettiği, çevirisini Mete Tunçay'ın derlediği, İletişim'in yayınladığı) *Marksist Düşünce Sözlüğü*'nü aldım, dizin kısmını açtım, bana yararlı olabilecek başlıkları bir deftere not ettim, başladım çalışmaya. Buradan öğteyebileceğim:

• Marx ve Engels toplumsal yapıyı (binaya benzeterek) temel (ekonomik yapı) ve üst yapı (devlet ve toplumsal bilinç) diye ikiye ayırmış, üst yapının şekillenmesinde ekonomik yapının ana etken olduğunu söylemiş. Ayrıca Marx, toplumun doğadan ayrılmasıyla gerektiğini, insanların tüm etkinliklerinin, ona temel oluşturan doğal alemin bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunmuş. Maddi yaşamın emek, çoğalma, üretim ve yeniden üretimin hem doğal, hem toplumsal bir ilişki olarak görmüş.

• Marksizmin toplumu makro düzeyde (bireylere indirgemeden) ele almış. Bireyi toplumsal ürün olarak görmüş. İnsan etkileşiminin mikro düzeyi hakkında (bireysel insan ruhunun doğası hakkında, kişisel ilişkiler hakkında, devlet-birey veya kamusal ve özel yaşam ilişkisi hakkında) oldukça az şey söylemiş.

• Marx ve Engels, insanlık tarihini, farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip ve birbirini mantıksal bir düzenle izleyen aşamalara bölmek istemiş. (İlkel komünal, köleliğe dayalı, feodal, kapitalist gibi) Tarihsel materyalizm, (Engels'in *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* kitabının girişinde yazdığı gibi) toplumun (bu) ekonomik gelişmesinde, üretim ve değişim biçimindeki farklılaşmalarda, buna bağlı olarak toplumun farklı sınıflara bölünmesinde ve bu sınıflar arası mücadelede bütün önemli tarihsel olayların harekete geçirici gücü, en son nedenini araştıran tarihsel sürecin belli bir yorumudur. Marx, bunu Komünist Manifesto'da Bugüne kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tanhıdır. diye özetlemiş.

• Marx ve Engels'in toplum çözümlenmesinde ana kavram, 'sınıf': (Kapitalist toplumda burjuvazi (kapitalistler sınıfı), orta sınıf (küçük burjuvazi), işçi sınıfı; feodal toplumda aristokrasi, serflik... gibi) Ama toplumun diğer öğelerine de, toplumun üst yapısal niteliklerine de, işlevlerine de, hep sınıf kavramını esas alarak değinmişler. Örneğin,

Engels, *Çıkara dayalı burjuva evliliği ile karı-kocanın ücretli emek içerisinde sömürülme eşitliği elde ettiği proleterya arasında serpilmesine izin verilen 'gerçek cinsel aşk' karşılaştırmak, burjuva evlilik ilişkisini fuhuşun bir biçimi olarak tanımlamış. Lenin, aile içinde kadın-erkek eşitliğini sağlamak için ev işlerinin toplumsallaştırılmasını önermiş. Küba Aile Yasası'nda bu daha ileri götürülerek, kocaların ev işleri ve çocuk bakımını karlılara eşit biçimde paylaşmaları hüküm getirilmiş...*

Marx ve Engels, aydınları tutucu ve ilerici diye kesin biçimde ikiye bölmüş olarak görmekteymiş. Sayıca daha çok olan tutucu aydınlar, herhangi bir toplumca kendi etrafına örülen bir inançlar kozası olan ideoloji anlayışları nedeniyle aslında egemen sınıfın çıkarlarına bağlıymışlar. Dar bir alanda uzmanlaşmanın, kol işçileri kadar akademik çalışma yapanları da engellediğini düşünüyormuşlar. Buna karşılık Marksizm, aydınların tarihte oynadıkları rol ve sosyalist hareketler arasındaki ilişki üzerinde durmuş.

Marx da, kendisinden önceki Hegel gibi, tarihi ilerlemeci bir biçimde görmüş. Ancak, ona göre, tarihin akışı içinde gerçekleştiren ilerleme diyalektik gerçekleştirilmiş; yani çelişki içinde geliştiği yoluyla. Bu gelişim sona ermemiş, zamanındaki kapitalist üretim tarzının işlevi, gelecekteki sosyalist bir toplum ve komünizm maddi ön koşullarının yaratılması.

Marx, ahlaki da genelde ideolojik olarak bağımlı değişen bir üst yapının bir parçası diye nitelendirilmiş. Halk ve adalet ölçütlerini de özgül üretim tarzlarına içsel, dolayısıyla da tarihsel açıdan göreceli olarak görmüş. Buna karşılık, Marx'ın da yeni bir ahlak ve adalet sistemi önerdiği açık.

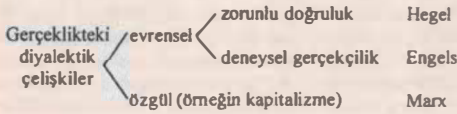
Materyalizm, Tarihsel materyalizm, Diyalektik, Analitik marksizm, Bilgi kuramı, Bilim başlıkları altında anlatılanları çoğunlukla anlamadım. (Bu, genellikle, soyutluğu nedeniyle mi, birçok özel terimle süslenmiş karmaşık anlatım nedeniyle mi bilemiyorum. Bu hususta çok emek harcamışlar dahi bu kavramlar üzere tam uyuşmamaları benim anlamamamı doğal

kılıyor. Ayrıca, Marx'ın 14 Ocak 1858'de Engels'e yazdığı mektupta söylediği *Hegel'in keşfettiği, ama aynı zamanda da mistifikasyona uğrattığı yöntemde (diyalektikte) neyin akılcı olduğunu iki üç sayfalık bir özetle ortalama insan tarafından anlaşılır hale getirme* arzusunu yerine getirememiş olması benim gibi ortalama insanlar için büyük şanssızlık.)

Benim anladığım kadariyla,

Materyalizm gerçekçilik, (Çeviride realizm gerçekçilik olarak verilmiş, materyalizme Türkçe karşılık bulunmamış.) her şeyin maddi veya madde ile ilgili olduğu, duyu organlarımızla algıladıklarımız dışında bir gerçeğin bulunmadığı ön kabulü, Tarihsel materyalizm, emek sürecinin üretim ve yeniden üretiminin insanlık tarihinin gelişmesinde ana neden olduğu görüşü. Bilimsel materyalizm, (toplumsal olanını da içeren) gerçeklik ile ilgili bilimsel inançların da (değişen) bir içeriğinin kabulü; 'materyalist dünya görüşünün, (tarihsel olarak değişen) daha gevşek ve genel pratik inanç ve tutumlardan bir 'weltanschauung'dan (dünya görüşünden) oluştuğu düşüncesi.'

Diyalektik, bir defa en çatışmalı konu; bilimsel bir yöntem, tüm gerçekliğin bir bölümüne egemen yasalar ve ilkeler kümesi veya tarihin gelişimindeki ilişkileri açıklama biçimi. Eski Elea ve İyonya okullarından beri ele alınan diyalektik düşünceye karşı Hegel, Engels ve Marx'ın konuları aşağıdaki dalarıyla özetlenmiş.

Uzun ve karmaşık tarihi boyunca diyalektiğe ilişkin beş temel anlayış marksizmden de (dönüşüme uğratılarak) kullanılmış: 1) Herakleitos'un bağımsız olmayan kökenlere sahip güçlerin karşılıklı ya da çatışmalarını içeren 'diyalektik çelişkiler', Marx tarafından kapitalizm ve onun üretim tarzına uygulanmış. 2) Sokrates'in yanıtlama ya da 'diyalektik tartışma'sı sınıf mücadelesi içinde dönüştürülmüş. 3) Platon'un 'diyalektik akıl' marksizmden bir yanda aydınlanma, öte yanda kolektif öz kurtuluşun maddi temelli ve koşullanmış pratiklerinin rasyonelleştirilmesinde kullanılmış. 4) Plotinus'tan Schiller'e uzanan, başlangıçtaki birlik, tarihsel ayrışma ve ayrışmış birlik şeması, bir yandan Marx'ta meta biçimine ilişkin sistematik diyalektiğinin belirttiği kesin olmayan sınırlar ya da kutuplar olarak kalırken, öte yandan da sosyalizm için yürütülen pratik mücadelenin dürtüsü olarak işlev görmüş. 5) Hegel'den gelen 'diyalektik kavranabilirlik' Marx'ta, hem toplumsal nesnelerin evrensellliğe bağlı sunuluşuna, hem de bunların açılımlıca eleştirisine dönüştürülmüş.

• Marx, Engels yazmış, Boltmore ekibi yorumlamış, Tunçay ekibi çevirmiş. Keskinli anladığı kadariyla özetlemiş. Aca-ba Marx bu özetle göre ne derdi? Konuların en genelde üste-

lik tarihi gelişim süreci içinde incelenmesi (yani teori) hem çok karmaşık (çok ögeli, çok işlemi, çok bağıntılı), hem çok soyut (çünkü genel). Marx kendine bu görevi seçmiş. Bizim kendimize seçtiğimiz görev ise çok daha özel ve çok daha basit. 'Toplumumuzun matematiği'nde öncelikle toplumumuzun tarih boyunca gelişiminin incelenmesini kapsam dışı bırakıyoruz. Böylece tarihi materyalizm, bir yöntem olarak gerekli olmuyor ('Asya tipi ilişkileri' vb de.) Bu kendi sınırlamamız; kendimizi bu denli yetkili görmememiz nedeniyle. Toplumumuzun bugünkü yapısının nedenleriyle ve yapının bu nedenlerle karşılıklı etkileşimini de irdelemeyi düşünmüyoruz. Bu mantıksal bir sınırlama, çünkü amacımız da çok daha özel ve somut: biz bir yazı dizisi hazırlıyoruz, bu yazılarımızı *Bilim ve Ütopya* okurlarının belki çok küçük bir kesimi okuyacak. Acaba böyle bir 'tez x antitez > sentez' grubu oluşturabilir miyiz? Bir grup sonra bir 'aydın eylem grubu'na döndür, grup içindeki her birey kendine toplumsal görevler çıkarır mı? Yani Marx ve Engels'in irdelemeye vakit bile ayıramadıkları bir ölçek. Ama bu küçük ölçeğimizde ve bu basit görevi yaparken matematikten (Acaba bu aynı zamanda diyalektik materyalizmden de mi demek?) ayrılmak istemiyoruz. Marx, Engels ile başlamamızda bu nedenle.

• Bizim ölçeğimiz için, *yatmış milyonluk toplumumuz, bunların karşılıklı ve dış dünya ile etkileşimi, ... daha odak merkezinde olmuyor; sınıf ve sınıflararası çatışma sistem dışında kalyor; 'aydın ve halk' ayrımı önem kazanıyor. Sanki bunlar hep materyalist düşünce gereği. Marx ve Engels, aydınları kesin biçimde tutucu ve ilerici diye ikiye ayırmış. Bu ayrımı bizim aydınlarımız için tanımlayabilir miyiz? Sosyalist aydınlar ile sosyalist hareket arasındaki ilişki bizim toplumumuzda belirli mi?*

• Marx, tarih ilerlemeci ve bu ilerleme diyalektik yani çelişki içinde ve çelişki yoluyla diyor. Bizim ölçeğimizde ve bizim zaman aralığımızda çelişkiler ve ilerici ögeler varsa ne? (Dönüşüme uğratarak da olsa) Biz de Herakleitos, Sokrates, Platon, Plotinus, Schiller ve Hegel'den bir şeyler alıp kendi ölçeğimizde, kendi toplumumuz için kullanabilir miyiz?

Somut sonuçlara ulaşma, somut görevler belirleme bir yana tanımlamalar yapamadan, temel yargılara varamadan yazımızın sonuna geldim. Ama böyle bir çalışma yapmayı da benimsedik ve yapacağız. Daha başlangıçta bu çalışmaya katılmak isteyen olursa veya bizim de dışarıda bırakarak böyle bir çalışmayı üstlenen olursa yalnızca mutlu oluruz. (Ulaşım adresimiz musaka40@yahoo.com) İnançımız, halkçılık, toplumcuym, sosyalistim (siz seçin) diyebilen ama bundan sonra da sırça köşküne çekilip kendinin bile tam anlamadığı için toplumunu suçlamayan, ondan kopmadan toplumunun önünde yürüyebilen aydınlarımız imceye girebildiğinde, iş bölümü yapabildiğinde, toplumumuz için ürettiğinde tüm sorunlarımızı çözebileceğiz. 'Anadolu grubu' bunu matematik diye başlatmış. Şimdiye dek, ne denli bildiğini göstermek için değil, bilgisini paylaşmak için ve bu paylaşımdan yarar üretmek için yazmış. Nokta hiç koymamış, katılma hep açık kalmış. Beni hemen aralarına almaları da somut bir örnek. Umarım tek kalmam ve hızla çoğalırız...

D ilimize Osmanlılar çağında, özellikle XV. yüzyıl da Venedikli gemicilere verilen bir ad olarak (büyük bir olasılıkla, Rumca 'khoursana'dan) girmiş olan Korsan sözcüğünün, bütün dillerde tanımı aynı: "Deniz haydudul" Fakat Ambrose Pierce'in (Bak: Sahaf/Ağustos.) "Denizlerin politikacısı" tanımı ise, ayrıkla durmakla beraber; siyasetçiler bağlamında bir gerçeği de yansıtmıyor değil hanıl

Bilindiği üzere, bu insan türü, kanca-baş, firkate, galyot, kadrğa vb. adlar taşıyan kürekli, yelkenli teknelerle, özellikle Akdeniz'de gidip-gelen tüccar teknelerinin yanı sıra, kıyı ülkelerini de basıp, direncin dozuna göre, kelleler almakta ve ganimetleriyle, peyledikleri koyaklara çekilmekteydiler. Zaman içinde, denizlerde bu tür avlanmalara yer kalmayınca, kara-ya iskele atıldılar! Bu kez, kılıçla, kargıyla değil; zekâyı, hile ve desiseyle çeşitli alanlarda korsanlıklarını sürdürdüler; hâlâ sürdürüyorlar da! En çurçuru, malûmunuz, yaratıcıların, yayıncıların çanına ot tıkayan, kitap, kaset, cd, vb. korsanlığı!

Ne var ki, bu korsanların bir türü, "amfibi" bir yapı taşımakta. Hâlen hem karada, hem denizde etkinliklerini sürdürmektedir! Hemen hemen bütün denizlerin ağzına yığıldıkları, her türden, insan yok edici silahlarla donanmış, çelik kadirgaları, çıkarlarına aykırı duracaklara karşı, tehdit aygıtı kılmakta; karada da özgürlük, demokrasi "ayağı" ile korsanlığını sürdürmektedir!

Şimdi sözünü edeceğimiz kitabın kahramanı da, yaşamının ilk yıllarında büyük bir korsandı! Amma, hâlî-hâzır 'global' korsanın yanında, onun büyüklüğü pek 'mütevazı' kalır! Üstelik o 'hayır-hay'tı da! Övgüleri hak eden üstün zekâsı ve becerisiyle Osmanlı İmparatorluğu'na katılarak, denizlere bir düzen; bir baş getirmiştil

Kuşkusuz, bu son sözlerden vardığınız üzere, gönderme yaptığımız kahraman, Barbaros Hayreddin Paşal Sözü'nü edeceğimiz kitap da Barbaros Hayreddin Paşanın Hatıraları.

Kitap, Kemal Ilıcak'lı Tercüman gazetesinden, "gözden uzak kalmış; unu-

tulmaya yüz tutmuş, ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş binlerce cilt eserini kaybolup gitmesini önlemek üzere başlattığı "1001 Temel Eser" serisinden yayınlanmış. Türklüslâm kahramanlarının en düşmanlarına karşı gazâ ve zaferlerini anlatmak için yazılmış gazâvât-nâmelerinin en ünlüsü! Asıl adı: Gazâvât-ı Hayreddin Paşal İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi yazmalar bölümünde bulunan yazma'ların 4.sünden: 393 yaprak/786 sayfalık 2636 numaralı yazma'dan 2 cilt olarak. Ertuğrul Düzdağ tarafından baskıya hazırlanmış! Ne var ki, yalnızca sadeleştirilmiş bir baskıya hazırlama değil bul Ertuğrul Düzdağ, çalışmasına ilişkin çileyi mütevazı bir anlatımdan sonra, Barbaros Hayreddin Paşa'nın yaşamı çerçevesinde geniş bir bilgi vermiş. Ardından, 'Barbaros'a Kadar Olan Türk Deniz Harekâtı'nın Kısa Tarih'i'ni sergilemiş. 'Türk Denizcilerinin Kulandıkları Gemi Çeşitleri'nin dökümünü yapmış. Ve sonra da Roman'a geçmiş! Evet; kendi deyişle: "Halk ve gençler için hatıra şekline sokulmuş" romana geçmiş! Bir bakıma, piyasadaki sözde tarihî romanlardan farklı bı yazım bu! Hatta yazarlar için bir ders; okuyucu için bir 'kriter! Çünkü, yaşanan gerçeklere, bizzat Barbaros'un emri ve yardımıyla, kendisiyle savaşlara katılmış olan Seyid Muradî Reis'in gazâvât yazımına dayanıyor! Nitekim, 'fasıl' bölümleri ve ara başlıklarla, okumaya revnak katan roman, yazılış 'sahih' kılan olguyu vurgulamak üzere, -besmele ve Hazret-i Muhammed'e salât ü selâm ile- başlıyor; bir dizi padişah adından sonra konuya giriyor:

"Selim Han oğlu, es sultan ibn-is Sultan Süleyman Han Hazretleri bir gün fermân buyurdular ki: 'Sen ve karındaşın nasıl ortaya çıkıp, cihad meydanına atıldınız? Bunun sebebi ne idi? Bu zamana gelinceye kadar, ne şekil gazâlar oldu ise, ne eksik ne fazla, gerek nazım, gerek nesirle yazıp, bir kitap düzüp, buraya gönderin ki eskiden yazılmış tarihlerin yanında, Hazi-

ne-i Âmir'e'mde bulunsun! Bu yüce fermâna can baş üstüne deyip, Seyyid Muradî'yi çağtırtım. Seyyid Muradî, emrimde gazâlara katılan bir deniz yiğidi idi. Gazalarımızı destan edip, söyledirdi.

Dedim ki: 'Baka Muradî! Denilmiştir ki: Er odur ki, dünyada koya bir eser/Esersiz kişinin yerinde yeller eser! Benim dediklerimi nesirle ve nazımla yaz! Bu gazâlarımızdan sonra, bir de kitap koyup gidelim!' Muradî, benden dinlediklerini, kendi gördüklerini kaleme aldı. Böylece bu eser meydana geldi!"

Ve Ertuğrul Düzdağ'ın övgüye değer çabasıyla da bu ilginç Gazâvât gün ışığına kavuştu! Umarız, halen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki nesir ve nazım üç el yazması ile Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki manzum üç yazma da, bir aydınlanma/aydınlatma sevdâsının eliyle gün ışığına kavuşur!

Teşekkür

Geçen sayımızda tanıttığımız "Felsefe Tarihi"ni, yine aydınlanmacı yanevlerinin dikkatine sunmuştuk. Ne var ki kitap, çoktan Sosyal Yayınları tarafından 4 adet baskıyla halkımızın hizmetine verilmiş. Bizi bu konuda bilgilendiren Sayın Atakan Hatipoğlu'na teşekkür eder; aydınlatmayı ilke edinmiş Sosyal Yayınları yürekten kutlarız!

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Sadi Borak'ın *Atatürk ve Edebiyat* adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Eylül 2006 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

tiğinde dinamometre 200N'luk bir kuvvet gösterirken, bir lisesi öğrenci çektiğinde 30 N'luk bir kuvvet gösteriyor.

Dinamometreyi ikisi birden ters yönlerde çektiklerinde dinamometre ne kadar bir kuvvet gösterir?

Kalfalık Sorusu

Yanlış tartan bir terazi-
de tartılan bir karpuz, bir
kefede 4 kg, diğer kefedeye ise 9 kg geliyor.
Karpuzun hakkı ağırlığı nedir?

Ustalık Sorusu

Bir avucuna bir tek sayı, diğer avucuna bir çift sayı yazdığını söyleyen bir kişinin hangi elinde tek, hangi elinde çift sayı yazdığını nasıl bulursunuz?

Çıraklık Sorusu

Bir halterci yaylı dinamometreyi çek-

Ağustos ayı cevapları**Çıraklık Sorusu**

Her katlayışta kalınlık bir öncekinin iki katı olacağından, n. katlayış için kalınlık K

$$2000 > K = 2^n > 1000 \text{ mm}$$

şartını sağlamalıdır. n'yi hesaplamak için, eşitsizlik yerine eşit işareti olduğunu varsayıp

her iki tarafının logaritmasını alarak,

$$\log K = n \log 2$$

yazabiliriz. $K = 1 \text{ m} = 1000 \text{ mm}$ için $n = 10$ buluruz. $n = 10$ için kalınlık 1024 mm veya 1.024 m olur. 11. katlama, yani $n = 11$ için ise kalınlık $K = 2048 \text{ mm}$ olacağından aranan cevap "on" defa katlamalıdır.

Acaba 25 defa katlamamız mümkün müdür? Bu da yeni sorunuz olsun!

Kalfalık Sorusu

Aslında mesele, 60377 sayısının çarpanlarını bulmak sorunudur.

Satıcının atletleri 2 YTL'nin altına indirdiğini bildiğimize göre çarpanlardan biri 200'den küçük olmalıdır. 60377 sayısının son rakamı 7 olduğundan, çarpanlarının son rakamları 1 ve 7 veya 3 ve 9 olabilir. Çarpanları bulmak için 60377 sayısını, son rakamları 1 veya 3 (veya 7 veya 9) olan ve 200'den küçük olan asal sayılara bölme denemeleri yaparak aranan cevabın 349 atlet olduğunu ve 1.73 YTL'den fiyatlandırıldığını buluruz.

Ustalık Sorusu

B ile beyaz, K ile kırmızı kavuğu temsil edelim. Vezirlerin başlarına konacak kavukların mümkün olan renk grupları

A) BBK B) KKB veya C) KKK

şeklinde olacaktır.

A seçeneğinde, karşısındakilerin kavuklarının rengi beyaz olduğundan ve yalnızca iki beyaz kavuk bulunduğundan, üçüncü kişi hiç düşünmeden "başımdaki kırmızı" diyecekti. Halbuki öyle olmadı, cevap derhal gelmedi. Demek ki bu seçenek geçerli değildir.

B seçeneğinde karşısındakilerin kavuklarının kırmızı ve beyaz olduğunu gören üçüncü kişi şöyle düşünecekti;

"Başımdaki beyaz olamaz zira o zaman iki beyaz kavuk olur", bu durumda üçüncü kişi derhal "başımdaki kırmızı" dedi. Böyle bir cevap gelmediğine göre başımdaki kavuk kırmızıdır. "Bu seçenekteki akıl yürütme çok kısa olacağından, cevap çok çabuk olmalıydı. Oysa vezirlerden birinin cevap vermesi için uzunca bir süre geçmişti.

C seçeneği olabilecek en zor kombinasyondur. Bu durumda her vezir cevap vermeden önce, A ve B seçeneklerinin olup olmayacağını irdelemek zorundadır. Dolayısıyla bu durumda doğru cevabı vermek belli bir süre gerektirecektir.

Doğru cevabı veren vezir hem hızlı düşünmüş hem de diğerlerinden ses çıkarmasını doğru yorumlamıştır.

Satranç

Turnuvalar

Geçtiğimiz aylar gerek yurtiçi gerekse yurtdışı turnuvalar açısından oldukça verimli geçti. Bu turnuvalar ve sonuçları aşağıda:

Dortmund Turnuvası

29 Temmuz-6 Ağustos 2006 tarihlerinde oynanan Dortmund 2006 Turnuvası'nı 7'de 4.5 puan alarak Svidler ile eşit puanla birinci bitiren Kramnik, eşitlik bozma sonucunda turnuvanın şampiyonu oldu. Elo ortalaması 2720, kategori 19 olan turnuva son tura kadar inanılmaz çekişmeli maçlara sahne oldu. Dünya Elo listesinde üçüncü sıradaki Aronian, bu turnuvada 7'de 2 yaparak çok kötü bir sonuç elde etti. Uzun süredir böbreklerindeki rahatsızlık yüzünden Fransa'da tedavi gören (hatta o ülkede yaşamaya başlayan) Kramnik kimi satranç çevrelerinde artık eski kuvvetinde olmadığı ve asla o günleri yakalayamayacağı görüşü hâkimdi. Kramnik bu turnuvada gösterdiği performansla eski günlere dönüş sinyali verdi.

Sıralama: 1. Kramnik, Vladimir g RUS 2743 4.5; 2. Svidler, Peter g RUS 2742 4.5; 3. Adams, Michael g ENG 2732 4.0; 4. Leko, Peter g HUN 2738 4.0; 5. Gelfand, Boris g ISR 2729 4.0; 6. Naiditsch, Arkadij g GER 2664 3.5; 7. Aronian, Levon g ARM 2761 2.0; 8. Jobava, Baadur g GEO 2651 1.5.

Turnuva boyunca oynanan 28 oyun-dan 18'i beraberlikle sonuçlanırken 7'sini beyaz taşlarla oynayan, 3'ünü de siyah taşlarla oynayan oyuncular kazanmasını bildi. Son turda Leko'yu yenen Kramnik bu sayede birinci olmayı başardı.

Biel Turnuvası

39. Biel Uluslararası Satranç Festivali 22 Ağustos-4 Temmuz 2006 tarihleri arasında oynandı. Morozevich 10'da 7.5 puan ile turnuvayı tek başına kazandı. Morozevich, Carlsen ile oynadığı iki oyunu da kaybetti ve son turda Radjabov ile berabere yaptı. Bunun dışındaki tüm oyunlari kazanan Morozevich etkileyici bir performans göstermiş oldu.

Sıralama: 1. Morozevich, Alexander g RUS 2731 7.5; 2. Carlsen, Magnus g

NOR 2675 6.0; 3. Radjabov, Teimour g AZE 2728 6.0; 4. Volokitin, Andrei g UKR 2662 4.0; 5. Pelletier, Yannick g SUI 2583 4.0; 6. Bruzon, Lazaro g CUB 2667 2.5.

Kavala Turnuvası

Milli oyuncularımız Barış Esen, Kıvanç Haznedaroğlu, Umut Atakişi ve Mert Erdoğan'ın mücadele ettiği, XV. Uluslararası Kavala Açık Turnuvası sona erdi. Barış Esen 6 puan ile 16. olurken, 2500'ün üzerinde performansıyla 20 yaş altında 1. olarak para ödülü ve kupa kazandı. Umut Atakişi 5,5 puanla 30., Kıvanç Haznedaroğlu 5 puan ile 42. ve Mert Erdoğan 5 puan ile 43. sırada turnuvayı tamamlamış oldular.

14. Troya Satranç Turnuvası

14. Troya Satranç Turnuvası'nı FM Yakup Bayram 9'da 8 puan ile tek başına kazandı. Son turda berabere kalan Ervin Özkan ve Armen Grigoriev 7.5 puan ile 2-3 derecelerini elde etti. 4-12 derecelerini 7 puan ile şu oyuncular paylaştı. Ghane Shoojat, Faruk Keler, Necmettin Korkmaz, Selim Gürcan, Erdem Kayar, Ümit Akçan, Mehmet Metin ve Ali İpek.

Satranç Anektotları

Kimin şansı daha yüksek

Eski Dünya şampiyonlarından Mihail Tal hazır cevap biriymiş ve gazetecilerin sorduklarına hemen cevap veriyormuş. Maja Chiburdanidze bayanlar arasında Dünya Şampiyonu olduktan sonra, Tal'a sormuşlar: Maja'nın erkekler arasında dünya şampiyonu olma şansını nasıl değerlendiriyorsunuz? Tal hemen cevap vermiş: Benim bayanlar arasında şampiyon olmamdan onun erkekler arasında şampiyon olma şansı daha yüksek!

Olmuş olmamış şeyler

Büyükusta Oslip Bernşteyn (1882-1962) çok zeki bir insandır. Bir gün, 60 yıllık başarılı bir satranç kariyerin sonlarına doğru, büyükusta O'Kelli ile sohbet ediyordu. O'Kelli 20 yaş daha gençti.

- Biliyor musun, ben Lasker, Capablanca ve Alekhin'e katıldıktan sonra (yani öbür dünyaya geç ettikten sonra) onlar beni kıskanacaklar, diyordu.

- Niçin? merakla sordu O'Kelli.

- Çünkü ben birçok açılış yeniliklerini biliyorum, onların ise bunlardan haberi yok! açıklamasını yapıyor büyükusta.

Beraberlik ve ... iki eşek

1936 yılında Moskova'da yapılan 3. Uluslararası turnuvasına Capablanca da katılıyor. Son turda Lillental ile oynayacak. İkisi de aynı otelde kaldıkları için sabah birlikte berbere gidiyorlar. Birinciliği garantileyen Capablanca yan yana otururken, Lillental sormuş:

- Bugün ne yapmak istiyorsunuz? Lillental daha cevap veremeden...

- Beraberlik mi istiyorsunuz?

- Evet, istiyorum ama nasıl?

- Bu çok basit. Dört At açılışını oynanız ve taşları çabuk değiştiriz demiş Capablanca. Oynamaya başlanmış. Lillental kötü pozisyona düşmüş, fakat Capablanca sözünde durmuş ve oyun beraberlikle sonuçlanmış. Daha sonra Lillental, turnuvada bulunan ülkenin Başsavcısına yaklaşmış ve...

- Capablanca'ya karşı oyunumu nasıl buldunuz? diye sormuş.

- Evet, bu açılış dört At ve iki eşek oyunu idi! Bu şekilde Başsavcı önceden yapılan anlaşmayı eleştirmiş.

Fil sevgisi

Büyükusta Gufeld, Fillerle oynamayı tercih eden bir oyun-

6. Manavgat Turnuvası

26-31 Ağustos tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ve kuvvetli Türk oyuncularının hemen hemen hepsinin oynadığı 6. Manavgat Turnuvası'nı tek başına IM Barış Esen 7'de 6 puan ile kazandı. 2-7 dereceleri ise şu oyuncular tarafından paylaşıldı. Mehmet Metin, Ata Seçer, IM Kivanç Haznedaroğlu, Umut Atakişi, Cengiz Şengül, IM Mert Erdoğan.

Serkan Yeke İstanbul Şampiyonu

9-20 Temmuz 2006 tarihleri Taksim Metro Girişi Konferans Salonu'nda düzenlenen İstanbul Birinciliği'nin 9'da 7.5 puan ile Eczacıbaşı Serkan Yeke kazandı. İkincilik ise 7.5 puan ile Hakan Yaramış'ın oldu. 7 puan ile Bülent Güner (İTÜ), IM Hasan Kılıçaslan (THY), IM Mert Erdoğan (Eczacıbaşı) ve Oskun Anar 3-7 derecelerini paylaştılar. Güner averaj ile üçüncülük kupasını aldı. Bayanlarda 16 yaşındaki Melodi Dinçel (Eczacıbaşı) İstanbul Şampiyonu oldu. İkinci Hülya Pehlivanlar (BJK) olurken üçüncülüğü Sibel Gökırmak elde etti.

İzmailov Hızlı Satranç Turnuvası

11-16 Temmuz 2006 tarihlerinde Tomsk, Rusya'da düzenlenen İzmailov Hızlı Satranç Turnuvası'nı Sergey Karjakin 10 turda 7 puan ile kazandı. İkinciliği Rublevsky 5.5 puan ile alırken Kasimdzhanov 5 puan ile üçüncü oldu.

Sıralama: 1. Karjakin, Sergey g UKR 2679 7.0; 2. Rublevsky, Sergei g RUS 2667 5.5; 3. Kasimdzhanov, Rustam g UZB 2672 5.0; 4. Morozevich, Alexander g RUS 2731 4.5; 5. Ponomarev, Ruslan g UKR 2721 4.0; 6. Bologan, Viktor g MDA 2645 4.0.

16. Yaş Altı Satranç Olimpiyatı

16 Yaş Altı Satranç Olimpiyatı İshak Paşa Sarayı'nda yapılan kapanış töreni ile sona erdi. Doğubeyazıt-Ağrı'da yapılan olimpiyatlarda son tura lider giren Ukrayna Takımı Avusturalya'yı 4-0 yenerek 31 puanla Olimpiyat Şampiyonu oldu. Olimpiyatın başından sonuna kadar istikrarlı ilerleyen Gürcistan Takımı 29 puanla 2. olurken, Çin A Takımı 26 puanla 3. oldu.

Olimpiyat Şampiyonu Ukrayna Takı-

mı yola çıkacağı için, ödül törenini bekleyemeden katılım sertifikalarını, kupa ve madalyalarını Olimpiyat Başhakemi Özgür Solakoğlu'ndan aldılar.

Türkiye A Takımı 22 puanla 10., Türkiye B Takımı 18 puan ile 20., Ağrı ili sporcularından oluşan Türkiye C takımı 4 puan ile 24. sırada Olimpiyatı tamamladılar.

San Agustin 2006

5-12 Ağustos 2006 tarihleri arasında yapılan açık turnuvada genel kategoride Berkay Tülay 6.5 puan ile 5., Zehra Topel 6 puan ile 12., Eray Gürcan 5.5 puan ile 28., Mustafa Yılmaz 5 puan'la 31. ve Kübra Öztürk 5 puan ile 38. oldular.

Mustafa Yılmaz 14 yaş altında 5 puanla 3. olarak kupayı alırken, Eray Gürcan 2000 altı ELO performansına göre birinciliği elde etti.

İspanya'daki turnuvada Zehra Topel, Berkay Tülay, Kübra Öztürk, Mustafa Yılmaz ve Eray Gürcan başarılı sonuçlar aldılar. Bu turnuvanın bülteninde oyuncularımızdan "Türklerin Gücü (Power of Turks)" diyerek bahsedildi.

cuymuş. Aynı takımda oynayan kuvvetli bayan oyuncu her maçta Fillerini Atlara değiştiriyormuş. Güfeli bunu yapmamasını rica etmiş, fakat bayan bildiğini okuyormuş. Sonunda aklına ilginç bir fikir gelmiş ve: "Tanya, sen hayvanat bahçesine git, orada Filleri gör ve bak onu nasıl seveceksin" demiş. Gittiği Tanya ve döndükten sonra: "Usta, ben bunu daha önceden bilseydim, herhalde dünya şampiyonu olurum" demiş.

Alekhin'in zekası

Moskova'da satranç severler, zamanın büyük oyuncularından biri olan Mikhail Chigorin ile karşılaşılıyor. Ona, 14 yaşındaki Aleksander Alekhin'i gelecek vaat eden bir genç olarak tanıtıyorlar. Alekhin'e kendi oyunlarından birkaçını göstermesini rica ediyor Chigorin.

- "Hayır efendim, izin verin de sizin takdire değer oyunlardan herhangi birini göstereyim" diyor genç Alekhin. O zaman Chigorin ona, Laskere karşı kazandığı oyunlardan bir tanesini göstermesini söyler. 14 yaşındaki Alekhin tüm partiyi ezbere tahta üzerinde anlatır. Chigorin hayretler içerisinde "Pekala, 20 sene önce oynadığım oyunu canlandırabilir misin?" ve Chigorin oynadığı rakibin adını vermiş. "Tabi ki" cevap vermiş Alekhin "bu partide sizin mükemmel kombinasyonunuz nasıl unutulabilir?" Maçı baştan sona kadar hiç hatasız tekrar etmiş. Daha sonra Alekhin kendi oyunlarından birkaçını göstermiş. Bütün hayatını satranca adayan Chigorin, bu genç adamda geleceğin şampiyonunu görüyor. Ona nasihatlerde bulunduktan sonra tekrar tekrar başarılar diliyor.

Mahkûmun şansı

Rus imparatoru Pavel (1754-1801) satranç oynamayı çok seviyordu ve kendini de iyi oyuncu sayıyordu. Bir defa saraya imparator karıştı, satranç bilen bir mahkûm getiriyorlar. İmparator Pavel onu sorguya çekmiş, ne için ceza aldığını sorgularken satranç oynayıp oynamadığını da sormuş. Mahkûm bildiğini söylemiş. Üç oyun oynanmaya karar verilmiş. Oturmuşlar, oynamışlar ve üçünde de imparator kaybetmiş. Onu serbest bırakıl" diye emretmiş Pavel. Böyle mükemmel bir satranç oyuncusu suçlu olamaz.

Tal'in müthiş hafızası

1960 yılında Mikhail Tal, Botvinnik'i yenerek 8. Dünya şampiyonu oldu. İleri gelen satranç oyuncular arasında Tal'in müthiş bir hafızaya sahip olduğu biliniyordu. Bir 38 masalı maçın sonunda Tal 37 maçı kazanıyor ve sadece bir tanesini Mayer adında birine kaybediyor. Maçtan sonra bu oyuncu Tal'a yaklaşıldığında: "Biliyor musun?" demiş Tal "oyunun bir yerinde ben maçı kazanabiliyordum" Mayer hayretle sormuş; "Nasıl, Siz oynadığımız maçı ezberli mi biliyorsunuz?" "Ben bu simültanede oynadığım oyunların hepsini ezberli biliyorum" demiş Tal. Kâğıt, kalem alırdıktan sonra hiç satranç tahtasına bakmadan tüm 38 oyunun notasyonunu yazmış.

(Not: Bu ayki satranç köşemizi yayına hazırlarken www.satrancokulu.com, www.tsf.org.tr, www.chesscenter.com sitelerinden yararlandık.)

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) Pusu Camın Arkasından İsimli beti-
ğinde, "Eğer insanları sosyalist bir dünya öz-
lemi içindedirler diye bir öngörümüz varsa,
toplumun içinde sosyalizmin tohumu var-
sa... bu tohumun gelişmesini sağlayacak bir
şeyler yapılması lazım" diyen; 1922 yılı do-
ğumlu, "Ekonomi Dersleri", "İstihdam" isimli
betikleri üretmiş, makroiktisat üzerine çalış-
malarıyla tanınan iktisatçı ve siyasetçimiz. -
Uzayda bir noktanın bulunduğu yeri saptama-
ya yarayan ana çizgilerden yatay olanı.

2) "Fikrimin İnce Güllü", "Bir Düşün Gece-
si" isimli betikleri üretmiş günümüz yazarı.

3) Akdeniz yöresinde yetişen, küçük ve
güzel kokulu yaprakları ile çiçeklerinden ev
ilaçlarında yararlanılan bir bitki. - Çoğunluk-
la, birbirini izleyen parlak ve donuk siyah
renkli katmanlar halinde bulunan, kömürün
gözle görülebilir büyüklükteki bir bileşeni.

4) Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bir ova. -
"Kırmızı ... Ne Renk Solar" (Feyza Hepçilin-
girler'in bir betiği).

5) Bir soru veya bir düşüncüyü bir kişiye
ya da bir nedene yükleme. - Eğlendirici, gül-
dürücü, sevimli.

6) "Esme ey ... esme canan uykuda" (F.
N. Çamlıbel). - Tokat'ın bir ilçesi. - Telli bir
çalgı. - İlaç.

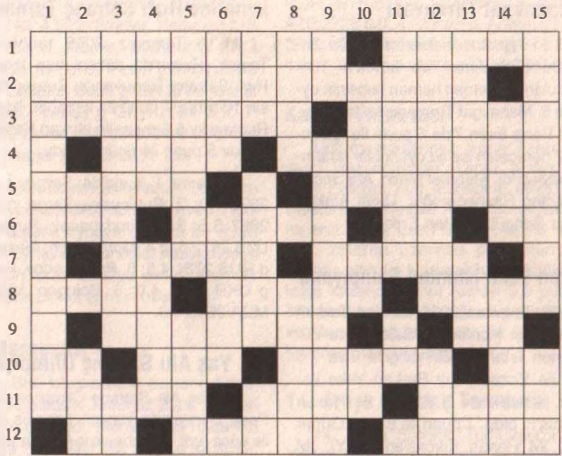
7) Yayvan ve dolgun yüzü kimse. - En
tiz erkeksi.

8) Bir tür deniz taşımacılığı. - Asma, ka-
vun, karpuz gibi bitkilerin sürgünü. - Eski dil-
de, sıvrı uç.

9) Güzel kokulu çiçeği kurutulup çay gi-
bi kaynatılarak içilen, kerestesi beşenilen bir
göğe ve süs ağacı. - Hayır anlamında kulla-
nılan sözcük.

10) Yönetmenliğini Steven Spielberg'in
yaptığı bir film. - Tipta, Erken Enteral Nutris-
yon'un kısa yazılışı. - Demir, tahta ve benze-
ri şeylerin yüzeylerindeki pas, boya gibi şey-
leri çıkarmak için kullanılan iri dişli bir törpü.
- "Aşkın ... Sesi" (Veysel Çolak'ın şiir kitabı).

11) Türlü kalınlıktaki civataları, boşluğu-
na geçirilerek sökmeye ya da sıkıştırmaya
yarayan metalden yapılmış araç. - Üzüntü,

dert. - Bir şeyin niteliklerini övme.

12) Eski Mısır'da güneş tanrısı. - "... Ya-
nılgı" (Rene Guenon'un bir betiği). - Küçük
çocukları uyuturken söylenen bir tür türkü.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) 1907-1993 yılları arasında yaşamış,
kalligrafi ve soyut geometri çalışmalarıyla ta-
nınmış ressamımız.

2) Bayağı, sıradan. - Nazi hücum kıtası.
- Sık gözlü balık ağı.

3) Halk dilinde, zamanla ortası çukurlaş-
mış toprak yol. - Mezopotamya'da kullanılan
eski bir hacim ölçüsü.

4) Sarıklı din bilginleri. - Çingenelerin
göçebe ve başıboş yaşamlarına benzer bi-
çimde günü gününe, tasasız, derbeder bir
yaşayışı olan.

5) Denizlerin çekilmesiyle oluşan yurt-
lanmaya elverişli bölge. - Shakespeare'in bir
kral karakteri.

6) Çabuk hareket eden. - Güneydoğu
Asya'da yetişen ve mobilya yapımında kulla-
nılan bir cins kamsı.

7) Mimarlıkta, sürme kapı, sürme pence-

re ve benzeri yapı öğelerinde küçük tekerlek-
lerin üzerinde döndüğü madeni yol. - "Dilsiz"
anlamında eski sözcük. - Toryum'un simgesi.

8) Halk dilinde, sabanın el ile tutulan
ağaç kısmı. - Raket.

9) Olumsuzluk belirten bir örnek. - Japon-
ların ulusal dini Şintoizm'in güneş tanrısı.

10) Zayıf düşmüş hayvanların derilerinin
altında yaşayan ve hastalanmalarına yol
açan bir tür kurtçuk. - İlave. - İslam ülkelerinde
kullanılan tahıl ölçüsü.

11) Burdur'un bir ilçesi. - Neptünüm'ün
simgesi.

12) Daha çok deniz ve göl sularında bu-
lunan, ancak mikroskopla görülebilen canlı
varlıkların tümüne verilen ortak ad. - Kars
yakinlarındaki antik yerleşimin adı.

13) Halk dilinde, sofr. - Oy. - Güzellik,
alim.

14) İrlanda'nın kendi dilindeki adı. - Bir
motordan gelen devinimi bir düzeneğe akta-
ran tekerlek.

15) Halk dilinde, buğday başak tut-
mamak, içlenmemek. - Gelecek.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	E	M	R	E	K	O	N	G	A	R	S	E	M	A
2	R	O	B	B	I	N	I	K	A	R	A	M	A	N
3	D	A	M	A	R	L	E	Y	L	A	K	L	A	R
4	A	I	R	A	K	H	A	L	K	A	A	D	A	
5	L	R	A	K	I	N	K	I	K	K	I	M		
6	Ö	Z	E	N	I	A	D	A	A	K	N	A		
7	Z	O	M	R	O	R	O	A	B	A	L	K		
8	K	A	F	A	R	C	I	N	E	D	I	R		
9	B	A	L	A	L	A	Y	E	R	E	A	P	A	Ş
10	A	I	Z	I	N	O	M	I	N	A	L			
11	B	A	S	I	N	L	T	O	K	A	R			
12	A	Y	A	L	A	M	A	I	N	I	L	K		

Ağustos sayımızın bulmaca yanıtları

Ağustos ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Eylem Tezel (İstanbul), Nejat Koş (İzmir), Şükran Arslan (Bodrum) Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Hikmet Gökalp'in Devlet-Ülusu adlı kitabını kazandılar.

Eylül ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Sadi Borak'ın Atatürk Gençlik ve Hürriyet adlı kitabını kazanacaklar.

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN

TEORİ

AYLIK DERGİ

Latin Amerika'nın Kemalizmi Bolivarcı devrim

EYLÜL SAYISI
BAYİLERDE

- DR. CÜNEYT AKALIN Latin Amerika'da devrimci program ve siyasetler
- DENİZ YALÇIN Gelişen Çin-Venezüela ittifakını nasıl yorumluyoruz?
- DR. A. CENGİZ BÜKER Meksika devrimi tarihine kısa bir bakış
- DOĞU PERİNÇEK Kıbrıs ve Yunan partilerine mektup
- Atatürk'ün hazırladığı CHP 1935 Programı
- HALUK HEPKON Komplo teorilerinde yeni bir dönem
- MAHİYE MORGÜL Millî Hükümet Programı'yla ilgili önerilerim
- LJUBODRAG SİMONOVIC Noam Chomsky'ye bir cevap
- M. ERMAN ASLANOĞLU İrade-i Millîye

Bilim ve Ütopya

Kitap Kulübü kuruldu!

Prof. Dr. Rukiye Hacı
Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya
Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu
Prof. Dr. Ahmet
Yrd. Doç. Dr. Ü.
Dr. Cemal Dündü
Dr. Veynel Yıldırım
Feyza Neşetgil

HUNLAR

L. N. Gumilev

SELENCE

HAZAR TARİHİ

DR. AHMET SUSA

SELENCE

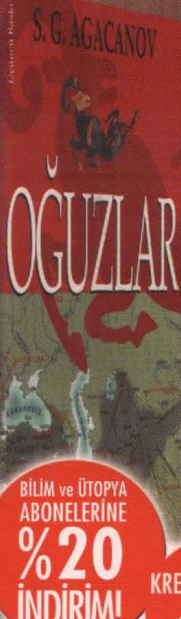
HAZAR TARİHİ

M. İ. Artamonov

SELENCE

OGUZLAR

SELENCE

BİLİM ve ÜTOPIYA
ABONELERINE
%20
İNDİRİM!

KREDİ KARTINA
6 TAK
SİT

Kütüphanenizde yer açın!

Bilim ve Ütopya içinde bir dönemdir çalışmalarını sürdürdüğümüz, kitap dostlarına en kaliteli ve en ucuz hizmet vermeyi amaçlayan kitap kulübümüz hizmetinize girmiştir. Dergimizde **Sahaf, Arkeo Kitap, Kitap Kurdu ve Kitap Eleştiri** olmak üzere toplam dört ayrı kitap bölümü vardır. Çalışma ya da ilgi alanınızla ilgili ihtiyaç duyduğunuz her türlü bilgi için bizimle iletişime geçebilirsiniz.

Listede olmayan kitapları bize yazın size en kısa zamanda ve en uygun ödeme seçenekleri ile adresinize teslim edelim...

Telefon ve Fax:
(0.212) 244 23 61 - (0.212) 244 23 72

ÖDEMELER İÇİN:
Recep Erdem Ergen
İş Bankası İstanbul Beşiktaş Şubesi
1008 2571276 numaralı hesaba
havalelerinizi yapabilirsiniz.

İskitler
İtil — Ural Türkleri
Tarihte Araplar ve Yahudiler
Türklerin ve Tatarların Kökeni
Alban Tarihi / Son Hunlar, Hazarlar, Ermeniler
Hazar Çalışmaları
Hazar Tarihi / Türkler, Yahudiler, Ruslar
Hazar Çevresinde Bin Yıl
Eski Türkler
Etnogenez: Halkların Şekillenışı ve Düşüşü
Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları 1
Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları 2
Avrasyadan
Muhayyel Hükümdarlığın İzinde
Son ve Yeniden Başlangıç
Hunlar
Kazakistan: Türkün 3000 Yılı
Karahanlılar
Oğuzlar
Türklerin Müslümanlığı Geçışı
Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri
Türk Tarihinin Ana Hatları

B. N. Grakov	20.00
R. G. Kuzeyev	25.00
Ahmet Susa	25.00
Mirfatih Z. Zekiye	25.00
Kalankatlı Moses	18.00
Peter B. Golden	20.00
M. İ. Artamonov	30.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	25.00
Lev Nikolayevich Gumilev	25.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	20.00
Lev Nikolayevich Gumilev	27.00
S. G. Klyashtorny	18.00
Ekber N. Necef	20.00
Sergey Grigorevich Agacanov	20.00
Seyfeddin Aziz	17.50
Fuat Köprülü	9.00
Komisyon	14.50